

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ
WYDZIAŁ STRATEGICZNO – OBRONNY

**GEOGRAFIA WOJENNA RP
I KRAJÓW OŚCIENNYCH**

Synteza wyników badań

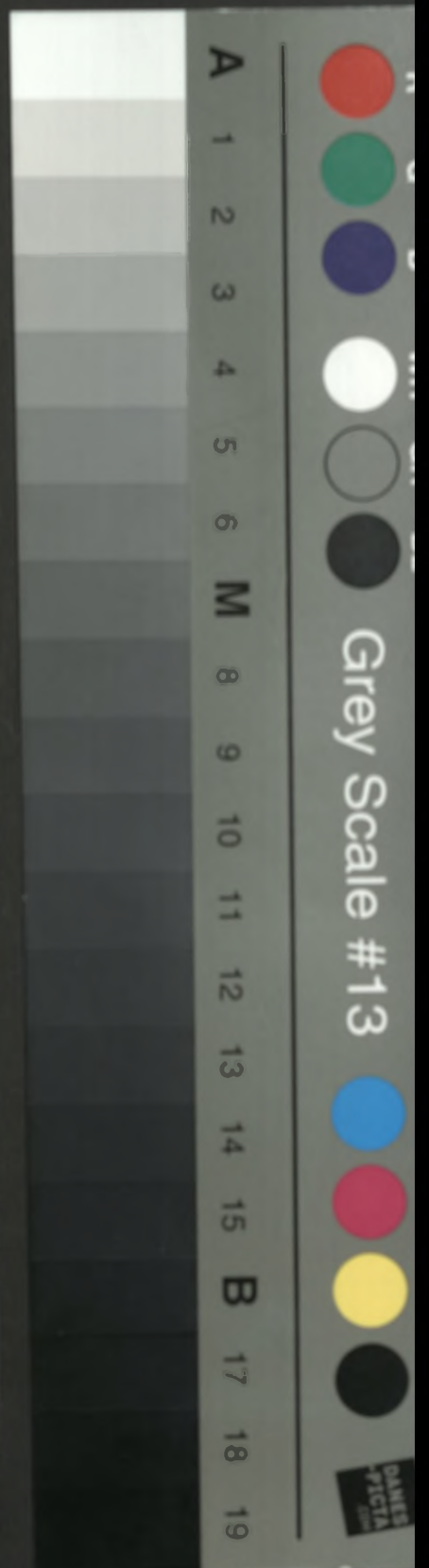
61033

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S/4534

05-004534-001-0

PNB

WARSZAWA

2000

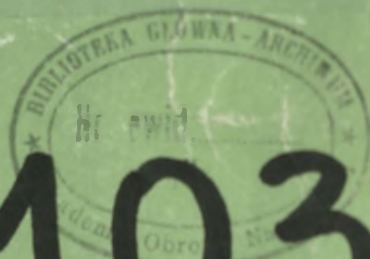

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ STRATEGICZNO – OBRONNY

**GEOGRAFIA WOJENNA RP
I KRAJÓW OŚCIENNYCH**

Synteza wyników badań

61033

~~Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej~~

~~S/4534~~

~~05-004534-001-0~~

PNB

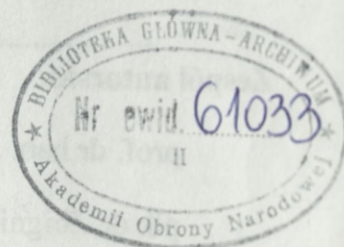
WARSZAWA

2000

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

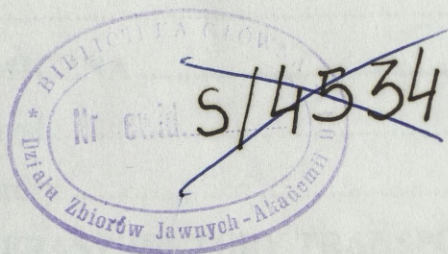

WYDZIAŁ STRATEGICZNO-OBRONNY

**GEOGRAFIA WOJENNA RP
I KRAJÓW OŚCIENNYCH**

Synteza wyników badań

WARSZAWA

2000

Praca opracowana pod kierownictwem: płk dr Zbigniew LACH

Zespół autorski:

prof. dr hab. Julian SKRZYP

- część 1: pkt 1.2, 1.3. 2.1÷2.6, 4.1, 4.2;

część 2: rozdz. 1, 8, 9

płk dr Zbigniew LACH

- część 1: pkt 1.1, 3.1, 3.2, 5.1, 5.2;

część 2: rozdz. 2, 5, 6 oraz wstęp i zakończenie

mjr mgr inż. Andrzej ŁASZCZUK

- część 2: rozdz. 3, 4, 7

Skład komputerowy:

Anna GŁOGOWSKA

2/14234

SPIS TREŚCI

WSTĘP	4
-------------	---

Część 1

POLSKA I KRAJE OŚCIENNE JAKO REGION GEOSTRATEGICZNY

Rozdział 1. OGÓLNE INFORMACJE O REGIONIE	7
1.1. Pojęcie regionu i jego zasięg terytorialny	7
1.2. Zmienność granic	19
1.3. Znaczenie regionu	24
Rozdział 2. WARUNKI FIZYCZNOGEOGRAFICZNE	31
2.1. Niż Środkowoeuropejski	31
2.2. Średniogórze Środkowoeuropejskie	34
2.3. Masyw Czeski	35
2.4. Wyżyny Polskie	37
2.5. Karpaty, Podkarpacie i Kotliny Wewnętrzne	38
2.6. Zachodnia część Nizy Wschodnioeuropejskiego	41
Rozdział 3. WYBRANE ZAGADNIENIA LUDNOŚCI I OSADNICTWA ..	44
3.1. Ludność	44
3.2. Osadnictwo	50
Rozdział 4. BAZA EKONOMICZNA	54
4.1. Surowce i przemysł	54
4.2. Rozwój gospodarczy	57
Rozdział 5. ELEMENTY INFRASTRUKTURY TRANSPORTOWEJ	61
5.1 Uwarunkowania rozwoju infrastruktury	61
5.2 Ogólna charakterystyka infrastruktury	63
WNIOSKI	74

Część 2

CHARAKTERYSTYKA GEOGRAFICZNA POLSKI I KRAJÓW SĄSIEDNICH

Rozdział 1. POLSKA	76
Rozdział 2. NIEMCY	99
Rozdział 3. CZECHY	134
Rozdział 4. SŁOWACJA	152
Rozdział 5. UKRAINA	167
Rozdział 6. BIAŁORUŚ	195
Rozdział 7. LITWA	213
Rozdział 8. FEDERACJA ROSYJSKA	227
Rozdział 9. OBWÓD KALININGRADZKI	261
BIBLIOGRAFIA	270

WSTĘP

Polska i kraje ościenne obejmują obszar, który w literaturze określany jest pojęciami Europa Środkowa, Europa Centralna lub Europa Środkowo – Wschodnia, a niekiedy nawet Europa Wschodnia. Jednakże, w zależności od ujęcia (polityczne, ekonomiczne, historyczne czy geograficzne) pod wymienionymi nazwami rozumie się zupełnie inną przestrzeń, a więc i różne państwa składają się na te same nazwy wynikające z podziału Europy. Z tego powodu, w ramach syntezy opracowań cząstkowych dotyczących tych państw, podjęto próbę określenia obszaru rozumianego geograficznie pod pojęciem Europa Środkowa oraz środkowoeuropejskiego regionu strategicznego obejmującego te państwa. Zaistniała więc konieczność wyodrębnienia dwóch części niniejszego opracowania, z których pierwsza dotyczy wszystkich państw położonych w Europie Środkowej rozumianej w ujęciu fizycznogeograficznym i geostrategicznym, druga zaś jest syntezą opracowań cząstkowych realizowanych w poprzednich etapach.

Część pierwsza obejmuje więc informacje ogólne o całym regionie, przy czym wyodrębniono w niej następujące bloki tematyczne:

- ogólne informacje o regionie;
- warunki fizycznogeograficzne;
- ludność i osadnictwo;
- baza ekonomiczna;
- infrastruktura transportowa.

Część druga zawiera syntezę opracowań cząstkowych realizowanych w latach 1994 – 2000, a dotyczących Polski i państw sąsiednich. Obejmuje problematykę wojskowo – geograficzną Polski oraz Niemiec, Czech, Słowacji, Ukrainy, Białorusi, Litwy i Rosji, czyli państw graniczących bezpośrednio z Polską. Problematykę tę przedstawiono w tych samych grupach tematycznych, w których omówiono cały

region. Różnica polega jedynie na szczegółowszej charakterystyce poszczególnych zagadnień.

Wszystkie państwa, z wyjątkiem Rosji, scharakteryzowano według jednolitych zasad. Charakterystykę Rosji ograniczono do jej części europejskiej, przy czym dodatkowo przedstawiono jej enklawę – Obwód Kaliningradzki.

Wspomniane odstępstwo od ogólnej zasady uzasadnione jest specyfiką, jaką stanowi Rosja, której terytorium rozciąga się na dwóch kontynentach. Zasadniczą przesłanką takiego podejścia był jednak fakt, że jedynie Obwód Kaliningradzki, stanowiący enklawę Federacji Rosyjskiej, graniczy z Polską.

Opracowanie składa się z dwóch części wykonanych na 272 stronach. Zawiera ono 84 rysunki, 7 tabel i 51 załączników.

Uwaga!

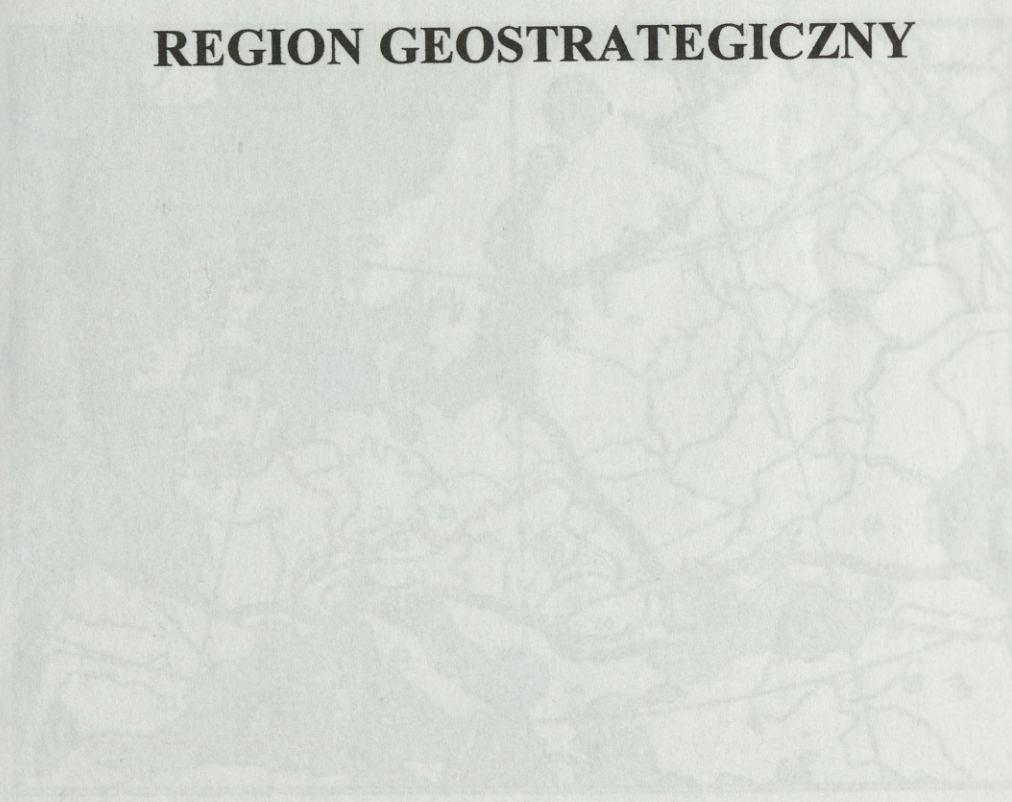
Dane liczbowe dotyczące długości granic państwowych zaczerpnięto z roczników statystycznych omawianych państw. Niektóre z informacji w nich zawartych nie są zgodne z informacjami podanymi w polskim roczniku statystycznym.

OGÓLNE INFORMACJE O REGIONIE

Typ i regionalne jego położenie i zasięg terytorialny

Część 1

POLSKA I KRAJE OŚCIENNE JAKO ŚRODKOWOEUROPEJSKI REGION GEOSTRATEGICZNY

Legenda:

I - Europa Zachodnia II - Europa Środkowa
III - Europa Wschodnia IV - Europa Południowa

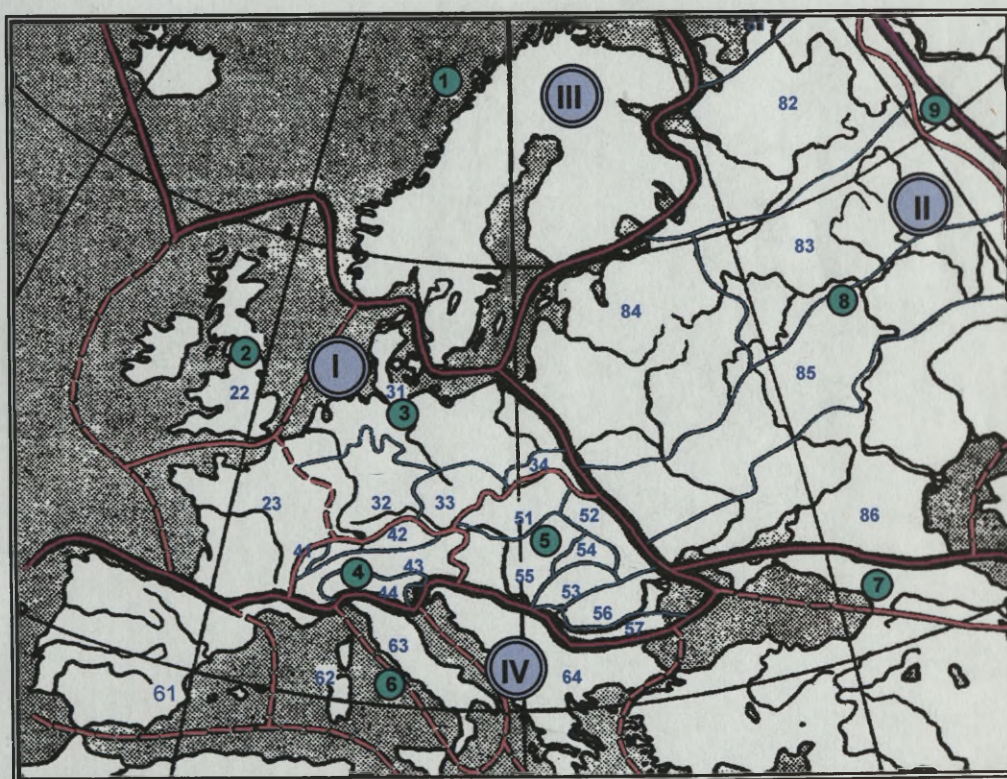
Współrzędne geograficzne: 50° 00' N, 15° 00' E. Skala: 1:100 000. Wykres: 1 - Polska, 2 - Niemcy, 3 - Czechy, 4 - Słowacja, 5 - Węgry, 6 - Ukraina, 7 - Rosja, 8 - Litwa, 9 - Łotwa, 10 - Estonia.

Rys. 1.1. Współrzędny fizycznogeograficzny państwa Europy

1. OGÓLNE INFORMACJE O REGIONIE

1.1. Pojęcie regionu, jego położenie i zasięg terytorialny

Pojęcie Europy Środkowej używane jest w sensie politycznym, historycznym, społeczno-ekonomicznym, kulturowym i geograficznym. Nie jest ono rozumiane jednolicie, gdyż jego twórcy ujmowali określoną część Europy w sensie geopolitycznym a nie geograficznym. Dotyczy to zwłaszcza geopolityków niemieckich, którzy przedstawiali koncepcję Mitteleuropą odpowiadającą aspiracjom politycznym tego państwa.

Oznaczenia :

I - Europa Zachodnia III - Europa Północna
II - Europa Wschodnia IV - Europa Południowa

1 - Fennoskandia , Islandia , wyspy na północnym Atlantyku ; 2 - Wyspy Brytyjskie ; 3 - Pozaalpejska Europa Zachodnia
4 - Alpy wraz z obniżeniami ; 5 - Karpaty , Podkarpacie i kotliny wewnętrzne ; 6 - Półwyspy i wyspy śródziemnomorskie ;
7 - Kaukaz i Krym ; 8 - Niż Wschodnioeuropejski ; 9 - Ural

Rys. 1.1 Współczesny fizycznogeograficzny podział Europy

Natomiast geopolitycy radzieccy nie uznawali Europy Środkowej. Znalazło to wyraz w niektórych wydawnictwach kartograficznych, w których Niż Wschodnio-rosyjski sięga do Niziny Flandryjskiej.

W Polsce natomiast w 1968 r. wprowadzono podział J. Kondrackiego, w którym wydziela się tylko cztery części Europy: Północną, Południową, Zachodnią i Wschodnią (rys. 1.1). Granicę pomiędzy Europą Zachodnią i Europą Wschodnią poprowadził on przez Polskę, co jest przedmiotem krytyki wielu geografów.¹

W ostatnich latach krystalizuje się pogląd, że w Europie można w oparciu o kryteria fizycznogeograficzne wydzielić Europę Środkową. Granice jej wyznaczają: elementy hydrograficzne i rzeźby terenu, największe lub jedno z największych rzek i z konieczności na pewnym odcinku najwyższe góry Europy. Są to granice jednoznacznie określone, zaznaczone w terenie i czytelne na mapie. Na północy jest nią Morze Bałtyckie i Północne, na zachodzie „rów” Renu (Nizina Górnoreńska) szerokości do 40 km, zagłębiony około 250 m poniżej otaczającego terenu, na wschodzie dolina Dżwiny oraz Dniepru z wysoką na 40 m krawędzią, na południu Dunaj i Sawa a na południowym – zachodzie grzbiet Alp (rys. 1.2).

Tak wyznaczona Europa Środkowa różni się przestrzennie od Mitteleuropy niemieckiej, której koncepcja zrodziła się w okresie wojen napoleońskich i polegała na utworzeniu wielkiego obszaru charakteryzującego się jednością polityczną, ekonomiczną i kulturową (rys. 1.3).

Mitteleuropa przez jej współtwórcę *Paula Legarda*, traktowana była jako „przestrzeń wyżywienia” niezbędna dla narodu niemieckiego². Natomiast według *F. Ratzla* Europa Środkowa miała obejmować wszystkie kraje leżące między Oceanem Atlantyckim (łącznie z Francją) aż po Morze Czarne.

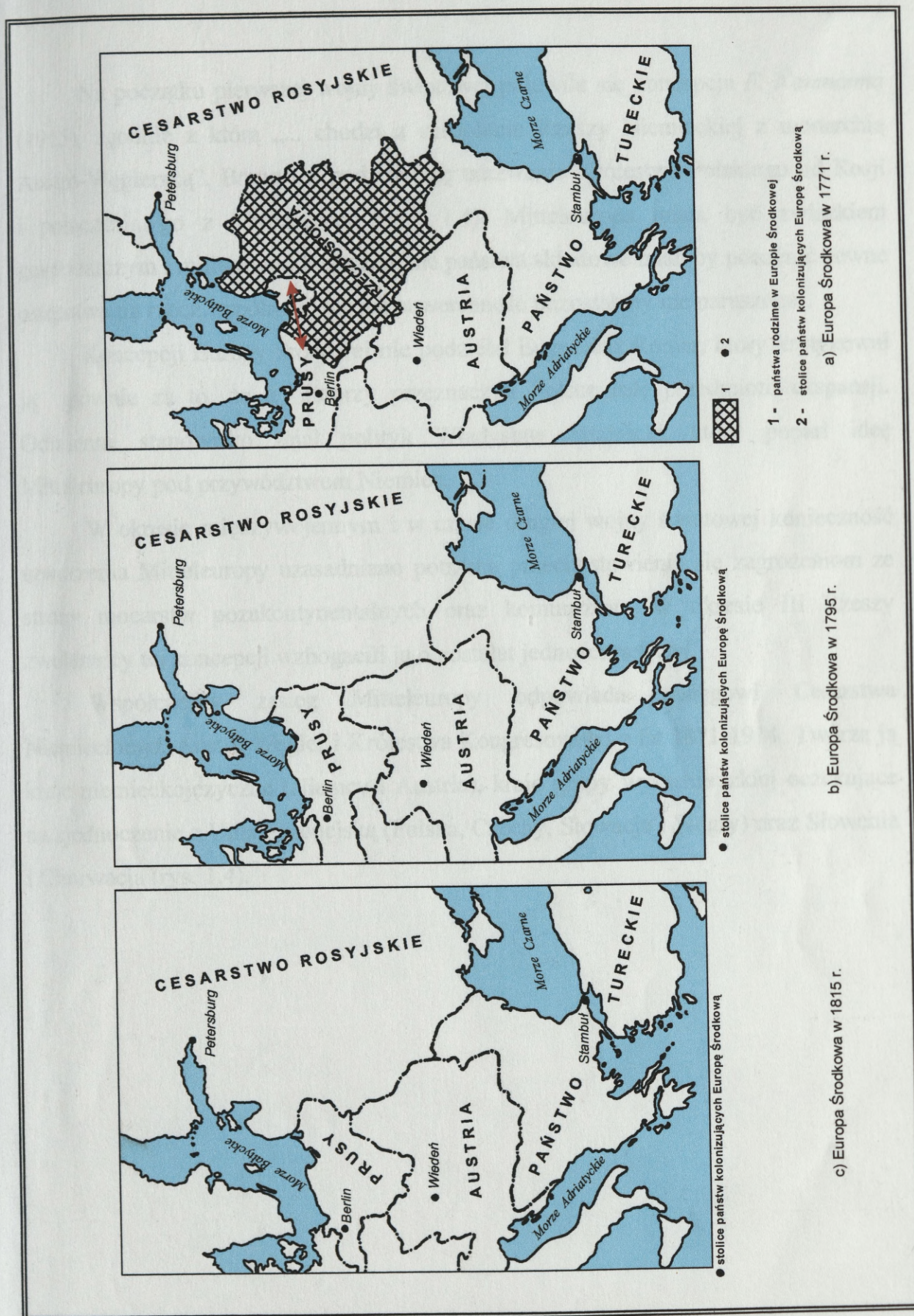
¹ Józef Wojtanowicz, *Europa Środkowa jako region fizycznogeograficzny – podstawy wydzielenia, granice*.

² Paul Lagarde skazywał na nicość narody bałkańskie z uwagi na „brak przymiotów ducha”, Węgrów i Czechów uważał za balast historii, ... źródło A. Wolf Powęska. Doktryna ... s. 51, w: *Zarys geografii historycznej i politycznej cywilizacji*, wyd. Uniwersytet Gdański 1998.

Rys. 1.2. Projekt nowego fizycznogeograficznego podziału Europy

Rys. 1.3. Europa Środkowa na przełomie XVIII i XIX wieku

Rys. 1.3. Europa Środkowa na przełomie XVIII i XIX wieku

Na początku pierwszej wojny światowej pojawiła się koncepcja *F. Naumanna* (1915), zgodnie z którą „... chodzi o zespolenie Rzeszy Niemieckiej z monarchią Austro-Węgierską”. Brano też pod uwagę oderwanie Królestwa Polskiego od Rosji i połączenia go z Mitteleuropą (rys. 1.4). Mitteleuropa miała być związkiem gospodarczym i militarnym. Poszczególne państwa składowe miałyby poczynić pewne ustępstwa na rzecz wspólnoty, ale ich suwerenność pozostałaby nie naruszona³.

Koncepcji Europy Środowej nie podzielał Eugeniusz Romer, który krytykował ją głównie za to, że jej autorzy przeznaczili Polsce rolę przedmiotu ekspansji. Odmienne stanowisko zajął polityk Władysław Studnicki, który poparł ideę Mitteleuropy pod przywództwem Niemiec.

W okresie międzywojennym i w czasie drugiej wojny światowej konieczność utworzenia Mitteleuropy uzasadniano potrzebą przeciwstawienia się zagrożeniom ze strony mocarstw pozakontynentalnych oraz komunizmu. W okresie III Rzeszy zwolennicy tej koncepcji wzbogacili ją o postulat jedności rasowej.

Współczesny zasięg Mitteleuropy odpowiada zasięgowi Cesarstwa Niemieckiego, Austro-Węgier i Królestwa Kongresowego z lat 1871-1914. Tworzą ją kraje niemieckojęzyczne (Niemcy i Austria), kraje grupy wyszehradzkiej oczekujące na zjednoczenie z Unią Europejską (Polska, Czechy, Słowacja i Węgry) oraz Słowenia i Chorwacja (rys. 1.4).

---

³ Jadwiga Bohdanowicz, Marek Dziecielski: *Zarys geografii historycznej i politycznej cywilizacji*, wyd. Uniwersytet Gdański 1998.

a) Mitteleuropa Naumanna z 1915 r.

b) Współczesna Mitteleuropa

Rys. 1.4. Europa Środkowa w XX wieku

Trudno się zgodzić z powyższą koncepcją, gdyż zarówno Słowenia, jak i Chorwacja należą do państw śródziemnomorskich. Do takich państw należą także położone dalej na południe Albania i Grecja. Te zaś w literaturze niemieckiej zaliczane są do Europy Wschodniej (rys. 1.5). Należy tu dodać, że zarówno w literaturze krajowej jak i zagranicznej funkcjonuje także pojęcie Europy Środkowowschodniej, do której zalicza się m.in. Polskę. Pojęcie to ma jednak wyłącznie charakter polityczny a objęty nim obszar, to państwa leżące w strefie buforowej między Zachodem a ZSRR oraz państwa bałtyckie powstałe po rozpadzie Związku Radzieckiego (Litwa, Łotwa, Estonia).

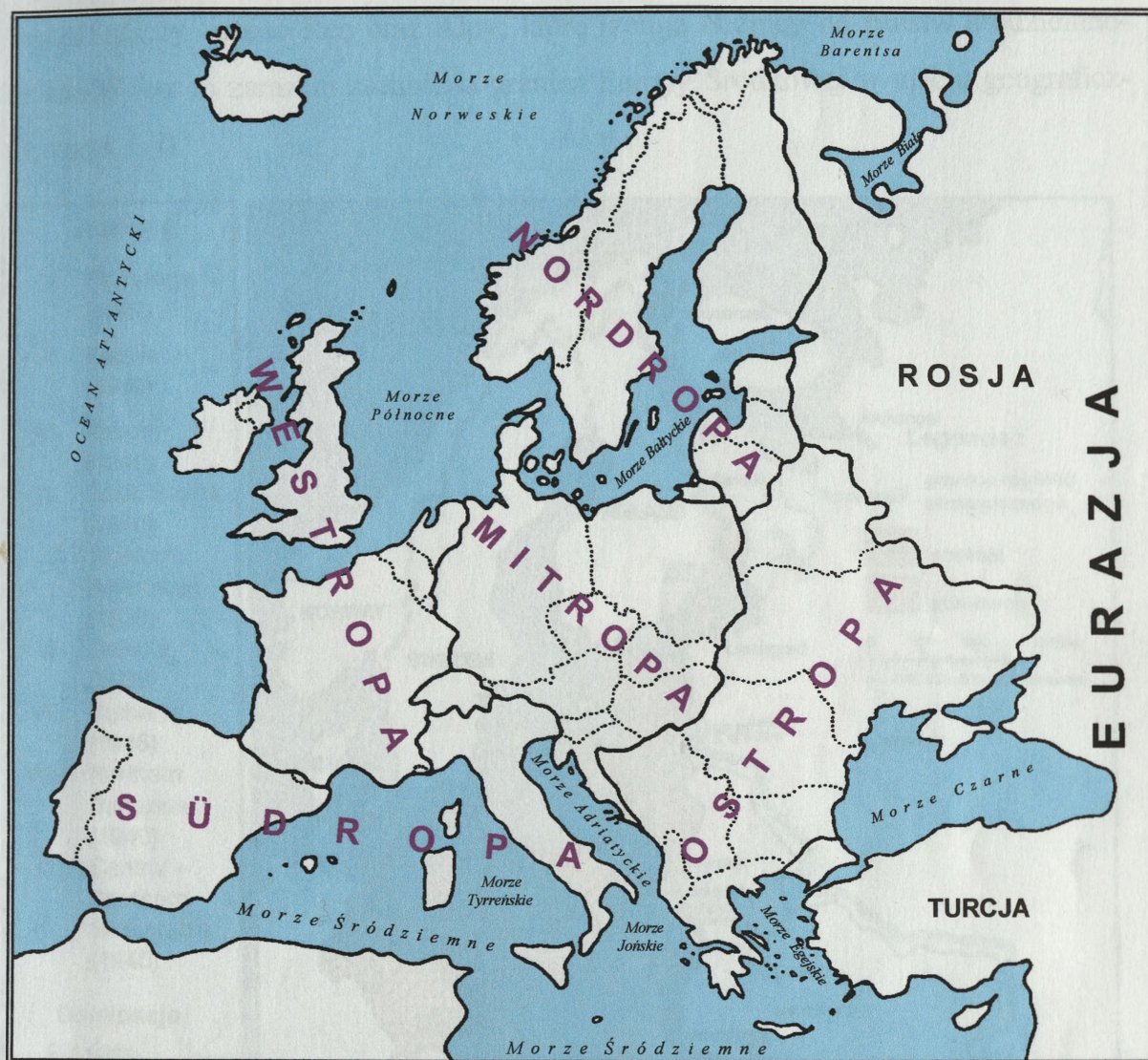
Po rozpadzie Związku Radzieckiego i jego strefy buforowej (rys. 1.6) w wielu krajach, zwłaszcza w Niemczech, pojawiły się nowe określenia obejmujące państwa tego regionu. Były to: Europa Wschodnia (Osteuropa), Europa Środkowa i Wschodnia (Mittel und Osteuropa), Europa Środkowa, Południowa i Wschodnia Mittel-, Südost- und Osteuropa, Europa Centralna (Zentraleuropa) i Europa Środkowa (Mitteleuropa).

Pojęciom Europa Środkowa i Wschodnia (Mittel- und Osteuropa) używanym najczęściej przez polityków, publicystów i politologów nadawano różny zakres treściowy – od wykładni bardzo szerokiej, obejmującej wszystkie państwa położone między Odrą a Uralem, poprzez węższą, obejmującą państwa będące w strefie dominacji radzieckiej⁴, do bardzo wąskiej, dotyczącej państw Grupy Wyszehradzkiej a następnie państw tworzących CEFTA.

Elastycznie traktowano także pojęcie Europy Środkowej. Przykładem może być propozycja czeska, zgodnie z którą Europa Środkowa obejmuje Austrię, Czechy, Niemcy, Polskę, Słowację, Węgry i Słowenię.

Z powyższego wynika, że dotychczas nie wypracowano jednolitego poglądu na temat regionalizacji Europy, a pojęcia o których była mowa wyżej są używane dość dowolnie i rozumiane bardziej geopolitycznie niż geograficznie.

⁴ W Rocznikach Strategicznych 1996/97 i 1998/99 do Europy Środkowej zaliczono: Polskę, Czechy, Słowację, Węgry, Austrię, Słowenię, Szwecję, Estonię, Litwę, Łotwę, Bośnię i Hercegowinę, Chorwację, Jugosławię, Macedonię, Albanie, Bułgarię i Rumunię.

Rys. 1.5. Podział Europy spotykany w literaturze niemieckiej

Wyodrębniając region w ujęciu geopolitycznym wówczas, oprócz czynników fizycznogeograficznych, uwzględnić należy czynniki polityczne i ekonomiczne a nade wszystko znaczenie poszczególnych państw i ich rolę w kształtowaniu stosunków międzynarodowych.

Wśród państw omawianego regionu czołową rolę odgrywają Niemcy. Jako mocarstwo ekonomiczne prowadzą samodzielną politykę gospodarczą i mimo integracji europejskiej, a zwłaszcza współpracy niemiecko-francuskiej, zainteresowane są bardziej niż Francja kontynentalną częścią Europy. Wynika to z warunków naturalnych,

zwłaszcza położenia geograficznego tych państw. Z tego powodu za granicę zachodnią regionu należy uznać Ren oraz Alpy, które izolują Niemcy od państw śródziemnomorskich. Jest to zarazem zachodnia granica Europy Środkowej w ujęciu geograficznym (rys. 1.7).

Rys. 1.6. Radziecka strefa buforowa w Europie Środkowej

Rys. 1.7. Środkowoeuropejski region strategiczny na tle Europy Środkowej

Najwięcej niezgodności występuje na południu regionu, gdyż granica wyznaczona w oparciu o kryteria fizycznogeograficzne biegnie wzdłuż Dunaju, co nie odpowiada wymogom geostrategicznym. Tu bowiem znajdują się państwa, które stanowią obszar tranzytowy zarówno dla Niemiec, jak i Polski w ich stosunkach gospodarczych z państwami akwenu śródziemnomorskiego i Bliskiego Wschodu. Należą do nich Słowenia, Chorwacja, Serbia i Bułgaria (rys. 1.8).

Jednak państwa te stanowią pewien element akwenu śródziemnomorskiego i są z nim związane, z tym że np. Bułgaria posiada słabe więzi historyczno-kulturowe z częścią państw Europy Środkowej. Z tego powodu można przyjąć, że granica południowa regionu środkowoeuropejskiego pokrywa się z granicą fizycznogeograficzną, którą jest Dunaj, natomiast wyżej wymienione państwa pełnią szczególnie ważną rolę na styku dwóch regionów.

Pewną wątpliwość budzi też wschodnia granica regionu. Linie graniczną Europy Środkowej w rozumieniu geograficznym stanowią Dniepr i Dźwina. W ujęciu geostrategicznym do omawianego regionu należy zaliczyć jednak także wschodnią część Ukrainy i Estonię, które znajdują się poza Europą Środkową rozumianą geograficznie.

Granicą północną regionu strategicznego jest Bałtyk oraz Cieśniny Zachodniego Bałtyku. Szczególnie ważną rolę odgrywają tu Półwysep Jutlandzki i wspomniane cieśniny. Z jednej strony stanowią one pomost łączący region ze Skandynawią, z drugiej zaś – stwarzają niewralgiczny obszar na szlakach komunikacji morskiej łączących Bałtyk z Morzem Północnym.

Na uwagę zasługuje fakt, że w wyodrębnionym regionie znajdują się państwa śródlądowe, tj. nie mające dostępu do morza. Jednak konwencja z 1980 r. przewiduje, że państwu śródlądowemu przysługuje prawo dostępu do morza i od morza w celu wykonywania praw przewidzianych konwencją. W tym celu państwa śródlądowe będą korzystały z wolności tranzytu przez terytorium państw tranzytowych przy użyciu wszelkich środków transportu⁵.

⁵ Zgodnie z powyższą konwencją ruch tranzytowy przez terytorium innego państwa nie podlega żadnym opłatom celnym. W celu usprawnienia współpracy państwo śródlądowe wraz z państwami nadbrzeżnymi może podjąć budowę urządzeń specjalnych.

Rys. 1.8. Państwa Środkowoeuropejskiego regionu strategicznego

W powyższej sytuacji obszarem tranzytowym dla Austrii, Słowacji, Węgier i Czech stało się terytorium Niemiec, gdyż państwa te powiązane są geograficznie następującymi arteriami wodnymi: Dunajem, Menem i Renem oraz Wełtawą i Łabą. Szlaki te umożliwiają wymienionym państwom dogodne wyjście na otwarte morza.

Warunków takich nie zapewniają rzeki polskie, Wisła i Odra, gdyż uchodzą do Bałtyku, który jest morzem wewnętrznym. Wymienione państwa mogą także korzystać z portów rumuńskich i bułgarskich, gdyż Dunaj zapewnia im korzystne połączenie z Morzem Czarnym.

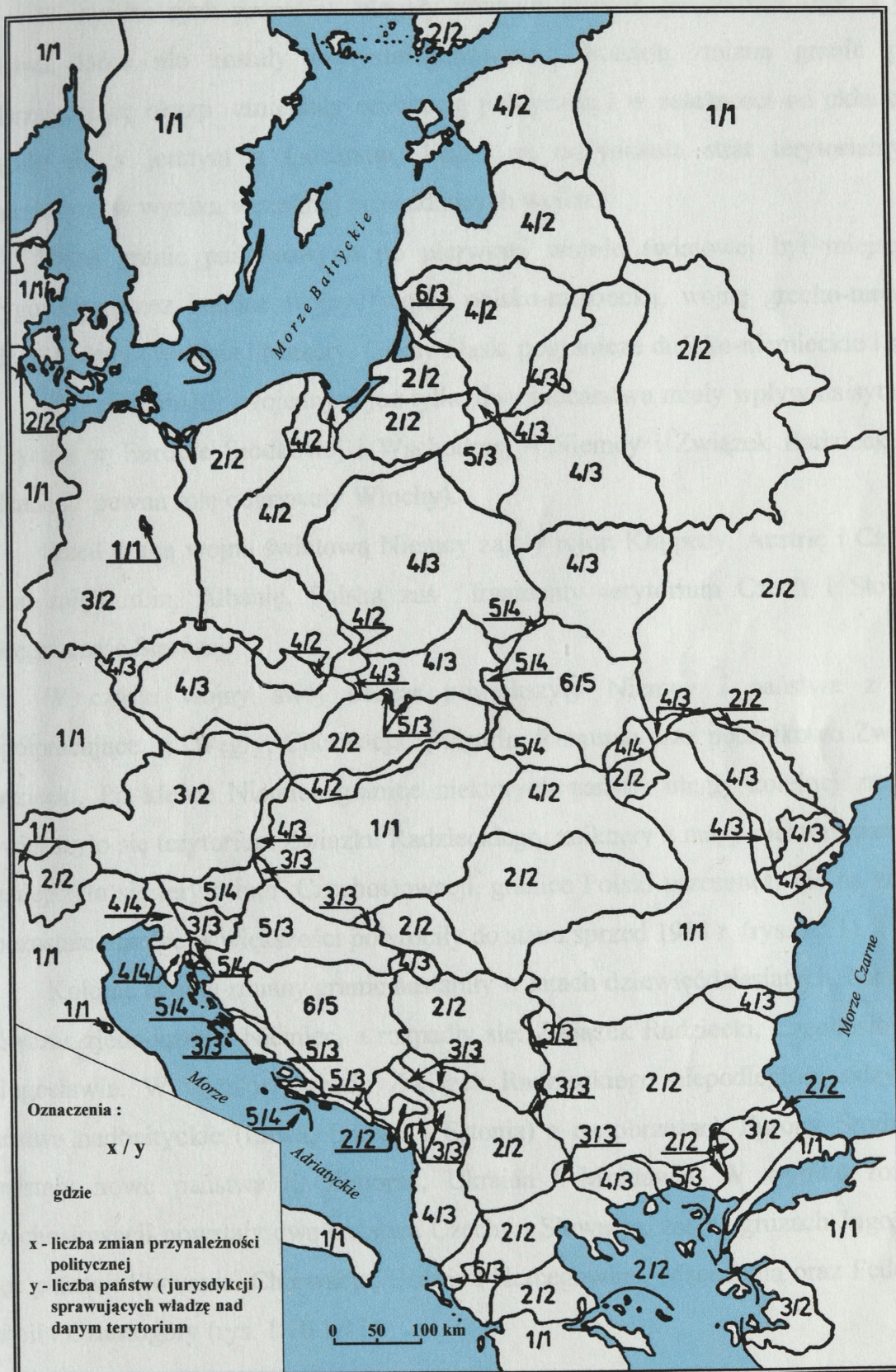
1.2. Zmienność granic

Europa Środkowa od wieków w polityce mocarstw uważana była za obszar „do zagospodarowania” (kolonialny). W rozgrywce o wpływy w tym regionie rywalizowały Turcja, Austria, Prusy i Rosja. Skutkiem tego prowadzono wojny, w wyniku których niektóre państwa regionu straciły niepodległość lub część swego terytorium (rys. 1.9). Rozbiory Polski stanowiły ostatni akt wielowiekowego procesu likwidacji niezależności narodowej państw tej części kontynentu, którą współczesna geograficzna literatura amerykańska obdarowała terminem „*The Shatter Zone*” (strefa rozbita, stłuczona, zrujnowana, pogruchotana, roztrzaskana)⁶.

W wyniku osłabienia a następnie rozpadu Imperium Osmańskiego na Bałkanach odrodziły się Rumunia, Serbia, Czarnogóra i Grecja. Następnie, w wyniku wojen bałkańskich niezależność uzyskały: Bułgaria i Albania. Po pierwszej wojnie światowej i rozpadzie monarchii Austro-Węgierskiej pojawiły się nowe państwa: Czechosłowacja, Austria, Węgry, Królestwo Serbów, Słoweńców i Chorwatów oraz Polska, zaś część obszarów przyłączona została do Włoch i Rumunii. Powstały także Litwa, Łotwa i Estonia.

W aspekcie historycznym w czasach nowożytnych Europa Środkowa była więc przede wszystkim obszarem rywalizacji niemiecko-prusko-austriacko-rosyjskiej od zjednoczenia Niemiec w 1871 r. głównie rywalizacji niemiecko-rosyjskiej o wpływy w tej części Europy.

⁶ Andrzej Piskozub: *Dziedzictwo polskiej przestrzeni*, wyd. Ossolineum 1987.

Rys. 1.9. Częstość zmian przynależności politycznej terytoriów w Europie Środkowej i Wschodniej

W wyniku tych procesów ulegały zmianie granice państwowe (rys. 1.10). Państwa, które nie zostały usatysfakcjonowane kolejną zmianą granic przy nadarzającej się okazji zmieniały orientację polityczną i w zależności od układu sił wiązały się z jednym z mocarstw, licząc na odzyskanie strat terytorialnych, poniesionych w wyniku wcześniej prowadzonych wojen.

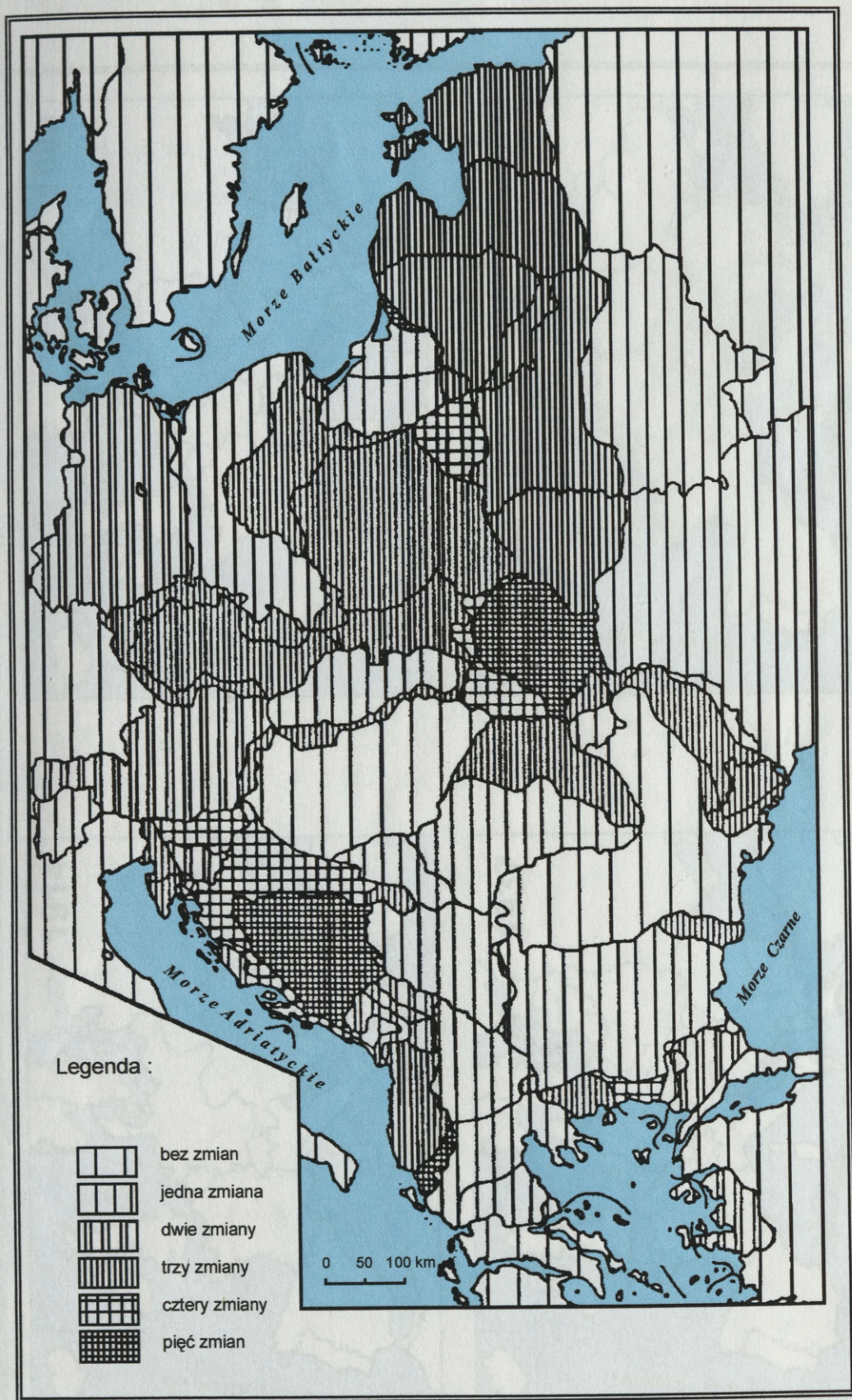
Układ granic państwowych po pierwszej wojnie światowej był miejscami korygowany przez kolejne wojny (wojnę polsko-radziecką, wojnę grecko-turecką) bądź plebiscyty (Warmia i Mazury, Górny Śląsk, pogranicze duńsko-niemieckie i in.).

W okresie międzywojennym już tylko dwa mocarstwa miały wpływ na sytuację polityczną w Europie Środkowej i Wschodniej – Niemcy i Związek Radziecki (na Bałkanach pewną rolę odgrywały Włochy).

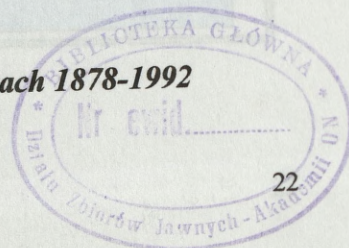
Przed drugą wojną światową Niemcy zajęły rejon Kłajpedy, Austrię i Czechy. Włosi zajęli m.in. Albanie, Polska zaś fragmenty terytorium Czech i Słowacji a Węgry część Słowacji.

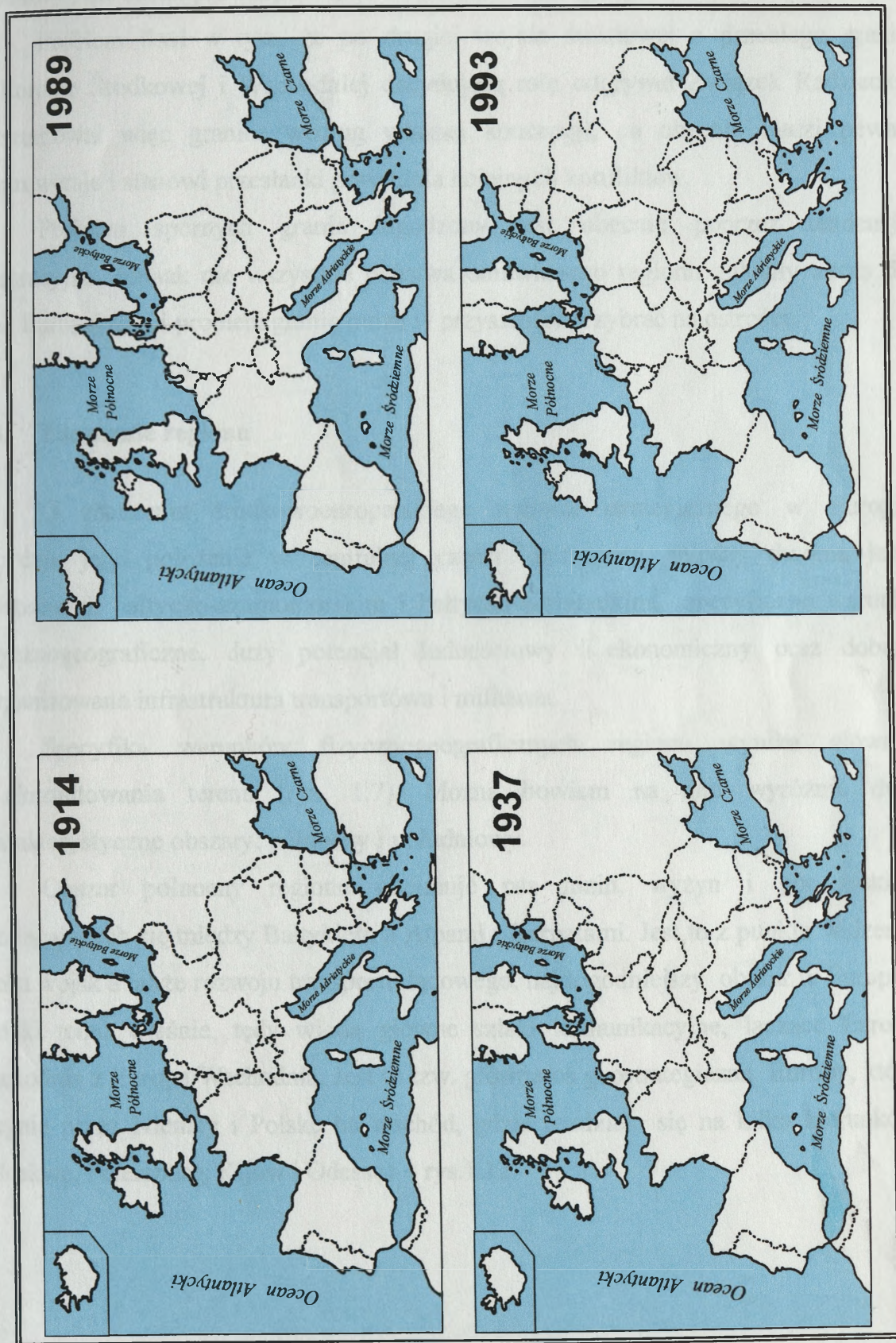
W czasie wojny swój obszar powiększyły Niemcy i państwa z nimi współpracujące, tj. Węgry, Chorwacja, Bułgaria, Rumunia oraz początkowo Związek Radziecki. Po klęsce Niemiec granice niektórych państw uległy kolejnej zmianie. Powiększyło się terytorium Związku Radzieckiego, zniknęły z mapy niektóre państwa. Zmniejszyło się terytorium Czechosłowacji, granice Polski przesunęły się na zachód a pozostałe granice w większości powróciły do stanu sprzed 1938 r. (rys. 1.11).

Kolejne istotne zmiany granic nastąpiły w latach dziewięćdziesiątych. Nastąpiło wówczas zjednoczenie Niemiec, a rozpadły się: Związek Radziecki, Czechosłowacja i Jugosławia. W wyniku rozpadu Związku Radzieckiego niepodległość odzyskały państwa nadbałtyckie (Litwa, Łotwa, i Estonia) a na obrzeżach Europy Środkowej powstały nowe państwa tj. Białoruś, Ukraina i Mołdawia. W wyniku rozpadu Czechosłowacji powstały dwa państwa Czechy i Słowacja, zaś na gruzach Jugosławii pięć państw: Słowenia, Chorwacja, Bośnia i Hercegowina, Macedonia oraz Federacja Serbii i Czarnogóry (rys. 1.10 1.11).

Rys.1.10. Zmiany przynależności politycznej terytoriów w latach 1878-1992

Rys.1.11. Zmienność granic państw europejskich

Mimo wielokrotnych korekt problem granic państwowych w Europie Środkowej nie został prawdopodobnie ostatecznie rozwiązany.

Problem tkwi w tym, że po drugiej wojnie światowej o przebiegu granic w Europie Środkowej i Wschodniej decydującą rolę odgrywał Związek Radziecki. Ukształtował więc granice według własnej koncepcji, co obecnie budzi pewne kontrowersje i stanowi przesłanki powstania kolejnych konfliktów.

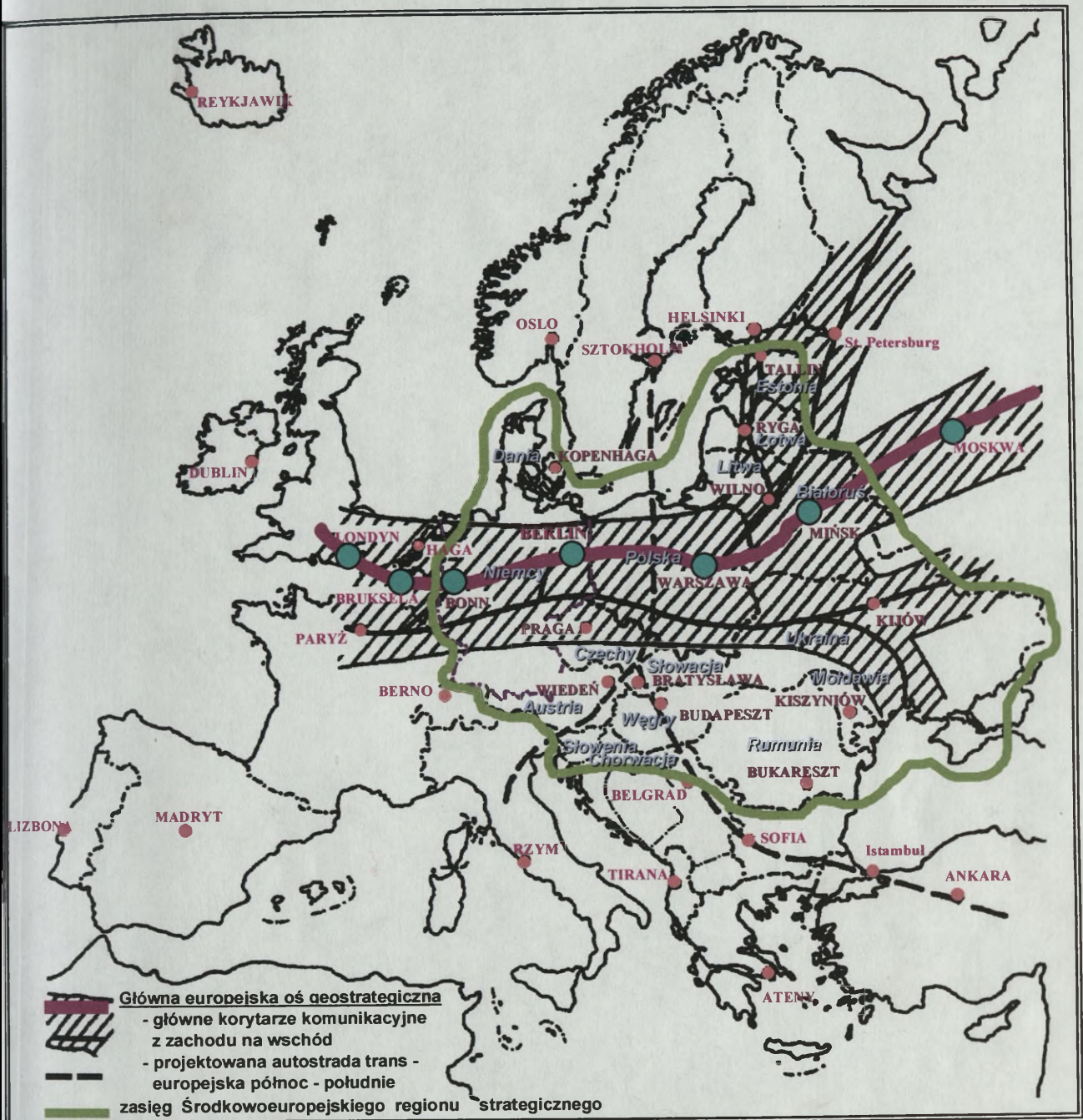
Problem spornych granic łagodzony jest obecnie poprzez tendencje integracyjne. Jednak nie wszystkie państwa omawianego regionu zgłosiły akces do Unii Europejskiej i problem granic może w przyszłości przybrać na ostrości.

1.3. Znaczenie regionu

O znaczeniu środkowoeuropejskiego regionu strategicznego w Europie decyduje jego położenie w centralnej części kontynentu, między dwoma jego zwężeniami: bałtycko-czarnomorskim i bałtycko-adriatyckim, specyficzne warunki fizycznogeograficzne, duży potencjał ludnościowy i ekonomiczny oraz dobrze zorganizowana infrastruktura transportowa i militarna.

Specyfika warunków fizycznogeograficznych regionu wynika głównie z ukształtowania terenu (rys. 1.7). Można bowiem na nim wyróżnić dwa charakterystyczne obszary: północny i południowy.

Obszar północny regionu obejmuje pas nizin, wyżyn i gór niskich rozciągających się między Bałtykiem a Alpami i Karpatami. Jest to z punktu widzenia ruchu wojsk a także rozwoju transportu lądowego, najdogodniejszy obszar w Europie. Dzięki temu właśnie, tędy wiodą główne szlaki komunikacyjne, łączące Europę Zachodnią z Europą Wschodnią. Jest to tzw. główna oś geostrategiczna Europy, która biegnie przez Niemcy i Polskę na wschód, gdzie rozdziela się na kilka kierunków (Moskwę, Petersburg, Kijów i Odessę) - rys.1.12.

Rys. 1.12. Główna oś geostrategiczna Europy

Drugim charakterystycznym obszarem jest Kotlina Panońska ograniczona ze wszystkich stron górami wysokimi. Są to: Alpy Wschodnie, Karpaty (Zachodnie, Wschodnie i Południowe) oraz Góry Dynarskie. W kotlinie tej krzyżują się szlaki

komunikacyjne wiodące z Europy Zachodniej na Bałkany i Bliski Wschód oraz z Europy Północnej do państw śródziemnomorskich. Newralgicznym obszarem tej kotliny są obniżenia śródgórskie: Korytarz Wiedeński, Brama Koryncka (Lublańska), Brama Żelazna, Brama Morawska i Beskid Niski (rys. 1.13).

Specyficznymi obszarami w omawianym regionie są także wspomniane już przesmyki śródziemnomorskie: bałtycko-adriatycki i bałtycko-czarnomorski.

Południowa część przesmyku bałtycko-adriatyckiego zajęta jest przez Alpy Wschodnie. Dlatego główne szlaki komunikacyjne łączące Skandynawię oraz Niemcy ze Słowenią i Chorwacją a więc i z Morzem Adriatyckim biegną przez Korytarz Wiedeński i Bramę Lublańską a szlaki łączące Polskę z tymi państwami prowadzą przez Bramę Morawską. Specyficzną rolę na tym przesmyku spełnia więc Kotlina Czeska, zwana „bastionem czeskim” (rys. 1.13). Znajduje się ona prawie w centrum omawianego zwężenia i stanowi bastion, który trzeba obejść od południa lub północy (w przypadku Niemiec), zaś od wschodu (w przypadku Polski).

Przesmyk bałtycko-czarnomorski ma nieco inny charakter niż bałtycko-adriatycki. Obejmuje on bowiem tereny nizinne, w tym Polesie, które podobnie jak „bastion czeski” także stanowi barierę komunikacyjną. Na przesmyku tym również ukształtowały się korytarze komunikacyjne łączące Bałtyk z Morzem Czarnym. Korytarze te tworzą szlaki komunikacyjne na linii Gdańsk – Warszawa – Lwów – Odessa oraz Ryga – Mińsk – Kijów – Sewastopol (obchodzące Polesie z zachodu i ze wschodu).

Uogólniając rozważania dotyczące warunków fizycznogeograficznych można zauważyć, że na środkowoeuropejskim regionie strategicznym krzyżują się dwie główne osie geostrategiczne Europy:

- równoleżnikowa, łącząca Europę Zachodnią z Europą Wschodnią;
- południkowa, łącząca Skandynawię oraz Niemcy i Polskę z Europą Południową oraz Bliskim Wschodem.

Rys. 1.13. Newralgiczne obszary południowo-zachodniej części Środkowoeuropejskiego Regionu Strategicznego

Na znaczenie środkowoeuropejskiego regionu strategicznego, oprócz korzystnych warunków fizycznogeograficznych, znaczny wpływ wywiera jego potencjał ludnościowy. Ogólna liczba ludności zamieszkującej omawiany region (tabela 3.1) wynosi 270 mln osób. Jest więc ponad dwukrotnie większa od liczby ludności europejskiej części Rosji. Jest ona także większa od liczby ludności Wielkiej Brytanii, Francji i Włoch razem wziętych (patrz rozdział 3, tabela 3.1).

Pod względem ekonomicznym państwa omawianego regionu reprezentują zróżnicowany poziom rozwoju. Najbardziej rozwiniętym krajem są Niemcy, których PKB w 1998 r. osiągnął wartość 1813 mld dolarów i był siedmiokrotnie wyższy niż w Polsce (263 mld \$), ponad trzykrotnie większy niż w Rosji (593 mld) i aż siedemnastokrotnie większy niż na Ukrainie (tabela 4.1).

Omawiany region, ze względu na przeszłość historyczną państw leżących na jego obszarze, charakteryzuje się dobrze rozwiniętą infrastrukturą militarną. Na jej rozwój szczególnie duży wpływ wywarły pierwsza i druga wojna światowa oraz podział Europy na dwa przeciwstawne systemy zbiorowego bezpieczeństwa, tj. Układ Warszawski i Pakt NATO. Okres zimnej wojny zaowocował operacyjnym przygotowaniem terenu po obydwu stronach granicy państw należących do przeciwstawnych systemów. Dotyczy to zwłaszcza terytorium, które przez strategów wojskowych uznawane było za strefę bezpośrednich działań wojennych.

Rozwój infrastruktury militarnej na terytorium regionu odbywa się w sposób planowy z uwzględnieniem ciągłego doskonalenia środków walki zbrojnej i stosownie do zmian w strategii zarówno NATO, jak i innych państw regionu. Szczególnie rozwinięta jest sieć lotniskowa na terytorium Niemiec, gdzie również większość lotniskowych składów MPS jest podłączonych do strategicznych systemów rurociągów NATO.

Przedstawione położenie i warunki fizycznogeograficzne, potencjał ludnościowy i ekonomiczny a także operacyjne przygotowanie terytorium wskazują, że wyodrębniony region stanowi najważniejszy obszar na kontynentalnej części Europy a dominującą rolę na nim odgrywają Niemcy. Zachodzi więc potrzeba pewnej neutralizacji tej potęgi.

W omawianym regionie, ze względu na jego przeszłość, występują obecnie różne uwarunkowania polityczne.

Niemcy niezależnie od Unii Europejskiej tradycyjnie kierują swoje zainteresowania na zachodnie i północne obszary Polski oraz na czeskie Sudety. Północno-zachodni obszar Polski stanowi bezpośrednie zaplecze Berlina, który jest położony zaledwie 70 km od polskiej granicy. Zainteresowanie Niemiec tymi obszarami ma przesłanki historyczne, gdyż przed drugą wojną światową były one zamieszkałe przez ludność niemiecką, która została z nich wysiedlona. Nie można więc wykluczyć pojawienia się w jakimś momencie nastrojów odwetowych, które niezależnie od dobrych chęci niemieckiego rządu, będą wpływać na jego politykę.

Zainteresowanie Niemiec Polską ma także podłoże gospodarcze, gdyż jej ziemie zachodnie stanowią naturalne zaplecze wschodnich landów RFN. Można przypuszczać, że po zakończeniu integracji dawnej NRD z gospodarką RFN skala inwestycji niemieckich w Polsce znacznie wzrośnie, co zdynamizuje gospodarkę polską.

Oddzielnym problemem w stosunkach polsko – niemieckich jest sprawa Śląska. Istnieją bowiem różne koncepcje utworzenia autonomicznego w stosunku do Polski i Czech, skonfederowanego z Niemcami „Wielkiego Śląska”. Koncepcje te mogą spowodować konflikt w stosunkach polsko – niemieckich.

Czechy nawiązują ściślejszą współpracę z Zachodem niż z Polską. Stosunki tego państwa z Niemcami są jednak obciążone problemem Niemców Sudeckich. Mimo to, ze względu na naturalne powiązanie geograficzne terytorium Czech i Niemiec, a także Austrii nie należy oczekiwać dużej intensyfikacji stosunków gospodarczych czesko – polskich.

Słowacja ma problemy z mniejszością węgierską, co rzutuje na stosunki z Węgrami. Ponadto kwestią sporną są problemy ekologiczne oraz budowa zapory wodnej na Dunaju w Gabczikowie.

Węgry, podobnie jak Czechy zacieśniają więzy ekonomiczne z Zachodem a nie z Polską. Na stosunki tego państwa z sąsiadami mają wpływ konsekwencje rozpadu monarchii Austro-Węgierskiej, w wyniku którego państwo to utraciło 2/3 swego terytorium na korzyść państw sąsiednich. Skutkiem tego w Jugosławii, Rumunii

i Słowacji, a także na Ukrainie znajduje się znaczna liczba ludności węgierskiej, co w określonej sytuacji może osłabiać spójność wewnętrzną tych państw.

Austria nie graniczy bezpośrednio z Polską, ale jej wpływy sięgają terenów dawnej Galicji, wchodzącej przed I wojną światową w skład monarchii Austro-Węgierskiej. Uwzględniając fakt, że do monarchii tej należały także Węgry, Czechy i Słowacja można przewidywać, że w trójkącie Wiedeń, Budapeszt i Bratysława powstanie nowy europejski biegun rozwoju, zwanego „trójkątem dunajskim”.

Litwa, mimo że jest słabym partnerem gospodarczym dla Polski, może odgrywać istotną rolę w stosunkach dwustronnych. Istnieje jednak pewne prawdopodobieństwo, że zadawnione waśnie z Litwą mogą być czynnikiem destabilizującym sytuację w tym regionie. Nie uregulowane są bowiem problemy licznej mniejszości polskiej na Litwie.

Rosja graniczy z Polską poprzez enklawę, Obwód Kaliningradzki. Stosunki Polski z Rosją są obciążone nie tylko nierównoprawnymi układami w ramach RWPG, lecz przede wszystkim zaszłościami historycznymi, głównie z okresu drugiej wojny światowej. Mimo tego Rosja pozostanie dla Polski poważnym partnerem wymiany handlowej, a przede wszystkim dostawcą surowców strategicznych – ropy i gazu. Można przewidywać, że udział tych surowców w polskim imporcie będzie malał na korzyść innych państw (Norwegia, Azerbejdżan i in.), jednak Rosja będzie dla Polski ważnym kontrahentem.

Ukraina jest uzależniona gospodarczo od dostaw rosyjskich surowców i od tego rynku. Uzależnienie to nie pozwoli Ukrainie na prowadzenie całkowicie samodzielnej polityki. Co prawda, jest ona mniej podatna niż Białoruś na integracyjne działania Rosji, to jednak trudno jej będzie opierać się tym działaniom. W tej sytuacji rola Polski w stosunkach dwustronnych z tym państwem będzie ograniczona.

Białoruś ma głębokie związki z Rosją, nie tylko gospodarcze i militarne, lecz także kulturowe, religijne i psychologiczne. W tej sytuacji można przewidywać, że państwo to może prowadzić jedynie pozornie suwerenną politykę. Stosunki polsko – białoruskie są w miarę poprawne, a mniejszość białoruska w Polsce i polska w Białorusi nie stanowią żadnego problemu.

2. WARUNKI FIZYCZNOGEOGRAFICZNE

Środkowoeuropejski region strategiczny (rys.2.1) pod względem fizycznogeograficznym obejmuje:

- Pohercyńską Europę Środkową (3)⁷, w tym Niz Środkowoeuropejski (31); Średniogórza Środkowoeuropejskie (32), Masyw Czeski (33) i Wyżyny Polskie (34);
- Alpy wraz z obniżeniami (4), tj. Północne Przedgórze Alp (42) i Alpy (43), w tym głównie Alpy Wschodnie (434, 435, 436);
- Karpaty, Podkarpacie i Kotliny Wewnętrzne (5), w tym Karpaty Zachodnie (51), Karpaty Wschodnie (52) i Karpaty Południowe (53) oraz Kotlinę Panońską (55), a także Wyżynę Siedmiogrodzką (54) oraz Nizinę Wołoską (Rumuńską) - (56);
- Niz Wschodnioeuropejski (8), w tym: Niziny Wschodniobałtycko-Białoruskie (84), Wyżyny Ukraińskie (85) i Niziny Czarnomorsko-Kaspijskie (86);
- Góry Krymskie wchodzące w podobszar Kaukazu i Krym (71), będące częścią Europy Południowej.

2.1. Niz Środkowoeuropejski

Niz Środkowoeuropejski (rys. 2.1) rozpościera się od nizin: Flandryjskiej i Holenderskiej na zachodzie poprzez Niziny Niemieckie do Nizin Polskich włącznie na wschodzie. Do tej jednostki zalicza się Półwysep Jutlandzki i Wyspy Duńskie.

Rozciągłość równoleżnikowa Nizu Środkowoeuropejskiego wynosi około 1500 km. Rozszerza się on w kierunku wschodnim od 150 km na zachodzie do 350 km na wschodzie. Z Morzem Północnym i Bałtykiem styka się on wybrzeżami reprezentującymi różne typy (mierzejowe, mierzejowo-zalewowe i klifowe). Różnicowany charakter mają także Pobrzeża Południowobałtyckie. Ogólnie jednak jest to pas nizin nadmorskich, poprzecinanych ujściowymi odcinkami rzek.

⁷ W nawiasie podano numer jednostki fizycznogeograficznej w podziale dziesiętnym.

Rys 2.1. Podział fizycznogeograficzny Europy Środkowej

Równoległe do Pobrzeży Południowobałtyckich rozciąga się pas Pojezierzy Południowobałtyckich. Pojezierza te mają charakter wzniesień i ciągną się pasem szerokości 70-150 km i długości 200-300 km. Wysokość wzniesień waha się w przedziale 200-300 m n.p.m. a tylko w nielicznych miejscach przekracza tę wielkość.

Na południe od pasa pojezierzy rozpościera się pas nizin, charakteryzujący się równinnym, monotonnym ukształtowaniem terenu. Wysokości względne łagodnych wzniesień rzadko przekraczają 20 m względem dna rozcinających je płytkich dolin. Ze względu na brak wysokich gór (zwłaszcza o układzie południkowym), na Niziu Środkowoeuropejskim wyraźniej niż w innych częściach Europy zaznaczają się wpływy oceanicznych mas powietrza napływających z zachodu i mas kontynentalnych znad Azji. Temperatura obniża się więc z zachodu na wschód a układ izoterm stycznia jest południkowy.

W Holandii przebiega izoterma $+3^{\circ}\text{C}$, w okolicach Kopenhagi i Hamburga 0°C , a na wschodzie Polski -4°C . Różnica średnich temperatur stycznia na zachodzie i wschodzie niżu osiąga aż 7°C . Układ izoterm w lipcu jest natomiast prawie równoleżnikowy, a wartości ich mieszczą się w przedziale od 16°C na północy niżu do 19°C na południo-wschodzie. Amplitudy roczne w najbardziej zachodniej części osiągają 13, zaś we wschodniej 23°C . Amplitudy te ilustrują wyraźny oceanizm klimatu zachodnich rubieży Niziu Środkowoeuropejskiego i wzrost kontynentalizmu klimatycznego jego obszarów wschodnich. Różnice klimatyczne zaznaczają się też wyraźnie w sumie i rozkładzie opadów atmosferycznych. W zachodniej części niżu opady wynoszą w sumie średnio w roku od 600 do 800 mm, są częstsze i bardziej równomiernie rozłożone w ciągu roku z lekką tylko przewagą w miesiącach jesienno-zimowych, we wschodniej natomiast ilość opadów maleje do 500 mm rocznie z maksimum w miesiącach letnich. Na zachodzie opad śnieżny jest rzadki i nie tworzy trwałej pokrywy, a na wschodzie natomiast pokrywa śnieżna leży 2-3 miesiące i na taki też okres zamarzają rzeki. Mrozy poniżej -20°C są na wschodzie zjawiskiem normalnym.

Ukształtowanie powierzchni, wykazujące w najbardziej generalnym ujęciu jej obniżanie ku północy, wyznacza kierunki biegu rzek. Wszystkie główne rzeki – Ren,

Wezera, Łaba, Odra i Wisła – wypływają na południu z gór i płyną zgodnie ku północy, przecinając niż poprzecznie. Biegi Łaby, Odry i Wisły jednak nie są wyprostowane, lecz wykazują charakterystyczne załamania z występowaniem na przemian odcinków o kierunku zbliżonym do równoleżnikowego i odcinków mniej więcej południkowych.

Taki układ sieci rzecznej wykazuje dużą spójność i łatwość powiązania kanałami wzdłuż wszystkich niemal pradolin.

Niż Środkowoeuropejski jest obszarem od wieków dobrze zagospodarowanym. Następstwem tego są daleko idące zmiany w krajobrazie. Najlepiej widoczne są one, poza ośrodkami przemysłowo-miejskimi, w zmianach szaty roślinnej. Naturalne zespoły leśne uległy w dużym stopniu wytrzebieniu, a ich miejsce zajęły rośliny uprawne. W składzie zachowanych obszarów leśnych odzwierciedla się zróżnicowanie klimatyczne niżu. W zachodniej jego części przeważają lasy bukowe i dębowe, we wschodniej zaś lasy mieszane liściasto-iglaste z sosną i dębem szypułkowym, a na północno-wschodnich rubieżach niżu również z dużym udziałem świerka. Dla suchych, piaszczystych, przeważnie sandrowych i wydmowych terenów niżu charakterystyczne są lasy sosnowe z wrzosowiskami.

2.2. Średniogórze Środkowoeuropejskie

Średniogórze Środkowoeuropejskie obejmuje głównie Średniogórze Niemieckie. Rozciąga się ono na strefie starych zniszczonych masywów górskich wznoszących się od 200 do 1000 m n.p.m. Obszar ten tworzy mozaikę krajobrazów górskich i wyżynnych oraz kotlin.

Północną część Średniogórza Niemieckiego zajmują Reńskie Góry Łupkowe, które są właściwie wielką wyżyną z pasmami niskich gór porozcinaną dolinami Renu, Mozeli, Lahn i ich dopływów. Na zachód od Renu dominują w Reńskich Górach Łupkowych masywy *Hohe Eifel* (Hohe Ach – 747 m n.p.m.) i *Hunsrück* (Erbeskopf – 816 m n.p.m.), na wschód – *Sauerland Rothaar* (Kahler Asten – 841 m n.p.m.), *Westerwald* (Fuchskauten – 657 m n.p.m.) i Taunus (Góra Feldberg – 880 m n.p.m.).

Na wschód od Reńskich Gór Łupkowych leży zapadliskowe Pogórze Heskie z wulkanicznymi górami: *Vogelsberg* (Taufstein – 774 m n.p.m.), *Rhön* (Wasserkuppe – 950 m n.p.m.), *Knüll* (Eisenberg – 636 m n.p.m.) i *Meissner* (Hoher Meissner – 750 m n.p.m.). Na północy łączą się z Pogórzem Heskim tektoniczne grzbiety Lasu Teutoburskiego. Na wschód od niego rozciąga się Masyw Harzu, którego najwyższy szczyt, Brocken, osiąga 1142 m n.p.m. Natomiast przedłużenie Reńskich Gór Łupkowych ku zachodowi stanowią Ardeny.

Południowo-zachodnią część Średniogórza stanowią krystaliczne masywy Wogezów (we Francji) i Schwarzwald, rozdzielone zapadliskowym rowem, którego dno zajmuje Nizina Górnoreńska. Najwyższym szczytem Schwarzwald jest Faldberg – 1493 m n.p.m. Północne przedłużenie Schwarzwald stanowią *Pfälzerwald* (673 m n.p.m.) i *Odenwald* (626 m n.p.m.).

Na północny-wschód od Schwarzwald leży Wyżyna Meńsko-Neckarska, odwadniana przez Neckar i Men z dopływami. Od południa i południowego-wschodu obrzeżona jest przez Jurę Szwabską (*Lemberg* – 1015 m n.p.m.) i Jurę Frankońską (*Poppberg* – 657 m n.p.m.). Wschodnia część tego pasa przechodzi w Masyw Czeski.

Na południe od Dunaju leży falista i pagórkowata Wyżyna Bawarska stanowiąca Północne Przedgórze Alp o średniej wysokości około 400 m n.p.m. Liczne dopływy Dunaju (największe: Iller, Lech, Izara, Inn) pocięły wyżynę szeregiem dolin.

Cały obszar Średniogórza Niemieckiego stanowi krainę silnie zalesioną, poprzecinaną głębokimi dolinami rzek na mnóstwo urwistych grzbietów przez co komunikacja wewnątrz gór jest znacznie utrudniona.

2.3. Masyw Czeski

Masyw Czeski jest krainą przeważnie wyżynną o kształcie niecki zbliżonej do czworoboku, na brzegach której rozciągają się góry: Sudety, Rudawy, Las Czeski i Szumawa oraz wzniesienia Wyżyny Czesko-Morawskiej. Północno-wschodnie obrzeżenie masywu tworzą Sudety. Początek pasmu Sudetów dają na wschodzie przy Bramie Morawskiej niewysokie Góry Odrzańskie (*Oderské Vrchy* – najwyższy szczyt *Červená Hora* – 749 m n.p.m.). Dalej na zachód wzrasta stopniowo wysokość gór do

1424 m n.p.m. w Grupie Śnieżnika i 1602 m n.p.m. – Śnieżka w Karkonoszach, a następnie maleje. W przełomie Łaby zaczynają się Rudawy (inaczej Góry Kruszcowe – *Krušně hory*), które rozciągają się w kierunku południowo-zachodnim. Najwyższy ich szczyt Klinowiec, osiąga wysokość 1244 m n.p.m. Pasma Rudaw charakteryzuje się występowaniem stromego, uskokowego progu od południa i bardzo łagodnego skłonu ku północy.

Południowo-zachodnie obrzeżenie masywu tworzy pasmo Lasu Czeskiego i Szumawy. Las Czeski stanowi pasmo gór niskich i ma charakter wyżynny. Najwyższy szczyt, *Čerchov*, osiąga wysokość 1042 m n.p.m. Szumawa natomiast jest masywem znacznie wyższym od Lasu Czeskiego, jej najwyższy szczyt ma wysokość 1457 m n.p.m (Gr. Atber) – po stronie niemieckiej i Pleckiej (1378 m n.p.m) – po stronie czeskiej.

Południowo-wschodnie obrzeżenie masywu tworzy Wyżyna Czesko-Morawska (*Českomoravská Vrchovina*), wznosząca się przeciętnie do wysokości 500-700 m n.p.m. W kilku miejscach przybiera ona charakter gór, np.: *Iihlavské Vrchy* (Jovořice – 837 m n.p.m.), *Zďarské Vrchy* (*Devětskal* – 836 m n.p.m.) Góry Żelazne (*Železné hory* – Vestec – 668 m n.p.m.).

Wnętrze Masywu Czeskiego można rozdzielić na dwie części: południową i północną. W części południowej znajdują się trzy kotliny: Trzebońska (*Třeboň*) nad górną Lužnicą, Budziejowicka (*České Budějovice*) nad Wełtawą i Pilzneńska (Plzeň) nad górną Berounką. Obszary między kotlinami i na ich obwodzie mają charakter wyżyn, a miejscami niewysokich gór stanowiąc przedgórze Szumawy i Lasu Czeskiego. W części północnej występują rozległe obniżenia u stóp Rudaw i Sudetów oraz grupy gór wulkanicznych, np. Góry Doupowskie (*Hradiště* - 934 m n.p.m.) i Średniogórze Czeskie - *České Středohoří* (*Milešoka* – 837 m n.p.m.) przecięte przełomem Łaby między Litomierzycami (*Litoměřice*) i Usti nad Łabą.

2.4. Wyżyny Polskie

Wyżyny Polskie rozciągają się od górnej Odry na zachodzie do granicy polsko-ukraińskiej na wschodzie. W ich skład wchodzi: Wyżyna Śląsko-Krakowska, Wyżyna Małopolska i Wyżyna Lubelsko-Lwowska.

Wyżyny Polskie na znacznym obszarze nie przekraczają wysokości 300 m n.p.m. Wyżej jedynie sięgają na zachodzie kulminacje Wyżyny Śląsko-Krakowskiej, w środku kilka pasm Gór Świętokrzyskich na Wyżynie Kieleckiej, a na wschodzie wał Rostocza.

Wyżyna Śląsko-Krakowska wznosi się na wysokość od 300 do 450 m n.p.m. (na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej), przy czym w kilku miejscach przekracza 500 m n.p.m. (Ogrodzieniec 504). Występują tu sterczące skały wapienne, uskoki tektoniczne, a także procesy krasowe, zwłaszcza na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej. Licznie występują tu również jaskinie.

Wyżyna Małopolska w części północnej charakteryzuje się pasmowym układem wzniesień i obniżień. Najwyższe wzniesienia, Góry Świętokrzyskie, osiągają wysokość ponad 600 m n.p.m. (Łysica – 612 m n.p.m.). W południowej części Wyżyna Małopolska charakteryzuje się zakłęśnością (Niecka Nidziańska), którą płynie Nida.

Wyżyna Lubelsko-Lwowska wznosi się na wysokość od 200 m do prawie 400 m n.p.m. Rozczłonkowana jest na łagodne garby, które występują w postaci pasów wzniesień oddzielonych obniżeniami. Wyższą częścią jest Rostocze, które pocięte jest licznymi wąwozami.

Wyżyny Polskie ogólnie charakteryzują się urozmaiconym ukształtowaniem terenu, w swych partiach wyższych są chłodniejsze od regionów przyległych (średnio o 1°C) i otrzymują rocznie wyższe opady (600-800 mm).

2.5. Karpaty, Podkarpacie i Kotliny Wewnętrzne

Karpaty biorą początek nad Dunajem w okolicach Bratysławy i kończą nad Dunajem w przełomie Żelaznej Bramy. Wyodrębnia się w nich trzy wyraźne człony: Karpaty Zachodnie sięgające do Przełęczy Łupkowskiej, Karpaty Wschodnie do przełęczy Predeal i Karpaty Południowe, zwane też Alpami Transylwańskimi, kończące swój bieg w przełomie Dunaju – Żelaznej Bramie. Karpaty są uformowane w silnie wygięty ku północy i wschodowi łuk górski długości 1300 km, w których można wyodrębnić cztery strefy: fliszową (zbudowaną ze zlepieńców, piaskowców i łupków), krystaliczną, wapienno-dolomitową i wulkaniczną.

Do strefy fliszowej należą pasma górskie Białych Karpat, Beskidów Zachodnich i ich przedgórzy, Beskidów Wschodnich oraz Karpat Mołdawskich.

W strefie tej kulminacje mieszczą się w przedziale 1000-2000 m n.p.m. W Beskidach Wschodnich grzbiety górskie przebiegają równolegle tworząc charakterystyczny układ rusztowy. W klasyczny wprost sposób wykształcony jest on w Bieszczadach i Gorganach. Najbardziej zewnętrzny, północny pas Karpat fliszowych stanowią dobrze rozwinięte pogórza z wyrównanymi wierzchowinami mniej więcej w poziomie 400 m. Zatracają one już charakter górski. Dobrze też rozwinięte są doliny rzeczne z systemami terasowymi; tworzą one stosunkowo gęstą sieć o układzie podłużnym i poprzecznym w stosunku do pasm górskich. Wyższe grzbiety są przeważnie zalesione, a najwyższe wkraczają nawet ponad górną granicę lasu (połoniny).

Strefa krystaliczna i wapienno-dolomitowa w postaci ciągłej występuje w Karpatach Południowych. Natomiast w Karpatach Wschodnich i Zachodnich pojawiają się one w postaci drobnych wyspowych grup. Przykładem ich są Tatry i Niżne Tatry, skałki wapienne Podhala w Karpatach Zachodnich i Góry Rodmiańskie w Karpatach Wschodnich. Ich duża odporność i dość znaczne wyniesienia (2000-2500 m n.p.m.) nadają tym grupom górskim cechy rzeźby alpejskiej.

Wulkaniczna strefa Karpat składa się z szeregu odosobnionych grup górskich i posiada formy pochodzenia wulkanicznego, silnie już przemodelowane niszczącą działalnością procesów zewnętrznych z denudacją i erozją na czele.

Po wewnętrznej stronie łuku Karpat Wschodnich i południowych wznosi się masyw Bihoru (1848 m n.p.m.) oraz położona między nim a Karpatami Wyżyna Siedmiogrodzka. Masyw Bihoru zbudowany jest głównie ze starych granitów i łupków krystalicznych oraz mezozoicznych wapieni, łupków i piaskowców, a Kotlina Siedmiogrodzka z młodych osadów z bardzo obfitymi złożami soli i gipsu. Dno jej leżące na wysokości od 300 do 700 m n.p.m. jest rozczłonkowane przez erozję Samoszu, Maruszy i Aluty. Nadało jej to krajobraz pagórkowaty.

Karpaty pod względem strategicznym stanowią potężną naturalną rubież obronną na podejściach do kilku państw. Szczególnie ważną rolę spełniają Karpaty Wschodnie i Zachodnie, gdyż osłaniają Wielką Nizinę Węgierską od wschodu i północy. W tej części Karpat na wyróżnienie zasługują Beskid Niski i Bieszczady. Tu bowiem znajduje się wiele przejść łączących Niż Wschodnio- i Środkowoeuropejski z Wielką Niziną Węgierską.

Beskid Niski ciągnie się od Popradu (Przełęcz Tylickiej) do Przełęcz Łupkowskiej. Ten najniższy w Karpatach Zachodnich rejon składa się z dziesięciu równoległych niskich łańcuchów górskich poprzecinanych poprzecznymi dolinami na krótkie grzbiety długości 10-15 km każdy. Wysokość bezwzględna większej części wzgórz Beskidu Niskiego osiąga 600-700 m, a względna – 300 m. Krajobraz tego rejonu ma charakter pagórkowaty i jest stosunkowo dogodny do przejścia, gdyż znajduje się tu 8 przełęczy łączących Wyżynę Ondawską w Słowacji z Kotliną Sandomierską w Polsce.

Bieszczady wchodzące już w Karpaty Wschodnie składają się z kilku równoległych łańcuchów, których wysokość bezwzględna wynosi 1000-1300m a wysokość względna – 400-500 m. Na głównym grzbiecie górskim Bieszczadów istnieje siedem przełęczy łączących Wielką Nizinę Węgierską z Wyżyną Podolską.

Największą Kotliną Wewnętrzną w Karpatach jest Wielka Nizina Węgierska, która wraz z Małą Niziną Węgierską tworzy Kotlinę Panońską.

Kotlina Panońska, obszar ograniczony Karpatami, Górami Dynarskimi i Alpami Wschodnimi, charakteryzuje się równinnym ukształtowaniem terenu i słabym zalesieniem. Nieliczne wzgórza występują w jej części zachodniej, między Dunajem i Alpami. Wschodnia część kotliny, Wielka Nizina Węgierska, jest monotonną równiną.

Kotlina Panońska (rys. 1.13) jest obszarem o dużym znaczeniu strategicznym, gdyż krzyżują się w niej ważne szlaki komunikacyjne z Europy Zachodniej na Bałkany i Bliski Wschód oraz z Europy Północnej do państw śródziemnomorskich. W przeszłości ciągnęły tędy z południa wyprawy Rzymian, później ze wschodu wyprawy Hunów i Awarów, a następnie w przeciwnym kierunku – ku Konstantynopolowi i Ziemi Świętej – wyprawy krzyżowców. Przez te obszary przemieszczały się także wojska Cesarstwa Otomańskiego, Monarchii Austro-Węgierskiej, Niemiec i Rosji, a także Polski.

Wejście do Kotliny Panońskiej ułatwiają obniżenia śródgórskie. Do najważniejszych należą: obniżenie między Alpami Wschodnimi i Karpatami Zachodnimi (Korytarz Wiedeński i Brama Morawska), między Alpami Wschodnimi i Górami Dynarskimi (Brama Lublańska) oraz przełom Dunaju w Karpatach Południowych (Żelazna Brama). Ponadto w Karpatach istnieje wiele mniejszych przełęczy, którymi wiodą drogi samochodowe i linie kolejowe. Do ważniejszych z nich należą przełęcze w Bieszczadach i Beskidzie Niskim (Użocka, Dukielska, Łupkowska) umożliwiające przejście z Kotliny Sandomierskiej i Wyżyny Podolskiej do Wielkiej Niziny Węgierskiej.

Przez Kotlinę Panońską przepływa także rzeka żeglowna, Dunaj, której wody mają status międzynarodowy. Duża rola tej magistrali wodnej w przewozach towarów znacznie wzrosła po połączeniu jej z Renem (w 1993 r. w Niemczech oddano do eksploatacji kanał Men-Dunaj, dzięki czemu uzyskano połączenie wodne Morza Północnego z Morzem Czarnym). Rzeka ta przepływa także przez wspomniany Korytarz Wiedeński i Żelazną Bramę.

Duże znaczenie ma również Nizina Wołoska (Rumuńska) rozciągająca się między Górami Bałkan (Stara Planina) a Karpatami i przecięta zabagnioną doliną Dunaju.

2.6. Zachodnia część Nizy Wschodnioeuropejskiego

Środkowoeuropejski region strategiczny obejmuje część zachodnią Nizy Wschodnioeuropejskiego (Niziny Wschodniobałtycko-Białoruskie), tj. Pobrzeża i Pojezierza Wschodniobałtyckie, Wysoczyzny Podlasko-Białoruskie i Polesie oraz Wyżyny Ukraińskie i Nizinę Czarnomorską.

Pobrzeża i Pojezierza Wschodniobałtyckie rozciągają się od Zatoki Fińskiej na wschodzie do Polski na zachodzie. Teren pojezierzy ma charakter pagórkowaty, miejscami wyżynny, w którym wzniesienia osiągają wysokość ponad 300 m n.p.m. Występują tu liczne wały morenowe, porozcinane wąwozami i dolinami Dźwiny i Niemna.

Wysoczyzny Podlasko-Białoruskie obejmują środkową część terytorium Białorusi i rozciąga się od Bugu na zachodzie (Wysoczyzny Podlasko-Białoruskie na terenie Polski) do Dniepru na wschodzie. Tworzą ją grupy wzgórz i wały morenowe, między którymi znajdują się doliny dopływów Niemna i Prypeci. Najwyższe wzniesienia występują we wschodniej jej części, gdzie osiągają wysokość do 350 m n.p.m.

Polesie jest obszerną niziną, o kształcie zbliżonym do kotliny, rozciągniętą równoleżnikowo przez Prypeć. Powierzchnia jej, wynosząca około 140 tys. km² położona jest na wysokości od 90 do 170 m n.p.m. Jego równinna i zabagniona powierzchnia pocięta jest dużą ilością trudno przekraczalnych rzek i strumieni o krętych, ledwo wzniesionych nad poziom wody brzegach.

Polesie rozdziela zachodnią część Nizy Wschodnioeuropejskiego na dwa obszary: północny i południowy, osią których jest Prypeć.

Klimat na omawianej części Nizy Wschodnioeuropejskiego jest umiarkowany. Widoczne są jednak różnice w klimacie między jej wschodnią i zachodnią częścią, a także północną i południową. Największe różnice występują zimą, najmniejsze zaś latem. Średnia temperatura w styczniu osiąga -7°C , a w lipcu 18°C . Okres zamarzania rzek przypada na przełomie listopada i grudnia, a lody ruszają na przełomie marca i kwietnia.

Wyżyny Ukraińskie obejmują obszar położony na południe od Polesia. Na zachodzie łączą się z Wyżynami Polskimi, na wschodzie sięgają do Dniepru, a na południe – do Prutu. W ich skład wchodzi: Wyżyna Wołyńsko-Podolska, Wyżyna Naddnieprzańska i Wyżyna Besarabska. Wyżyny te wznoszą się na wysokość do 450 m n.p.m. Wzniesienia o największej wysokości występują na Wyżynie Wołyńsko-Podolskiej, znacznie mniejsze (do 350 m n.p.m.) – na Wyżynie Naddnieprzańskiej i (do 429 m n.p.m.) – na Wyżynie Besarabskiej (Mołdawskiej).

Wyżyny te mają charakter płyty rozczłonkowanej głębokimi dolinami o stromych zboczach. Na Wyżynie Wołyńskiej głębokość dolin rzecznych wynosi 30-40 m, a na Wyżynie Naddnieprzańskiej – do 90 m. Natomiast charakterystyczną cechą Wyżyny Podolskiej są głębokie i długie jary, którymi płyną dopływy Dniestru.

Wyżyny Ukraińskie są słabo zalesione. W ich części południowo-wschodniej występuje roślinność stepowa, charakterystyczna dla strefy lasostepów.

Klimat na omawianym obszarze jest łagodny. Widoczne są jednak różnice między północną i południową częścią wyżyn oraz wschodnią i zachodnią. Na południu i wschodzie występuje mniej opadów niż w północnej części wyżyn. Jesień bywa sucha z utrzymującą się przez dłuższy czas piękną pogodą. Brak barier górskich w północnej i wschodniej części umożliwia jednak napływ mas zimnego powietrza, co powoduje duży spadek temperatury zimą.

Hipsometrię wybranych państw Środkowoeuropejskiego Regionu Strategicznego przedstawiono w tabeli 2.1.

Tabela 2.1

Hipsometria wybranych państw Środkowoeuropejskiego Regionu Strategicznego
(wysokości w % powierzchni ogólnej państwa)

Wyszczególnienie	Europa	Polska	Rosja*	Litwa	Białoruś	Ukraina	Słowacja	Czechy	Niemcy
Powierzchnia w tys. km	10500	312,7	4452,0	65,2	206,7	603,7	49,0	78,9	356,9
Powyżej 1000 m	5,1	0,2	0,7	-	-	0,2	2,1	0,8	0,2
500-1000 m	10,9	2,9	3,9	-	-	1,0	31,8	41,6	22,3
300 – 500 m	10,0	5,6	7,2	-	1,1	5,8	25,5	27,6	17,6
200 – 300 m	21,2	1,2	21,6	1,5	37,7	27,6	28,0	22,4	20,5
100 – 200 m	37,8	49,7	55,1	59,9	60,3	54,1	12,5	7,6	11,7
0 – 100 m	13,6	25,5	10,0	38,6	0,9	10,3	0,1	-	27,6
poniżej 0	1,4	0,2	1,5	-	-	0,1	-	-	0,1
Wysokość średnia w m n.p.m.	292	173	215	118	142	195	344	312	295

*) Część europejska, poza regionem

Źródło: S. Stańczuk, *Wpływ warunków terenowych i elementów pokrycia na potencjał rażenia*, wyd. AON 1994.

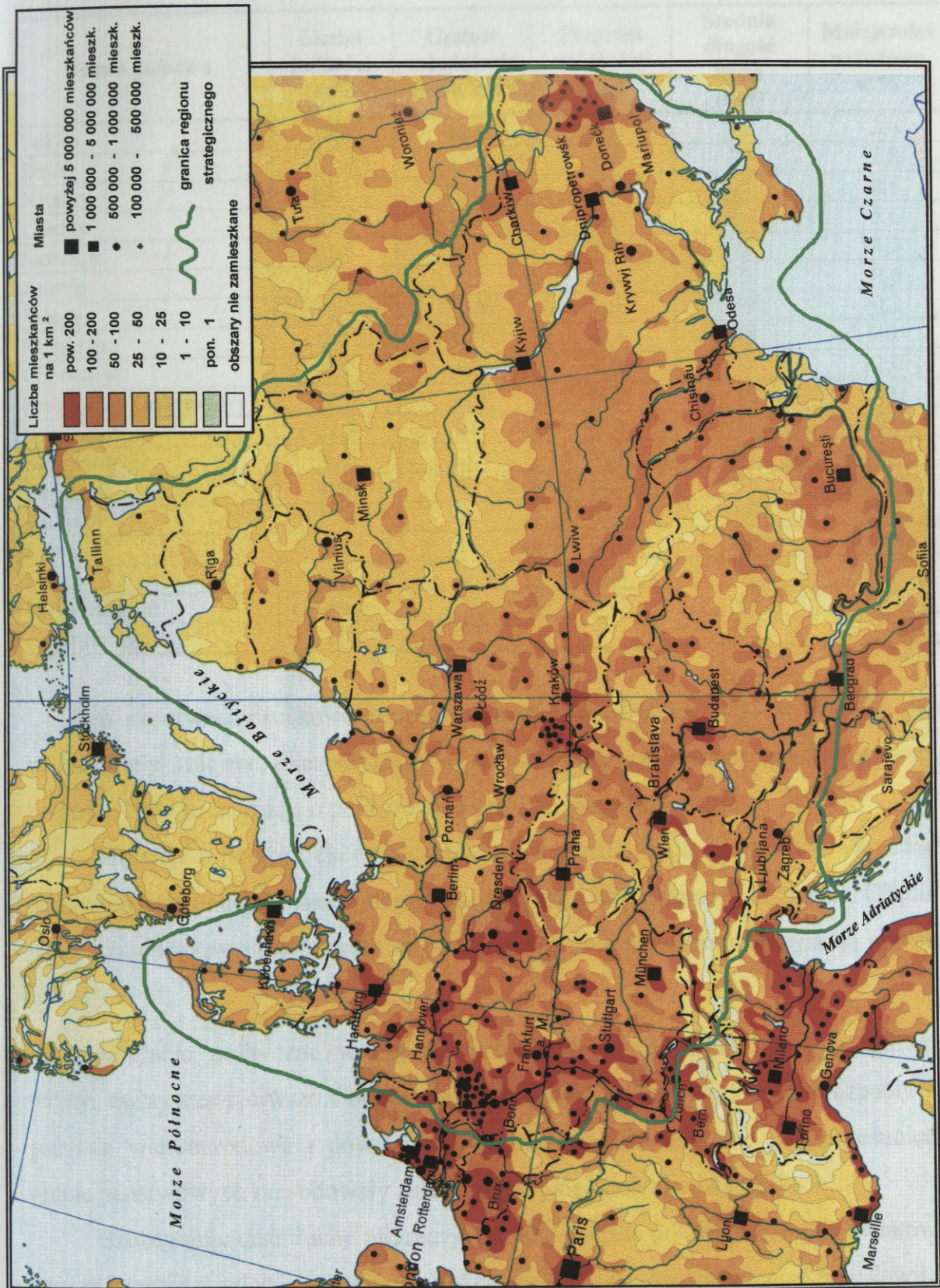
3. WYBRANE ZAGADNIENIA LUDNOŚCI I OSADNICTWA

3.1. Ludność

Łączna liczba ludności środkowoeuropejskiego regionu strategicznego wynosi około 270 mln osób i jest prawie dwukrotnie większa od liczby ludności Rosji. Jedną trzecią tej ludności (około 90 mln osób) stanowi ludność niemieckojęzyczna, nieco mniej zaś (70 mln) – ludność byłych republik radzieckich.

Potencjał ludnościowy poszczególnych państw jest bardzo zróżnicowany (tabela 3.1). Państwami o największej liczbie ludności są Niemcy (82 mln osób), Ukraina (49,8 mln) i Polska (38,6 mln). Najmniej ludności mają Słowenia (2 mln), Łotwa (2,4 mln) i Litwa (3,6 mln).

Rozmieszczenie ludności jest bardzo nierównomierne (rys 3.1). Największa gęstość zaludnienia jest w Niemczech (230 osób/km²), najmniejsza zaś na Łotwie (37 osób/km²), Litwie (55 osób/km²) i Białorusi (50 osób/km²). W pozostałych państwach regionu gęstość ta waha się od 82 osób/km² (Ukraina) do ponad 130 osób/km² (Czechy i Mołdawia).

Rys 3.1. Gęstość zaludnienia

Tabela 3.1.

Nazwa państwa	Liczba ludności (mln)	Gęstość zaludnienia (osób/km ²)	Przyrost naturalny (‰)	Średnia długość życia (lata)	Mniejszości narodowe w %
Polska	38,6	123	0,5	73	2,4
Dania	5,4	120	3,8	77	2,8
Niemcy	82,1	230	0,1	77	8,5
Czechy	10,3	131	0,1	74	5,6
Słowacja	5,4	110	0,4	73	14,3
Austria	8,1	97	0,9	77	0,6
Węgry	10,2	110	2,0	71	10,2
Słowenia	2,0	100	-0,4	75	9,0
Chorwacja	4,7	82	1,0	74	22,0
Serbia (bez Czarnogóry)	10,5	119	0,2	73	37,0
Rumunia	22,3	91	-2,3	71	10,9
Mołdawia	4,5	132	1,0	64	35,5
Ukraina	49,8	82	-6,2	66	27,0
Białoruś	10,4	50	-0,9	68	22,1
Litwa	3,6	55	-4,0	69	19,4
Łotwa	2,4	37	-3,3	65	48,0
Rosja , w tym: część europejska	146,4 116,0	9 27	-3,3	65	18,5

W państwach środkowoeuropejskiego regionu strategicznego w dwudziestym wieku miały miejsce, niespotykane w innych rejonach świata, wielkie migracje ludności. Były to migracje o podłożu ekonomicznym i politycznym.

Migracje o podłożu ekonomicznym miały i nadal mają miejsce we wszystkich państwach regionu. Zmianie uległy jedynie kierunki migracji ludności. Obecnie państwem docelowym w ruchach migracyjnych o podłożu ekonomicznym są głównie Niemcy.

Migracje polityczne występowały cyklicznie. Przyczyną ich były głównie wojny, zwłaszcza pierwsza i druga wojna światowa, w wyniku których rozpadły się państwa wielonarodowe i powstały nowe państwa. Związane z tym przesunięcia granic państwowych powodowały ruchy migracyjne w obydwu kierunkach.

Szczególnie duże ruchy migracyjne miały miejsce po drugiej wojnie światowej oraz w latach dziewięćdziesiątych, po rozpadzie Związku Radzieckiego i Jugosławii.

Rys. 3.2. Ruchy repatriacyjno-przesiedleniowe w Europie (1945-1947)

Po drugiej wojnie światowej migracje ludności objęły wiele narodów i dotyczyły m.in.: Niemców, Polaków, Ukraińców, Węgrów. Były to przymusowe wysiedlenia oraz zsyłki do obozów pracy (łagrów), które objęły kilkanaście milionów ludzi (rys 3.2.).

Duże migracje ludności miały miejsce po rozpadzie Związku Radzieckiego i Jugosławii. W okresie istnienia tych państw przemieszczanie ludności miało charakter migracji wewnętrznych, często sterowanych odgórnie. W wyniku tych działań kilka milionów Rosjan osiedliło się na Ukrainie, w republikach nadbałtyckich

i innych republikach związkowych, zaś Ukraińcy, Łotysze, Litwini i wiele innych narodów znalazło się w Rosji. Po rozpadzie Związku Radzieckiego miał miejsce proces odwrotny. Wielu Rosjan, Ukraińców i innych narodów żyjących w byłym Związku Radzieckim wróciło do swych rodzinnych stron. Proces ten, poza kilkoma republikami, gdzie przybrał on charakter czystek etnicznych, przebiegał dość spokojnie. Burzliwy charakter przyjął on w Jugosławii, gdzie miały miejsce szeroko zakrojone czystki etniczne, w tym ludobójstwo.

Ogniska minionych konfliktów i krzywd jakie wówczas wyrządzono względem poszczególnych narodów tkwią nadal i stanowią zasadniczy problem w tworzeniu spójności omawianego regionu.

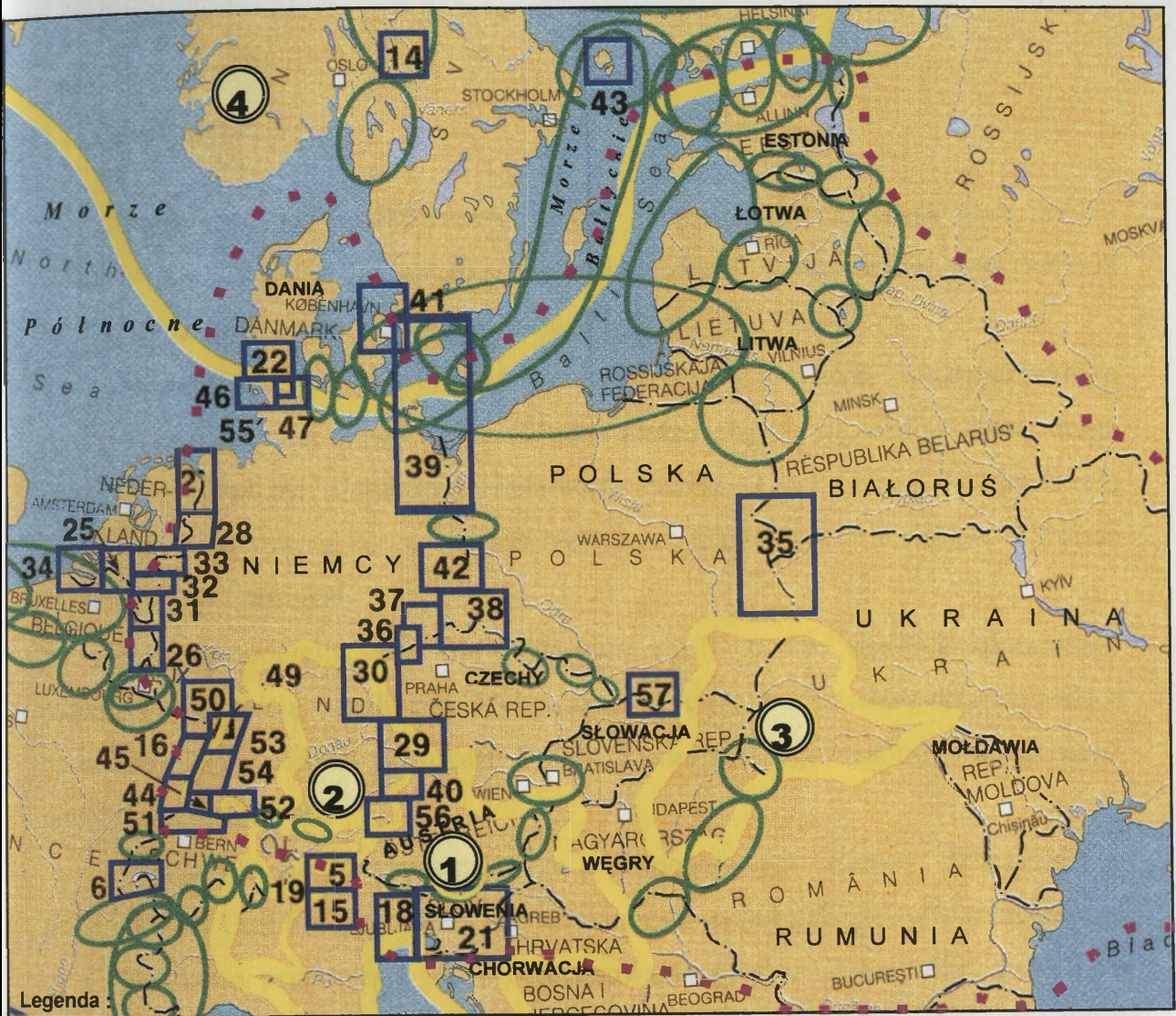
Mniejszości narodowe w państwach środkowoeuropejskiego regionu strategicznego stanowią znaczny odsetek ludności. Szczególnie duża liczba mniejszości narodowych zamieszkuje w państwach powstałych po rozpadzie Związku Radzieckiego. Na Ukrainie mniejszości narodowe stanowią 27% ludności kraju, na Białorusi 22%, Litwie 19%, Mołdawii 35%, Łotwie 48%.

Duża liczna mniejszości narodowych występuje także w Słowacji (14%) i Rumunii (11%) oraz w krajach byłej Jugosławii, np. w Serbii mniejszości narodowe stanowią 37% ludności kraju a w Chorwacji 22%.

Mniejszości narodowe z zasady zamieszkują obszary przygraniczne. Złożyła się na to m. in. zmienność granic państwowych przedstawiona w rozdziale 1 (punkt 1.2). Ważnym przedsięwzięciem jest więc łagodzenie konfliktów etnicznych występujących w poszczególnych państwach. Jednym z elementów tych działań było utworzenie euroregionów (rys. 3.3). Podstawowe zasady współpracy transgranicznej i międzyregionalnej określają:

- Europejska Konwencja Ramowa o współpracy transgranicznej z 21maja 1980 r.;
- Europejska Karta Samorządu Terytorialnego, sporządzona w Strasburgu w dn. 15 października 1985 r.

Oprócz tych dokumentów o charakterze wielostronnym współpracę tę reguluje wiele porozumień dwustronnych.

MIEDZYNARODOWE ORGANIZACJE REGIONÓW GRANICZNYCH I TRANSGRANICZNYCH (CZŁONKÓW SERG) *

1 Arbeitsgemeinschaft Alpen-Adria (D/A/I/SLO/HR)	2 Arbeitsgemeinschaft Alpenländer (D/CH/A/I)	3 Euroregion Karpaty (Carpathian Euroregion) (H/PL/SR/UA)	4 Nordisk Ministerråd (DK/IS/NIS/SF)

REGIONY GRANICZNE I TRANSGRANICZNE BEDACE CZŁONKAMI SERG

5 Autonome Provinz Bozen-Südtirol (I)	25 BENELUX - Middengebied (B/NL)	35 Euroregion Bug (UA/PL)	44 Departement du Haut-Rhein (F)	53 Regionalverband Mittlerer Oberrhein (D)
6 Canton de Geneve (CH)	26 Eifel-Ardennen - Region (B/D/LUX)	36 Euroregion Erzgebirge (D/CZ)	45 Freiburger Region-Gesellschaft e.V. (D)	54 Regionalverband Südlicher Oberrhein (D)
14 Kommunförbundet Värmland (S)	27 Ems-Dollart-Region (D/NL)	37 Euroregion Elbe-Labe (D/CZ)	46 Landkreis Nordfriesland (D)	55 Stadt Flensburg (D)
15 Provincia Autonoma di Trento-Trentino (I)	28 EUREGIO (D/NL)	38 Euroregion Nisse-Nisa-Nysa (D/CZ/PL)	47 Landkreis Schleswig-Flensburg (D)	56 EuRegio Salzburg-Berchtesgadener Land-Traunstein (A/D)
16 Region Alsace (F)	29 Euroregion Bayerwald/Böhmerwald (D/A/CZ)	39 Euroregion Pomerania (D/PL)	49 Planungsgemeinschaft Rheinpfalz/Koordinierungsstelle Südpfalz (D)	57 Euroregion Tatry (PL)
18 Region Autonoma Friuli-Venezia Giulia (I)	30 Euregio Egrensis (D/CZ)	40 Inn-Salzach-Euregio (A/D)	50 Planungsgemeinschaft Pfalz (D)	
19 Regione Autonoma Trentino-Alto Adige Autonome Region Trentino-Südtirol (I)	31 Euregio Maas-Rhein (B/D/NL)	41 Öresundskomiteen (DK/S)	51 Regio Basiliensis (CH)	
21 Republika Slovenija (SLO)	32 Euregio Rhein-Maas-Nord (NL/D)	42 Euroregion Spree-Neisse-Bober (D/PL)	52 Regionalverband Hochrhein-Bodensee (D)	
22 Sønderjylland Amtskommune (DK)	33 Euregio Rhein-Waal (NL/D)	43 Aalands Landskapstyrelse (SF)		
	34 Euroregion Scheldemond (B/NL)			

REGIONY GRANICZNE I TRANSGRANICZNE NIE BEDACE CZŁONKAMI SERG

*) SERG - Stowarzyszenie Europejskich Regionów Granicznych (AGEG, ARFE, AEBR)

Rys. 3.3. Euroregiony w Europie Środkowej

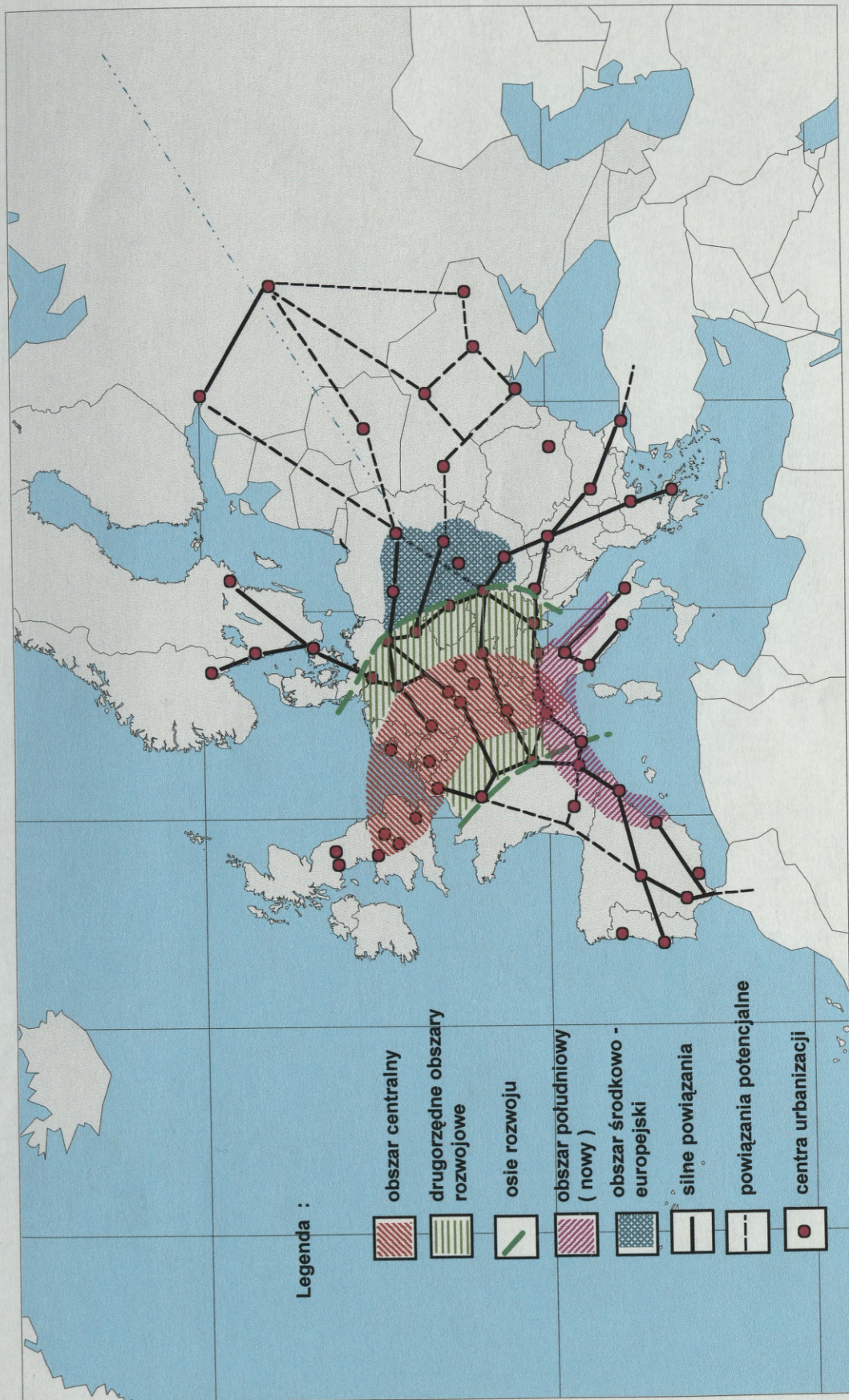
3.2. Osadnictwo

Osadnictwo w Środkowoeuropejskim regionie strategicznym jest bardzo zróżnicowane. Złożyły się na to odmienne warunki geograficzne oraz historia i polityka rozwoju krajów znajdujących się w tym regionie Europy.

Największe strefy miejsko-przemysłowe o charakterze policentrycznym powstały w zachodniej części regionu. Jedna z nich ciągnie się wzdłuż Renu, druga natomiast wzdłuż osi: Hamburg – Hannover – Berlin – Lipsk - Praga. kolejną strefę miejsko-przemysłową o takim charakterze tworzą Zagłębie Górnośląskie w Polsce i Ostrawskie w Czechach.

We wschodniej części nie występują strefy o tak wielkiej koncentracji osadnictwa, a istniejące mają charakter monocentryczny. Podstawowe dane dotyczące osadnictwa w wybranych państwach Środkowoeuropejskiego regionu strategicznego przedstawia tabela 3.2.

Stworzenie planów przestrzennego zagospodarowania Europy, uznawane jest przez państwa Unii Europejskiej za jedno z istotnych zadań politycznych. Opracowano dwa scenariusze przestrzennego zagospodarowania państw „dwunastki”. Jednak ze względu na przyjęcie do UE nowych członków (Austria, Finlandia i Szwecja) i perspektywa wstąpienia kolejnych państw (Polska, Czechy, Węgry, Słowacja) plany te ulegną modyfikacji.

Rys. 3.4. Struktura przestrzenna Europy

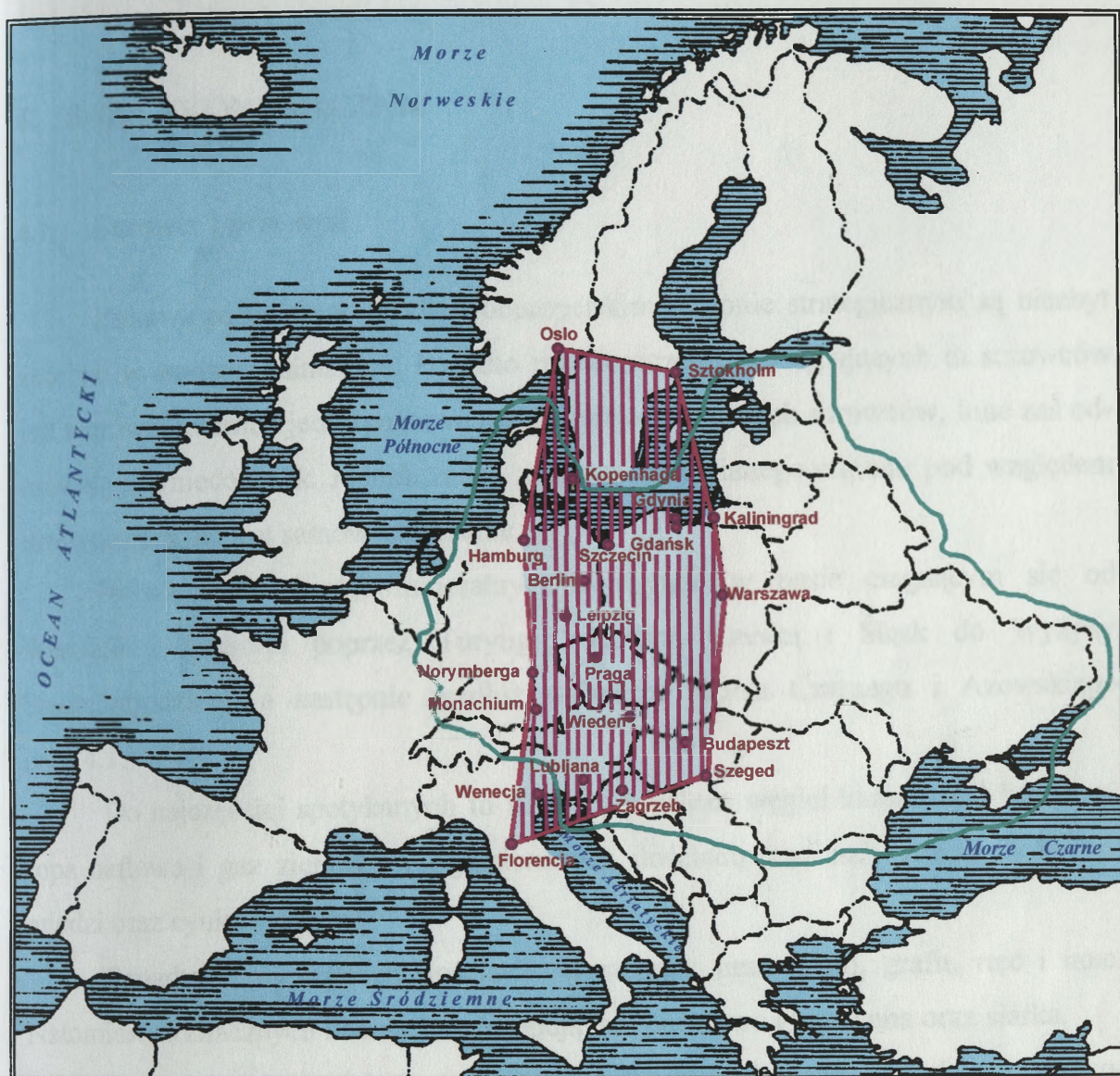
Tabela 3.2.

Elementy osadnictwa w wybranych państwach
Środkowoeuropejskiego regionu strategicznego

Kraj	Liczba miast				Razem
	100 - 200 tys.	200 - 500 tys.	500 - 1 mln tys.	powyżej 1 mln	
Polska					
Niemcy	26	27	9	3	65
Czechy	5	2	-	1	8
Słowacja	-	2	-	-	2
Ukraina	17	22	3	5	47
Białoruś	8	5	1	1	15
Litwa	2	2	1	-	5
Rosja – część euro- pejska	74	58	20	13	169
w tym Okręg Kaliningradzki	-	1	-	-	1

W modelu struktury przestrzennej Europy, Europa 2000+, zakłada się, że oprócz obszaru centralnego już ukształtowanego, po obydwu jego stronach istnieją drugorzędne obszary rozwojowe (rys. 3.4.) oraz obszar środkowoeuropejski. Oprócz tych obszarów istnieją centra urbanizacji silnie ze sobą powiązane. W Europie Środkowej brak jest, poza Niemcami, takich powiązań. Istniejące potencjalne powiązania wymagają rozbudowy infrastruktury transportowej.

Wspomniany wyżej obszar środkowoeuropejski, rozwija się tworząc nowe pasmo innowacyjne, ciągnące się na obszarze ograniczonym liniami łączącymi Florencję – Szeged – Warszawę – Kaliningrad – Sztokholm – Oslo – Hamburg – Norymbergę – Florencję (rys. 3.5.)

Rys. 3.5. Nowe pasmo innowacyjne w Europie

Strefa ta zawiera wielki potencjał innowacyjny, który w przyszłości wytworzy „trzecią przestrzeń”.

Strefa ta to:

- powiązanie bałtyckiej i śródziemnomorskiej Europy;
- obszar intensywnej integracji regionów położonych po obu stronach dawnej „żelaznej kurtyny”
- obszar silnej interakcji kultur niemieckiej, skandynawskiej, słowiańskiej i romańskiej.

4. BAZA EKONOMICZNA

4.1. Surowce i przemysł

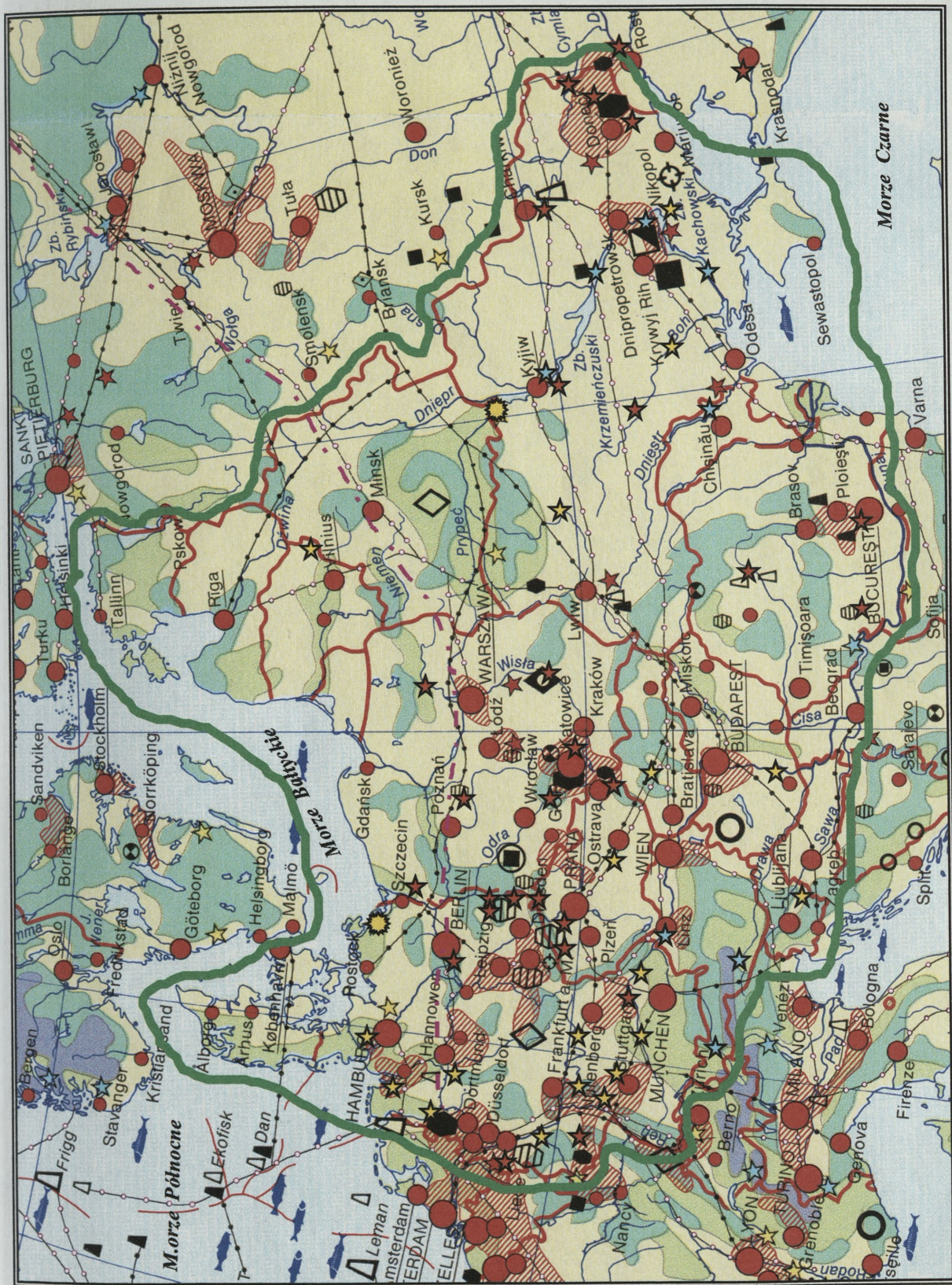
Państwa położone w Środkowoeuropejskim regionie strategicznym są niezbyt zasobne w surowce mineralne. Ponadto rozmieszczenie występujących tu surowców jest nierównomierne i jedne państwa mają nadmiar niektórych surowców, inne zaś odczuwają ich niedostatek. Jednak żadne z państw omawianego regionu pod względem surowcowym nie jest samowystarczalne.

Najwięcej surowców mineralnych występuje w pasie ciągnącym się od Westfalii i Saksonii poprzez Turynię, Kotlinę Czeską i Śląsk do Wyżyny Siedmiogrodzkiej, a następnie wzdłuż wybrzeża Morza Czarnego i Azowskiego (rys. 4.1.)

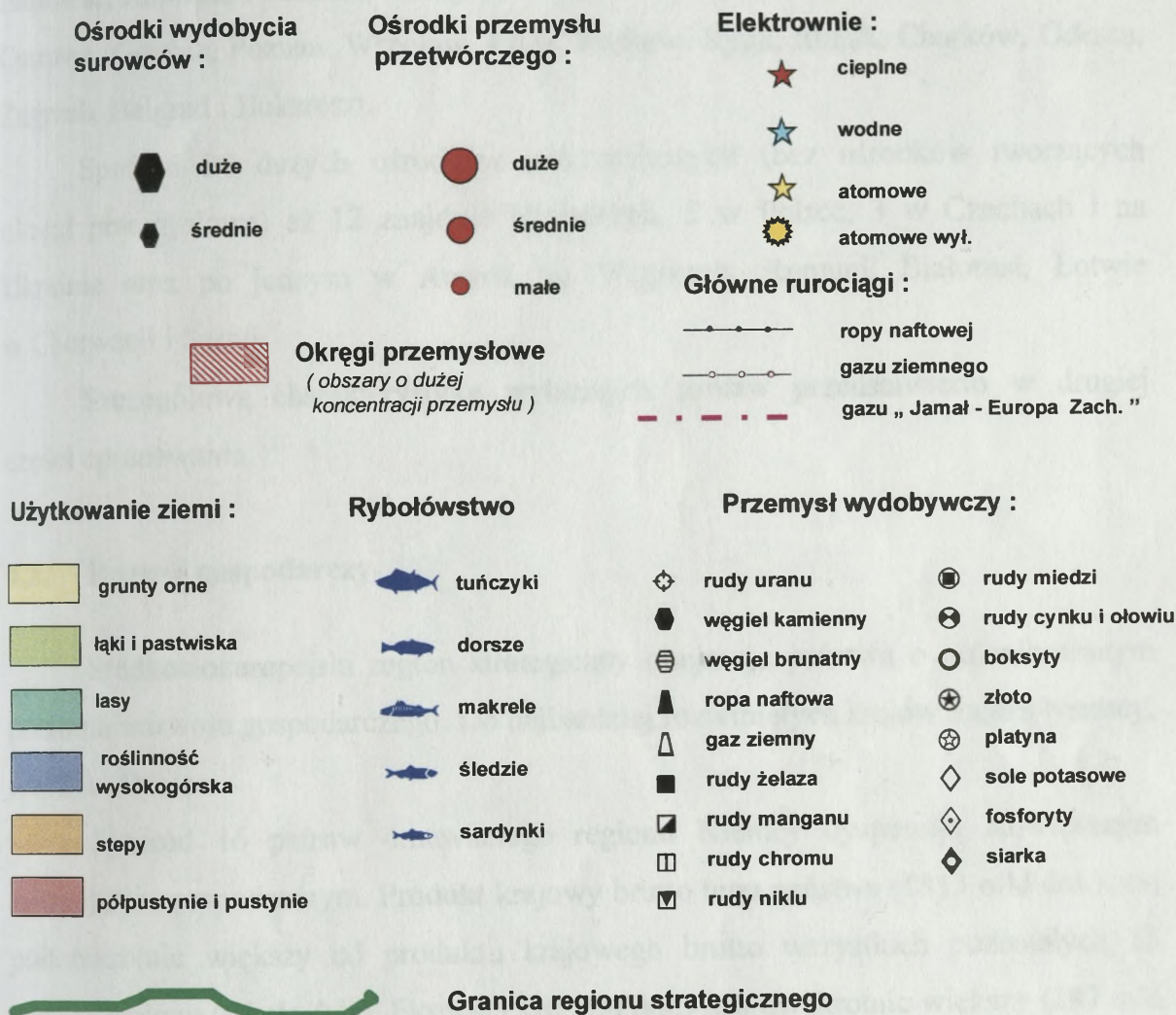
Do najczęściej spotykanych tu surowców należą węgiel kamienny i brunatny, ropa naftowa i gaz ziemny (w ograniczonych ilościach oraz rudy żelaza i chromu, miedzi oraz cynku i ołowiu.

Ponadto w niewielkich ilościach występują: uran, złoto, grafit, rtęć i inne. Natomiast w znacznych ilościach występują sól potasowa i kamienna oraz siarka.

Węgiel kamienny i brunatny występują w kilku krajach. Największe ich pokłady znajdują się w Niemczech, Polsce i na Ukrainie. Uran występuje w Niemczech, Czechach i na Ukrainie, siarka i miedź w Polsce i Austrii. Mangan, niezbędny do produkcji stali szlachetnej, znajduje się na Węgrzech. Zasoby ropy naftowej i gazu ziemnego występują w Rumunii, na Ukrainie i w Niemczech. Nieznaczne ilości ropy i gazu ziemnego występują też w innych państwach regionu. Wydobycie ropy i gazu ziemnego nie pokrywa potrzeb gospodarczych państw omawianego regionu i znaczne ilości wymienionych surowców państwa te importują z Bliskiego Wschodu, Afryki Północnej i z Rosji. Rudy miedzi, cynku i ołowiu występują głównie w Polsce i Niemczech, rudy żelaza i chromu na Ukrainie, złoto w Rumunii.

Legenda :

Rys. 4.1. Podstawowe surowce mineralne w państwach środkowoeuropejskiego regionu strategicznego

Środkowoeuropejski region strategiczny charakteryzuje się nierównomiernym rozmieszczeniem przemysłu rafineryjnego (rys. 4.2). Obok obszarów o wielkiej koncentracji produkcji istnieją regiony słabo zagospodarowane. Duża koncentracja tego przemysłu występuje w Niemczech (zwłaszcza w zachodniej części kraju) oraz na pograniczu słowacko-czesko-węgierskim.

Do największych okręgów przemysłowych regionu należą: konurbacja Ruhry, Okręg Górnośląski, Okręg Naddnieprzański i Okręg Doniecki. Natomiast do

największych ośrodków przemysłowych zalicza się: Berlin, Hamburg, Monachium, Wiedeń, Budapeszt, Pragę, Warszawę i Kijów. Dużymi ośrodkami są: Brema, Hanower, Kolonia, Frankfurt, Stuttgart, Mannheim, Norymberga, Lipsk, Drezno, Brno, Ostrawa, Gdańsk, Poznań, Wrocław, Łódź, Kraków, Ryga, Mińsk, Charków, Odessa, Zagrzeb, Belgrad i Bukareszt.

Spośród 30 dużych ośrodków przemysłowych (bez ośrodków tworzących okręgi przemysłowe) aż 12 znajduje się w Niemczech, 5 w Polsce, 3 w Czechach i na Ukrainie oraz po jednym w Austrii, na Węgrzech, Rumuni, Białorusi, Łotwie w Chorwacji i Serbii.

Szczegółową charakterystykę wybranych państw przedstawiono w drugiej części opracowania.

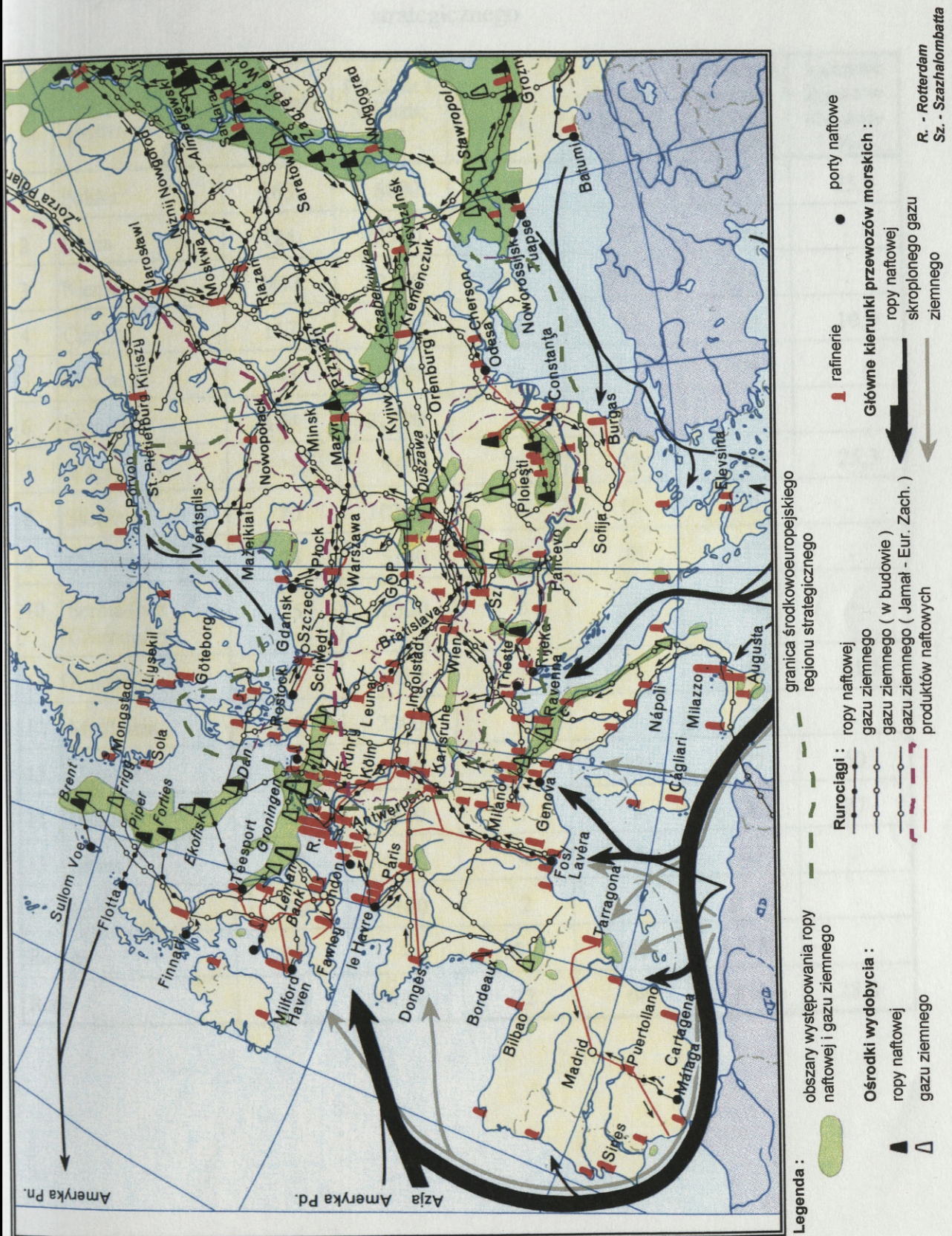
4.2. Rozwój gospodarczy

Środkowoeuropejski region strategiczny obejmuje państwa o zróżnicowanym poziomie rozwoju gospodarczego. Do najbardziej rozwiniętych krajów należą Niemcy, Austria i Dania.

Spośród 16 państw omawianego regionu Niemcy dysponują największym potencjałem gospodarczym. Produkt krajowy brutto tego państwa (1813 mld dol.) jest półtorakrotnie większy od produktu krajowego brutto wszystkich pozostałych 15 państw regionu (tabela 4.1.). Eksport (510 mld dol.) jest dwukrotnie większy (247 mld dol.), import natomiast (203 mld dol.) mniejszy o jedną trzecią (297 mld dol.).

Produkt krajowy brutto Niemiec jest ponad trzykrotnie większy od PKB Rosji (593 mld dol.), eksport zaś – aż siedmiokrotnie.

Przedstawione wyżej wskaźniki świadczą nie tylko o dużym zróżnicowaniu w rozwoju społeczno-ekonomicznym państw omawianego regionu, lecz także o ich potencjale gospodarczym. Największym potencjałem dysponują Niemcy i one kreują rynek w całym regionie, świadczy o tym udział eksportu i importu w dwustronnych stosunkach Niemiec z poszczególnymi krajami (tabela 4.2).

Rys. 4.2. Rozmieszczenie przemysłu rafineryjnego oraz drogi dowozu ropy naftowej i gazu ziemnego

Tabela 4.1

Wybrane wskaźniki ekonomiczne państw środkowoeuropejskiego regionu strategicznego

Lp.	Nazwa państwa	PKB mld dol.	PKB na 1 mieszk. dol.	Eksport mld dol.	Import mld dol.	Produkcja energii elektr. mld kWh	Ludność żyjąca w ubóstwie %
1	Polska	263	6800	27	38	134	23,8
2	Dania	124	23300	49	46	50	.
3	Niemcy	1813	22100	510	203	515	.
4	Czechy	117	11300	24	27	60	10,0
5	Słowacja	45	8300	11	13	26	.
6	Austria	184	22700	62	66	52	.
7	Węgry	75	7400	21	23	33	25,3
8	Słowenia	20	10300	9	10	12	.
9	Chorwacja	24	5100	4	8	11	.
10	Serbia (bez Czarnogóry)	25	2300	2	4	36	.
11	Rumunia	91	4050	8	11	59	21,5
12	Mołdawia	10	2200	6	1	8	.
13	Ukraina	108	2200	11	13	172	50
14	Białoruś	54	5200	7	8	26	77
15	Litwa	18	4900	4	6	15	.
16	Łotwa	10	4100	2	3	3	.
Razem		3081	-	751	480	1212	-
Rosja		593	4000	72	68	834	28,6

Tabela 4.2

Udział eksportu i importu wybranych państw w wymianie handlowej z Niemcami

Lp.	Nazwa państwa	Eksport		Import		Saldo
		mld dol.	%	mld dol.	%	mld dol.
1	Polska	27,0	32,9	38,0	24,1	- 11,0
2	Dania	48,8	21,4	46,0	21,7	+ 2,8
3	Austria	62,5	35,1	65,8	41,7	- 2,6
4	Czechy	24,0	35,7	27,0	26,6	- 3,0
5	Węgry	20,7	37,3	22,9	26,7	- 2,2
6	Słowenia	9,2	29,0	9,9	21,0	- 0,7
7	Chorwacja	4,5	22,0	8,4	21,0	- 3,9
8	Rumunia	8,2	17,0	10,8	16,0	- 2,6
9	Słowacja	10,7	29,0	12,9	26,0	- 2,2
10	Ukraina	13,1	.	11,3	.	+ 1,8
11	Białoruś	7,0	.	8,5	.	+ 1,5
12	Litwa	4,2	11,0	5,9	19,0	- 1,7
13	Łotwa	1,9	14,0	3,1	16,0	- 1,2

Z zawartych w tabeli 4.2 danych wynika, że poza Danią, Ukrainą i Białorusią wszystkie pozostałe państwa mają ujemne saldo w wymianie handlowej z Niemcami. Ponadto ich procentowy udział w wymianie handlowej z Niemcami jest bardzo wysoki. Oznacza to, że Niemcy są ich głównym partnerem handlowym. Wyjątek stanowią Ukraina i Białoruś, dla których głównym partnerem handlowym jest Rosja.

5. ELEMENTY INFRASTRUKTURY TRANSPORTOWEJ

5.1. Uwarunkowania rozwoju infrastruktury

Na charakter infrastruktury transportowej w państwach środkowoeuropejskiego regionu strategicznego istotny wpływ wywarły m.in. względy historyczne. Zależność poszczególnych państw od określonych systemów polityczno – militarnych z góry przesądzała o ich przynależności do określonej przestrzeni gospodarczej. Ta zaś była kształtowana z myślą o interesach państw zaborczych.

Po drugiej wojnie światowej większość państw omawianego regionu znalazła się w strefie wpływów Związku Radzieckiego i tym samym ich system transportowy kształtowany był pod kątem potrzeb byłej RWPG i Układu Warszawskiego.

Po rozpadzie Związku Radzieckiego zdecydowana większość państw Europy Środkowej zgłosiła chęć przystąpienia do Unii Europejskiej, a tym samym utworzenia jednolitej przestrzeni ekonomicznej.

Układ międzynarodowy stawia nowe wyzwania poszczególnym państwom Europy Środkowej, zmieniając jednocześnie znaczenie ich głównych tras komunikacyjnych i transportowych. W ostatnim dziesięcioleciu znacznie osłabły wzajemne powiązania gospodarcze pomiędzy państwami omawianego regionu, gdyż wszystkie kraje przeorientowały się na handel z Zachodem. Znaczenie rynków wschodnich gwałtownie spadło, jednak jest to spadek chwilowy, gdyż współpraca ze wschodem zostanie odnowiona – na nowych zasadach i zmienioną strukturą handlu.

Przewidywany rozwój wymiany handlowej między Zachodem a państwami byłego ZSRR stwarza krajom Europy Środkowej ogromne możliwości, wynikające z ich tranzytowego położenia na osi Wschód – Zachód. Związany z tym wzrost znaczenia szlaków transportowych łączących Zachód i Wschód wymaga jednak rozwoju nowoczesnej infrastruktury transportowej, w tym szczególnie autostrad i szybkich kolei.

Kraje środkowoeuropejskie charakteryzują się słabo rozwiniętą siecią drogową i stosunkowo dobrą siecią kolejową. Jednak nawet koleje wymagają modernizacji, w tym podniesienia standardów szybkości i bezpieczeństwa. To samo dotyczy urządzeń przeładunkowych głównych stacji kolejowych.

Proponowane reformy sieci transportowej podporządkowane zostały dwóm podstawowym celom:

- włączeniu Europy Środkowej do europejskiego systemu transportowego;
- poprawie jakości dróg i usług transportowych.

Największe znaczenie ma rozwój sieci autostrad oraz szybkich kolei. Do najważniejszych należą: autostrada łącząca Norymbergę z Pragą oraz przedłużenie autostrady niemieckiej z Berlina do Warszawy i dalej do Terespoła.

Rozwój pasm infrastruktury transportowej, zawierających drogi, szlaki kolejowe i wodne, będzie się dokonywać w drodze rozbudowy już istniejących korytarzy. Niektórym z nich zostanie przydane nowe, większe znaczenie – jak np. na osi Wschód – Zachód, inne utracą swą priorytetową pozycję co stanie się udziałem autostrady Północ – Południe. Rozwój sieci transportowych spowoduje wzmocnienie polaryzacji rozwoju regionalnego krajów Europy Środkowej, bowiem efekty mnożnikowe wynikające z renty lokalizacyjnej wzdłuż korytarzy, a szczególnie w ich węzłach, przyczyni się do dalszego, przyspieszonego rozwoju tych regionów.

Państwa Europy Środkowej w ramach programów przystosowawczych dokonują zmian w prawodawstwie i liberalizacji rynku usług transportowych oraz modernizują infrastrukturę (usuwanie „wąskich gardeł” na styku z Europą Zachodnią). Kolejnym zadaniem tych państw będzie dalsza liberalizacja usług transportowych, kontynuacja procesu podnoszenia standardów technicznych, integracja rynku usług transportowych i zmniejszenie dystansu do czołowych krajów i regionów UE.

Ze strony Unii Europejskiej państwa pretendujące do tej wspólnoty otrzymują pomoc finansową w ramach Funduszy Strukturalnych. Środki łączne dostępne w budżecie UE dla krajów kandydujących (dostępne po przyjęciu do UE) w latach 2002 – 2006 wynoszą 45390 mln Euro (w cenach z 1999r.). Jako generalną zasadę przyjęto, że pomoc jaką dany kraj może uzyskać z Unii Europejskiej wynosi do 4%

PKB tego kraju. W Polsce te 4% odpowiada 6 – 8 mld Euro rocznie. Pomoc ta dotyczy różnych celów, jednak rozwój infrastruktury transportowej jest celem zasadniczym.

Ważne zadanie w ramach Funduszy Strukturalnych odgrywają tzw. Inicjatywy Wspólnotowe, które finansują 4 programy: INTERREG (4875 mln Euro), URBAN (700 mln Euro), LEADER (2020 mln Euro), EQUAL (2847 mln Euro). Najważniejszym z nich jest program INTERREG ze względu na jego bezpośrednie i pośrednie skutki dla zacieśnienia więzi międzyregionalnych w Unii. Sprawdzony w przeszłości w działaniu INTERREG będzie finansował głównie wspólne projekty współpracy transgranicznej i międzyregionalnej. Wesprze on m.in. działania dotyczące zintegrowanego rozwoju regionalnego sąsiadujących regionów granicznych oraz harmonijnej integracji terytorialnej. W zadaniach tych właśnie priorytet przyznano infrastrukturze transportu.

5.2. Ogólna charakterystyka infrastruktury

Drogi samochodowe

Gęstość sieci dróg samochodowych w środkowoeuropejskim regionie strategicznym jest zróżnicowana (tabela 5.1). Największa jest w Niemczech (182 km/100 km²), Danii (164 km/100 km²) i Austrii (154 km/100 km²), natomiast najmniejsza na Białorusi (25 km/100 km²), Ukrainie (27 km/100 km²), Mołdawii (30 km/100 km²). W pozostałych państwach regionu waha się od 33 km/100 km² (Łotwa) do 107 km/100 km² (Słowenia). W Polsce wynosi ona 79 km/100 km². W przedziale od 70 do 90 km/100 km² znajdują się następujące państwa: Czechy, Słowacja, Polska, Rumunia, Węgry i Litwa.

Po uwzględnieniu parametrów technicznych dróg oraz stanu ich zużycia zróżnicowanie między poszczególnymi państwami jest jeszcze większe. Sieć europejskich dróg samochodowych (istniejących i planowanych) przedstawia rys. 5.1.

Rys. 5.1. Sieć europejskich dróg samochodowych

Tabela 5.1

Infrastruktura transportu

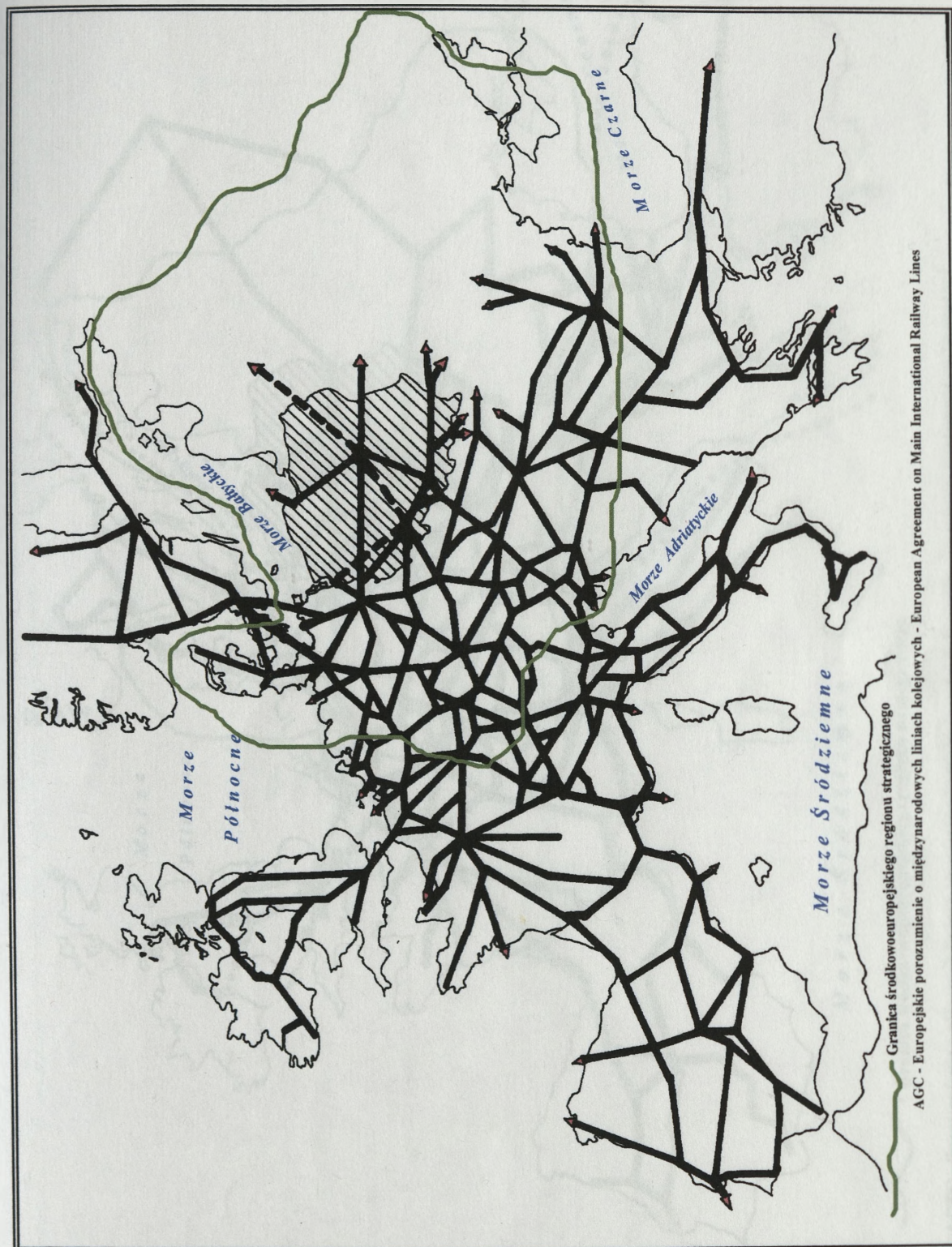
Nazwa państwa	Drogi samochodowe o utwardzonej nawierzchni (tys. km)	Linie kolejowe (tys. km)	Rurociągi		Drogi wodne śródlądowe (km)	Lotniska	
			Ropy i produktów naftowych (km)	Gazociągi (km)		Ogółem	O utwardzonym pasie startowym
Polska	247,7	24,3	2280	1700	3812	92	74
Dania	71,6	3,3	417	688	700	118	28
Niemcy	650,2	46,3	3318	b. d.	7467	618	319
Czechy	55,5	9,4	581	5400	543	69	35
Słowacja	37,5	3,4	b. d.	2700	172	15	10
Austria	129,0	5,8	777	840	358	55	22
Węgry	81,7	7,6	2071	4387	1622	25	15
Słowenia	12,3	1,2	290	305	b. d.	14	6
Chorwacja	22,7	2,3	690	310	785	72	21
Serbia	45,0	4,0	545	2110	b. d.	48	18
Rumunia	153,4	11,4	3535	6400	1724	27	21
Mołdawia	10,7	1,3	b. d.	310	424	26	8
Ukraina	164,0	22,7	8500	34400	4400	706	163
Białoruś	52,4	5,6	2906	1980	2493	118 *	36
Litwa	65,0	2,0	105	760	369	96	25
Łotwa	60,2	2,4	1530	560	106	50	36
Rosja	752	148	62000	152000	89000	2517	630

* Dane z 1994 r.

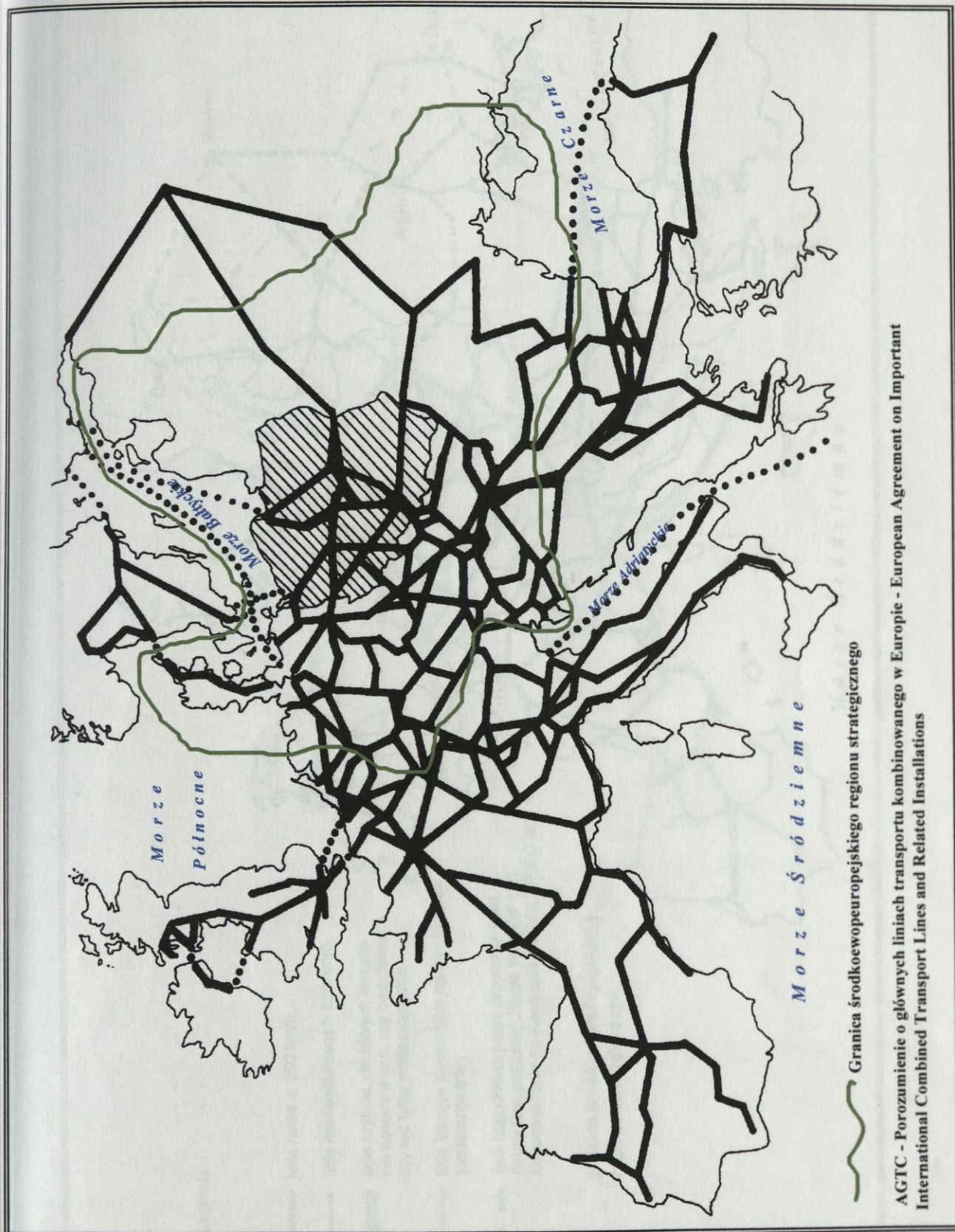
Linie kolejowe

Sieć kolejowa w państwach Europy Środkowej jest zróżnicowana zarówno co do jej gęstości, jak i szerokości torów oraz innych parametrów technicznych. Największa gęstość tej sieci występuje w Niemczech, gdzie wynosi 12,4 km/100 km². W pozostałych państwach Europy Środkowej wskaźnik ten waha się od 10,2 km/100 km² (Czechy) do 3,1 km/100 km² (Litwa). Gęstość sieci kolejowej w wybranych państwach Europy Środkowej przedstawiono w tabeli 5.1, natomiast szczegółową jej charakterystykę w części drugiej niniejszego opracowania.

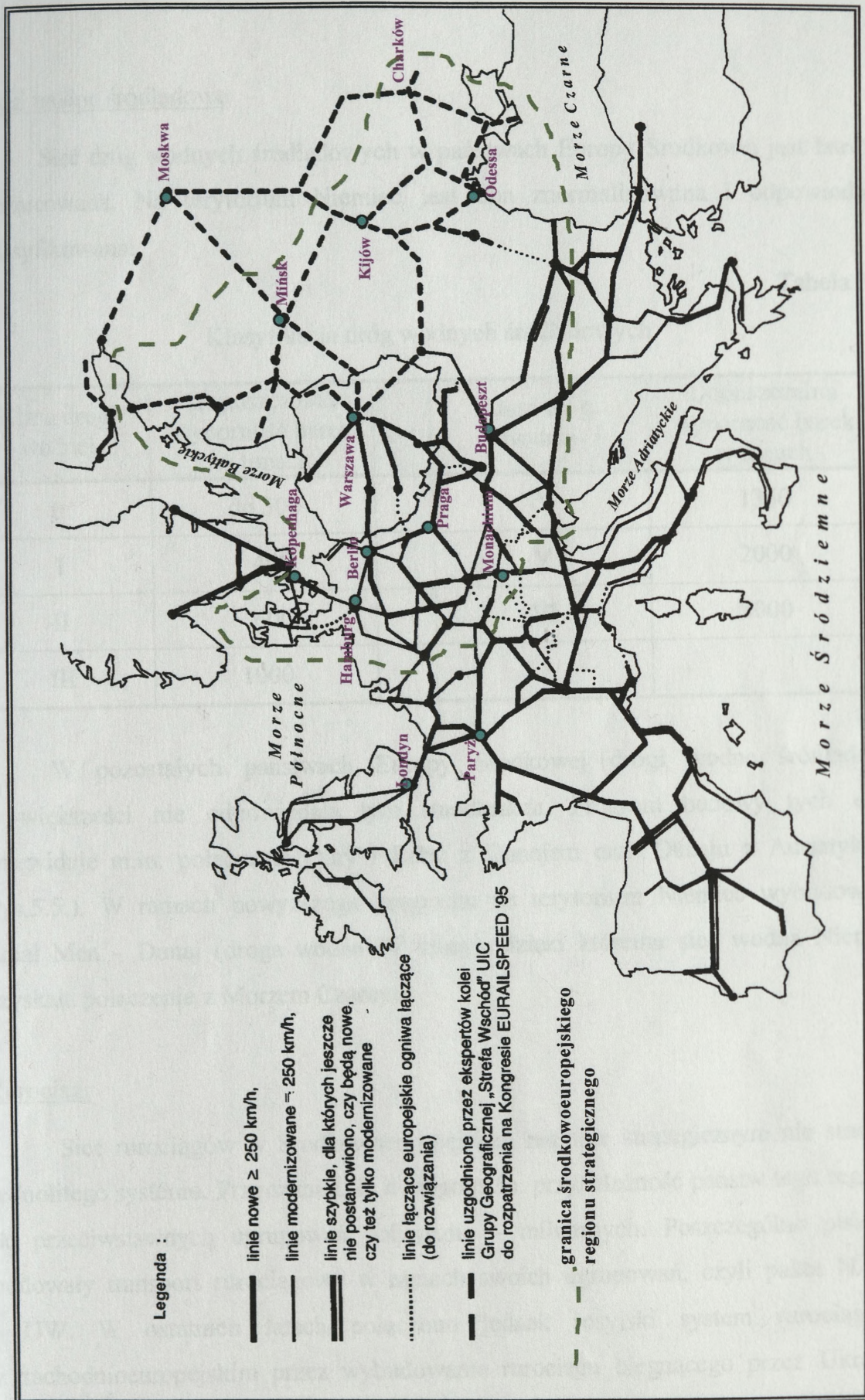
Sieć kolejowa w wielu państwach Europy jest modernizowana w ramach porozumień międzynarodowych. Projekty sieci podstawowych linii kolejowych (AGC) oraz podstawowych linii transportu kombinowanego (AGTC) przedstawiono na rysunkach 5.2 i 5.3 natomiast transeuropejską sieć kolejową dużych prędkości na rysunku 5.4.

Rys. 5.2. Projekt sieci podstawowych linii kolejowych (AGC)

Rys. 5.3. Projekt sieci podstawowych linii transportu kombinowanego (AGTC)

Rys.5.4. Transeuropejska sieć kolejowa dużych prędkości – projekt długookresowy

Drogi wodne śródlądowe

Sieć dróg wodnych śródlądowych w państwach Europy Środkowej jest bardzo zróżnicowana. Na terytorium Niemiec jest ona znormalizowana i odpowiednio sklasyfikowana.

Tabela 5.2

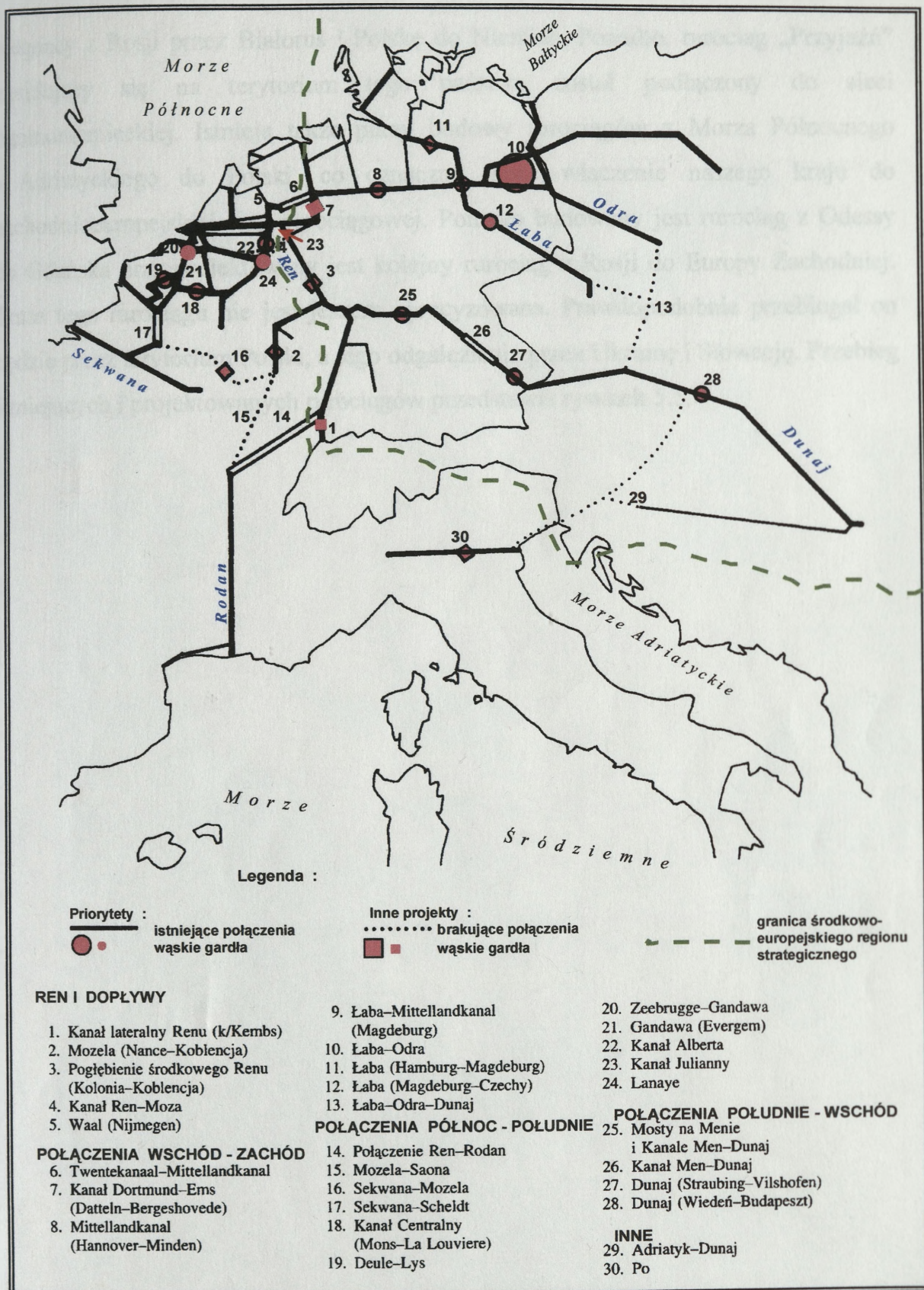
Klasyfikacja dróg wodnych śródlądowych

Klasa drogi wodnej	Dopuszczalna wyporność barek w tonach		Klasa drogi wodnej	Dopuszczalna wyporność barek w tonach
0	do 300		IV	1350
I	400		V	2000
II	600		VI	3000
III	1000			

W pozostałych państwach Europy Środkowej drogi wodne śródlądowe w większości nie odpowiadają tym standardom. Program budowy tych dróg przewiduje m.in. połączenie Odry i Łaby z Dunajem oraz Dunaju z Adriatykiem (rys.5.5.). W ramach powyższego programu na terytorium Niemiec wybudowano kanał Men – Dunaj (droga wodna IV klasy), dzięki któremu sieć wodna Niemiec uzyskała połączenie z Morzem Czarnym.

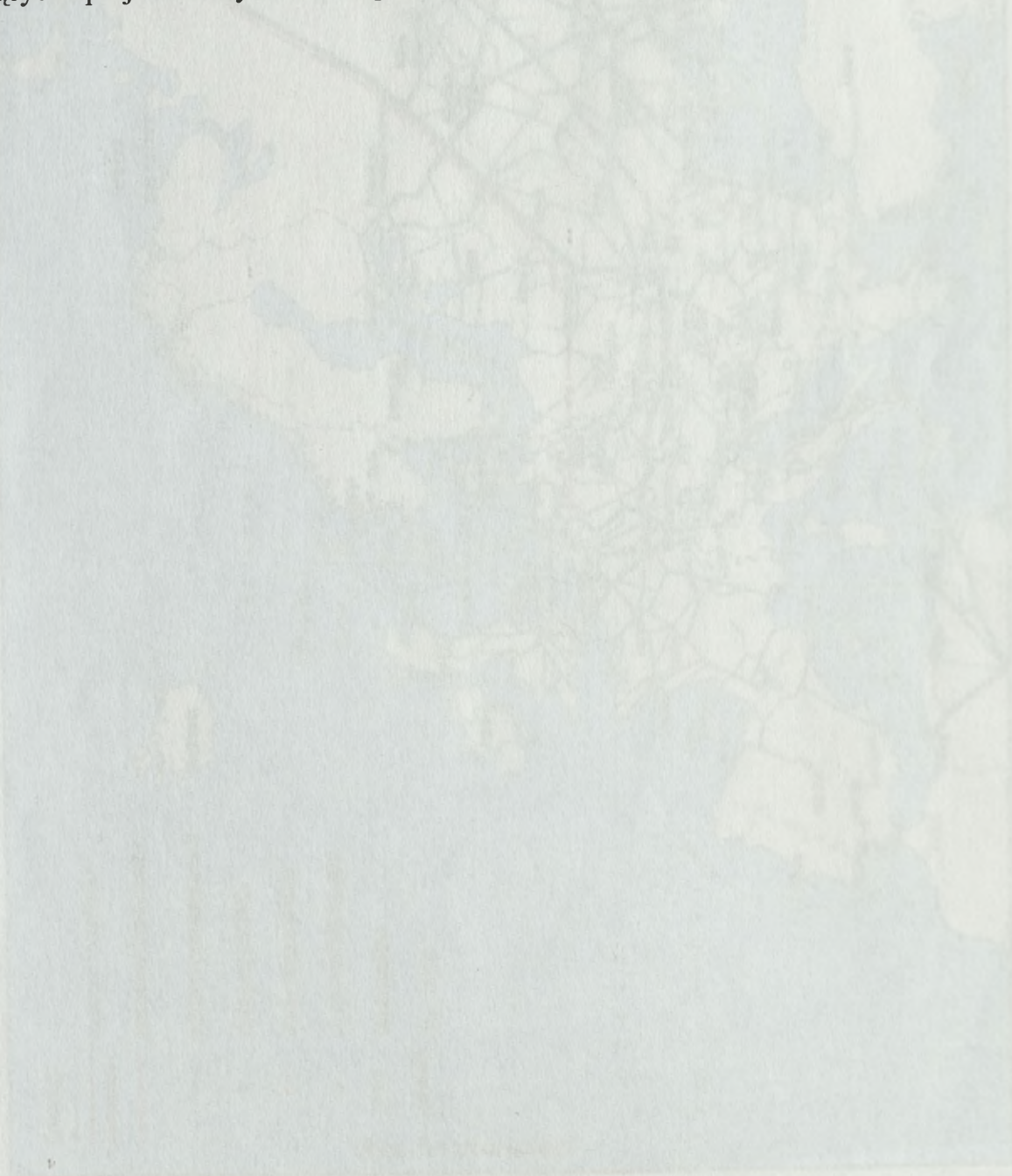
Rurociągi

Sieć rurociągów w Środkowoeuropejskim regionie strategicznym nie stanowi jednolitego systemu. Przyczyniła się do tego m.in. przynależność państw tego regionu do przeciwstawnych ugrupowań polityczno – militarnych. Poszczególne państwa budowały transport rurociągowy w ramach swoich ugrupowań, czyli paktu NATO i UW. W ostatnich latach połączono jednak rosyjski system rurociągowy z zachodnioeuropejskim przez wybudowanie rurociągu biegnącego przez Ukrainę, Słowację i Czechy do Europy Zachodniej. Zbudowano także gazociąg północny

Rys. 5.5. Masterplan Śródlądowych dróg wodnych

biegnący z Rosji przez Białoruś i Polskę do Niemiec. Ponadto, rurociąg „Przyjaźń” znajdujący się na terytorium tego państwa został podłączony do sieci ogólnoniemieckiej. Istnieją także plany budowy rurociągów z Morza Północnego i Adriatyckiego do Polski, co oznaczać może włączenie naszego kraju do zachodnioeuropejskiej sieci rurociagowej. Ponadto budowany jest rurociąg z Odessy do Gdańska oraz projektowany jest kolejny rurociąg z Rosji do Europy Zachodniej. Trasa tego rurociagu nie jest jeszcze sprecyzowana. Prawdopodobnie przebiegał on będzie przez terytorium Polski, a jego odgałęzienie przez Ukrainę i Słowację. Przebieg istniejących i projektowanych rurociągów przedstawia rysunek 5.5.

WNIOSKI

1. Terytorium Polski i krajów ościennych położone są niemal w całości w wyodrębnionej w oparciu o kryteria fizycznogeograficzne Europie Środkowej, stanowiąc zasadniczy trzon tego obszaru.
2. Wydzielony obszar zwany Europą Środkową, stanowi pod względem przestrzennym dość zwartą przestrzeń, której granicami są wyróżniające się elementy hydrograficzne i morfologiczne: dolina Renu (na zachodzie); Dniepru i Dźwiny (na wschodzie); Bałtyk i Morze Północne (na północy); Alpy Wschodnie oraz doliny Sawy i Dunaju (na południu).
3. Względy geostrategiczne wymagają całościowego ujęcia przestrzeni obejmującej Polskę i państwa ościenne, która stanowi obszar regionalnego zainteresowania, ale również budowy stabilności w naszym bezpośrednim otoczeniu. Stąd podjęto próbę wydzielenia takiej przestrzeni bazując na wcześniej przedstawionym obszarze zwanym Europą Środkową. Przestrzeń tą nazwano Środkowoeuropejskim regionem geostrategicznym, a obejmuje ona głównie państwa położone w Europie Środkowej – wydzielonej według kryteriów fizycznogeograficznych.
4. W wydzielonym regionie znajdują się państwa o zróżnicowanym rozwoju społeczno ekonomicznym i o różnym potencjale gospodarczo – obronnym. Spośród tych państw największym potencjałem dysponują Niemcy. Jednak włączenie zarówno Niemiec jak i Ukrainy oraz innych państw tzw. Europy Środkowo – Wschodniej w środkowoeuropejski region geostrategiczny pozwala równoważyć w wielu płaszczyznach potencjalną dominację.
5. Biorąc za podstawę wymianę handlową między Niemcami a pozostałymi państwami wydzielonego regionu można stwierdzić, że staje się on obszarem dominacji niemieckiej. Wynika stąd potrzeba rozwijania działań zmierzających do zrównoważenia (zmniejszenia) uwidaczniających się dysproporcji.

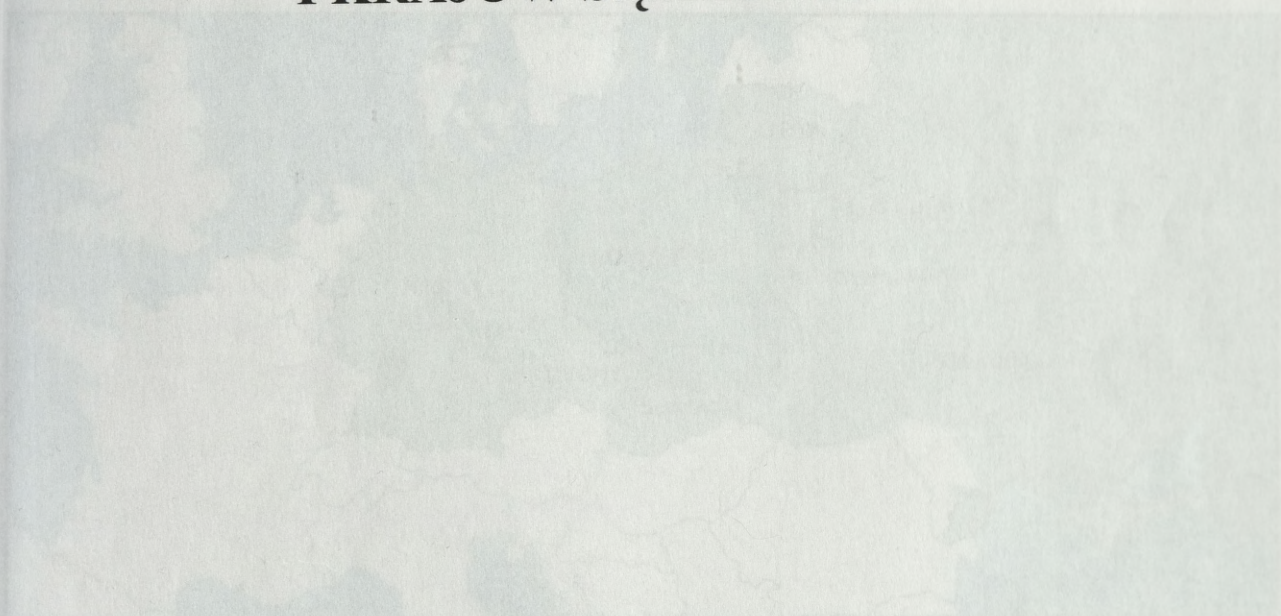
1. POLSKA

1.1. Terytoryum Polski rozciąga się w Europie środkowej między Bałtykiem a górami Karpaty i Sycylii. Obejmuje wschodnią część Niziny Środkowoeuropejskiej oraz południową część Niziny Wschodnioeuropejskiej.

Część 2

1.2. Polska graniczy z siedmioma państwami sąsiednimi, spośród których trzy (Niemcy, Czechy i Ukraina) dysponują większym od niej potencjałem gospodarczym.

CHARAKTERYSTYKA POLSKI I KRAJÓW SĄSIEDNICH

Rys. 1.1. Położenie Polski względem państw sąsiednich

1.3. Terytoryum Polski obejmuje pas między 1 stanowią korytarz komunikacyjny między Europą Zachodnią a Wschodnią. Leży on w sławnej osi geostrategicznej Europy, która we wschodniej części kraju rozciąga się w trzech kierunkach: północno-wschodnim, wschodnim, Bałtyku Wschodniego, wschodnim i północno-wschodnim, w kierunku Morza Czarnego.

1. POLSKA

Terytorium Polski rozciąga się w Europie środkowej między Bałtykiem a górami Karpaty i Sudety. Obejmuje wschodnią część Nizy Środkowoeuropejskiego oraz niewielką część Nizy Wschodnioeuropejskiego.

Polska graniczy z siedmioma państwami różnej wielkości, spośród których trzy: Niemcy, Rosja i Ukraina dysponują większym od niej potencjałem gospodarczo-obronnym.

Rys. 1.1. Położenie Polski względem państw sąsiednich

Terytorium Polski obejmuje pas nizin i stanowi korytarz komunikacyjny między Europą Zachodnią a Wschodnią. Leży na głównej osi geostrategicznej Europy, która we wschodniej części kraju rozchodzi się w trzech kierunkach: północno-wschodnim, wzdłuż Bałtyku Wschodniego, wschodnim i południowo-wschodnim, w kierunku Morza Czarnego.

Szerokość wspomnianej osi na obszarze Polski wynosi ponad 400 km i stanowi swego rodzaju korytarz komunikacyjny między Europą Zachodnią a Wschodnią. Istnieją tu bowiem korzystne warunki budowy dróg transeuropejskich, łączących okręgi przemysłowe państw Europy Zachodniej z bazą surowcową Europy Wschodniej i Azji.

Terytorium Polski stanowi także dogodny obszar do rozwijania komunikacji w kierunku południkowym. Sprzyjają temu ukształtowanie terenu, kierunek biegu głównych rzek oraz obniżenie między Karpatami Zachodnimi a Sudetami, tj. Brama Morawska. Otwiera ona drogę do Europy Południowej i stwarza możliwości podłączenia sieci dróg głównej osi strategicznej do transeuropejskich dróg łączących Europę Zachodnią z Bliskim Wschodem.

Znaczenie strategiczne Polski wynika nie tylko z jej położenia geograficznego, lecz także z potencjału gospodarczo-obronnego jakim ona dysponuje.

Pod względem potencjału ludnościowego (ponad 38 mln osób) Polska zajmuje ósme miejsce wśród państw NATO. Dysponuje także znaczną bazą surowcową, rozwijającym się przemysłem i dość licznymi siłami zbrojnymi.

1. ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE

1.1. Informacje podstawowe

- *Położenie geograficzne:*

14° - 24° - dł. wsch.

49° - 55° - szer. półn.

- *Powierzchnia:* ogółem 313 885 km², w tym:

- obszar lądowy 311 904 km²;

- wody wewnętrzne 1 991 km²

- *Granice lądowe:* ogółem 3 055 km: w tym z Rosją 210 km, Litwą 103 km, Białorusią 416 km, Ukrainą 529 km, Słowacją 541 km, Czechami 790 km, Niemcami 467 km

- *Granica morska:* 440 km (obejmuje długość granicy na morzu oraz odcinki granicy rozgraniczające obszar morza terytorialnego z Rosją i Niemcami;

dotychczas publikowana wielkość 528 km dotyczyła długości morskiej linii brzegowej

- *Wyłączna strefa ekonomiczna*: 22 634 km²
- *Wody terytorialne*: 12 mM, morze terytorialne: 8 682 km²
- *Wysokości ekstremalne*:
  - najwyższy punkt: Rysy - 2 499 m n.p.m.
  - najniższy: Raczki Elbląskie - 2 m p.p.m.
- *Użytkowanie terenu*:

- grunty orne	47%
- sady	1%
- łąki i pastwiska	13%
- lasy i zadrzewienie	29%
- pozostałe	10%
- *Tereny zmeliorowane*: 1 000 km²

1.2. *Warunki naturalne*:

Rzeźba terenu. Terytorium Polski ma charakter wybitnie nizinny (rys. 1.2 i załącznik 1.1), jego średnia wysokość wynosi zaledwie 173 m n.p.m., podczas gdy dla Europy szacuje się ją na 290 m n.p.m.

Formy ukształtowania terenu mają różnorodny układ przestrzenny. Ułożenie ich względem siebie oraz wielkość i częstotliwość występowania decydują o specyfice terenu. Biorąc pod uwagę te cechy oraz budowę geologiczną wyróżnia się na terytorium Polski sześć pasów geomorfologicznych, ułożonych równoleżnikowo, a mianowicie: niziny nadmorskie (Pobrzeża Południowo- i Wschodniobałtyckie) - 6,9% powierzchni kraju; obszary młodogłacjalne (Pojezierza Południowo- i Wschodniobałtyckie) - 30,7%; równiny (Niziny Środkowopolskie i Sasko-Łużyckie, Wysoczyzny Podlasko-Białoruskie i Polesie) - 35,7%; stare góry i wyżyny (Sudety, Wyżyna Śląsko-Krakowska, Małopolska, Lubelsko-Lwowska i Wołyńsko-Podolska) - 15,2%; obniżenie podkarpackie (Północne i Wschodnie Podkarpacie) - 5,2%; młode góry (Karpaty) - 6,3%.

Wody powierzchniowe. W Polsce występuje gęsta sieć wód powierzchniowych. Są to: rzeki, jeziora, kanały, sztuczne zbiorniki wodne, bagna i mokradła oraz morze terytorialne wraz z zatokami.

Sieć rzeczna w Polsce ma zróżnicowaną gęstość. Największa jest w górach i na obszarach pojezierzy, gdzie wynosi 0,8 - 1,0 km rzeki na 1 km² powierzchni. W pasie wyżyn środkowopolskich gęstość sieci maleje do wielkości 0,2 km rzeki na 1 km².

Jeziora zajmują około 3 200 km², co stanowi około 1% powierzchni obszaru kraju. Występują one głównie na północy w pasie pojezierzy, gdzie ich udział w ogólnej powierzchni terenu wynosi od 2 do 5%, a w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich przekracza nawet 20%. Polskie jeziora są na ogół płytkie, odnosi się to szczególnie do jezior przybrzeżnych i krasowych (Polesie Lubelskie), które są zabagnione i stanowią bardzo trudne do pokonania przeszkody terenowe. Z ogólnej liczby 9 300 (o powierzchni od 1 ha wzwyż) 30 jezior ma głębokość większą od 50 m, natomiast około 150 - długość 5 i więcej km, przy czym większość z nich ma kształt podłużny o kierunku południkowym.

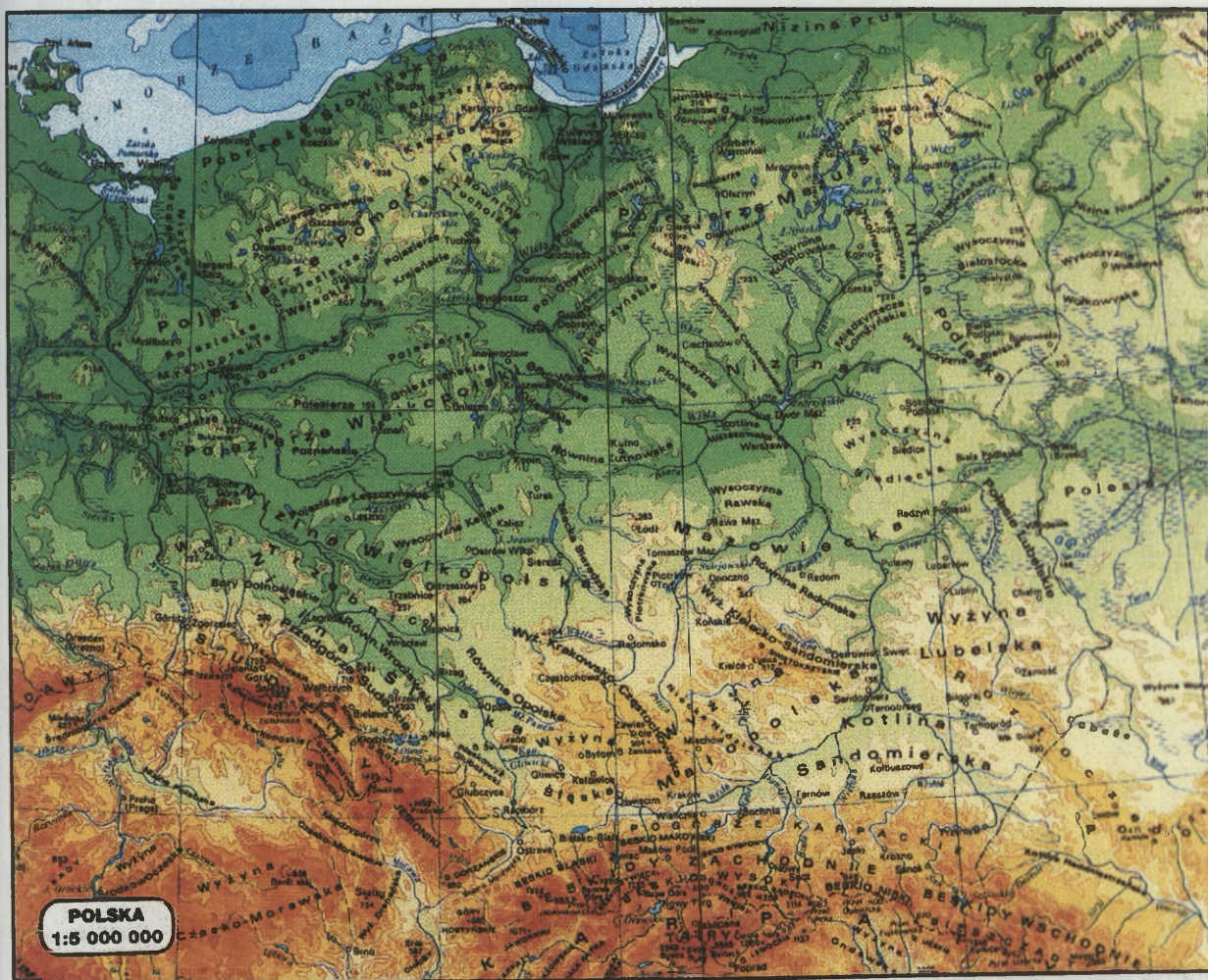
Lasy. Lasy w Polsce zajmują około 27,8% powierzchni kraju (86 785 km²), jednak ich rozmieszczenie jest nierównomierne. Rosną one głównie wzdłuż granicy północnej, południowej i zachodniej, a najmniej występuje ich w centralnej części kraju. Najwyższy procent lesistości notuje się w województwach: lubuskim i zachodniopomorskim, a najniższy w województwach: mazowieckim, wielkopolskim i łódzkim.

Klimat. Polska leży w strefie klimatu umiarkowanego, kształtującego się pod wpływem ścierającego się nad jej terytorium powietrza: polarno-morskiego znad północnego Atlantyku, lub podzwrotnikowo-morskiego z rejonu Wysp Azorskich arktycznego znad Morza Arktycznego, polarno-kontynentalnego znad północno-wschodniej części Europy Wschodniej oraz podzwrotnikowo-kontynentalnego znad południowo-zachodniej Azji. Sprawia to, że klimat Polski odznacza się dużą zmiennością pogody i znacznymi wahaniami w przebiegu pór roku w następujących po sobie latach. Zaznacza się to zwłaszcza w charakterze zim, które są bądź to wilgotne typu oceanicznego, bądź (rzadziej) pogodne typu kontynentalnego.

Średnie temperatury powietrza w lipcu (oprócz gór) wahają się od 16,4°C na północy do 19°C na południu i południowym-zachodzie, w zimie od 0°C do -1°C nad morzem i na zachodzie do -4,5°C na północnym-wschodzie.

Najwyższe szczyty gór mają średnie temperatury roczne 0°C lub poniżej 0°C.

Średnie opady roczne w Polsce wynoszą około 600 mm, w górach przekraczają 1 200 - 1 500 mm, na nizinach i wyżynach wahają się od 450 do 750 mm.

Rys. 1.2. Warunki fizycznogeograficzne

2. LUDNOŚĆ I OSADNICTWO

2.1. Informacje podstawowe

- Ludność ogółem: 38 608 929 (1999)

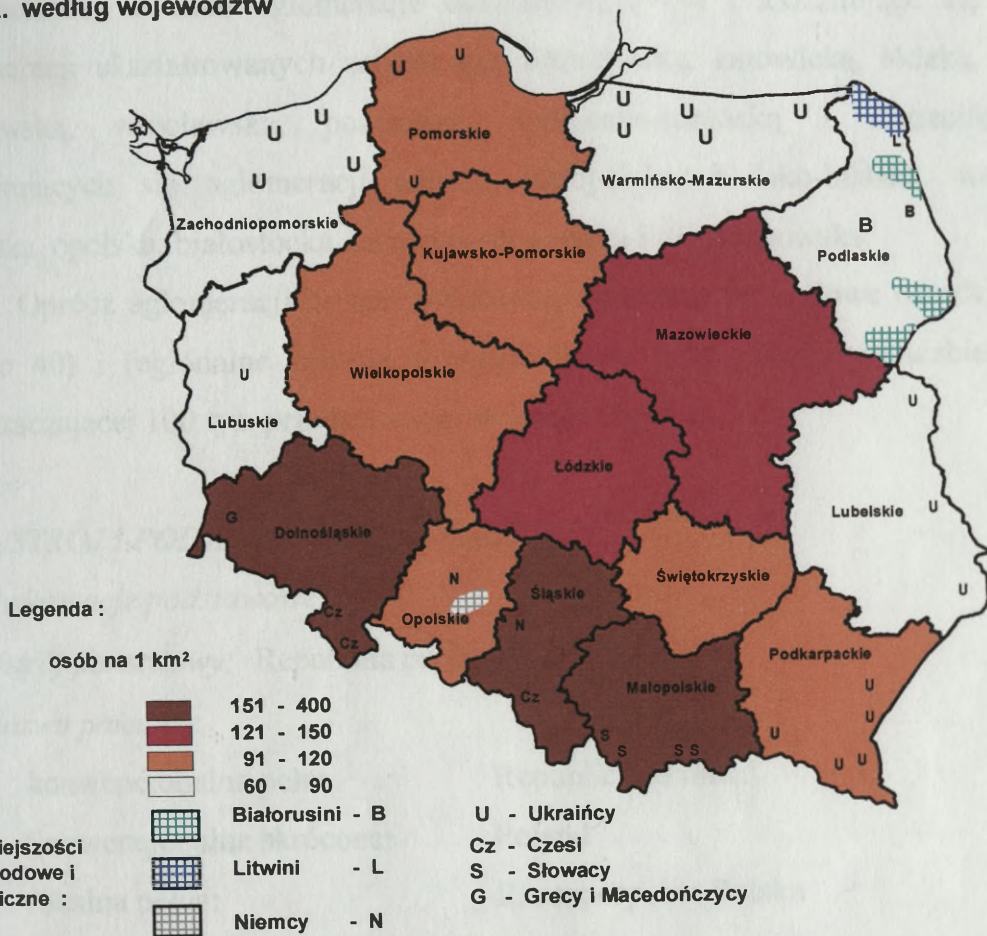
- *Struktura wiekowa:*
  - 0 - 14 lat: 20% (mężczyźni 3 921 093, kobiety 3 734 223);
  - 15 - 64 lat: 68% (mężczyźni 13 076 231, kobiety 19 243 716);
  - 65 i więcej lat: 12% (mężczyźni 1 762 135, kobiety 2 871 531);
- *Przyrost naturalny:* 0,05%
- *Liczba urodzeń na 1000 mieszkańców:* 10,61
- *Liczba zgonów na 1000 mieszkańców:* 9,72
- *Migracja netto:* 0,4 migrantów/1000 mieszkańców
- *Struktura płci (stosunek liczby mężczyzn do liczby kobiet):*
  - do 15 lat 1,05
  - 15 - 64 0,99
  - 65 i więcej lat 0,61
  - średnia 0,88
- *Średnia długość życia:* 73,1 lat, w tym: mężczyźni 68,9 lat, kobiety 77,4 lat
- *Struktura narodowościowa:*
  - Polacy 97,6% - Ukraińcy 0,5%
  - Niemcy 1,3% - Białorusini 0,6%
- *Wyznania:* rzymskokatolickie 95% (praktykuje 75%) protestanckie, prawosławne i inne 5%
- *Język:* polski
- *Alfabetyzacja:* 99%
- *Urbanizacja:* 62%

Średnia gęstość zaludnienia w Polsce (rys.1.3 i załącznik 1.5) wynosi 123 osób/km². Rozmieszczenie ludności jest jednak nierównomierne i waha się od 50 osób/km² (w północno-wschodniej części kraju) do 600 osób/km² w rejonie Warszawy i Górnego Śląska.

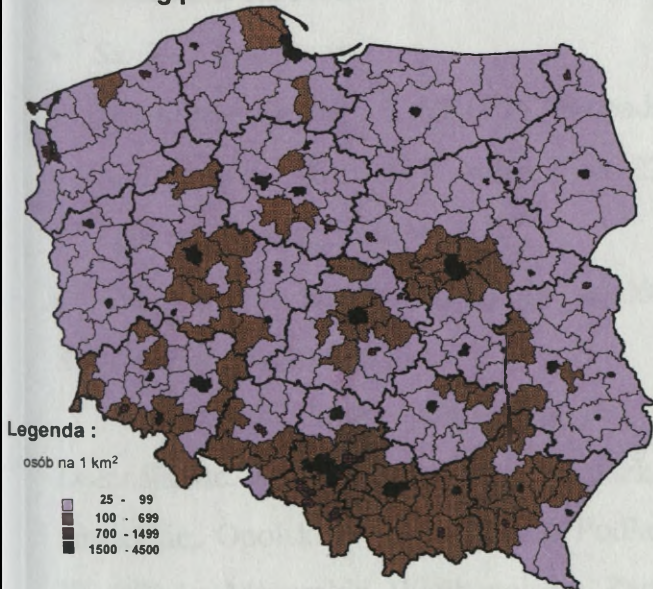
2.2. Osadnictwo

Sieć osadniczą w Polsce tworzy 870 miast różnej wielkości i ponad 56,2 tys. miejscowości. Stopień zurbanizowania kraju jest bardzo zróżnicowany. Najwięcej miast jest w południowo-zachodniej części kraju, a najmniej w północno-wschodniej.

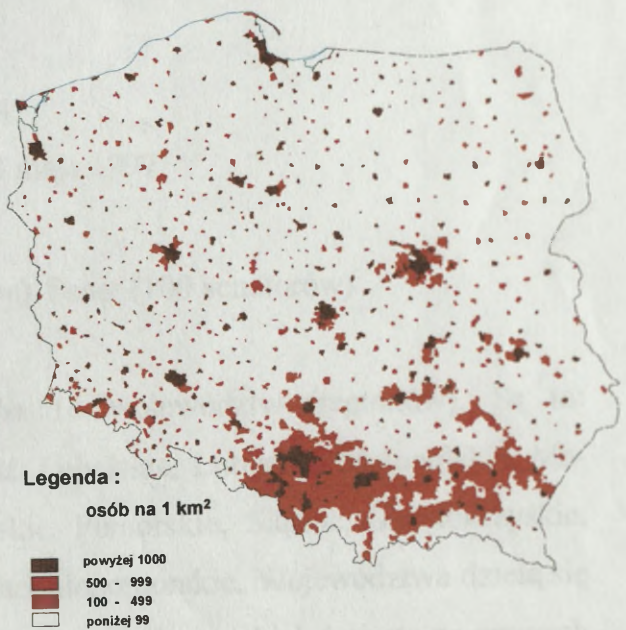
A. według województw

B. według powiatów

C. według gmin

Rys.1.3. Gęstość zaludnienia i mniejszości narodowe

Aglomeracje miejskie (18) stanowią podstawową strukturę sieci osadniczej. Wydziela się w nich aglomeracje ukształtowane (9) i kształtujące się (9). Do aglomeracji ukształtowanych zalicza się: warszawską, katowicką, łódzką, gdańską, krakowską, wrocławską, poznańską, bydgosko-toruńską i szczecińską. Do kształtujących się aglomeracji należą: staropolska, bielsko-bialska, wałbrzyska, lubelska, opolska, białostocka, legnicko-głogowska i częstochowska.

Oprócz aglomeracji w sieci osadniczej wyróżnia się krajowe ośrodki rozwoju (około 40) i regionalne ośrodki rozwoju (około 240). Miasta o liczbie ludności przekraczającej 100 tys. przedstawiono w załączniku 1.6.

3. USTRÓJ I PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

3.1. Informacje podstawowe

- *Ustrój państwowy*: Republika parlamentarna
- *Nazwa państwa*:
  - konwencjonalna pełna: Republic of Poland
  - konwencjonalna skrócona: Poland
  - lokalna pełna: Rzeczpospolita Polska
  - lokalna skrócona: Polska
- *Stolica*: Warszawa
- *Święta państwowe*: 3 maja i 11 listopada
- *Konstytucja*: 16 10.1997, referendum 23 maja 1997
- *Głowa państwa*: prezydent
- *Organ ustawodawczy*: Sejm (460 posłów), Senat (100 senatorów)

3.2. Podział administracyjny

Terytorium Polski podzielone jest na 16 województw (regionów). Są to: Dolnośląskie, Kujawsko-Pomorskie, Łódzkie, Lubelskie, Lubuskie, Małopolskie, Mazowieckie, Opolskie, Podkarpackie, Podlaskie, Pomorskie, Śląskie, Świętokrzyskie, Warmińsko-Mazurskie, Wielkopolskie, Zachodniopomorskie. Województwa dzielą się na powiaty a te na gminy. Powiatów jest 373, w tym 65 grodzkich (miasta na prawach powiatu) i 308 ziemskich. Gmin łącznie jest 2486, w tym 316 miejskich, 564 miejsko-wiejskich i 1606 wiejskich.

4. GOSPODARKA

4.1. Informacje podstawowe

- *Surowce:* węgiel kamienny i brunatny, rudy: miedzi, cynku i ołowiu, siarka, sól, gaz ziemny, surowce skalne
- *Wielkość i kierunki eksportu:* \$ 27 mld (Niemcy 32,9%, Rosja 8,4%, Włochy 5,9%, Ukraina 4,7%, Holandia 4,7%, Francja 4,4%)
- *Wielkość i kierunki importu:* \$ 38 mld (Niemcy 24,1%, Włochy 9,9%, Rosja 6,3%, Wlk. Brytania 5,5%, USA 4,5%, Francja 5,9%)
- *Produkcja energii elektrycznej:* 134 mld kWh, w tym:
  - elektrownie ciepłne 97,1%
  - elektrownie wodne 2,9%
  - elektrownie jądrowe 0%
  - elektrownie inne 0%
- *Produkt krajowy brutto według parytetu siły nabywczej:* \$ 263 mld (1998)
- *Realne tempo wzrostu:* 5,6%
- *Produkt krajowy na jednego mieszkańca:* \$ 6 800
- *Udział produktu krajowego w sektorach gospodarki:*
  - rolnictwo 5,1%
  - przemysł 26,6%
  - usługi 68,3%
- *Ludność żyjąca w ubóstwie:* 23,8%
- *Inflacja:* 11%
- *Siła robocza ogółem:* 17,4 mln
- *Siła robocza według zawodów:*
  - przemysł i budownictwo 29,9%
  - rolnictwo 26%
  - usługi 44,1%

4.2. Przegląd gospodarki

Polska pod względem surowcowym jest krajem w średnim stopniu samowystarczalnym. Uzależniona jest od importu ropy naftowej, gazu ziemnego oraz rudy żelaza i komponentów do produkcji wysokojakościowej stali i stopów.

Przemysł paliwowo-energetyczny bazuje na rodzimym węglu kamiennym i brunatnym. Natomiast przemysł metalurgiczny rozwijany jest w oparciu o importowane surowce. Skoncentrowany jest on głównie na południu kraju.

Hutnictwo metali nieżelaznych rozwijane jest na bazie własnych rud cynku i ołowiu oraz miedzi. Przemysł chemiczny również rozwija się w oparciu o rodzime surowce (siarka, sól), natomiast przemysł paliw płynnych w oparciu o importowaną ropę naftową.

Polska dokonuje obecnie restrukturyzacji przemysłu. W związku z tym niektóre okręgi i ośrodki przemysłowe przeżywają regres. Należą do nich m.in. Górnośląski Okręg Przemysłowy, Łódzki, Staropolski, Wałbrzyski i inne. W wyniku restrukturyzacji następuje zmiana asortymentu produkowanych towarów.

Do największych okręgów przemysłowych w Polsce należą:

1. Górnośląski (górnictwo, energetyka, hutnictwo, przemysł maszynowy i materiałów budowlanych),
2. Warszawski (przemysł maszynowy, precyzyjny, elektrotechniczny, poligraficzny),

Do ważnych ośrodków przemysłowych należą: Łódź (przemysł włókienniczy, odzieżowy i maszyn włókienniczych), Gdańsk (przemysł stoczniowy) oraz Wrocław, Poznań, Bydgoszcz, Kielce i wiele innych.

5. INFRASTRUKTURA TRANSPORTU

5.1. Informacje podstawowe

- *Koleje*: ogółem 24 313 km, w tym:
  - normalnotorowe 22 243 km, szer. 1 435 mm (zelektryfikowanych 11 648 km; o podwójnych torach 8 978 km);
  - szerokotorowe 632 km, szer. 1 520 mm
  - wąskotorowe 1 418 km

- *Drogi wodne*: ogółem 3 812 km
- *Rurociągi*:
  - ropy naftowej i produktów naftowych 2 280 km
  - gazu ziemnego 17 000 km
- *Porty morskie*: Gdańsk, Gdynia, Kołobrzeg, Szczecin, Świnoujście, Ustka
- *Porty śródlądowe*: Warszawa, Wrocław, Gliwice
- *Marynarka handlowa*:
  - liczba okrętów 61 (powyżej 1000 GRT)
  - wyporność 1 162 954 GRT/ 1 866 462 DWT
- *Porty lotnicze*: ogółem 92, w tym:

a. *Lotniska o utwardzonych pasach startowych długości:*

- powyżej 3 047 m	-	2
- 2 438 - 3 047 m	-	25
- 1 524 - 2 437 m	-	38
- 914 - 1 523 m	-	6
- poniżej 914 m	-	3

Razem	74
-------	----

b. *Lotniska o nieutwardzonych pasach startowych długości:*

- powyżej 3 047 m	-	0
- 2 438 - 3 047	-	1
- 1 524 - 2 437	-	1
- 914 - 1523 m	-	9
- poniżej 914 m	-	7

Razem	18
-------	----

c. *Lądowiska*: 3

5.2. Przegląd infrastruktury transportu

Średnia gęstość sieci dróg samochodowych (utwardzonych) w Polsce (rys. 1.5) wynosi około 80 km/km² i jest znacznie mniejsza niż np. w Niemczech i Francji, natomiast większa niż w Słowacji, Ukrainie i Białorusi. Stan techniczny dróg nie odpowiada standardom europejskim, gdyż ich nośność i szerokość są zbyt małe. Ponadto na drogach występują jednopoziomowe skrzyżowania z liniami kolejowymi oraz nienormatywne mosty i wiadukty. Program dostosowawczy polskiej sieci drogowej do standardów Unii Europejskiej zakłada:

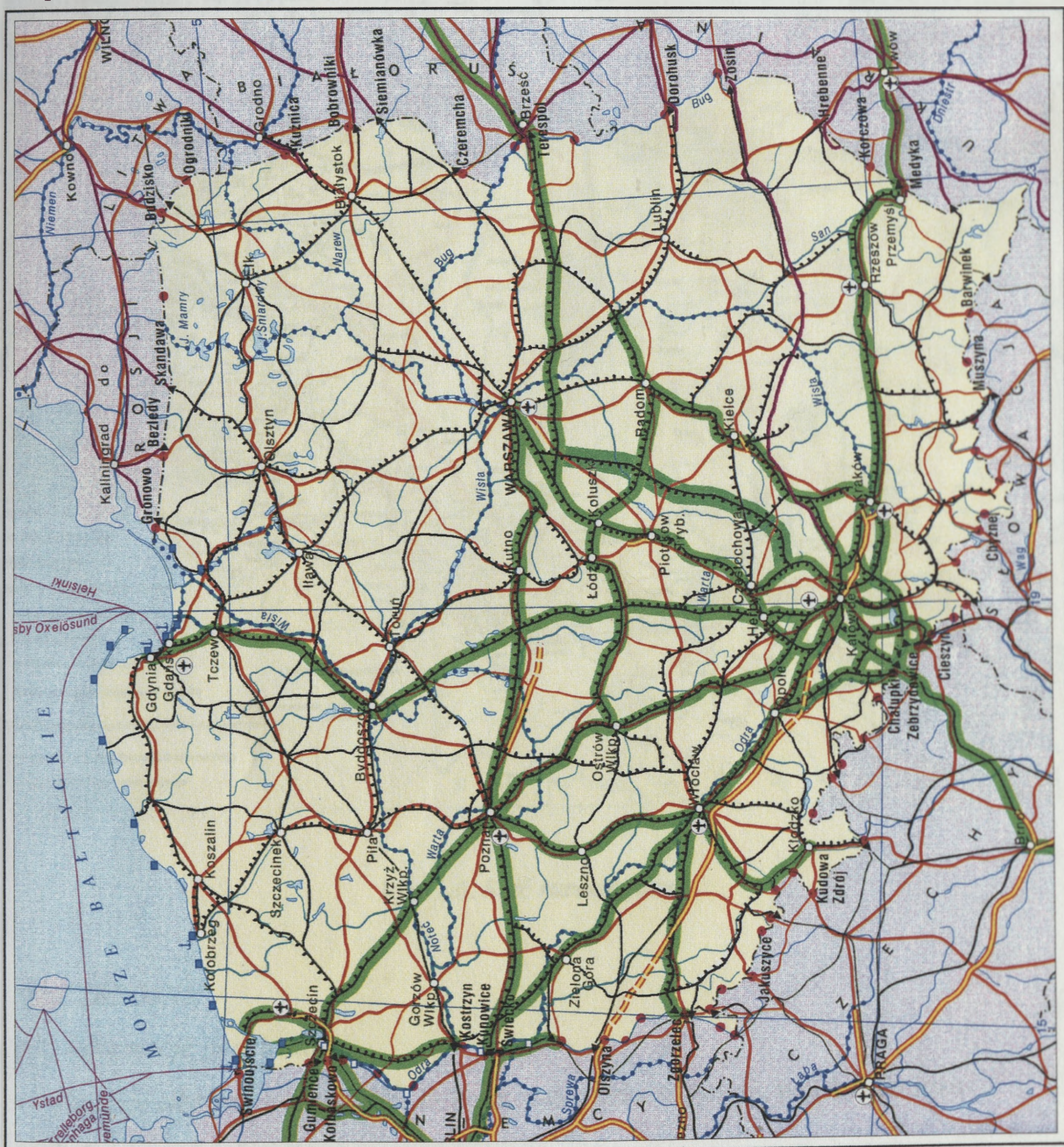
- wybudowanie do 2015 r. Sieci autostrad o długości 2600 km,
- przygotowanie głównych dróg kołowych do standardów europejskich oraz budowę dróg ekspresowych o długości 3900 km.

Sieć kolejowa w Polsce (rys. 1.5) jest stosunkowo gęsta, jednak transport kolejowy jest w trakcie regresu. Z ogólnej długości 24,3 tys. km linii kolejowych eksploatowanych jest 22,7 tys. km. Część eksploatowanych linii kolejowych jest przestarzała i wymaga modernizacji. Priorytetem jest więc modernizacja odcinków linii kolejowych o łącznej długości 4000 km, objętych warunkami określonymi w europejskich umowach AGC i AGTC, stanowiących 4 korytarze komunikacyjne (E-20, E-30, E-59 i E-65).

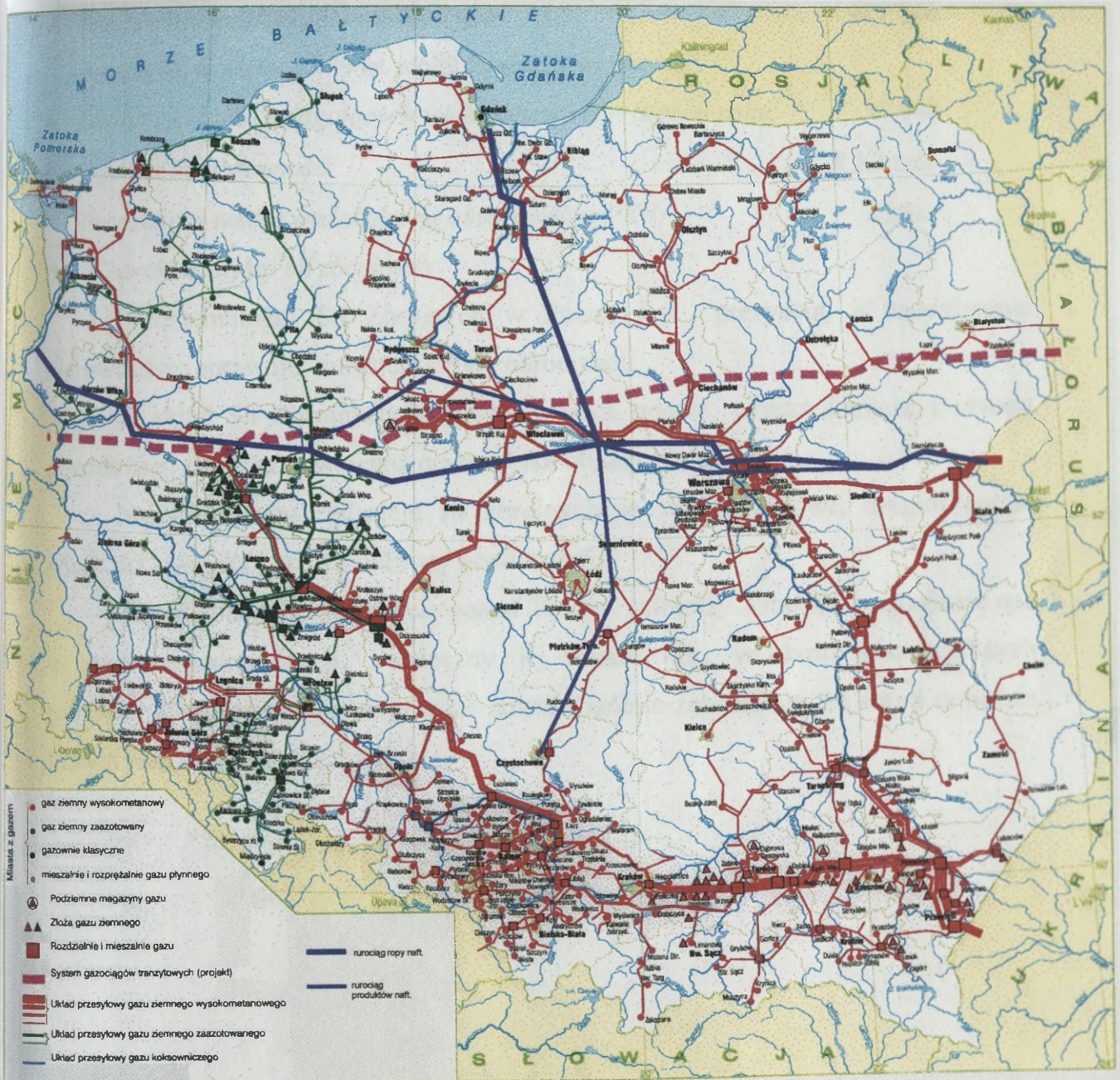
Transport śródlądowy jest słabo rozwinięty mimo dość korzystnego układu cieków wodnych. W najbliższych latach nie przewiduje się ani budowy, ani modernizacji istniejących szlaków komunikacji wodnej. W dokumencie rządowym „Polityka transportowa” stwierdzono, że „transport wodny śródlądowy utracił walory gałęzi zdolnej odgrywać konkurencyjną rolę na współczesnym rynku transportowym”.

W Polsce rozwijany jest tranzyt rurociągowy (rys. 1.6). W ostatnich latach oddano do eksploatacji gazociąg biegnący z Rosji do Niemiec. Ponadto planowana jest budowa ropociągu z Ukrainy do Płocka. Rozważana jest także budowa innych rurociągów, np. znad Morza Północnego i Śródziemnego.

- Legenda :
- linie kolejowe szerokotorowe
  - linie kolejowe główne
  - linie kolejowe drugorzędne
  - kolejowe przejścia graniczne
  - autostrady
  - autostrady w budowie
  - drogi główne
  - drogi pozostałe
  - drogowe przejścia graniczne
  - śródlądowe drogi wodne
  - szlaki promowe
  - morskie przejścia graniczne
  - rzeczne przejścia graniczne
  - porty
  - lotniska międzynarodowe
  - główne węzły komunikacyjne
  - trasy kolejowe największego przewozu ładunków

Rys. 1.5. Sieć drogowa i kolejowa

Rys. 1.6. Sieć rurociągową

SIŁY ZBROJNE

6.1. Informacje podstawowe

- *Rodzaje sił zbrojnych:* wojska lądowe, marynarka wojenna, wojska lotnicze i obrony powietrznej

• <i>Potencjalne możliwości mobilizacyjne</i> (mężczyźni w wieku 15-49 lat)	10 417 314
• <i>Rzeczywiste możliwości mobilizacyjne</i> (mężczyźni w wieku 15-49 lat zdolni do służby wojskowej)	917 244
• <i>Liczba mężczyzn osiągających wiek poborowy w danym roku:</i>	27 448
• <i>Wydatki na obronność:</i>	\$ 3,3 mld
• <i>Procentowy udział wydatków na obronność w PKB:</i>	2,2%

6.2. Charakterystyka sił zbrojnych

Zwierzchnikiem Sił Zbrojnych w Polsce jest prezydent, a bezpośrednie kierownictwo sprawuje minister obrony narodowej.

W skład Sił Zbrojnych wchodzi: wojska lądowe, wojska lotnicze i obrony powietrznej, marynarka wojenna oraz wojska obrony terytorialnej.

Najliczniejszym rodzajem sił zbrojnych są wojska lądowe, drugim co do wielkości - wojska lotnicze i obrony powietrznej.

Armia Polska liczy niewiele ponad 200 tys. żołnierzy. Obecnie znajduje się ona w stadium reorganizacji. Ostateczny jej kształt oraz wielkość poszczególnych rodzajów sił zbrojnych nie są jeszcze znane. Ogólnie zakłada się, że armia ta będzie liczyła poniżej 200 tys. żołnierzy.

Prowincje, podprovincje i makroregiony fizycznogeograficzne w Polsce

Nr klasyfikacji dziesiątej	Nazwa jednostki fizycznogeograficznej
31.	NIŻ ŚRODKOWOEUROPEJSKI
313.	Pobrzeża Południowobałtyckie
313.3.	Pobrzeże Szczecińskie
313.4.	Pobrzeże Koszalińskie
313.5.	Pobrzeże Gdańskie
314/316	Pojezierza Południowobałtyckie
314.4.	Pojezierze Zachodniopomorskie
314.5.	Pojezierze Wschodniopomorskie
314.6/7	Pojezierze Południowopomorskie
314.8.	Dolina Dolnej Wisły
315.2.	Pojezierze Chełmińsko – Dobrzyńskie
315.3.	Pradolina Toruńsko – Eberswaldzka
315.4.	Pojezierze Lubuskie
315.5.	Pojezierze Wielkopolskie
315.6.	Pradolina Warciańsko – Odrzańska
315.7.	Wzniesienia Zielonogórskie
315.8.	Pojezierze Leszczyńskie
317.	Niziny Sasko – Łużyckie
317.2.	Obniżenie Dolnołużyckie
317.4.	Wzniesienia Łużyckie
317.7.	Nizina Śląsko – Łużycka
318.	Niziny Środkowopolskie
318.1.	Nizina Południowo – Wielkopolska
318.3.	Obniżenie Milicko – Głogowskie
318.4.	Wał Trzebnicki
318.5.	Nizina Śląska
318.6.	Nizina Północnomazowiecka
318.7.	Nizina Środkowomazowiecka
318.8.	Wzniesienia Południowomazowieckie
318.9.	Nizina Południowopodlaska
33.	MASYW CZESKI
332.	Sudety i Przedgórze Sudeckie
332.1.	Przedgórze Sudeckie
332.2.	Pogórze Zachodniosudeckie
332.3.	Sudety Zachodnie

Nr klasyfikacji dziesiątej	Nazwa jednostki fizycznogeograficznej
332.4/5	Sudety Środkowe
332.6.	Sudety Wschodnie
34.	WYŻYNY POLSKIE
341.	Wyżyna Śląsko – Krakowska
341.1.	Wyżyna Śląska
341.2.	Wyżyna Woźnicko – Wieluńska
341.3.	Wyżyna Krakowsko – Częstochowska
342.	Wyżyna Małopolska
342.1.	Wyżyna Przedborska
342.2.	Niecka Nidziańska
342.3.	Wyżyna Kielecka
343	Wyżyna Lubelsko – Lwowska
343.1	Wyżyna Lubelska
343.2	Roztocze
51.	KARPATY ZACHODNIE (Z PODKARPACIEM)
512.	Północne Podkarpacie
512.1.	Kotlina Ostrowska
512.2.	Kotlina Oświęcimska
512.3.	Brama Krakowska
512.4/5	Kotlina Sandomierska
513.	Zewnętrzne Karpaty Zachodnie
513.3.	Przedgórze Zachodniobeskidzkie
513.4/5	Beskidy Zachodnie
513.6.	Pogórze Środkowobeskidzkie
513.7.	Beskidy Środkowe
514.	Centralne Karpaty Zachodnie
514.1.	Obniżenie Orawsko Podhalańskie
514.5.	Łańcuch Tatrzański
521.	Podkarpacie Wschodnie
521.1.	Płaskowyż Chyrowski
522.	Karpaty Wschodnie
522.1.	Beskidy Wschodnie
84.	NIŻ WSCHODNIOEUROPEJSKI
841.	Pobrzeża Wschodniobałtyckie
841.5.	Nizina Staropruska
842.	Pojezierza Wschodniobałtyckie
842.7.	Pojezierze Litewskie
842.8.	Pojezierze Mazurskie
843.	Wysoczyzny Podlasko – Białoruskie
843.3.	Nizina Północnopolaska

Nr klasyfikacji dziesiątnej	Nazwa jednostki fizycznogeograficznej
845.	Polesie
845.1.	Polesie Zachodnie
845.3.	Polesie Wołyńskie
85.	WYŻYNY UKRAIŃSKIE (STREFA LEŚNO – STEPOWA)
851.	Wyżyna Wołyńsko – Podolska
851.1.	Wyżyna Zachodniowołyńska
851.2.	Kotlina Pobuża

Szczyty górskie o wysokości powyżej 1000 m n.p.m.

Nazwa szczytu	Wysokość w m	Nazwa szczytu	Wysokość w m
KARPATY		<u>Beskid Śląski:</u>	
<u>Tatry:</u>		Skrzyczne	1257
Rysy	2499	Barania Góra	1220
Mięguszowiecki Szczyt	2438	<u>Beskid Wyspowy:</u>	
Świnica	2301	Mogielica	1170
Wołowiec	2064	<u>Pieniny:</u>	
Kasprowy Wierch	1987	Wysokie Skałki	1050
Giewont	1894	SUDETY	
<u>Beskid Wysoki:</u>		<u>Karkonosze:</u>	
Babia Góra	1723	Śnieżka	1602
Plisko	1557	Wielki Szyszak	1509
<u>Bieszczady:</u>		<u>Masyw Śnieżnika:</u>	
Tarnica	1346	Śnieżnik	1425
Halicz	1333	<u>Góry Izerskie:</u>	
<u>Gorce:</u>		Wysoka Kopa	1126
Turbacz	1315	Smrek	1124
<u>Beskid Sadecki:</u>		<u>Góry Sowie:</u>	
Radziejowa	1282	Wielka Sowa	1016
Jaworzyna	1114		

Rzeki o długości powyżej 200 km

Nazwa rzeki	Długość km	Nazwa rzeki	Długość w km
Odra	742 (854)*	Wisłok	205
Bóbr	270	Wieprz	303
Warta	808	Pilica	319
Noteć	388	Narew	484
Prosna	217	Bug	587 (772)*
Wisła	1047	Wkra	249
Dunajec	247	Drwęca	207
San	443	Brda	238

* - długość całkowita

Jeziora i sztuczne zbiorniki wodne o powierzchni powyżej 20 km²

Nazwa	Powierzchnia w km ²	Nazwa	Powierzchnia w km ²
Śniardwy	114	Gopło	22
Mamry	104	Drawsko	20
Łebsko	71	Włocławek	70
Dąbie	58	Jeziorsko	42
Miedwie	35	Dębe	33
Jeziorak	35	Goczałkowice	32
Niegocin	26	Sulejów	25
Gardno	25	Solina	21
Jamno	22	Turawa	21
Wigry	22	Nysa	20

Średnia gęstość zaludnienia (1998)

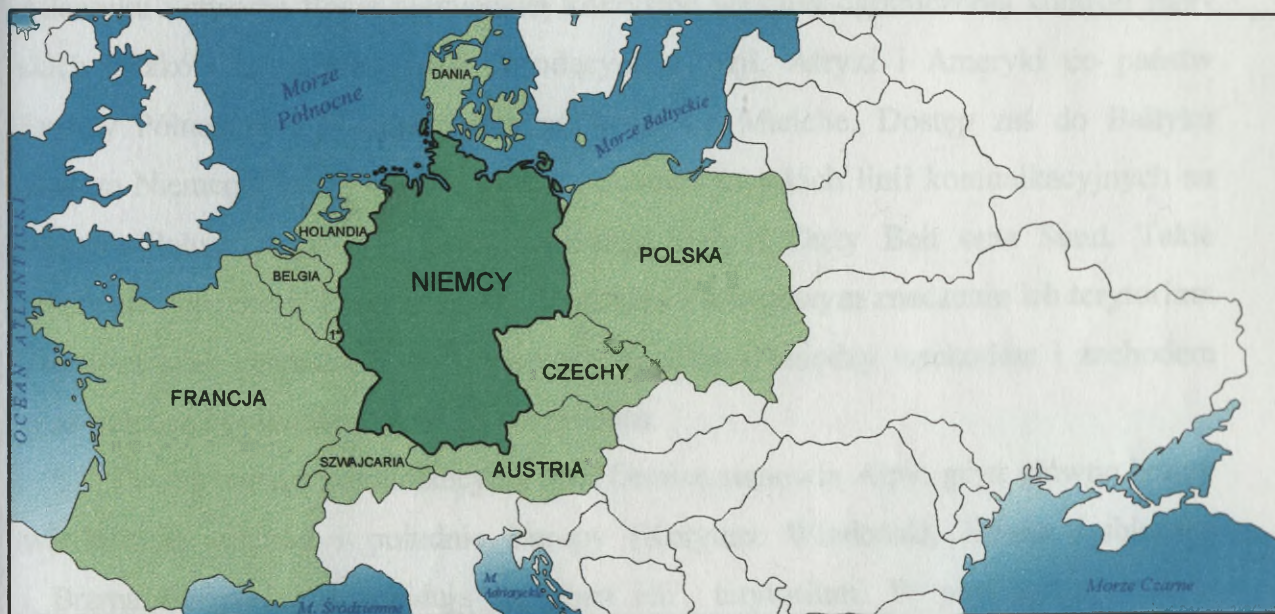
L.p.	Województwo	Powierzchnia (km ²)	Liczba ludności (tys.)	Gęstość zaludnienia (os./km ²)
1	Dolnośląskie	19948	2982,1	149
2	Kujawsko – Pomorskie	17970	2100,1	117
3	Lubelskie	25114	2239,5	89
4	Lubuskie	13984	1022,5	73
5	Łódzkie	18219	2663,6	146
6	Małopolskie	15144	3215,9	212
7	Mazowieckie	35598	5066,6	142
8	Opolskie	9412	1089,6	116
9	Podkarpackie	17926	2122,2	118
10	Podlaskie	20180	1223,8	61
11	Pomorskie	18293	2185,7	119
12	Śląskie	12294	4882,4	397
13	Świętokrzyskie	11672	1323,7	114
14	Warmińsko – Mazurskie	24203	1464,6	60
15	Wielkopolskie	29826	3353,6	112
16	Zachodnio - Pomorskie	22902	1732,1	76

Miasta z liczbą ludności powyżej 100 tys. osób

Lp.	Nazwa	Liczba ludności	Lp.	Nazwa	Liczba ludności
1	Warszawa	1625,9	22	Olsztyn	169,5
2	Łódź	815,3	23	Ruda Śląska	163,5
3	Kraków	739,9	24	Rzeszów	160,9
4	Wrocław	640,5	25	Rybnik	145,0
5	Poznań	580,0	26	Wałbrzych	138,2
6	Gdańsk	462,1	27	Tychy	133,6
7	Szczecin	418,7	28	Dąbrowa Górnicza	131,6
8	Bydgoszcz	386,6	29	Opole	130,5
9	Lublin	356,1	30	Płock	130,5
10	Katowice	350,3	31	Elbląg	129,1
11	Białystok	281,4	32	Gorzów Wielkopolski	125,4
12	Częstochowa	258,6	33	Chorzów	123,6
13	Gdynia	252,2	34	Włocławek	123,3
14	Sosnowiec	245,8	35	Tarnów	122,3
15	Radom	232,8	36	Zielona Góra	117,5
16	Bytom	225,0	37	Koszalin	111,9
17	Kielce	213,8	38	Legnica	108,7
18	Gliwice	213,3	39	Kalisz	106,6
19	Toruń	205,4	40	Jastrzębie Zdrój	103,1
20	Zabrze	201,2	41	Grudziądz	102,8
21	Bielsko-Biała	180,3	42	Słupsk	102,5

2. NIEMCY

Niemcy położone są w Europie Środkowej i zajmują obszar między Alpami a Morzem Bałtyckim i Morzem Północnym. W skład ich terytorium wchodzi trzon kontynentu europejskiego z trzema układającymi się równoleżnikowo podstawowymi obszarami krajobrazowymi. Są to: Nizina Północnoniemiecka, Średniogórze Niemieckie i Alpy Bawarskie z ich przedgórzem.

1* - LUKSEMBURG

2.1. Położenie Niemiec względem państw sąsiednich

Terytorium Niemiec obejmuje powierzchnię 357 tys. km². Największa odległość w linii prostej wynosi z północy na południe 876 km, a z zachodu na wschód 640 km.

Położenie geograficzne Niemiec jest specyficzne, gdyż ich terytorium leży w centrum kontynentu europejskiego, w bezpośrednim sąsiedztwie ważnego pod względem strategicznym rejonu cieśnin Zachodniego Bałtyku, łączących Bałtyk z Morzem Północnym. Terytorium Niemiec zajmuje zachodnią część Nizy

Środkowoeuropejskiego oraz Średniogórze Niemieckie, tj. obszar między Bałtykiem i Morzem Północnym na północy a Alpami na południu, czyli tę część naszego kontynentu, gdzie występują dwa zężenia kadłuba Europy. Są to: pasaż łączące Morze Adriatyckie z Bałtykiem oraz Morze Północne z Morzem Liguryjskim. Leży więc na skrzyżowaniu ważnego szlaku komunikacyjnego wiodącego ze Skandynawii do Europy Południowej z główną osią geostrategiczną łączącą Europę Wschodnią z Zachodnią. Ponadto Niemcy graniczą z dziewięcioma państwami, dla których połączenia komunikacyjne tego kraju odgrywają istotną rolę w ich wzajemnej wymianie handlowej.

Położenie Niemiec nad Morzem Północnym umożliwia im swobodę żeglugi na Atlantyku i stwarza flocie niemieckiej korzystne warunki ograniczonej kontroli morskich szlaków komunikacyjnych wiodących z Azji, Afryki i Ameryki do państw Europy Północnej i Wschodniej przez kanał La Manche. Dostęp zaś do Bałtyku stwarza Niemcom korzystne warunki do kontroli morskich linii komunikacyjnych na Bałtyku Południowym i w rejonie cieśnin Mały i Duży Bełt oraz Sund. Takie położenie Niemiec w Europie z góry przesądza o kluczowym znaczeniu ich terytorium dla stosunków gospodarczych i wymiany handlowej między wschodem i zachodem oraz północą i południem naszego kontynentu.

Pewną barierę komunikacyjną dla Niemiec stanowią Alpy, gdyż główne bramy wiodące na wschód i południe Europy (Korytarz Wiedeński, Brama Lublańska i Brama Burgundzka) znajdują się poza ich terytorium. W powyższej sytuacji, obszarem, przez który przebiegają ważne dla gospodarki niemieckiej szlaki komunikacyjne do Europy południowo-wschodniej i na Bliski Wschód są terytoria takich państw jak: Austria, Czechy, Węgry i Chorwacja oraz Bułgaria i Turcja. Natomiast szlaki komunikacyjne wiodące z Niemiec do Rosji przebiegają przez terytorium Polski.

O znaczeniu strategicznym Niemiec w Europie i na świecie przesądza ich potencjał militarny oraz systematycznie zwiększająca się aktywność tego państwa w przedsięwzięciach międzynarodowych organizowanych przez ONZ i NATO (Zatoka Perska, Irak, Kambodża, Serbia i Czarnogóra, Somalia, Kosowo), zmierzających do rozwiązania różnych konfliktów. Ponadto terytorium Niemiec i siły zbrojne tego

państwa odgrywają kluczową rolę w systemie dowodzenia i wsparcia logistycznego NATO.

Należy tu dodać, że w okresie istnienia dwubiegunowego podziału Europy terytoria byłej RFN i NRD znajdowały się w strefie potencjalnych działań bojowych. W związku z tym były one przez kilkadziesiąt lat przygotowywane pod względem operacyjnym. Dzięki temu zjednoczone Niemcy należą do państw o najlepiej rozbudowanej infrastrukturze militarnej w Europie.

1. ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE

1.1. Informacje podstawowe

- *Położenie geograficzne:*
  - 6° - 15° dł. wsch.
  - 47° - 55° - szer. półn.
- *Powierzchnia:* ogółem 356 910 km², w tym:
  - obszar lądowy 349 520 km²;
  - wody wewnętrzne 7 390 km²
- *Granice lądowe:* ogółem 3 621 km, w tym z Austrią 784 km, Belgią 167 km, Republiką Czeską 646 km, Danią 68 km, Francją 451 km, Luksemburgiem 138 km, Holandią 577 km, Polską 456 km, Szwajcarią 394 km.
- *Granice morskie:* 2 389 km
- *Wylączna strefa ekonomiczna:* 200 mM
- *Wody terytorialne:* 12 mM
- *Wysokości ekstremalne:*
  - najwyższy punkt: Zugspitz 2 962 n.p.m.
  - najniższy: Freepsum 2 m p.p.m.
- *Użytkowanie terenu:*

- grunty orne	33%
- sady	1%
- pastwiska	15%
- lasy i zadrzewienie	31%
- pozostałe	20%

- Tereny zmeliorowane: 4 750 km²

1.2. Warunki naturalne:

Terytorium Niemiec pod względem rzeźby terenu jest mocno zróżnicowane (rys. 2.2 i załącznik 2.1). Występują tu na przemian wysokie i średniej wysokości pasma górskie, wyżyny, tereny pagórkowate, pojezierza oraz niziny.

Nizina Niemiecka obejmuje północną część Niemiec i dzieli się na trzy strefy związane z rzeźbą: pagórkowatą strefę nadbałtycką, płaskie wybrzeża płytkomorskich wysp i marszów Morza Północnego oraz pozostałą zróżnicowaną część niziny. Podzielona jest korytami rzek: Łaby, Wezery i Ems na trzy pasma, które opadają w kierunku północnym tak, że w rejonie wybrzeża występują nawet depresje.

Nad Bałtykiem wyróżnia się Pobrzeże Południowobałtyckie, nad Morzem Północnym - Pobrzeże Wschodniofryzyjskie. Na południe od pasa pobrzeży występują pojezierza oraz wzniesienia i niziny.

Teren pojezierzy ma charakter pagórkowaty, a wzgórza osiągają wysokość względną 10-50 m. Najwyższe wzniesienia pojezierzy przekraczają 100 m n.p.m. Na południe od pojezierzy rozciągają się równiny i wyżyny. Największą wysokość osiągają wzgórza na Nizinie Saskiej (Collmberg - 313 m n.p.m.).

Średniogórze Niemieckie zamyka obejmuje strefę starych, zniszczonych masywów górskich wznoszących się od 200 do 1 000 m n.p.m. Obszar ten tworzy mozaikę przeplatających się krajobrazów górskich i wyżynnych oraz kotlin.

Do pasm niemieckich gór średnich w zachodnich i środkowych Niemczech należą m.in. Reńskie Góry Łupkowe z takimi pasmami jak Hunstrück, Eifel, Taunus, Westerwald, Bergisches Land i Sauerland, Pogórze Heskie oraz Góry Wezerskie i Leinebergländ. W samym centrum Niemiec wznoszą się góry Harzu. Na wschodzie leżą Rhön, Las Bawarski, Las Czeski, Smreczany, Las Frankoński, Las Turyński i Rudawy.

Do południowo-zachodniej części Średniogórza Niemieckiego należy Nizina Górnoreńska z otaczającymi ją pasmami góorskimi: Schwarzwald, Odenwald i Spessart, Pfälzer Wald i Haardt, jak również Basen Szwabsko-Frankoński wraz z Jurą.

Rys. 2.2. Warunki fizycznogeograficzne

Południowoniemieckie podgórze alpejskie obejmuje Wyżynę Szwabsko-Bawarską z licznymi wzniesieniami i dużymi jeziorami na południu. Typowe dla tamtego krajobrazu są tereny bagienne i kopulaste pasma górskie z jeziorami.

Niemiecka część Alp pomiędzy Jeziorem Bodeńskim a Berchtesgaden obejmuje tylko niewielkie, wąskie pasmo tego masywu górskiego. Ogranicza się ona do Alp Allgauskich, Alp Bawarskich i Alp Berchtesgadeńskich. Najwyższe szczyty tych gór wynoszą: Zugspitze - 2 962 m, Watzmann - 2 713 m. Wysokość pozostałych szczytów górskich nie przekracza 1 500 m n.p.m.

Klimat. Pod względem klimatycznym Niemcy leżą w strefie umiarkowanie chłodnych wiatrów zachodnich znad Oceanu Atlantyckiego a obszarem klimatu kontynentalnego na wschodzie. Duże wahania temperatury występują sporadycznie. Opady występują we wszystkich porach roku. Zimą średnia temperatura waha się między 1,5° na terenach nizinnych a - 6°C w górach. Średnia temperatura w lipcu wynosi na terenach nizinnych 18°, a w odsłoniętych dolinach południowych Niemiec 20°C. Do wyjątków należy dolina górnego Renu z bardzo łagodnym klimatem. Górna Bawaria z regularnie wiejącymi ciepłymi południowymi wiatrami alpejskimi oraz góry Harzu, w których panuje swoisty mikroklimat charakteryzujący się ostrymi wiatrami, chłodnym latem i zimą obfitującą w opady śniegu.

2. LUDNOŚĆ I OSADNICTWO

2.1. Informacje podstawowe

- *Ludność ogółem:* 82 087 361 (1999)
- *Struktura wiekowa:*
  - 0 - 14 lat: 15% (mężczyźni 6 495 882, kobiety 6 172 359);
  - 15 - 64 lat: 68% (mężczyźni 28 687 267, kobiety 27 526 698);
  - 65 i więcej lat: 12% (mężczyźni 4 990 090, kobiety 8 215 065);
- *Przyrost naturalny:* 0,01%
- *Liczba urodzeń na 1000 mieszkańców:* 6,68
- *Liczba zgonów na 1000 mieszkańców:* 10,76
- *Migracja netto:* 2,12 migrantów/1000 mieszkańców
- *Struktura płci (stosunek liczby mężczyzn do liczby kobiet):*

- *Struktura płci (stosunek liczby mężczyzn do liczby kobiet):*

- do 15 lat	1,05
- 15 - 64	1,04
- 65 i więcej lat	0,61
średnia	<u>0,96</u>

- *Średnia długość życia:* 77,1 lat, w tym: mężczyźni 74,0 lat, kobiety 80,1 lat

- *Struktura narodowościowa:*

- Niemcy	91,5%	- Grecy	0,4%
- Turcy	2,4%	- Polacy	0,4%
- Włosi	0,7%	- inni	4,6%

- *Wyznania:* rzymskokatolickie 34%, protestanckie 38%, islam 1,7%, inne 26,3%

- *Język:* niemiecki

- *Alfabetyzacja:* 99%

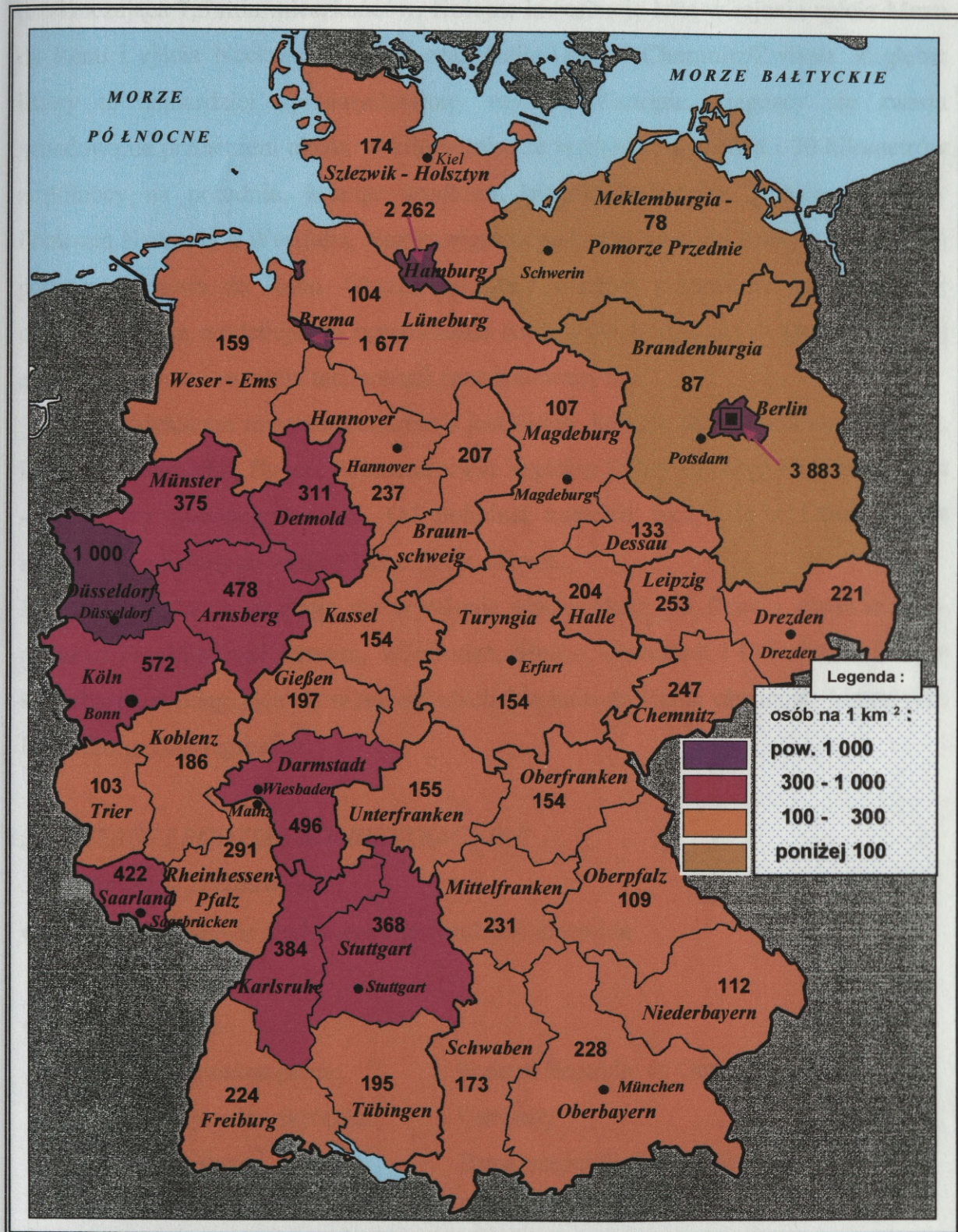
- *Urbanizacja:* 85%

2.2. Osadnictwo

Sieć miast w Niemczech jest bardzo gęsta w części zachodniej, szczególnie w Północnej Nadrenii - Westfalii, gdzie znajduje się 30 miast powyżej 100 000 mieszkańców, natomiast rzadka w części wschodniej (Meklemburgia - Pomorze Przednie, Brandenburgia i Szlezwik-Holsztyn po 2 miasta powyżej 100 000 mieszkańców). Ogółem są w Niemczech trzy miasta z liczbą ludności powyżej 1 mln: Berlin, Hamburg i Monachium - München; w przedziale 500 tys. ÷ 1 mln - 9 (Kolonia - Köln, Frankfurt nad Menem - Frankfurt am Main, Essen, Dortmund, Stuttgart, Brema -Bremen, Duisburg, Düsseldorf i Hanower - Hannover); w przedziale 200 tys. ÷ 500 tys. - 27; w przedziale 100 tys. ÷ 200 tys. - 45; w przedziale 50 tys. ÷ 100 tys. - 108; a 20 tys. ÷ 50 tys. - 472.

Liczbę i rozmieszczenie ludności przedstawiono na rysunku 2.3 i załączniku

2.6.

Rys. 2.3. Gęstość zaludnienia

Największą konurbacją w Niemczech jest konurbacja Zagłębia Ruhry przekraczająca 7,5 mln mieszkańców. Kolejne konurbacje leżą w rejonie ujścia Menu do Renu i ujścia Neckaru do Renu oraz Halle/Lipsk i Chemnitz/Zwickau. Zagłębie Ruhry to najbardziej uprzemysłowiony rejon w Europie, ciągnący się zwarta zabudową na przestrzeni około 65 kilometrów ze wschodu na zachód i 30 kilometrów z północy na południe, którego środkiem biegnie tradycyjna granica pomiędzy Północną Nadrenią a Westfalią. Nazwa regionu pochodzi od rzeki Ruhry - uchodzącej pod Duisburgiem do Renu. Obszar ten uległ wielkiej przemianie spowodowanej ogólnoswiatową tendencją do ograniczania rozmiarów tradycyjnych (surowcowych) gałęzi przemysłu i rozwoju technologii zaawansowanych.

Największym miastem konurbacji jest Essen, kolejne to: Dortmund, Duisburg, Bochum, Wuppertal, Hagen. Północna część Zagłębia Ruhry to okręg Recklinghausen - od nazwy głównego miasta. Od południa zagłębie łączy się z Düsseldorfem i miastami położonymi wzdłuż Renu: Köln i Bonn.

Kolejna konurbacja znajduje się w rejonie ujścia Menu do Renu i obejmuje aglomeracje: Frankfurt nad Menem, Wiesbaden, Mainz, Darmstadt i Offenbach. Trzecia konurbacja, rozciągająca się w rejonie ujścia Neckaru do Renu, obejmuje: Mannheim, Heidelberg, Ludwigshafen.

3. USTRÓJ I PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

3.1. Informacje podstawowe

- *Ustrój państwowy*: Parlamentarna republika federalna (od 1931)
- *Nazwa państwa*:
  - konwencjonalna pełna: Federal Republic of Germany
  - konwencjonalna skrócona: Germany
  - lokalna pełna: Bundesrepublik Deutschland
  - lokalna skrócona: Deutschland
- *Stolica*: Berlin
- *Święta państwowe*: 3 października
- *Konstytucja*: 23 maja 1949

- *Głowa państwa*: prezydent
- *Organ ustawodawczy*: Bundestag (669 członków), Bundesrat (69 członków)

3.2. Podział administracyjny

W skład Republiki Federalnej Niemiec wchodzi 16 landów. Są to: Baden - Württemberg, Bayern, Berlin, Brandenburg, Bremen, Hamburg, Hessen, Mecklenburg - Vorpommern, Niedersachsen, Nordrhein - Westfalen, Rheinland - Pfalz, Saarland, Sachsen, Sachsen - Anhalt, Schleswig - Holstein, Thuringen.

Landy z wyjątkiem: Brandenburgii, Meklemburgii - Pomorza Przedniego, Saary, Szlezwiku-Holsztynu i miast krajów (Berlina, Bremy i Hamburga) dzielą się na okręgi regencyjne, powiaty miejskie i wiejskie oraz gminy.

4. GOSPODARKA

4.1. Informacje podstawowe

- *Surowce*: Węgiel kamienny i brunatny, sól potasowa i kamienna, uran, ropa naftowa, gaz ziemny, rudy: żelaza, cynku i ołowiu oraz surowce skalne
- *Wielkość i kierunki eksportu*: \$ 510 mld (Francja 10,7%, Wlk. Brytania 8,5%, Włochy 7,4%, Holandia 7,0%, Belgia - Luksemburg 5,8%, USA 8,6%, Japonia 2,3%)
- *Wielkość i kierunki importu*: \$ 203 mld (Francja 10,5%, Holandia 8,5%, Włochy 7,8%, Wlk. Brytania 7,0%, Belgia-Luksemburg 6,2%, USA 7,7%, Japonia 4,9%)
- *Produkcja energii elektrycznej*: 515,1 mld kWh, w tym

- elektrownie ciepłe	66,2%
- elektrownie wodne	3,5%
- elektrownie jądrowe	29,8%
- elektrownie inne	0,5%
- *Produkt krajowy brutto według parytetu siły nabywczej*: \$ 1 813 mld
- *Realne tempo wzrostu*: 2,7%
- *Produkt krajowy na jednego mieszkańca*: \$ 22 100 (1998)
- *Udział produktu krajowego w sektorach gospodarki*:

- rolnictwo	1,1%
- przemysł	33,1%

- usługi 65,8%
- *Ludność żyjąca w ubóstwie*: b.d.
- *Inflacja*: 0,9%
- *Siła robocza ogółem*: 38,2 mln
- *Siła robocza według zawodów*:
  - przemysł i budownictwo 33,7%
  - rolnictwo 2,7%
  - usługi 63,6%

4.2. Przegląd gospodarki

Republika Federalna Niemiec należy do przodujących krajów przemysłowych na świecie. Pod względem osiągnięć gospodarczych zajmuje trzecie miejsce. Realna wartość produktu krajowego brutto, liczona w cenach stałych, w ciągu ostatnich 25 lat podwoiła się. Produkt krajowy brutto¹ w 1998 r. osiągnął 1 813 mld dolarów, co stanowiło 22,1 tys. dolarów na mieszkańca.

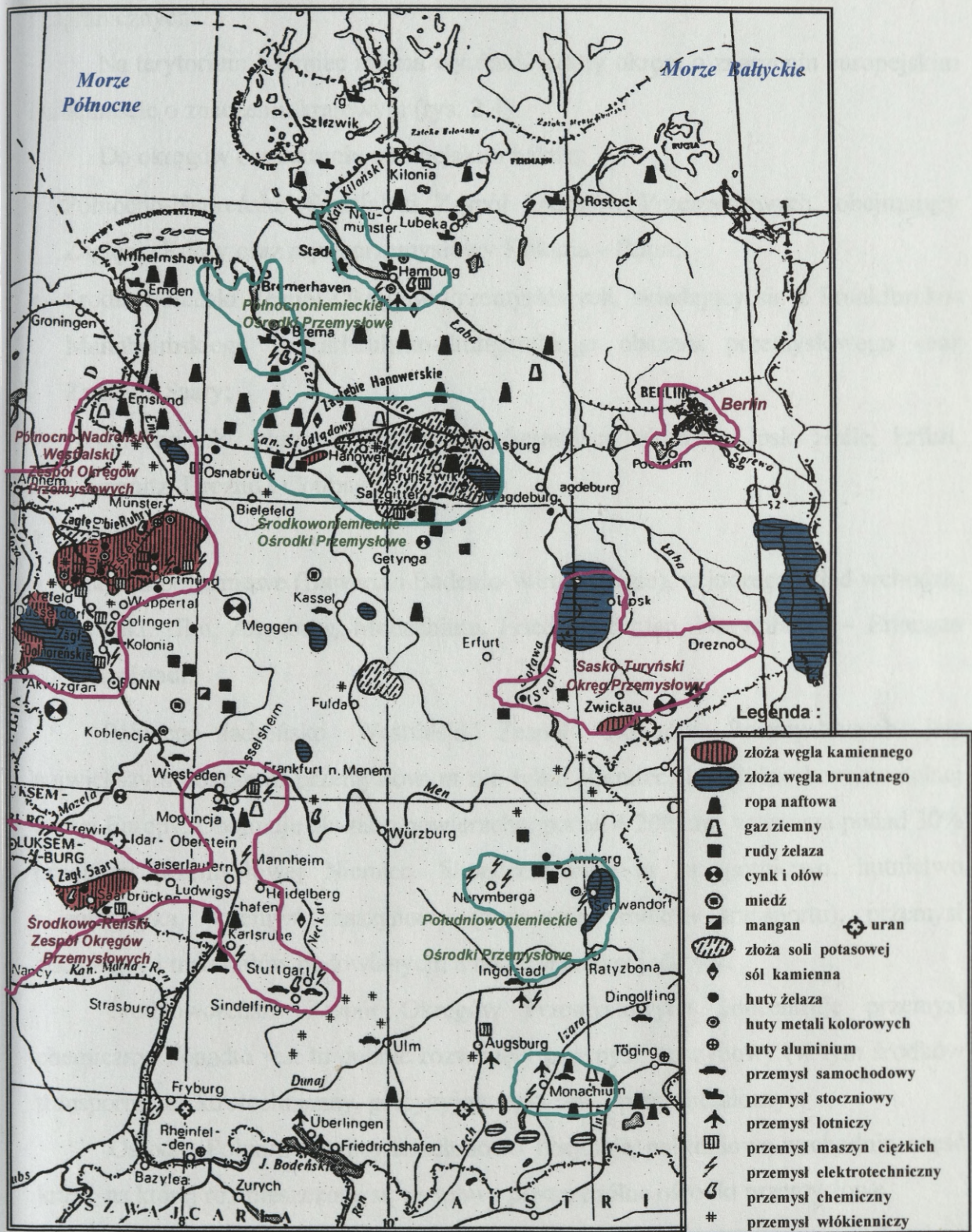
W handlu światowym Niemcy zajmują drugie miejsce. Odgrywają w nim ważną rolę, należy dodać, że blisko 45% produktu globalnego brutto opiera się na eksporcie niemieckich towarów. Niemcy są trzecim eksporterem w świecie, a pod względem eksportu dóbr przemysłowych znajdują się na pierwszym miejscu w świecie.

Niemcy działają w grupie siedmiu najbardziej uprzemysłowionych państw zachodnich (tzw. G7 + 1), które raz do roku koordynują swoją politykę gospodarczą i finansową na szczeblu państw i rządów.

Niemcy po zjednoczeniu muszą się uporać z recesją w starych landach i restrukturyzacją gospodarki w nowych landach.

Rząd Federalny podjął działania mające na celu stworzenie we wschodnich landach nowoczesnych ośrodków przemysłowych. Przyznał fundusze na przeprowadzenie badań naukowych i realizację różnych projektów oraz na wyposażenie zakładów pracy w najnowocześniejszą technikę produkcji. Zmieniono także ustawodawstwo

¹ według kursu walut

Rys. 2.4. Surowce mineralne i wybrane elementy przemysłu

w celu zabezpieczenia atrakcyjności tych landów dla inwestorów krajowych i zagranicznych.

Na terytorium Niemiec można wyróżnić cztery okręgi o znaczeniu europejskim i kilkanaście o znaczeniu krajowym (rys. 2.4).

Do okręgów o znaczeniu europejskim należą:

- Północno-Nadreńsko Westfalski Zespół Okręgów Przemysłowych, obejmujący Zagłębie Ruhry oraz rejon przemysłowy Kolonia – Bonn;
- Środkoworeński Zespół Okręgów Przemysłowych, składający się z Frankfurcko-Mannheimskiego i Karlsruhe-Stuttgarckiego obszaru przemysłowego oraz Zagłębia Saary;
- Sasko-Turyński Okręg Przemysłowy, obejmujący ośrodki: Lipsk, Halle, Erfurt, Chemnitz, Drezno i Cottbus.
- Berlin
- Ośrodki południowe (Bawaria i Badenia-Wirtembergia), w którego skład wchodzi: ośrodki: Ulm, Augsburg, Monachium, Friedrichshafen, Norymberga – Erlangen i Ingolstadt.

Północno-Nadreńsko Westfalski Zespół Okręgów Przemysłowych jest największym obszarem przemysłowym nie tylko Niemiec, lecz także kontynentalnej części Europy. Obejmuje obszar o powierzchni ponad 4 200 km² wytwarza ponad 30% produkcji przemysłowej Niemiec. Skoncentrowane tu są: górnictwo, hutnictwo i energetyka, przemysł maszynowy (zwłaszcza środków transportu), przemysł chemiczny i materiałów budowlanych, a także przemysł jądrowy.

Środkoworeński Zespół Okręgów Przemysłowych koncentruje przemysł chemiczny. Ponadto jest tu dobrze rozwinięty przemysł maszynowy (w tym środków transportu), elektrotechniczny, precyzyjny, optyczny i petrochemiczny.

Ośrodki Południowe powierzchniowo obejmują południowo-wschodnią część kraju, na której rozmieszczone są wyspowo poszczególne ośrodki przemysłowe.

Monachium ma rozwinięty przemysł samochodowy, maszynowy, tekstylny, optyczny, chemiczny i inne.

Norymberga skupia przemysł metalowy i maszynowy, elektrotechniczny, samochodowy, taboru kolejowego, chemiczny, precyzyjny i optyczny.

Sasko-Turyński Okręg Przemysłowy skupia się wokół takich ośrodków przemysłowych, jak Drezno, Halle, Lipsk, Erfurt i Chemnitz. Jest główną bazą wschodniej części Niemiec, skupiającą największe kopalnie węgla brunatnego i elektrownie. Rozmieszczony tu jest przemysł maszynowy, chemiczny, optyczny, włókienniczy, paliwowy i inne.

Berlin posiada dobrze rozwinięty przemysł maszynowy, środków łączności, optyczny, chemiczny, włókienniczy, odzieżowy i inne. Jest on jednym z większych węzłów komunikacyjnych Europy, w tym także dużym węzłem komunikacji wodnej śródlądowej Niemiec. W skład aglomeracji Berlina wchodzi takie miasta satelickie jak: Königs Wusterhausen, Fürstenwalde, Rüdersdorf, Poczdam, Teltow, Ludwigsfelde, Hennigsdorf, Oranienburg i inne.

Dużym okręgiem przemysłowym jest także Zagłębie Saary. Okręg ten wykracza jednak poza granice Niemiec i obejmuje Lotaryngię i Luksemburg.

5. INFRASTRUKTURA TRANSPORTU

5.1. Informacje podstawowe

- **Koleje:** ogółem 46 300 km (normalnotorowe), w tym: zelektryfikowanych 18 866 km; o podwójnych torach 4 768 km
- **Drogi:** ogółem 656 074 km, w tym
  - utwardzone 650 169 km (11 309 km autostrady)
  - nieutwardzone 5 905
- **Drogi wodne:** ogółem 7 467 km,
- **Rurociagi:**
  - ropy naftowej i produktów naftowych 3 318 km
  - gazu ziemnego b.d.
- **Porty morskie:** Bremen, Bremerhaven, Emden, Hamburg, Kiel, Lubeck, Rostok
- **Porty śródlądowe:** Berlin, Bonn, Brake, Cologne, Drezden, Duisburg, Karlsruhe, Magdeburg, Mannheim, Stuttgart
- **Marynarka handlowa:**
  - liczba okrętów 594 (powyżej 1000 GRT)
  - wyporność 7 699 596 GRT / 9 629 163 DWT

• *Porty lotnicze: ogółem 618, w tym:*

a. *Lotniska o utwardzonych pasach startowych długości:*

- powyżej 3 047 m	-	14
- 2 438 - 3 047 m	-	62
- 1 524 - 2 437 m	-	68
- 914 - 1 523 m	-	54
- poniżej 914 m	-	121
Razem		319

b. *Lotniska o nieutwardzonych pasach startowych długości:*

- powyżej 3 047 m	-	2
- 2 438 - 3 047	-	6
- 1 524 - 2 437	-	6
- 914 - 1 523 m	-	58
- poniżej 914 m	-	227
Razem		299

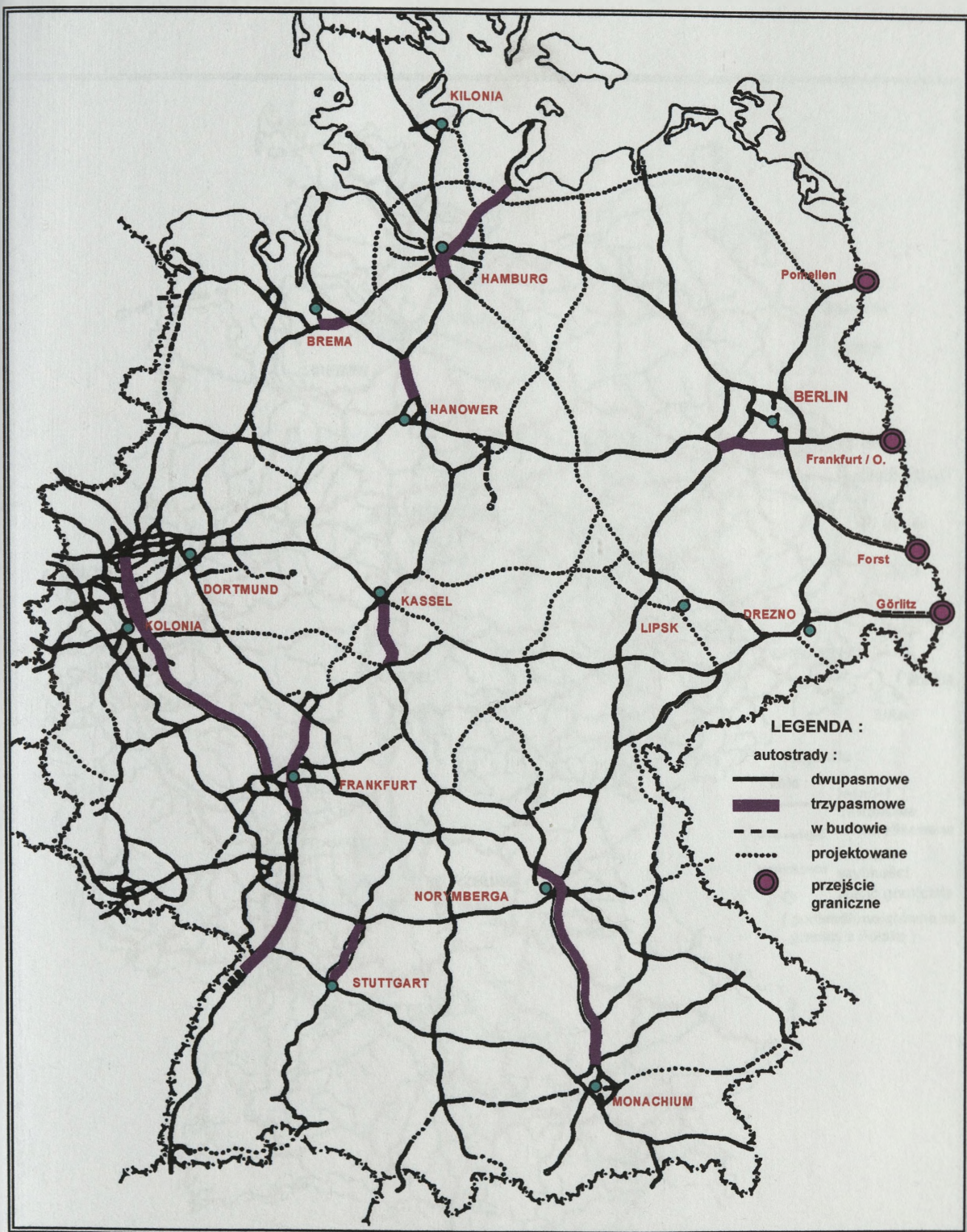
c. *Lądowiska: 61*

5.2. *Przegląd infrastruktury transportu*

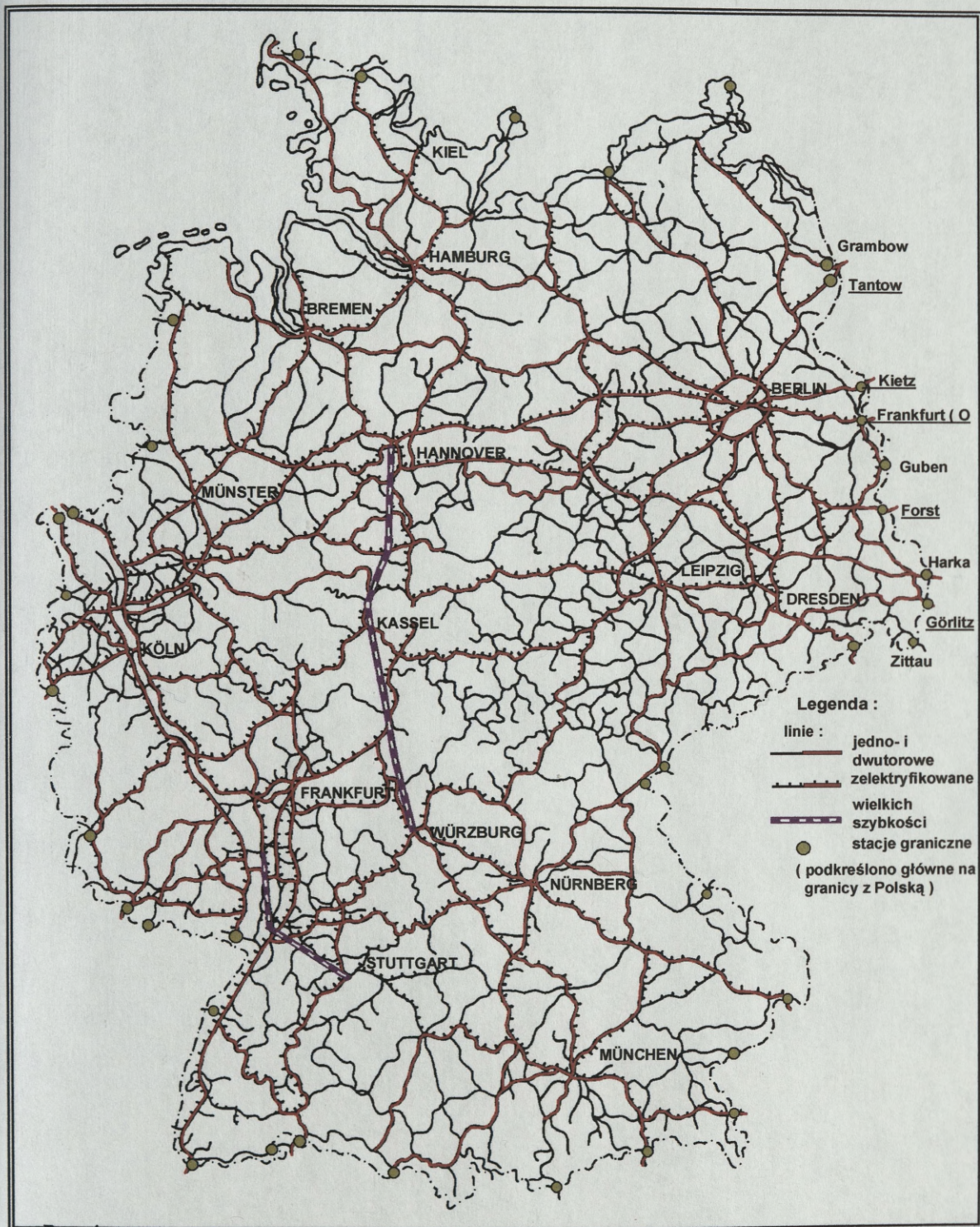
Niemcy należą do państw o bardzo dobrze rozwiniętej infrastrukturze transportu. Sieć drogowa w Niemczech składa się z autostrad (rys. 2.5), dróg federalnych i krajowych oraz dróg powiatowych i lokalnych. Pod względem gęstości sieci drogowej i jakości dróg Niemcy zajmują czołowe miejsce w Europie. Wskaźnik gęstości tych dróg wynosi 182 km/100 km² i jest ponad dwukrotnie wyższy niż w Polsce.

Sieć kolejowa (rys. 2.6) również należy do najlepiej rozwiniętych w Europie. Wskaźnik jej gęstości wynosi 12,4 km/100 km². Sieć ta jest systematycznie modernizowana i dostosowywana do ruchu pociągów z prędkością 250 km/h.

Sieć dróg wodnych śródlądowych (rys. 2.7) składa się z kilku systemów dróg śródlądowych, które tworzą odcinki żeglowne rzek, kanały i szlaki wodne na jeziorach (zatokach). Główne systemy dróg wodnych śródlądowych to: Łaby (Elbegebiet); Wezery (Wesergebiet); Kanału Śródlądowego (Mittellandkanal-gebiet); Kanałów Zachodnioniemieckich (Westdeutsches Kanalgebiet); Renu (Rheingebiet); Dunaju (Donaugebiet); Berlina (Gebiet Berlin); Brandenburgii i Meklemburgii - Pomorza Przedniego (Gebiet Brandenburg und Mecklemburg-Vorpommern); wybrzeża Meklemburgii - Pomorza Przedniego (Küstengebiet Mecklenburg- Vorpommern).

Rys. 2.5. Sieć autostrad

Rys. 2.6. Sieć kolejowa

Rys. 2.7. Sieć głównych dróg wodnych śródlądowych

Z czterech głównych dróg wodnych o znaczeniu transeuropejskim, trzy związane są ze szlakami śródlądowymi Niemiec, są to:

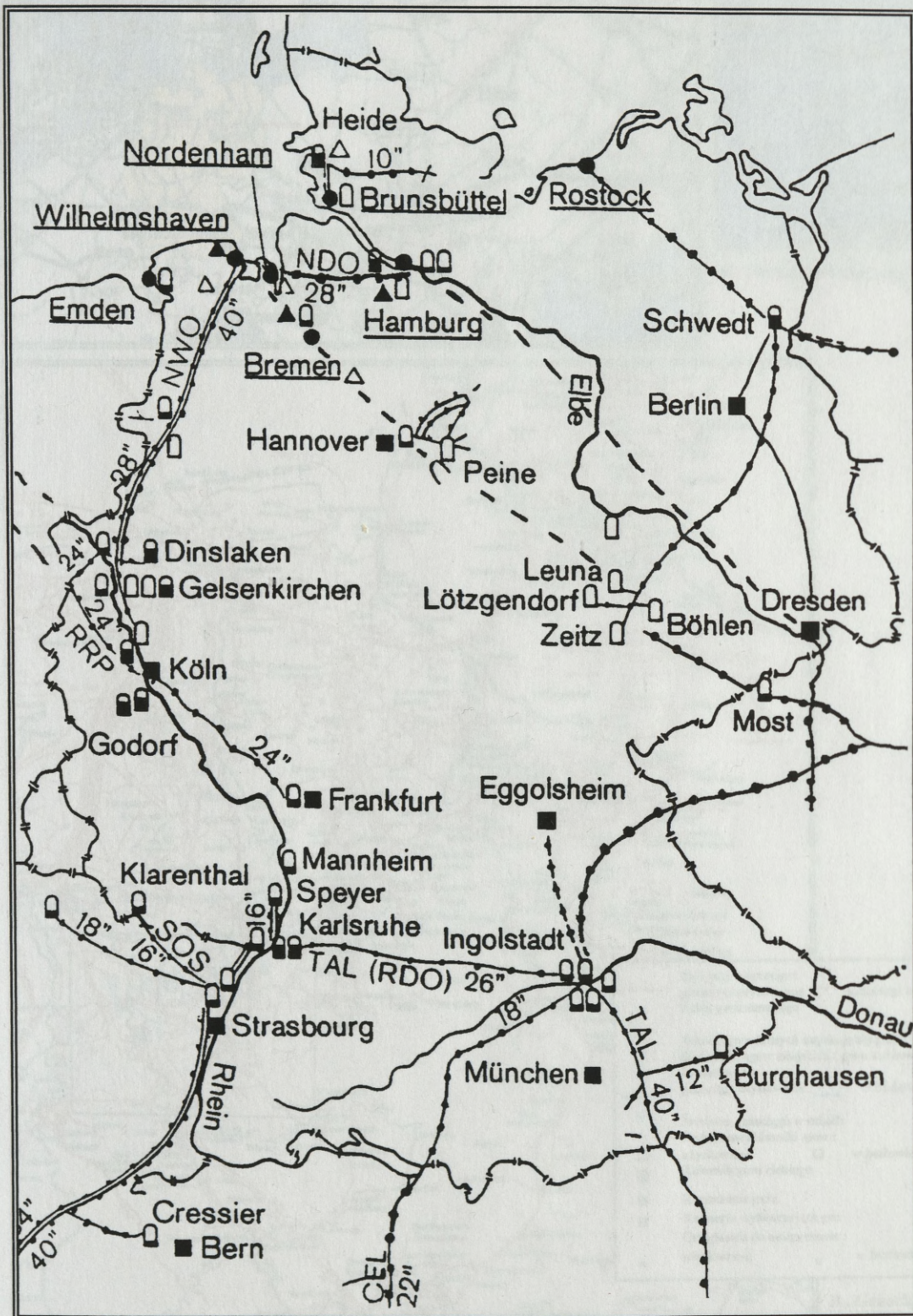
- droga wodna Renu - łączy główne holenderskie i belgijskie porty morskie (Rotterdam, Antwerpia, Amsterdam i Ghent) z Niemcami (zagłębiami Ruhry, okręgiem przemysłowym Frankfurtu, Mannheimu i Stuttgartu), Strasburgiem, regionem przemysłowym Metz-Nancy we Francji oraz północną Szwajcarią (Basle). Drogę tę tworzy Ren i jego dopływy (Moselle, Main, Neckar) oraz kanały Weser-Datteln i Ren-Herne;
- droga wodna wschód - zachód łączy północne i wschodnie tereny Niemiec, w tym tereny byłej NRD z zachodnią częścią Niemiec, Holandią i Belgią. Tworzą ją Łaba, Wezera i Ems oraz kanał Dortmund-Ems, Łaba-Seitenkanal, kanał Łaba-Lubeka, Mittellandkanal i Küstenkanal;
- droga wodna południe-wschód biegnie przez kraje naddunajskie - z południowych Niemiec do Morza Czarnego przez Austrię, Słowację, Węgry, Chorwację, Jugosławię, Bułgarię, Rumunię i Ukrainę.

Transport rurociągowy w Niemczech (rys. 2.8 i 2.9) jest również dobrze rozwinięty. Ropociągi i gazociągi łączą terytorium Niemiec z rejonami wydobycia tych surowców (w Rosji, na Morzu Północnym) oraz z portami nad Morzem Śródziemnym, Morzem Północnym i Atlantykiem.

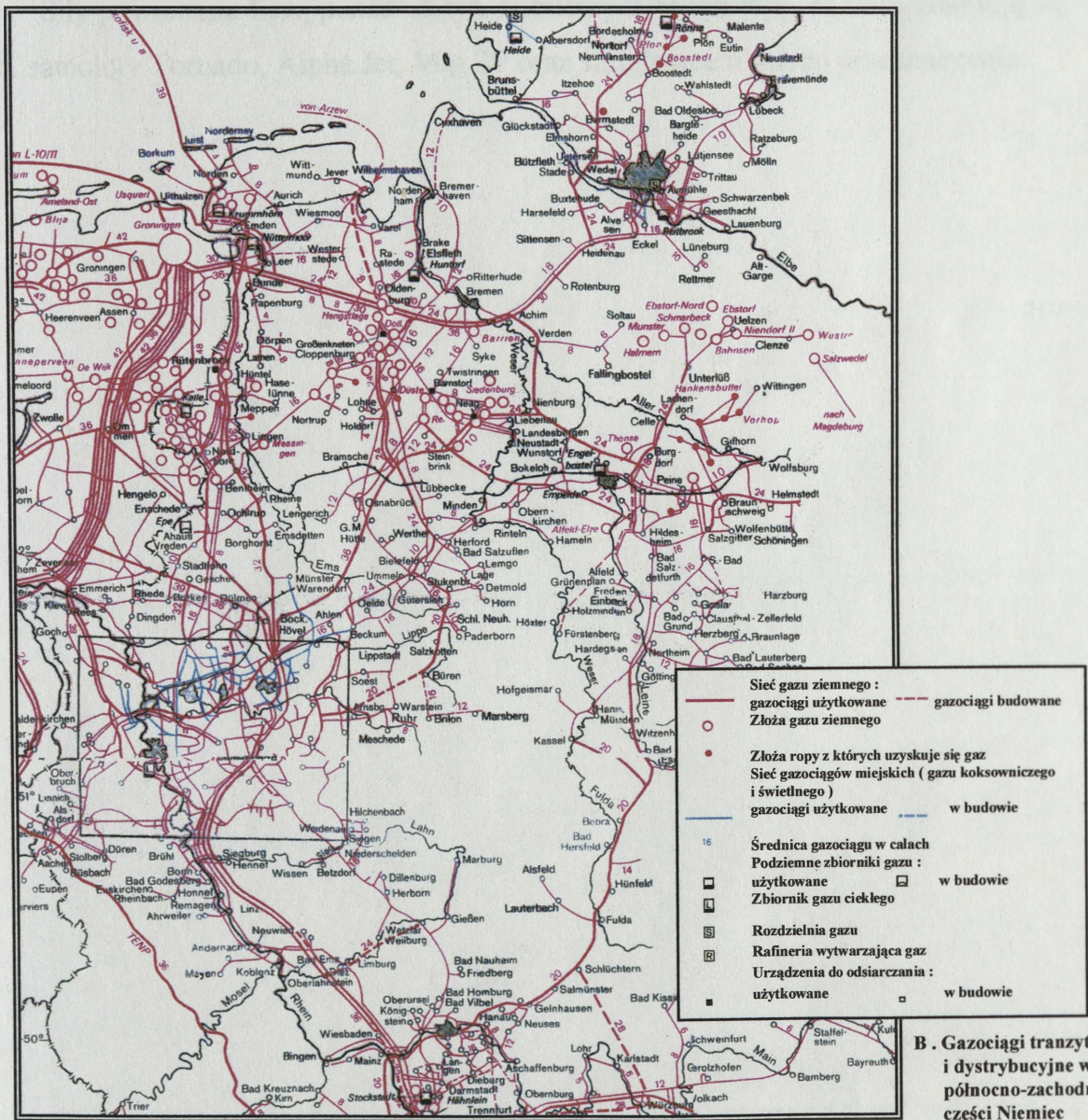
6. SIŁY ZBROJNE

6.1. Informacje podstawowe

- *Rodzaje sił zbrojnych:* wojska lądowe, marynarka wojenna, siły powietrzne, korpus medyczny, obrona wybrzeża, policja
- *Potencjalne możliwości mobilizacyjne* 20 860 710
(mężczyźni w wieku 15-49 lat)
- *Rzeczywiste możliwości mobilizacyjne* 17 799 070
(mężczyźni w wieku 15-49 lat zdolni do służby wojskowej)
- *Liczba mężczyzn osiągających wiek poborowy w danym roku:* 472 708
- *Wydatki na obronność:* \$ 32,8 mld
- *Procentowy udział wydatków na obronność w PKB:* 1,5%

Rys. 2.8. Rurociagi i przemysł paliw płynnych

Rys. 2.9. Gazociągi

6.2. Charakterystyka sił zbrojnych

Największym rodzajem sił zbrojnych Niemiec są wojska lądowe liczące około 240 tys. żołnierzy. Na ich wyposażeniu znajduje się kilka tysięcy czołgów, ponad 3 tys. BWP, oraz nowoczesne środki artyleryjskie i przeciwlotnicze. Bundeswehra posiada w swym składzie siły szybkiego reagowania liczące 50 tys. żołnierzy,

Siły morskie liczą około 28 tys. żołnierzy. Dysponują nowoczesną flotą nawodną i podwodną oraz lotnictwem morskim.

Siły powietrzne liczą ponad 75 tys. żołnierzy a na ich wyposażeniu znajdują się m.in. samoloty Tornado, Alpha Jet, Mig-29 oraz śmigłowce różnego przeznaczenia.

Prowincje i podprovincje
oraz makroregiony fizycznogeograficzne na terytorium Niemiec

Indeks dziesiętny	Nazwa przyjęta przez MEN	Nazwa oraz indeks według FID (1971)
1	2	3
3	POHERCYŃSKA EUROPA ŚRODKOWA	NÖRDLICHES MITTELEUROPA (3)
31	<u>Nizina Środkowoeuropejska</u>	Nördliches Tiefländer Mitteleuropas (31)
311	<u>Półwysep Jutlandzki (i wyspy duńskie)</u>	Jytland (dun.) (311)
312	<u>Pobrzeża Morza Północnego</u>	Nordsee Marsche und Inseln (312.1)
313	<u>Pobrzeża Południowobałtyckie</u>	Südbaltische Küstenländer (313)
314-316	<u>Poiezierza Południowobałtyckie</u>	Südbaltische Landrücken (314-315) Zentrales Elbe - Oder Tiefland (316)
317	<u>Nizina Środkowoniemiecka</u>	Mitteldeutsches Tiefland (317)
319	<u>Niziny Brabancko-Westfalskie</u>	Nordwestmitteleuropäisches Tiefland (312)
32	<u>Średniogórza Środkowoeuropejskie</u>	Herzynisches Mitteleuropa (32)
321	<u>Ardeny</u>	Ardennes (fr.), Ardennen (322.3)
322	<u>Reńskie Góry Łupkowe</u>	Rheinisches Schiefergebirge (322)
323	<u>Pogórze Heskie</u>	Hessisches Bergland (323.2)
324	<u>Góry Wezerskie</u>	Weser-und Leinebergland (323.3)
325	<u>Harz</u>	Harz (324)
326	<u>Niecka Turyńska</u>	Thüringer Becken (325)
327	<u>Las Turyńsko-Frankoński</u>	Thüringisches-Fränkische Mittelgebirge (327.2)
328	<u>Górna Nadrenia</u>	Oberrheinische Mittelgebirgs-Stufenländer (326)
329	<u>Wyżyny Południowoniemieckie</u>	-
33	<u>Masyw Czeski</u>	Böhmisches Massiv und umgebende Gebirge (327)
4	ALPY I ICH PRZEDGÓRZA	ALPENLÄNDER (4)
41	<u>Jura Szwajcarsko-Francuska</u>	Französischer und Schweizer
42	<u>Północne Przedgórze Alp</u>	Nördliches Alpenvorland (42)
43	<u>Alpy</u>	Alpen, Alpes (fr.) Alpi (wł.) (43)
431- 432	<u>Zewnętrzne Alpy Zachodnie</u>	Westliche Kalkalpen (431) Schweizer Kalkalpen (432)
433	<u>Wewnętrzne Alpy Zachodnie</u>	Kristalline Westalpen (433)
434	<u>Zewnętrzne Alpy Wschodnie</u>	Nördliche Kalkalpen (434)
435	<u>Centralne Alpy Wschodnie</u>	Kristalline Ostalpen (435)
436	<u>Wewnętrzne Alpy Wschodnie</u>	Südliche Kalkalpen (436)
44	<u>Nizina Padańska</u>	Oberitalienisches Tiefland; Pianura Padana (wł.) (44)

1	2	3
Makroregiony		
313	Pobrzeże Bałtyckie	
313.1	<u>Pobrzeże Meklemburskie</u>	Mecklenburgisch-Vorpommersches Küsten-und Boddenland (313.1)
313.2	Pobrzeże Szczecińskie (przecięta granicą)	Oderhaffgebiet (313.2)
314.1	Pojezierze Szlezwicko-Holsztyńskie	Schleswig-Holsteinisches Seen-und Hügelland (341.1)
314.2-3	Pojezierze Meklemburskie	Mecklenburgisches Seenplattenland (314.2-3)
315.2	<u>Pojezierze Barnimskie</u>	Lebus-und Barnimplatten (316.1)
315.3	<u>Pradolina Toruńsko-Eberswaldzka</u>	Thorn-Eberswalser Urstromtal (315.3)
316.1	Luchland	Luchland (316.2)
316.2	Pradolina Berlińska	Mittelbranderburgisches Havel-Spreegebiet (316.5)
316.3	Pojezierze Brandenburskie	Ostbranderburgisches Heide-und Seengebiet (316.6)
317	<u>Nizina Środkowoniemiecka</u>	
317.1	Nizina Dolnosaksońska	Niedersächsische Börden (317.31)
317.2	Obniżenie Dolnołużyckie	Spreewald (316.53)
317.3	Fläming	Fläming (317.1)
317.4	Wzniesienia Łużyckie (przecięta granicą)	Lausitzer Landrücken (317.1)
317.5	Nizina Sasko-Anhalcka	Elbe-Mulde Tiefland (317.21)
317.6	Wysoczyzny Saskie	Sächsisches Hügelland (317.34)
317.7	Nizina Śląsko-Łużycka (przecięta granicą)	Oberlausitzer Heideland (317.22)
327	Las Turyńsko-Frankoński	Thüringisches-Fränkische Mittelgebirge (327.2)
327.1	<u>Las Turyński</u>	Thüringerwald (327.21)
327.2	<u>Las Frankoński</u>	Frankenwald (327.21)
327.3	<u>Smreczany</u>	Fichtelgebirge (327.21)
328	<u>Górna Nadrenia</u>	Oberheinsche Mittelgebirgs-Stufenländer (326)
328.1	Pogórze Północnopalatynackie	Nordpfälzer Bergland (326.16)
328.2	Hardt: <u>Las Palatynacki</u>	Hardt: Pfälzerwald (326.17)
328.3	<u>Wogezy</u>	Vosges (fr.) (326.18)
328.4	Nizina Górnoreńska	Oberrheinisches Tiefland (326.2)
328.5	Schwarzwald	Schwarzwald (326.32)
328.6	Odenwald	Odenwald (326.31)
329	<u>Wyżyny Południowoniemieckie</u>	-
329.1	Wyżyna Meńsko-Neckarska	-
329.2	Wyżyna Szwabska	Schwäbische Alb (326.37)
329.3	Wyżyna Frankońska	Fränkische Alb (326.38)
33	<u>Masyw Czeski</u>	
331	Kraina Rudaw	-
331.1	<u>Rudawy</u>	Erzgebirge, Krušne hory (327.23)

1	2	3
332.2	<u>Pogórze Zachodniosudeckie</u> (przecięta granicą)	Lausitzer Bergland (327.3)
334	Kraina Szumawy	-
334.1	<u>Las Czeski</u> (przecięty granicą)	Böhmerwald; Český les (327.1)
334.2	Szumawa (przecięta granicą)	Šumava (327.1)
334.3	Las Górnopalatynacki	Oberpfälzer Wald (327.1)
334.4	Las Bawarski	Bayrischer Wald (327.1)
42	Północne Przedgórze Alp	Nördliches Alpenvorland (42)
421	Wyżyna Szwajcarska	Schweizer Mittelland (421)
422	Wyżyna Bawarska	Süddeutsches Alpenvorland (402-424)
423	Przedgórze Austriackie	Österreichisches Alpenvorland (425)
43	Alpy	
434	Zewnętrzne Alpy Wschodnie	
434.1	Alpy Algawskie	(Allgäuer Alpen)
434.2	Alpy Bawarsko-Tyrolskie (przecięta granicą)	Bayerische Alpen (niem.) (Nordtiroler Kalkalpen (austr.))
434.3	Alpy Salzburskie (przecięta granicą)	(Salzburger Kalkalpen)

Najwyższe szczyty w Północnym Przedgórzu Alp i Alpach niemieckich

Najwyższy szczyt	Wysokość n.p.m.	Masyw górski
Zugspitze	2 962	Wettersteingebirge
Höllentalspitze	2 745	Wettersteingebirge
Watzmann	2713	Berchtesgadener Alpen
Hochfrottspitze	2 649	Allgäuer Hochalpen
Mädelegabel	2 645	Allgäuer Hochalpen
Alpspitze	2 628	Wettersteingebirge
Hochkaltel	2 607	Berchtesgadener Alpen
Hochvogel	2 592	Allgäuer Hochalpen
Östliche Karwendelspitze	2 537	Karwendelgebirge
Hoher Göll	2 522	Berchtesgadener Alpen
Westliche Karwendelspitze	2 384	Karwendelgebirge
Soiernspitze	2 257	Karwendelgebirge
Hoher Ifen	2 229	Hinterer Bregenzer Wald
Kreuzspitze	2 185	Ammergebirge
Säuling	2 047	Ammergebirge
Rotwand	1 884	Mangfallgebirge
Hochgrat	1 834	Vorderer Bregenzer Wald
Benediktenwand	1 800	Walchenseeberge (Kocheler Berge)
Hochstaufen	1 771	Chiemgauer Alpen
Grünten	1 738	Vilser Gebirge (Allgäuer Voralpen)
Schwarzer Grat	1 118	Adelegg
Auerberg	1 055	Lech-Vorberge
Paißenberg	988	Ammer-Loisach-Hügelland
Hohentwiel	686	Hegau

Największe rzeki na terytorium Niemiec

Lp.	Nazwa rzeki	Długość km	Dorzecze w tys. km ²
1	Dunaj	647	78
2	Ren	865	102
2/1	Neckar	367	14,0
2/2	Men	524	27,4
2/3	Lahn	245	56
2/4	Mosel	242	9,4
2/4/1	Saar	120	3,6
2/5	Ruhr	214	4,5
3	Ems	371	12,6
4	Wezera	440	41
4/1	Fulda	218	7,0
4/2	Werra	293	1,4
4/3	Aller	211	14,4
4/3/1	Leine	241	6
4/4	Lesum	128	6
4/5	Hunte	189	2,8
5	Oste	160	1,7
6	Łaba	700	98
6/1	Soława	427	23,8
6/2	Hawela	343	24,4
6/2/1	Sprewa	382	10
6/3	Elde	208	3
6/4	Ilmenau	107	2,9
7	Eider	188	1,9
8	Trave	109	1,9
9	Warnow	155	3,0
10	Peene	143	5,1
11	Oder	162	4,4

Największe jeziora

Nazwa jeziora	Powierzchnia	Głębokość		Wysokość n.p.m.
		maksymalna	średnia	
	km ²	m		
1	2	3	4	5
Bodensee	571,5 ¹	254	85	395
Müritz	110,3	31	6	395
Chiemsee	79,9	73	26	518
Schweriner See	60,6	51	13	38
Starnberger See	56,4	128	53	584
Ammersee	46,6	81	38	533
Plauer See	38,0	24	8	62
Kummerower See	32,2	26	8	0,3
Steinhuder Meer	29,4	3	2	37
Großer Piöner See	29,0	60	14	21
Schaaisee	23,3	72	17	35
Selenter See	22,4	36	17	37
Kölpinsee	19,9	28	4	62
Tollensesee	17,8	33	17	15
Walchensee	16,3	190	81	801
Krakower See	15,3	29	8	48
Ratzburger See	14,1	24	12	4
Scharmützelsee	13,8	29	9	38
Malchiner See	13,7	11	3	0,4
Dümmer	12,4	2	1	37
Parsteiner See	11,0	30	10	44
Unterueckersee	10,7	19	9	18
Schwielochsee	10,5	7	3	41
Wittensee	10,3	21	10	4
Fleesensee	10,1	26	7	62
Beetzsee	10,0	9	6	28
Waginger und Tachingen See	9,0	27	16	442
Tegernsee	8,9	73	36	725
Ruppiner See	8,5	24	12	40
Schwielowsee	8,5	9	4	29
Grimnitzsee	8,3	11	.	65
Werbelinsee	7,9	54	27	43
Staffelsee	7,7	39	10	649
Westensee	7,7	18	8	6
Großer Müggelsee	7,7	8	5	32
Oberueckersee	6,7	17	.	19
Simsee	6,5	23	13	470
Kochelsee	6,0	66	31	599

Największe sztuczne zbiorniki wodne

Nazwa zbiornika	Pojemność mln m ³	Powierzchnia km ²	Głębokość m	Rok budowy
Bleioch (Saale/Elbe)	215,0	9,2	59	1932
Schwammenauel (Rur/Maas)	202,6	7,8	68	1959
Edersee (Eder-Fulda/Weser)	202,4	12,0	41	1914
Hohenwarte (Saale/Elbe)	182,0	7,3	66	1941
Bigge (Bigge-Lenne-Ruhr/Rhein)	171,8	7,1	52	1965
Forggensee (Lech/Donau)	165,0	15,3	40	1953
Möhne (Möhne-Ruhr/Rhein)	134,5	10,4	35	1913
Rappbode (Rappbode-Bode-Saale/Elbe)	109,1	4,0	87	1959
Schluchsee (Schwarza-Wutach/Rhein)	108,0	5,1	35	1932
Sylvensteinsee (Isar/Donau)	104,0	3,9	41	1959
Große Dhünn (Dhünn/Rhein)	81,0	4,6	54	1987
Eibenstock (Zwickauer Mulde/Elbe)	74,6	3,7	54	1982
Sorpe (Sorpe-Röhr-Ruhr/Rhein)	70,0	3,3	60	1935
Pöhl (Trieb Eister-Saale/Elbe)	62,0	3,9	45	1964
Oker (Oker-Aller/Weser)	47,4	2,3	66	1956
Grane (Grane-Innerste-Leine/Weser)	46,4	2,2	61	1969
Urft (Urft-Innerste-Leone-Aller/Weser)	45,5	2,2	54	1905
Bautzen (Spree/Havel/Elbe)	44,6	5,6	15	1975
Spremberg (Spree-Havel/Elbe)	42,7	9,9	11	1965
Wahnbach (Wahnbach-Sieg/Rhein)	41,4	2,2	46	1958
Henne (Henne-Ruhr/Rhein)	38,4	2,1	57	1955
Keibra (Helme-Unstrut-Saale/Elbe)	35,6	14,3	7	1967
Verse (Verse-Lenne-Ruhr/Rhein)	32,8	1,7	52	1952
Wiehl (Wiehl-Agger-Sieg/Rhein)	31,5	2,0	50	1974
Oder (Oder-Rhume-Leone-Aller/Weser)	30,6	1,4	51	1934
Zeulenroda (Weida-Weiβw Eister-Saale/Elbe)	30,4	2,4	33	1975
Rottachsee (Rottach-Ille/Donau)	28,5	3,0	32	1992
Wupper (Wupper/Rhein)	25,9	2,2	35	1988
Söse (Söse-Rhume-Leine-Aller/Weser)	25,5	1,2	56	1931
Wehebach (Wehebach-Inde-Rus/Maas)	25,0	2,1	46	1983

Liczba ludności według krajów związkowych
(na koniec roku, w tys.)

Nazwa	Lata:							Gęstość zaludnienia (1997)
	1970	1980	1985	1990	1995	1996	1997	
Badenia- Wirtembergia	8 954	9 259	9 271	9 822	10 319	10 375	10 396,7	291
Bawaria	10 561	10 928	10 974	11 449	11 993	12 044	12 066,4	171
Brandenburgia	2 657	2 660	2 660	2 578	2 542	2 554	2 573,3	87
Brema	735	694	660	682	680	678	673,9	1667
Hamburg	1 794	1 645	1 580	1 652	1 708	1 708	1 704,7	2 257
Hesja	5 425	5 601	5 529	5 763	6 010	6 027	6 031,7	286
Meklemburgia- Pomorze Przednie	1 928	1 944	1 959	1 924	1 823	1 817	1 807,8	78
Dolna Saksonia	7 122	7 256	7 197	7 387	7 780	7 815	7 845,4	165
Północna Nadrenia- Westfalia	17 005	17 058	16 674	17 350	17 893	17 948	17 974,5	527
Nadrenia- Palatynat	3 659	3 642	3 615	3 764	3 978	4 001	4 017,8	202
Saara	1 121	1 066	1 046	1 073	1 084	1 084	1 080,8	421
Saksonia	5 419	5 174	5 064	4 764	4 567	4 546	4 522,4	246
Saksonia-Anhalt	3 218	3 078	3 021	2 874	2 739	2 724	2 701,7	132
Szlezwik- Holsztyn	2 511	2 611	2 614	2 626	2 725	2 742	2 765,5	175
Turyngia	2 759	2 730	2 722	2 611	2 504	2 491	2 478,1	153
Niemcy	78 069	78 397	77 662	79 753	81 817	82 012	82 057,4	230

Mniejszości narodowe w Niemczech według narodowości

Narodowość	Stan na: 31.12.1997			
	razem		w tym mężczyźni	
	tys.	%	tys.	%
1	2	3	4	5
Europa,	6 004,7	81,5	3 285,5	80,6
w tym z państw UE:	1 850,0	25,1	1 036,2	25,4
Włosi	607,9	8,3	364,9	9,0
Grecy	363,2	4,9	200,1	4,9
Austriacy	185,1	2,5	101,8	2,5
Portugalczycy	132,3	1,8	77,5	1,9
Hiszpanie	131,6	1,8	70,1	1,7
Bośniacy	281,4	3,8	142,3	3,5
Bułgarzy	34,5	0,5	20,6	0,5
Jugosłowianie ¹	721,0	9,8	408,1	10,0
Chorwaci	206,6	2,8	107,0	2,6
Polacy	283,3	3,8	154,4	3,8
Rumuni	95,2	1,3	56,4	1,4
Szwajcarzy	36,8	0,5	16,4	0,4
Turcy	2 107,4	28,6	1 147,2	28,1
Węgrzy	52,0	0,7	33,5	0,8
Afryka	305,6	4,1	204,8	5,0
w tym				
Etiopczycy	18,7	0,3	10,7	0,3
Algierczycy	17,5	0,2	14,3	0,4
Ghańczycy	22,2	0,3	13,2	0,3
Marokańczycy	83,9	1,1	50,9	1,2
Tunezyjczycy	25,4	0,3	16,3	0,4
Ameryka,	194,4	2,6	96,4	2,4
w tym:				
Kanadyjczycy	11,1	0,2	5,5	0,1
Amerykanie	110,1	1,5	63,2	1,6
Azja,	781,0	10,6	442,8	10,9
w tym:				
Afgańczycy	66,4	0,9	36,8	0,9
Chińczycy	36,7	0,5	22,4	0,5
Hindusi	36,6	0,5	25,7	0,6
Irańczycy	113,8	1,5	68,5	1,7
Japończycy	28,4	0,4	13,4	0,3
Libańczycy	55,9	0,8	33,3	0,8
Pakistańczycy	38,5	0,5	27,0	0,7
Filipińczycy	25,3	0,3	5,2	0,1
Sri Lanka	60,3	0,8	38,3	0,9
Tajlandczy	30,3	0,4	4,5	0,1
Australia i Oceania	9,6	0,1	5,1	0,1
Bezpaństwowy	18,2	0,2	10,8	0,3
Inne	52,3	0,7	31,6	0,8
Łącznie	7 365,8	100	4 077,0	100

1 - na podstawie paszportu

**Miasta w Niemczech, według liczby mieszkańców
powyżej 100 000 (stan na 1.01.1997 r.)**

Przedział 100 000 ÷ 200 000			Przedział 200 000 ÷ 500 000			Przedział 500 000 ÷ 1 mln		
Nazwa:		liczba mieszkańców	Nazwa:		Liczba mieszkańców	Nazwa:		Liczba mieszkańców
miasta	landu*		miasta	landu*		miasta	landu*	
1	2	3	1	2	3	1	2	3
Bergisch-Gladbach	NW	105,7	Aachen	NW	247,8	Bremen	HB	548,9
Bottrop	NW	121,5	Augsburg	BY	258,8	Dortmund	NW	597,9
Bremerhaven	HB	129,8	Bielefeld	NW	323,7	Düsseldorf	NW	570,8
Cottbus	BB	122,4	Bochum	NW	399,3	Duisburg	NW	533,9
Darmstadt	HE	138,7	Bonn	NW	298,6	Essen	NW	612,3
Erlangen	BY	101,1	Braunschweig	NI	252,3	Frankfurt am Main	HE	648,4
Freiburg im Breisgau	BW	199,6	Chemnitz	SN	263,3	Hannover	NI	522,7
Fürth	BY	108,7	Dresden	SN	466,6	Köln	NW	964,4
Gera	TH	122,5	Erfurt	TH	210,0	Stuttgart	BW	585,4
Göttingen	NI	126,3	Gelsenkirchen	NW	289,8			
Hamm	NW	182,8	Hagen	NW	211,3	Przedział powyżej 1 mln		
Heidelberg	BW	138,7	Halle/Saale	ST	280,1			
Heilbronn	BW	121,6	Karlsruhe	BW	276,1	1	2	3
Herne	NW	179,2	Kassel	HE	201,4	Berlin	BE	3 467,3
Hildesheim	NI	106,1	Kiel	SH	244,8	Hamburg	HH	1 708,5
Ingolstadt	BY	112,5	Krefeld	NW	248,6	München	BY	1 232,8
Jena	TH	100,9	Leipzig	SN	465,2			
Kaiserslautern	RP	101,9	Lübeck	SH	216,1			
Koblenz	RP	109,3	Magdeburg	ST	255,5			
Leverkusen	NW	162,3	Mannheim	BW	311,7			
Ludwigshafen am Rhein	RP	167,0	Mönchen- gladbach	NW	266,8			
Mainz	RP	183,7	Münster	NW	265,0			
Moers	NW	106,9	Nürnberg	BY	492,0			
Mülheim a.d. Ruhr	NW	176,1	Oberhausen	NW	224,4			
Neuss	NW	148,9	Rostock	MV	224,0			
Offenbach am Main	HE	116,6	Wiesbaden	HE	267,1			
			Wuppertal	NW	380,7			

1	2	3	1	2	3	1	2	3
Oldenburg	NI	152,1						
Osnabrück	NI	167,7						
Paderborn	NW	134,6						
Pforzheim	BW	118,8						
Potsdam	BB	135,9						
Reckling- hausen	NW	126,9						
Regensburg	BY	125,4						
Remscheid	NW	121,8						
Reutingen	BW	108,9						
Saarbrücken	SL	185,7						
Salzgitter	NL	117,4						
Schwerin	MV	113,3						
Siegen	NW	111,1						
Solingen	NW	165,4						
Ulm	BW	116,1						
Witten	NW	104,5						
Wolfsburg	NI	125,8						
Würzburg	BY	127,0						
Zwickau	SN	101,9						

* przyjęte w tabeli 3.2 oznaczenia:

Badenia - Wirtembergia (*Baden-Württemberg*) - BW; Bawaria (*Bayern*) - BY;
 Berlin (*Berlin*) - BE; Brandenburgia (*Brandenburg*) - BB; Brema (*Bremen*) - HB;
 Hamburg (*Hamburg*) - HH; Hesja (*Hessen*) - HE; Meklemburgia - Pomorze Przednie
 (*Mecklenburg - Vorpommern*) - MV; Dolna Saksonia (*Niedersachsen*) - NI; Północna
 Nadrenia - Westfalia (*Nordrhein - Westfalen*) - NW; Nadrenia - Palatynat (*Rheinland
 - Pfalz*) - RP; Saara (*Saarland*) - SL; Saksonia (*Sachsen*) - SN; Saksonia Anhalt
 (*Sachsen - Anhalt*) - ST; Szlezwik-Holsztyn (*Schleswig - Holstein*) - SH; Turyngia
 (*Thüringen*) - TH.

Sieć głównych dróg samochodowych o twardej nawierzchni w Niemczech
według krajów związkowych w km (stan w 1997 r.)

Kraj	Drogi samochodowe		Autostrady	Drogi federalne		Drogi krajowe - związkowe		Drogi powiatowe	
	ogółem	w tym miejskich		ogółem	w tym miejskich	ogółem	w tym miejskich	ogółem	w tym miejskich
Niemcy	231 076	52 322	11246	41 487	9 632	86 789	21 246	91 554	21 444
Badenia - Wirtembergia	27 456	5 861	1 020	4 459	913	9 932	2 329	12 045	2 619
Bawaria	41 622	7 538	2 192	6 852	1 165	13 957	2 850	18 621	3 523
Berlin	249	141	59	190	141	-	-	-	-
Brandenburgia	12 547	3 183	766	2 773	730	5 787	1 612	3 221	841
Brema	112	32	48	64	32	-	-	-	-
Hamburg	230	134	81	149	134	-	-	-	-
Hesja	16 356	3 455	956	3 142	600	7 184	1 565	5 074	1 290
Meklemburgia - Pomorze Przednie	9 714	2 248	235	2 070	449	3 224	742	4 185	1 057
Dolna Saksonia	28 241	5 303	1 334	4 836	760	8 342	1 814	13 729	2 729
Północna Nadrenia - Westfalia	29 766	7 053	2 165	5 112	1 372	12 604	3 280	9 885	2 401
Nadrenia-Palatynat	18 394	3 868	824	3 029	520	7 139	1 523	7 402	1 825
Saara	2 024	712	226	352	126	823	332	623	254
Saksonia	13 643	5 248	432	2 438	991	4 718	1 889	6 055	2 368
Saksonia - Anhalt	10 6520	2 798	210	2 325	710	3 845	1 062	4 272	1 026
Szlezwik - Holsztyn	9 886	2 025	448	1 760	329	3 601	787	4 077	090
Turyngia	10 184	2 723	250	1 936	660	5 633	1 461	2 365	602

Charakterystyka ważniejszych kanałów żeglownych (powyżej 30 m szerokości)

Lp.	Nazwa kanału	Długość (km)	Szerokość (m)	Głębokość (m)	Liczba śluz	Dostępność dla statków	Uwagi
Kanały między Odrą, Łabą i Wezerą							
1	Odra - Sprewa (Oder-Spree-Kanal)	84	28-47	do 3.20 1,85	5	1000	
2	Odra - Hawela (Oder-Havel-Kanal)	83	35-45	2,5-5	1	1000	
3	Teltow - Kanal	38	30-50	2,5-4	1	1000	
4	Łaba - Hawela (Elbe-Havel-Kanal)	56	35-50	3,5-5	3	1000	
5	Hawelski	35	30-45	2	1	1000	
6	Kanał Boczny Łaby (Elbe Seitel-Kanal)	112	42-65	4,5	1	1500	Kanał ma 19 przepustów, 16 syfonów, 2 akwedukty, 4 bramy bezp., 1 bramę zaporową, 1 dźwig dla barek (w Lüneburgu).
7	Łaba - Lubeka (Elbe-Lubeck-Kanal) (Elbe-Trave-Kanal)	62	30-40	2,5-4	7	1000	
Kanały między Wezerą, Renem i Emsem							
1	Datteln Hamm Kanal	47	25-30	3-3,5	2	1350	
2	Rheine Herne Kanal	46	25-50	3,5-4	5	1350	Łączy Ren w Duisburgu z kanałem Dortmund-Emms
3	Wesel Datteln Kanal	60	25-30	3,5	6	2400	Łączy kanał Dortmund-Emms w m. Datteln z Renem w m. Wessel
4	Ems - Hunte (Küstenkanal)	70	27-32	3-3,5	2	1500	Łączy rzekę Hunte w rejonie Oldenburga z rzeką Ems
5	Kanał Dortmund-Emms	269	40-60	3	15	1350	
Inne bardzo ważne kanały							
1	Kiloński Nord Ostsee Kanal)	99	44	11	2	pełnomorski	Na kanale jest 10 mijanek szerokości do 300 m i długości 600-1400 m
2	Śródlądowy (Mittelland Kanal)	321	25-45	2,5-5,0	11	1000	Na kanale jest 17 akweduktów, 11 stacji pomp i 11 wrót zabezpieczających
3	Men-Dunaj (Main-Donau-Kanal)	171				1500	

3. CZECHY

Terytorium Czech położone jest w Kotlinie Czeskiej, tj. na obszarze ograniczonym od północy, zachodu i południa masywami górskimi Sudetów, Rudaw, Lasu Czeskiego i Szumawy. Położone jest ono w samym środku kontynentalnego kadłuba Europy, na przesmyku bałtycko-adriatyckim. Tym samym terytorium Czech odgrywa ważną rolę jako obszar tranzytowy dla wielu państw w ich wzajemnych stosunkach gospodarczych. Szczególnie ważną rolę odgrywa dla Polski i Niemiec.

Rys. 3.1. Położenie Czech względem państw sąsiednich

Dla Polski terytorium Czech stanowi obszar tranzytowy w jej stosunkach gospodarczych z państwami Europy południowej, dla Niemiec zaś - z państwami Europy południowo-wschodniej i Bliskiego Wschodu.

Duże znaczenie strategiczne terytorium Czech wynika m. in. z bliskości przejść dogodnych do działań bojowych wojsk. Jednym z nich jest kierunek biegnący z Saksonii i Turyngii przez Bramę Łużycką na Śląsk, drugim - Korytarz Wiedeński. Obydwa kierunki wyprowadzają na Bramę Morawską oraz na żywotnie ważne dla

Czech i Polski okręgi przemysłowe Brna i Ostrawy oraz Górnego Śląska. Ponadto wyprowadzają one na Wielką Nizinę Węgierską i dalej przez Bramę Lublańską nad Adriatyk a także w kierunku Bliskiego Wschodu.

1. ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE

1.1. Informacje podstawowe

- *Położenie geograficzne:*

12° - 19° dł. wsch.

48,5° - 51° szer. półn.

- *Powierzchnia:* ogółem 78 703 km², w tym:

- obszar lądowy 78 645 km²;

- wody wewnętrzne 58 km²

- *Granice lądowe:* ogółem 1 881 km, w tym: z Austrią 362 km, Niemcami 646 km, Polską 658 km, Słowacją 215 km.

- *Granice morskie:* 0 km

- *Wyłączna strefa ekonomiczna:* 0 km

- *Wody terytorialne:* 0 km

- *Wysokości ekstremalne:*

- najwyższy punkt: Śnieżka 1602 m

- najniższy: rzeka Łaba 115 m

- *Użytkowanie terenu:*

- grunty orne 41%

- sady 2%

- użytki zielone 11%

- lasy i zadrzewienie 34%

- pozostałe 12%

- *Tereny zmeliorowane:* 240 km²

1.2. Warunki naturalne:

Kotlina Czeska (rys. 3.2 i załącznik 3.1) jest ogromnie zróżnicowana pod względem budowy geologicznej, rzeźby terenu, klimatu itp.

Biegają tu liczne pasma niewysokich gór (od 800 do 900 m n.p.m.), rozciągają się rozległe wyżyny, mniejsze wzniesienia, otaczające liczne baseny i kotliny, niziny nadrzeczne, obszary pagórkowate itp. Północna część jest niziną, południowa wyżyną, której większy obszar zajmuje Kotlina Budziejowicka.

Szumawa otacza Kotlinę Czeską od południowego zachodu. Jest to pasmo górskie opadające stromo w kierunku południowo-zachodnim. Wysokość pasma górskiego, porośłego lasem iglastym dochodzi do 1000 m n.p.m.

W kierunku wschodnim Szumawa przechodzi w obszar wzgórz, które oddzielone równoległymi łańcuchami sięgają aż do samej Wełtawy. Przejście przez Szumawę jest utrudnione. Dalej ku północy ciągnie się pasmo właściwego Lasu Czeskiego, gdyż nazwą Las Czeski obejmuje się również często Szumawę.

Długość całego łańcucha górskiego wynosi około 80 km. Najwyższy szczyt dochodzi do 700 m n.p.m. Między Szumawą i Lasem Czeskim rozciąga się Przełęcz Wszerubska, szerokości 20 km, zwana często *Bramą Czeską*.

Las Czeski opada stromo w kierunku wschodnim, natomiast w kierunku zachodnim łączy się niewielkimi pagórkami z Lasem Palatynackim. Kotlina rzeki Ohrzy, rozciągająca się między Lasem Czeskim a Rudawami, stanowi ważne przejście do Czech z północnego zachodu.

Rudawy ciągną się od Białej Elstery do Łaby. Łagodnie opadają ku Kotlinie Saskiej, stromo ku dolinie Ohrzy i Kotlinie Cieplickiej. Najwyższe wzniesienie dochodzi do 1 243 m n.p.m. Porosłe są lasami jodłowo-bukowymi i świerkowymi.

Od północy i północnego wschodu Kotlina Czeska otoczona jest Sudetami, które sięgają do Bramy Morawskiej. Długość ich wynosi 300 km, szerokość 50 km. Głównymi przejściami są: Przełęcz Szklarska, Przełęcz Lubawska, Kotlina Kamieniogórska, Przełęcz Międzyleska. Przełęcz Lubawska w przeszłości stanowiła ważne przejście przez Sudety. Walczono o nią zacięcie w wojnie siedmioletniej.

Rys. 3.2. Warunki fizycznogeograficzne

Od wschodu Kotlina Czeska ograniczona jest Wyżyną Czesko-Morawską, która ma do 650 m wysokości. Jest to obszar pagórkowaty i w dużym stopniu zalesiony. Południowo-zachodnia część wyżyny stanowi najkrótsze, dogodne przejście z Czech do południowych Moraw, doliny Dunaju i Wiednia. Również dogodne przejście z Czech na Morawy prowadzi wzdłuż górnej Morawy do Ołomuńca oraz wzdłuż rzeki Svitavy do Brna.

Klimat Czech jest umiarkowany, ciepły. Średnia temperatura stycznia waha się od 2° do -6° a lipca około 20°. Roczna suma opadu wynosi 500-700 mm, w górach zaś jest dwukrotnie większa.

Rzeki Czech należą do zlewisk mórz: Czarnego (Dunaj z Wagiem i Morawą), Północnego (Łaba z Wełtawą, Ohrzą, Izera) i Bałtyckiego (Odra). Przeważają rzeki krótkie, górskie, zasobne w energię wodną. Nieliczne, niewielkie jeziora występują głównie w Szumawie a liczne stawy rybne w Kotlinie Trzebońskiej.

2. LUDNOŚĆ I OSADNICTWO

2.1. Informacje podstawowe

- *Ludność ogółem:* 10 280 513 (1999)
- *Struktura wiekowa:*
  - 0 - 14 lat: 17% (mężczyźni 888 292, kobiety 845 662);
  - 15 - 64 lat: 66% (mężczyźni 3 389 572, kobiety 3 558 844);
  - 65 i więcej lat: 17% (mężczyźni 545 305, kobiety 872 733);
- *Przyrost naturalny:* 0,01% (1999)
- *Liczba urodzeń na 1000 mieszkańców:* 9,84
- *Liczba zgonów na 1000 mieszkańców:* 10,86
- *Migracja netto:* 0,91 migrantów/1000 mieszkańców
- *Struktura płci (stosunek liczby mężczyzn do liczby kobiet):*
  - do 15 lat 1,05
  - 15 - 64 1,00
  - 65 i więcej lat 0,62
- średnia
- *Średnia długość życia:* 74,4 lat, w tym: mężczyźni 71,0 lat, kobiety 77,9 lat
- *Struktura narodowościowa:*
  - Czesi 94,4%
  - Słowacy 3%
  - Polacy 0,6 %
  - Niemcy 0,5%
  - Węgrzy 0,2%
  - Romowie 0,3%
  - inni 1%
- *Wyznania:* rzymskokatolickie 39,2%, protestanckie 4,6%, prawosławne 3,0%, inne 13,4%, ateści 39,8%
- *Język:* czeski, słowacki (około 300 tys. osób)
- *Alfabetyzacja:* 99%
- *Urbanizacja:* 76,%

Rozmieszczenie ludności według podziału administracyjnego przedstawiono na rys. 3.3 oraz w załączniku 3.5.

Rys. 3.3. Gęstość zaludnienia i mniejszości narodowe

2.2. Osadnictwo

W Czechach występuje ponad 15 tys. jednostek urbanistycznych (miast, wsi i osiedli). Miast o liczbie ludności 50-100 tys. mieszkańców jest 15 (1993 r.), a z liczbą ludności powyżej 100 tys. – 7. Łącznie w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców żyje 23,4% ludności kraju.

Największą aglomeracją miejską jest Praga, w skład której wchodzi także miasta znajdujące się w odległości 30-35 km od stolicy.

Do dużych ważnych aglomeracji należą: ostrawska, brneńska, ustecko-mostecko-chomutowska i kilka innych.

3. USTRÓJ I PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

3.1. Informacje podstawowe

- *Ustrój państwowy*: demokracja parlamentarna
- *Nazwa państwa*:
  - konwencjonalna pełna: Czech Republic
  - konwencjonalna skrócona: Czech Republic
  - lokalna pełna: Ceska Republika
  - lokalna skrócona: Ceska Republika
  - *Stolica*: Praga
- *Święta państwowe*: 8 maja, 28 października
- *Konstytucja*: 1992
- *Głowa państwa*: prezydent
- *Organ ustawodawczy*: Parlament (220 członków), Senat (81 członków)

3.2. Podział administracyjny:

Terytorium Czech dzieli się na 14 regionów, w tym miasto stołeczne Praga. Są to: praski (m. stoł. Praga), środkowoczeski (Centralna Bohemia), czeskobudziejowicki (Południowa Bohemia), pilzneński (Południowo-Zachodnia Bohemia), karlovarski (Zachodnia Bohemia), ustecki (Północno-Zachodnia Bohemia), liberacki (Północna Bohemia), hradeckralovski (Północno-Wschodnia Bohemia), pardubicki (Wschodnia Bohemia), ihlavski (Zachodnia Moravia), brneński (Południowa Moravia),

ólmuniecki (Centralna Moravia) ostrowski (Północna Moravia) i zliński (Wschodnia Moravia).

Regiony dzielą się na powiaty (okresy). Łącznie w Czechach jest 73 powiaty i 3 miasta na prawach powiatu (Brno, Ostrawa i Pilzno).

4. GOSPODARKA

4.1. Informacje podstawowe

- *Surowce:* węgiel kamienny i brunatny, kaolin, grafit
- *Wielkość i kierunki eksportu:* \$ 24 mld (Niemcy 35,7%, Słowacja 12%, Austria 6,4%, Polska 5,7%, Rosja 3,4%, Włochy 3,3%, Francja 2,5%)
- *Wielkość i kierunki importu:* \$ 27 mld (Niemcy 26,6%, Słowacja 8,4%, Włochy 5,3%, Austria 4,4%, Wlk. Brytania 3,4%, Polska 3,2%)
- *Produkcja energii elektrycznej:* 60 mld kWh, w tym:
  - elektrownie ciepłe 76,7%
  - elektrownie wodne 3,0%
  - elektrownie jądrowe 20,3%
  - elektrownie inne 0%
- *Produkt krajowy brutto według parytetu siły nabywczej:* \$ 116,7 mld (1998)
- *Realne tempo wzrostu:* 1,5%
- *Produkt krajowy na jednego mieszkańca:* \$ 11 300
- *Udział produktu krajowego w sektorach w gospodarki:*
  - rolnictwo 5,0%
  - przemysł 33,8%
  - usługi 61,2%
- *Ludność żyjąca w ubóstwie:* 10%
- *Inflacja:* 10,7%
- *Siła robocza ogółem:* 3,655 mln
- *Siła robocza według zawodów:*
  - rolnictwo 6,9%
  - przemysł 3,1%

- usługi 61,2%
- budownictwo 9,1%
- transport i komunikacja 7,2%

4.2. Przegląd gospodarki

Czechy należą do krajów niezbyt zasobnych w surowce mineralne. Występują tu: węgiel kamienny i brunatny, ruda żelaza i metali nieżelaznych (srebro, miedź, ołów, antymon, uran, wolfram, cynk) oraz piryty, azbest, magnezyt, sól kuchenna, kaolin i inne (rys. 3.4. Wiele z tych surowców występuje w niewielkich ilościach i są importowane z innych krajów. Należą do nich m.in. ruda żelaza (z Rosji, Ukrainy i Brazylii), cynk (z Polski, Kazachstanu i Słowacji), mangan (z Ukrainy i Holandii), miedź (z Niemiec, Słowacji i Polski), siarka (z Polski i Słowacji).

Czechy należą do państw o dobrze rozwiniętym przemyśle. Do najważniejszych okręgów przemysłowych należy okręg środkowoczeski (praski). Jest on wszechstronnie rozwinięty. Koncentruje się w nim przemysł maszynowy i elektrotechniczny, spożywczy i chemiczny oraz hutnictwo metali nieżelaznych.

Okręg ostrawski jest centrum czarnej metalurgii. Rozwinięty jest tu także przemysł paliwowo-energetyczny i maszynowy.

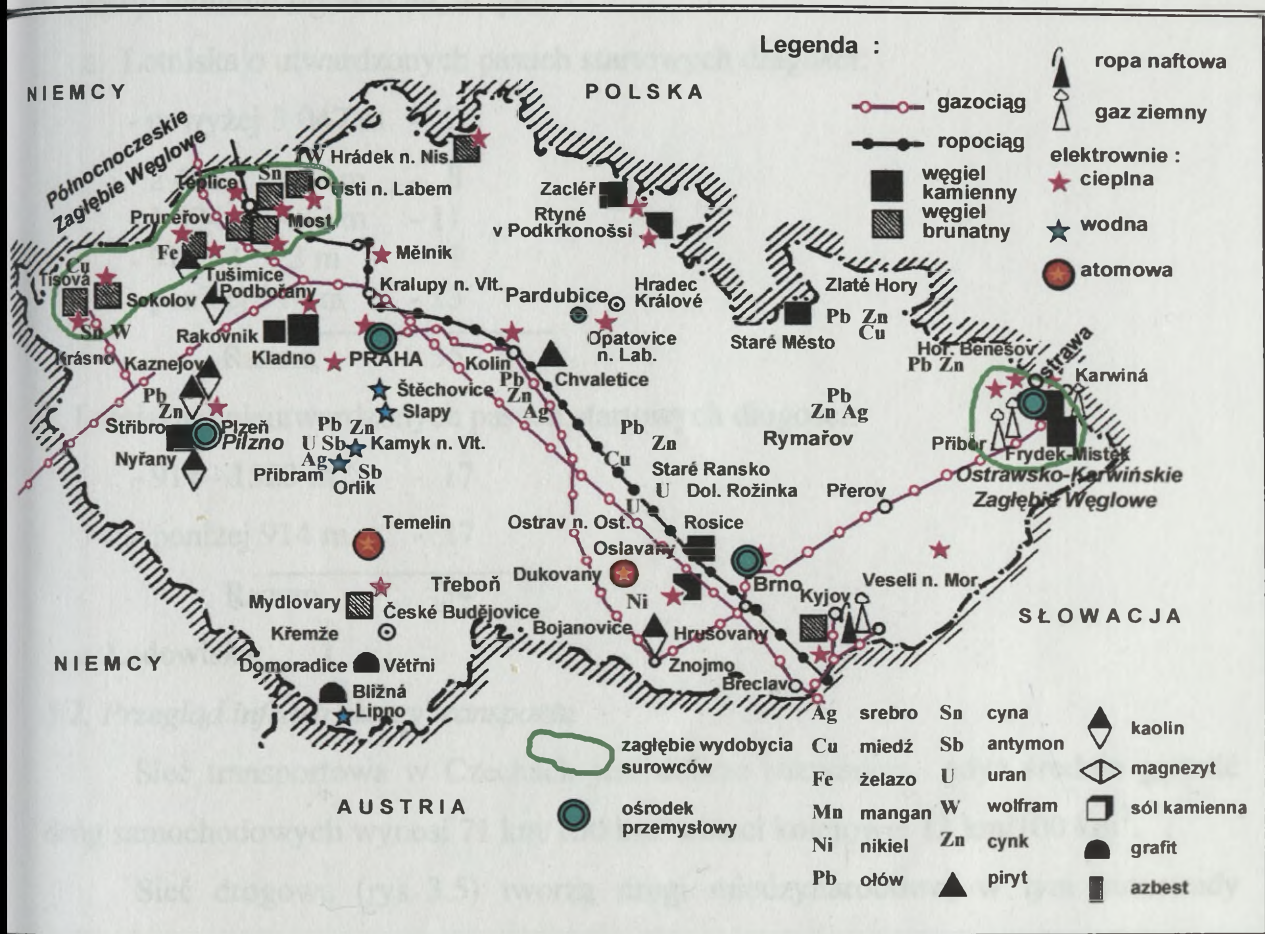
Okręg brneński specjalizuje się w przemyśle maszynowym i elektrotechnicznym.

Okręg mostecko-ustecki charakteryzuje się dobrze rozwiniętym przemysłem paliwowo-energetycznym.

5. INFRASTRUKTURA TRANSPORTU

5.1. Informacje podstawowe

- *Koleje*: ogółem 9 440 km (normalnotorowe), w tym: zelektryfikowanych 2 743 km; o podwójnych torach 1 885 km
- *Drogi*: ogółem 55 489 km w tym:
  - utwardzone 55 489 (ekspresowe 423 km)
  - nieutwardzone 0 km

Rys. 3.4. Surowce i przemysł

- Drogi wodne: 543
- Rurociagi:
  - ropy naftowej i produktów naftowych 581 km
  - gazu ziemnego 5 400 km
- Porty morskie:
- Porty śródlądowe: Decin, Praga, Usti nad Labem.
- Marynarka handlowa:
  - liczba okrętów (powyżej 1000 GRT) b.d.
  - wyporność GRT/ DWT b.d.

• *Porty lotnicze*: ogółem 69, w tym:

a. Lotniska o utwardzonych pasach startowych długości:

- powyżej 3 047 m	- 2
- 2 438 - 3 047 m	- 8
- 1 524 - 2 437 m	- 11
- 914 - 1 523 m	- 1
- poniżej 914 m	- 13
<hr/>	
Razem	35

b. Lotniska o nieutwardzonych pasach startowych długości:

- 914 - 1523 m	- 17
- poniżej 914 m	- 17
<hr/>	
Razem	34

c. Lądowiska: 1

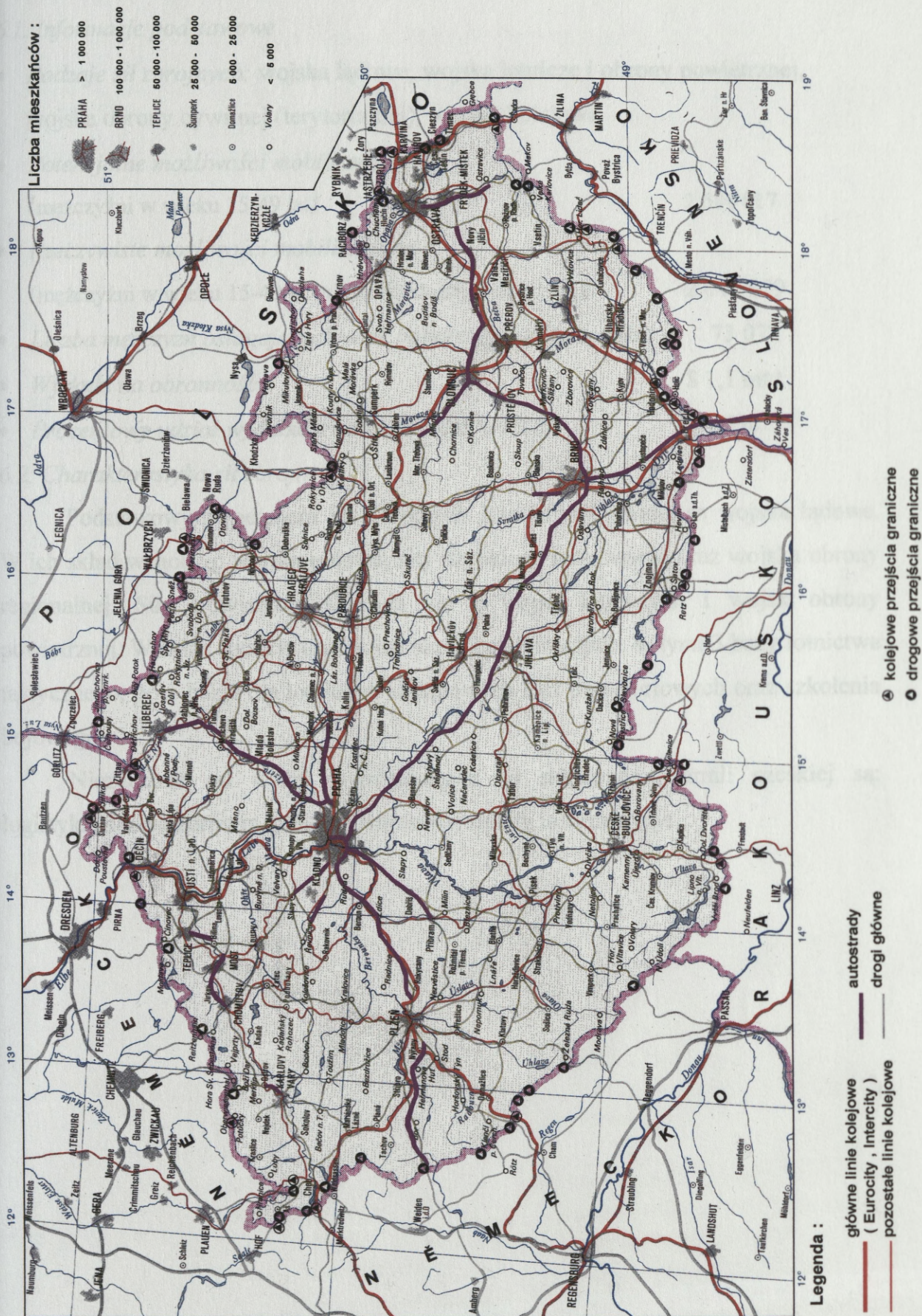
5.2. *Przegląd infrastruktury transportu*

Sieć transportowa w Czechach jest dobrze rozwinięta gdyż średnia gęstość dróg samochodowych wynosi 71 km/100 km² a sieci kolejowej 12 km/100 km².

Sieć drogową (rys. 3.5) tworzą drogi międzynarodowe, w tym autostrady (423 km), drogi krajowe i regionalne. Spośród najważniejszych dróg międzynarodowych cztery łączą Czechy z Niemcami, dwie z Polską.

Długość linii kolejowych wynosi 9,4 tys. km, w tym zelektryfikowanych 2,7 tys. km. Największym węzłem kolejowym jest Praga. Główny szlak kolejowy biegnie z zagłębia mosteckiego przez Usti nad Łabą, Mielnik, Pardubice do Ostrawy i dalej do Słowacji. Druga ważna linia biegnie na południu kraju z Cheb przez Pilzno, Czeskie Budziejowice, Havličkow Brod, Brno i dalej do Bratysławy w Słowacji.

Transport rurociągowy w Czechach odgrywa istotną rolę w transporcie ropy naftowej i jej pochodnych, gazu ziemnego oraz wody. Do najważniejszych należą rurociągi tranzytowe. Są to: gazociąg biegnący z Rosji przez Ukrainę i Słowację do Niemiec i Francji oraz ropociąg i gazociąg biegnące także z Rosji do Niemiec (do Sasko-Turyńskiego Okręgu Przemysłowego). Ponadto w 1996 r. oddano do eksploatacji ropociąg Kralupy - Ingolstadt.

Rys. 3.5. Sieć drogowo-kolejowa

6. SIŁY ZBROJNE

6.1. Informacje podstawowe

- *Rodzaje sił zbrojnych:* wojska lądowe, wojska lotnicze i obrony powietrznej, wojska obrony cywilnej (terytorialnej), wojska kolejowe
- *Potencjalne możliwości mobilizacyjne:*
(mężczyźni w wieku 15-49 lat) 2 684 817
- *Rzeczywiste możliwości mobilizacyjne:*
(mężczyźni w wieku 15-49 lat zdolni do służby wojskowej): 2 046 079
- *Liczba mężczyzn osiągających wiek poborowy w danym roku:* 73 072
- *Wydatki na obronność:* \$ 1,1 mld
- *Procentowy udział wydatków na obronność w PKB:* 1,8%

6.2. Charakterystyka sił zbrojnych

Podstawowym rodzajem Sił Zbrojnych Republiki Czeskiej są wojska lądowe. W ich skład wchodzi: wojska polowe, siły szybkiego reagowania oraz wojska obrony regionalnej. Siły powietrzne składają się z wojsk lotniczych i wojsk obrony powietrznej. W skład lotnictwa wchodzi sześć baz lotniczych, w tym: 3 bazy lotnictwa taktycznego, po 1 bazie dla lotnictwa sił lądowych i sił transportowych oraz szkolenia bojowego.

Niezależnie od wyżej wymienionych sił składowymi armii czeskiej są: logistyka, służba zdrowia, policja i wojskowe służby informacyjne.

Prowincje, podprovincje i makroregiony fizycznogeograficzne w Czechach

Symbol dziesiętny	Nazwa polska	Nazwa w języku narodowym
33.	MASYW CZESKI	Česka Vysočina
331.	Kraina Rudaw	Krašnohorská subprovincie
331.1.	Rudawy, góry	Krušnohorská hornatina
331.2.	Podgórze Rudawskie	Krušnohorská oblast
331.3.	Wyżyna Karlovarská	Karlovarská vrchovina
332.	Sudety	Sudety
332.3.	Sudety Zachodnie	Zapadni Sudety
332.4/5.	Sudety Środkowe	Středni Sudety
332.6.	Sudety Wschodnie	Východni Sudety
333.	Płyta Czeska	Česka Tabule
333.1.	Płyta Północnoczeska	Severočeska Tabule
333.2.	Płyta Środkowoczeska	Strědočeska Tabule
333.3.	Płyta Wschodnioczeska	Východočeska Tabule
334.	Kraina Szumawska	Šumovská subprovincie
334.1.	Las Czeski, góry	Českoleska oblast
334.2.	Szumawa, góry	Šumavská hornatina
335.	Wyżyna Berounki	Poberounská subprovincie
335.1.	Brdy, góry	Brdska oblast
335.2.	Wzgórza Pilzneńskie	Pilzneňská pahorkatina
336.	Wyżyna Czesko – Morawska	Českomoravská subprovincie
336.1.	Wyżyna Środkowoczeska	Strědočeska pahorkatina
336.2.	Kotliny Południowoczeskie	Zihočeskie pánvė
336.3.	Masyw Czesko – Morawski	Českomoravski vrhovina
336.4.	Wyżyna Brneńska	Brnenská vrhovina
51.	KARPATY ZACHODNIE	Západni Karpaty
511.	Podkarpacie Zachodnie	Západni vněkapatské sníženiny
511.1.	Kotlina Dyjsko – Svratecka	Dyjsko – svratecky dral
511.2.	Brama Wyszkowska	Vyškovská brána
511.3.	Kotlina Górnomorawska	Hornomorasky dral
511.4.	Brama Morawska	Moravská brána
512.	Podkarpacie Północne	Severni vněkarpatské sníženiny
512.1.	Kotlina Orawska	Ostravská pánv
513.	Zewnętrzne Karpaty Zachodnie	Vnější Zapadni Karpaty
513.1.	Karpaty Austriacko–Morawskie	Rakousko–Zihomoravské Karpaty
513.2.	Karpaty Środkowomorawskie	Strědomoravské Karpaty
513.3.	Pogórze Zachodniobeskidzkie	Západnobeskydské podhůři
513.4.	Karpaty Słowacko – Morawskie	Slovensko – Moravske Karpaty

Najwyższe szczyty górskie w Czechach

Nazwa szczytu	Wysokość w m n.p.m	Nazwa szczytu	Wysokość w m n.p.m.
Sudety		Šumava	
Sněžka	1 602	Plechy	1 370
Wysokie Kolo	1 506	Boubin	1 362
Smyrk	1 124	Smrečina	1 223
Velka Deštna	1 115	Černa hora	1 315
Vrhmezi	1 084	Ždonidla	1 308
Proděd	1 491	Karpaty Zachodnie	
Kepernik	1 422	Lysa hora	1 323
Orlik	1 203	Smrk	1 276
Rudawy		Travny	1 203
Klinovec	1 244	Maly Javornik	1 019
Vysoka seč	1 005		

Największe rzeki na terytorium Czech

Nazwa rzeki	Długość w km		Nazwa rzeki	Długość w km	
	w Czechach	całkowita		w Czechach	całkowita
Vltava	424	-	Berounka	139	
Labe	364	1165	Iiera	143	
Morava	275	344	Otava	113	
Ohře	256	308	Opava	112	
Sazava	208	-	Moravice	100	
Dyje	209	-	Odra	98	854
Jihlava	184	-	Mže	107	
Svitava	152	-	Lužnice	146	

Tabela 3.4

Największe sztuczne zbiorniki wodne na terytorium Czech

Nazwa zbiornika wodnego	Nazwa rzeki	Miejscowość	Pojemność zbiornika w mln m ³	Powierzchnia zbiornika w km ²	Wysokość piętrzenia wody w m
Nechranice	Ohře (Łaby)	Nechrenice	ponad 200	13,1	43
Slapy	Vltava	Slapy	ponad 200	13,9	73
Orlik	Vltava	Orlik n. Vltavą	ponad 200	27,0	69
Švihov	Sazava (Vltava)	Zruč n. Sazavą	ponad 200	16,7	53
Lipno	Vltava	Lipno n. Vltavą	ponad 200	48,7	20
Slezska Harta (Kružberk)	Moravice (Opava)	Leskovec n. Moravici	ponad 200	8,7	61
Dalešice	Jihlava (Dyje)	Delešice	50 – 200	8,6	85
Nove Mlyny (dolni i horny)	Dyje (Morava)	Nove Mlyny	50 – 200	31,2	8
Sance	Ostravice (Odra)	Ostravice	50 – 200	3,7	
Jesenice	Odrava (Ohře)	Odrava (Cheb)	50 – 200	8,1	
Vranov	Dyje	Vranov	50 – 200	26,3	10
Hracholusky	Mže (Berounka)	Hracholusky	50 – 200	4	
Vir	Svradka (Dyje)	Vir	50 – 200	3,5	67
Rozkoš	Přísečnica	Česka Skalice	50 – 200	14,6	15
Přísečnice	Metuje (Labe)	Rusova	50 – 200	6,7	
Souš	Jizera (Labe)	Desna	do 50	3,5	46
Brno	Svradka	Brno-Bystre	do 50	3,6	

Gęstość zaludnienia według regionów

Region	Powierzchnia w km ²	Liczba ludności (tys. os.)	Gęstość zaludnienia (os./km ²)	Stolica regionu
Czechy	78 864	10 280,5	131	
praski (m. st. Praga)	496	1 205,0	2 429,0	Praga
środkowoczeski (Centralna Bohemia)	11 014	1 105,2	100,0	
czeskobudziejowicki (Południowa Bohemia)	10 055	636,5	63,3	Czeskie Budziejowice
pilzneński (Południowo – Zachodnia Bohemia)	7 561	554,5	73,3	Pilzno
karlovarski (Zachodnia Bohemia)	3 314	304,8	105,0	Karlove Vary
ustecki (Północno – Zachodnia Bohemia)	5 335	825,6	154,8	Usti nad Łabą
liberecki (Północna Bohemia)	3 163	429,1	135,7	Liberec
kralovehradecki (Bohemia Północno – Wschodnia)	4 757	553,4	116,3	Hradec Kralove
pardubicki (Wschodnia Bohemia)	4 519	510,0	112,9	Pardubice
jihlavski (Zachodnie Morawy)	6 948	522,9	75,3	Jihlava
brneński (Południowe Morawy)	7 067	1 139,8	161,3	Brno
ołomuniecki (Centralne Morawy)	5 139	645,0	125,6	Ołomuniec
ostrawski (Północne Morawy)	5 555	1 129,2	203,3	Ostrava
złinski (Wschodnie Morawy)	3 965	601,1	151,6	Žlin

Miasta z liczbą ludności powyżej 50 tys. mieszkańców

Lp.	Miasto	Liczba ludności	Lp.	Miasto	Liczba ludności
1	Hl. m. Praha	1 193 270	12	Zlin	81 851
2	Brno	384 727	13	Kladno	71 680
3	Ostava	322 111	14	Most	70 283
4	Plzeň	168 422	15	Karvinà	66 070
5	Olomouc	103 372	16	Frýdek-Místek	62 143
6	Liberec	99 794	17	Opava	61 530
7	Českè Budějovice	99 347	18	Karlovy Vary	54 671
8	Hradec Kràlovè	99 323	19	Děčín	53 123
9	Ústi nad Labem	96 493	20	Teplice	52 938
10	Pardubice	92 495	21	Jihlava	52 097
11	Haviřov	87 363	22	Chomutov	51 620

4. SŁOWACJA

Słowacja położona jest w centralnej części Europy, na przesmyku bałtycko – czarnomorskim. Terytorium tego państwa obejmuje większą część Karpat Zachodnich oraz fragment Karpat Wschodnich. We wschodniej części Słowacji znajduje się Beskid Niski, tj. obniżenie między Karpatami Zachodnimi a Karpatami Wschodnimi. Tu właśnie znajdują się najdogodniejsze przejścia z Wielkiej Niziny Węgierskiej do Nizy Wschodnioeuropejskiego a także do Kotliny Sandomierskiej, co powoduje że terytorium Słowacji ma istotne znaczenie wojskowo-geograficzne.

Rys. 4.1. Położenie Słowacji względem państw sąsiednich

1. ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE

1.1. Informacje podstawowe

- Położenie geograficzne:

16°50' - 22°34' dł. wsch.

47°44' - 49°47' szer. półn.

- *Powierzchnia:* ogółem 49 035 km², w tym:
  - obszar lądowy 48 950 km²;
  - wody wewnętrzne 45 km²
- *Granice lądowe:* ogółem 1 333 km, w tym: z Austrią 106 km, Czechami 252 km, Węgrami 669 km, Polską 547 km, Ukrainą 98 km.
- *Granice morskie:* 0 km
- *Wylączna strefa ekonomiczna:* 0 km
- *Wody terytorialne:* 0 km
- *Wysokości ekstremalne:*
  - najwyższy punkt: Gerlachovka 2655 m n.p.m.
  - najniższy punkt rzeka Bodrok 94 m n.p.m.
- *Użytkowanie terenu:*

- grunty orne	31%
- sady	3%
- użytki zielone	17%
- lasy i zadrzewienie	41%
- pozostałe	8%
- *Tereny zmeliorowane:* 800 km²

1.2. Warunki naturalne:

Słowacja jest krajem górzystym (rys. 4.2 i załącznik 4.1), gdyż większą część kraju zajmują Karpaty. Obszary równinne występują jedynie na Nizinie Naddunajskiej oraz Nizinie Wschodniosłowackiej, tj. w południowo-zachodniej i południowo-wschodniej części kraju.

Karpaty ciągną się olbrzymim łukiem od Bratysławy przez pogranicze polsko-słowackie do granicy z Ukrainą stanowiąc tzw. Karpaty Zewnętrzne. Wewnątrz tego łuku znajdują się Karpaty Wewnętrzne (Centralne).

Z Karpat Zewnętrznych na terenie Słowacji znajdują się Białe Karpaty i Jaworniki, które razem z Karpatami Małymi osłaniają od wschodu Bramę Morawską. Wysokości względne tych masywów górskich wzrastają w kierunku północnym w przedziale 300 – 500 m.

Karpaty Wewnętrzne składają się z pięciu łukowato wygiętych ciągów górskich. Wysokość względna, jak i bezwzględna Karpat Wewnętrznych wzrasta w kierunku z południa na północ.

Charakterystyczną cechą Karpat Zachodnich jest to, że poszczególne masywy górskie oddzielone są głębokimi dolinami rzek: Wagu, Orawy, Popradu, Ondawy, Hornadu, Hronu i Nitry oraz kotlinami śródgóorskimi. Stanowią więc poważną przeszkodę dla transportu lądowego.

Niziny Naddunajska i Wschodnio-Słowacka stanowią najbardziej równinne obszary Słowacji. W Nizinie Naddunajskiej obszar między dwoma ramionami Dunaju jest monotonną równiną. W kierunku północno-wschodnim, zwłaszcza na wschód od rzeki Wag, nizina ta przechodzi w pogórze Karpat Centralnych.

Na terytorium Słowacji największymi rzekami są Dunaj i Wag.

Dunaj (172 km długości) na terenie Słowacji jest rzeką graniczną na długości 140 km. Szerokość jego w rejonie Bratysławy przekracza 400 m, głębokość 3 m. Płyne Niziną Naddunajską i ma charakter rzeki nizinnej.

Wag (Vah) jest największą rzeką Słowacji (390 km). Płyne dolinami śródgóorskimi i jest najbardziej typową górską rzeką Słowacji. Jedynie w dolnym biegu rzeka posiada charakter nizinny.

Wszystkie rzeki Słowacji odznaczają się poważnymi wahaniami wodostanów. Wyjątek stanowi Dunaj, który jest zasilany wodą z topniejących lodowców alpejskich. Najsilniejsze wahania wykazuje dopływ Cisy – Bodrog, duże natomiast Morawa.

Lasy w Słowacji zajmują ponad 30% powierzchni kraju. Główne kompleksy leśne występują przeważnie w masywach górskich. Należą do nich: Góry Strażawskie, Mała i Wielka Fatra, Nizne Tatry oraz Rudawy Słowackie. Ponadto duże kompleksy leśne występują w Bieszczadach oraz w Małych i Białych Karpatach.

Klimat w Słowacji jest umiarkowany. Kształtują go masy powietrza napływające z nad Atlantyku oraz masy powietrza kontynentalnego. Wpływ mas powietrza z nad Atlantyku jest jedna niewielki. Znacznie większy wpływ wywierają masy powietrza kontynentalnego.

Rys. 4.2. Warunki fizycznogeograficzne

2. LUDNOŚĆ I OSADNICTWO

2.1. Informacje podstawowe

- *Ludność ogółem:* 5 396 193 (1999)
  - *Struktura wiekowa:*
    - 0 - 14 lat: 20% (mężczyźni 551 847, kobiety 528 236);
    - 15 - 64 lat: 69% (mężczyźni 1 837 788, kobiety 1 861 305);
    - 65 i więcej lat: 11% (mężczyźni 237 710, kobiety 379 307);
  - *Przyrost naturalny:* 0,04% (1999)
  - *Liczba urodzeń na 1000 mieszkańców:* 9,52
  - *Liczba zgonów na 1000 mieszkańców:* 9,43
  - *Migracja netto:* 0,29 migrantów/1000 mieszkańców
  - *Struktura płci (stosunek liczby mężczyzn do liczby kobiet):*
    - do 15 lat 1,05
    - 15 - 64 0,99
    - 65 i więcej lat 0,63
- średnia 0,95

- Średnia długość życia: 77,4 lat, w tym: mężczyźni 69,7 lat, kobiety 73,5 lat
  - Struktura narodowościowa:

- Słowacy	85,64%	- Łemkowie	0,3%
- Węgrzy	10,5 %	- Niemcy	0,1%
- Romowie	1,7 %	- Polacy	0,1 %
- Czesi	1,1 %	- inni	0,3 %
- - Ukraińcy	0,3 %		
  - Wyznania: rzymskokatolickie 60,3%, protestanckie 8,4 %, prawosławne 4,1%,
ateiści 9,7%, inne 17,5%,
  - Język: słowacki, węgierski
  - Alfabetyzacja: 100%
  - Urbanizacja: 76%
- Liczbę ludności według podziału administracyjnego oraz jej rozmieszczenia przedstawiono w załączniku 4.4. i rysunku 4.3.

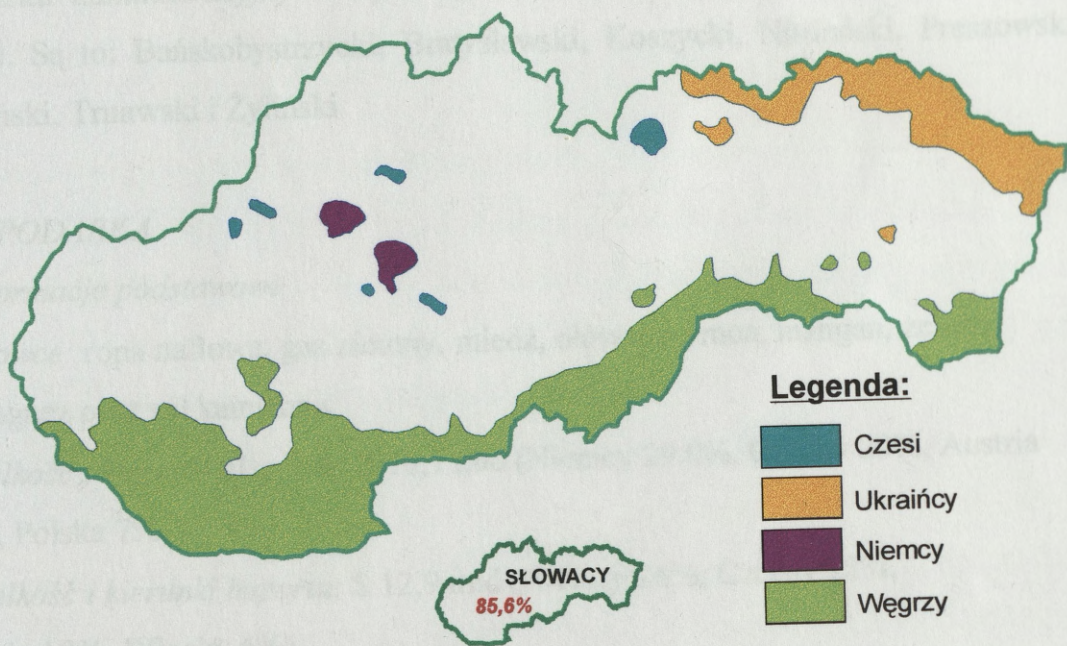
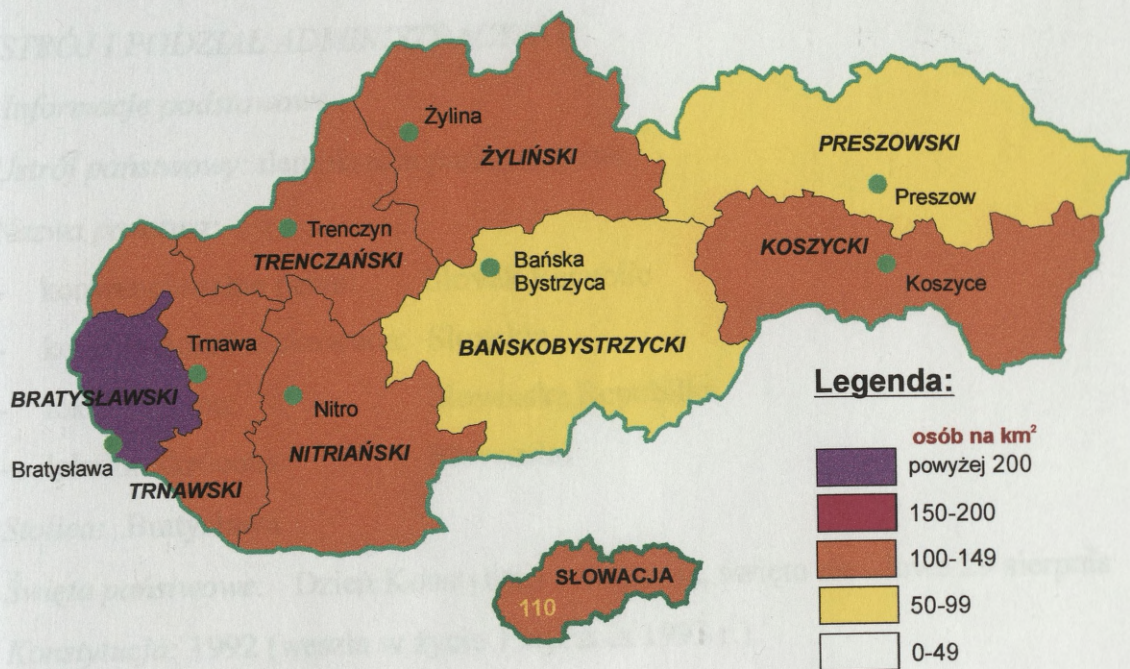
2.2. Osadnictwo

Sieć osadniczą w Słowacji tworzy około 7 tys. skupisk ludności, wśród których jest 120 miast. Spośród nich jedynie 2, Bratysława i Koszyce, liczą powyżej 100 tys. mieszkańców. Około połowy słowackich miast (56) liczy 5 – 10 tys. mieszkańców.

Miasta według liczby mieszkańców:

5 – 10 tys.	-	56
10 – 20 tys.	-	35
20 – 50 tys.	-	20
50 – 100 tys.	-	7
- powyżej 100 tys.	-	2

Projekt urbanizacji Słowacji zakłada stworzenie 12 wiodących ośrodków miejskich, będących głównymi centrami, oraz 69 ośrodków pomocniczych. Ośrodkami wiodącymi będą: Bratysława (449 tys.), Trnava (70,0 tys.), Nitra (87,5 tys.), Trenčín (55,4 tys.), Žylina (87,0 tys.), Bańska Bystrzyca (84,5 tys.), Liptowski Mikulen (29,6 tys.), Lučenec (30,1 tys.), Koszyce (241,9 tys.), Preszow (93,8 tys.), Poprad (48,4 tys.) i Michałowce (36,2 tys.).

Rys. 4.3 Rozmieszczenie ludności mniejszości narodowe

3. USTRÓJ I PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

3.1. Informacje podstawowe

- *Ustrój państwowy*: demokracja parlamentarna
  - *Nazwa państwa*:
    - konwencjonalna pełna: Slovak Republic
    - konwencjonalna skrócona: Slovakia
    - lokalna pełna: Slovenska Republika
    - lokalna skrócona: Slovensko
  - *Stolica*: Bratysława
  - *Święta państwowe*: Dzień Konstytucji 1 września, święto narodowe 29 sierpnia
  - *Konstytucja*: 1992 (weszła w życie 1 stycznia 1993 r.)
  - *Głowa państwa*: prezydent
  - *Organ ustawodawczy*: Rada Narodowa Republiki Słowackiej (150 członków)
- 3.2. *Podział administracyjny*: Terytorium Słowacji podzielone jest na 8 regionów (krajów). Są to: Bańskobystrzycki, Bratysławski, Koszycki, Nitriański, Preszowski, Trenciański, Trnawski i Żyliński

4. GOSPODARKA

4.1. Informacje podstawowe

- *Surowce*: ropa naftowa, gaz ziemny, miedź, ołów, antymon, mangan, żelazo i magnez oraz sól kamienna
- *Wielkość i kierunki eksportu*: \$ 10,7 mld (Niemcy 29.0%, Czechy 20%, Austria 7%, Polska 7%,)
- *Wielkość i kierunki importu*: \$ 12,9 mld (Niemcy 26%, Czechy 18%, Rosja 10%, Włochy 6%)
- *Produkcja energii elektrycznej*: 25,8 mld kWh, w tym:
  - elektrownie ciepłne 35,9%
  - elektrownie wodne 20,8%
  - elektrownie jądrowe 43,6%
  - elektrownie inne 0%

- *Produkt krajowy brutto według parytetu siły nabywczej: \$ 44,5 mld (1998)*
- *Realne tempo wzrostu: 5%*
- *Produkt krajowy na jednego mieszkańca: \$ 8,3 tys.*
- *Udział produktu krajowego w sektorach gospodarki:*
  - rolnictwo 4,8%
  - przemysł 33,4%
  - usługi 61,8%
- *Ludność żyjąca w ubóstwie: b.d.*
- *Inflacja: 7,4%*
- *Siła robocza ogółem: 3,3 mln*
- *Siła robocza według zawodów:*
  - rolnictwo 8,9%
  - przemysł i budownictwo 37,3%
  - usługi 45,0%
  - transport i komunikacja 8,2%

4.2. Przegląd gospodarki

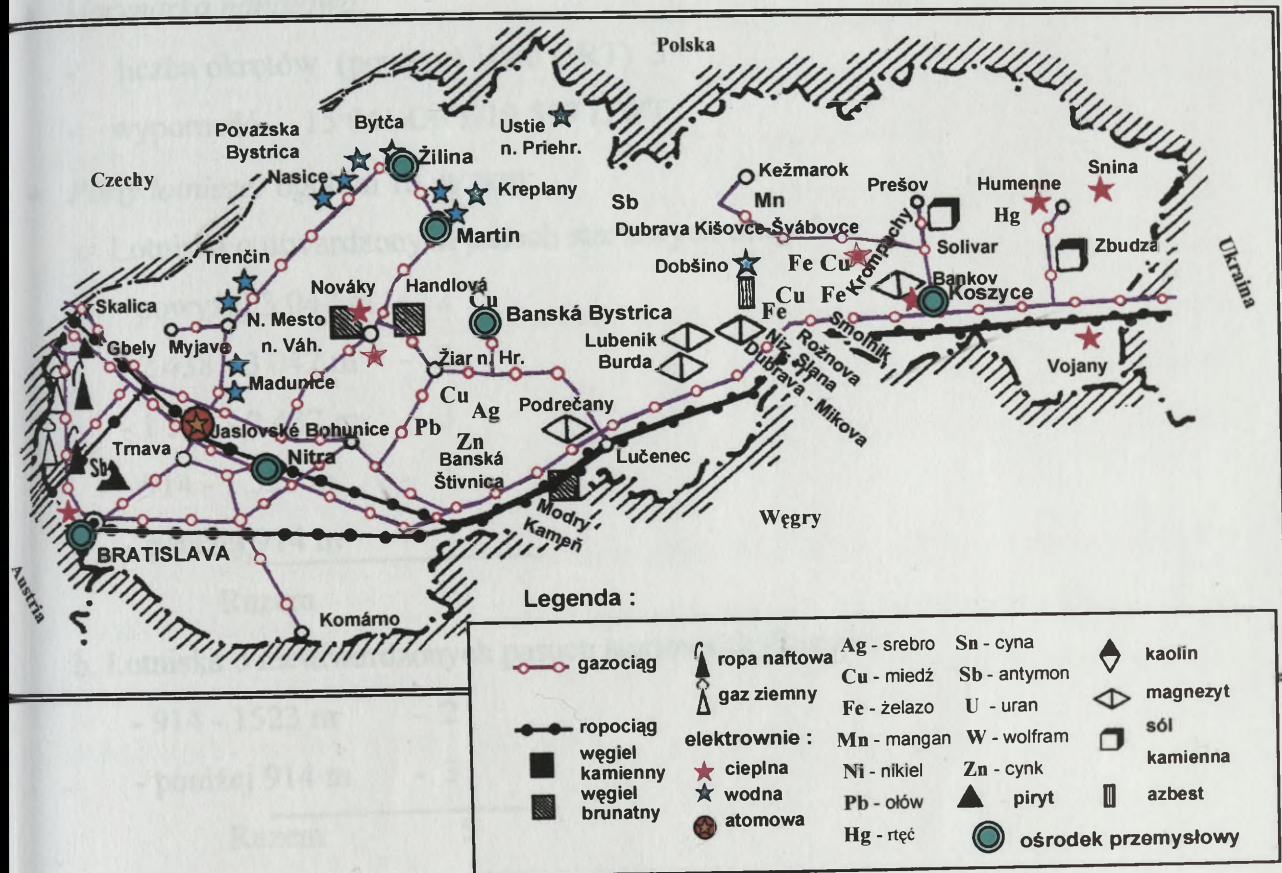
Na terytorium Słowacji występują niewielkie złoża surowców naturalnych (rys. 4.4). Są to ropa naftowa i gaz ziemny (Žahorie), węgiel brunatny (rejon Handlová, Nováky, Modry Kamen), ruda żelaza i antymonu (Rudawy Słowackie), magnezytu (Jelszowo i Lubenik), rudy ołowiu i cynku (Stianicki i Kremnicke Vrchy) oraz sól kamienna (rejon Zbudza i Solivaru).

Największe znaczenie w gospodarce Słowacji odgrywa przemysł maszynowy i elektromaszynowy, chemiczny i grzewczy oraz spożywczy i przetwórczy. Jednak w ostatnich latach, ze względu na transformację gospodarczą następuje zmiana w strukturze gałęziowej przemysłu. Zmniejsza się rola przemysłu ciężkiego, zwłaszcza przemysłu zbrojeniowego.

5. INFRASTRUKTURA TRANSPORTU

5.1. Informacje podstawowe

- *Koleje: ogółem 3 360 km, w tym:*

Rys. 4.4. Surowce mineralne i przemysł

- szerokotorowe 102 km;
- normalnotorowe 3 507 km, w tym: zelektryfikowanych 1424 km;
- wąskotorowe 51 km
- Drogi: ogółem 38 000 km w tym:
  - utwardzone 37 500 km (ekspresowe 280 km)
  - nieutwardzone 500 km
- Drogi wodne: 172 km
- Rurociagi:
  - ropy naftowej i produktów naftowych b. d.
  - gazu ziemnego 2 700 km
- Porty morskie:
- Porty śródlądowe: Bratysława i Komarno

• *Marynarka handlowa:*

- liczba okrętów (powyżej 1000 GRT) 3
- wyporność 15 041 GRT/19 517 DWT

• *Porty lotnicze:* ogółem 15, w tym:

a. Lotniska o utwardzonych pasach startowych długości:

- powyżej 3 047 m - 2
- 2 438 - 3 047 m - 2
- 1 524 - 2 437 m - 3
- 914 - 1 523 m - 1
- poniżej 914 m - 2

Razem 10

b. Lotniska o nieutwardzonych pasach startowych długości:

- 914 - 1523 m - 2
- poniżej 914 m - 3

Razem 5

c. Lądowiska: 1

5.2. *Przegląd infrastruktury transportu*

Na rozwój infrastruktury transportowej w Słowacji znaczny wpływ wywierają warunki naturalne. Ze względu na górzysty charakter terenu drogi i linie kolejowe charakteryzują się dużą liczbą obiektów inżynierskich typu: tunele, mosty i wiadukty. Obiekty te w znacznym stopniu ograniczają możliwości przewozowe różnego rodzaju transportu.

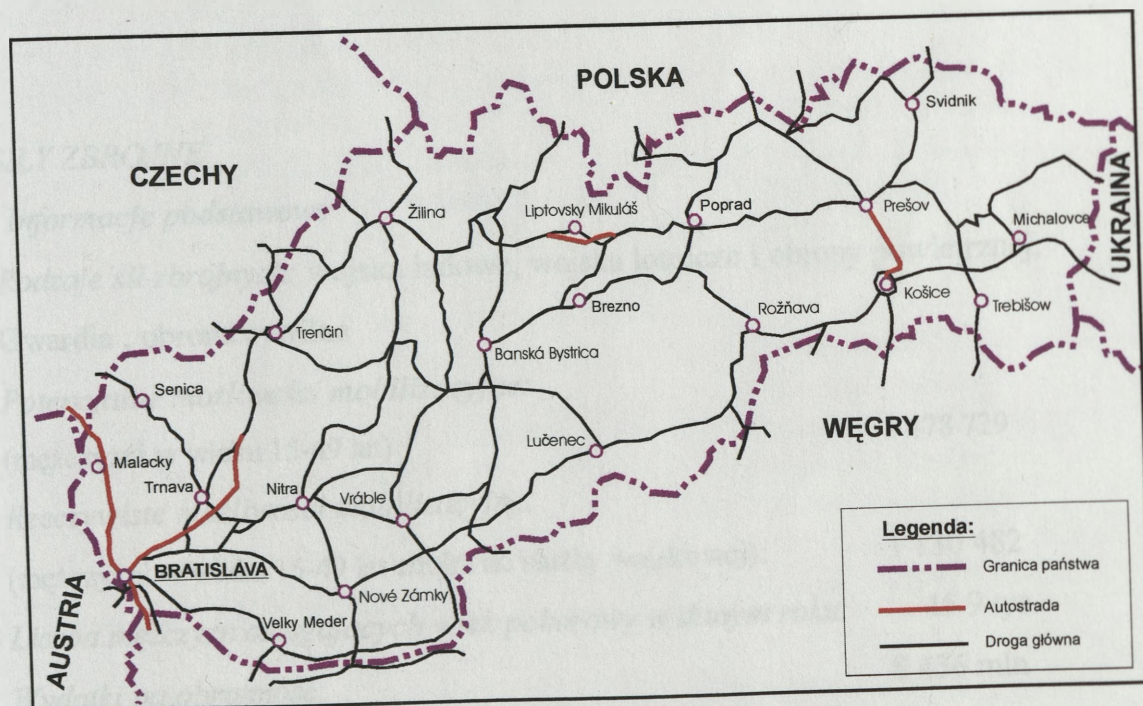
Drogi samochodowe dzielą się na autostrady, drogi magistralne, regionalne i lokalne. Największa gęstość sieci drogowej występuje na terenach nizinnych, najmniejsza na terenach górzystych. Układ dróg jest zróżnicowany, wyróżnia się jednak dwa charakterystyczne ciągi dróg równoleżnikowych oraz kilka południkowych (rys.4.5). Gęstość sieci dróg samochodowych wynosi 76,5 km/100 km², natomiast sieci kolejowej 6,9 km/100 km².

Sieć kolejowa, podobnie jak drogowa, jest rozwinięta nierównomiernie. Główne odcinki tej sieci pokrywają się z trasami dróg samochodowych.

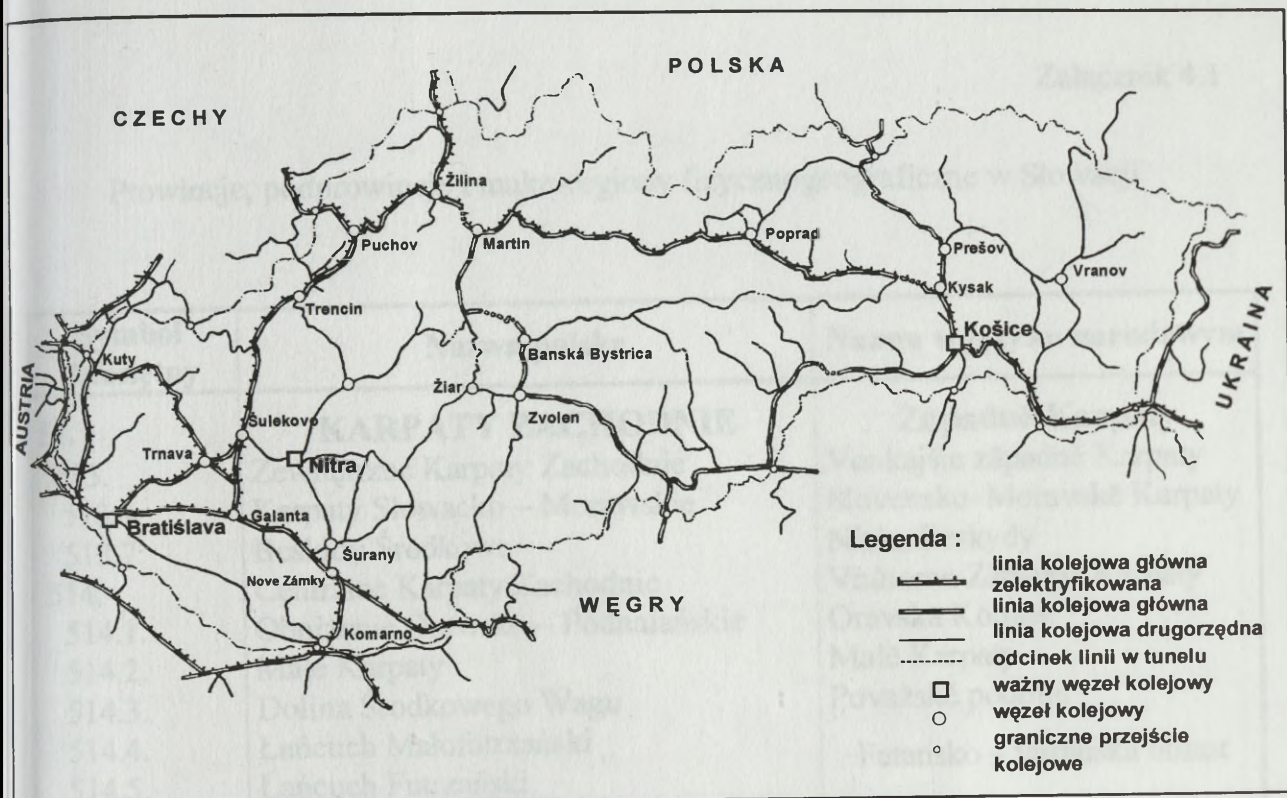
W północnej i środkowej części kraju sieć kolejowa nie stanowi spójnego systemu i wiele linii kończy swój bieg w określonej miejscowości.

Przez Słowację wiodą dwa międzynarodowe rurociągi: ropociąg i gazociąg. Ropociąg „Družba” prowadzi z Rosji przez Ukrainę i południową część terytorium Słowacji do Austrii oraz Czech i Niemiec. Równoległe do trasy tego ropociągu biegnie gazociąg, także z Rosji do Austrii, Czech i Niemiec. Niezależnie od gazociągu tranzytowego (rys.4.3) w Słowacji znajdują się gazociągi dystrybucyjne, głównie w zachodniej części kraju.

Transport wodny śródlądowy, ze względu na układ i charakter rzek jest słabo rozwinięty. Drogą żeglowną klasy międzynarodowej jest Dunaj, po której mogą pływać barki zunifikowane o wyporności 1320 ton. Najważniejszymi portami śródlądowymi są Bratysława i Komarno.

Rys. 4.5. Drogi samochodowe

Rys. 4.6. Sieć kolejowa

6. SIŁY ZBROJNE

6.1. Informacje podstawowe

- *Rodzaje sił zbrojnych:* wojska lądowe, wojska lotnicze i obrony powietrznej, Gwardia , obrona cywilna
- *Potencjalne możliwości mobilizacyjne:*
(mężczyźni w wieku 15-49 lat) 1 478 729
- *Rzeczywiste możliwości mobilizacyjne:*
(mężczyźni w wieku 15-49 lat zdolni do służby wojskowej): 1 130 482
- *Liczba mężczyzn osiągających wiek poborowy w danym roku:* 45 9 tys.
- *Wydatki na obronność:* \$ 436 mln
- *Procentowy udział wydatków na obronność w PKB:* 2,1%

Prowincje, podprovincje i makroregiony fizycznogeograficzne w Słowacji

Symbol dziesiętny	Nazwa polska	Nazwa w języku narodowym
51.	KARPATY ZACHODNIE	Západně Karpaty
513.	Zewnętrzne Karpaty Zachodnie	Vonkajšie západně Karpaty
513.4.	Karpaty Słowacko – Morawskie	Slovensko–Moravské Karpaty
513.7.	Beskidy Środkowe	Nizke Beskydy
514.	Centralne Karpaty Zachodnie	Vnútorne Západně Karpaty
514.1.	Obniżenie Orawsko – Podhalańskie	Oravská Kotlina
514.2.	Małe Karpaty	Malé Karpaty
514.3.	Dolina Środkowego Wagu	Považské podolie
514.4.	Łańcuch Małofutrzański	Fatansko – tatraska oblast
514.5.	Łańcuch Futrzański	
514.6.	Obniżenie Nitrzańsko – Turczańskie	Homonitranská kotlina i Turčianska kotlina
514.7.	Obniżenie Lipowsko – Spiskie	Podtatranská kotlina
514.8.	Łańcuch Wielkofutrzański	(zob. 514.4/5)
514.9.	Łańcuch Nizniotatrzański	Nízke Tatry
515 – 516	Wewnętrzne Karpaty Zachodnie	Vnútorne Západně Karpaty
515.1.	Bruzda Hronu	Horehronské podolie
515.2.	Łańcuch Rudaw Słowackich	Slovenské Rudohorie
516.1.	Obniżenie Południowosłowackie	Slovensky Kras
516.3.	Kotlina Koszycka	Košická Kotlina
52.	KARPATY WSCHODNIE	Východně Karpaty
522.	Zewnętrzne Karpaty Wschodnie	-
522.1.	Beskidy Wschodnie	Schidni Beskydy
55.	Basen Panoński	Panonská panva
551.	Kotlina Zachodniopanońska	Zapadnopanonská panva
551.1.	Kotlina Wiedeńska	Viedenská Kotlina
551.3.	Mała Nizina Węgierska	Podunajska nižina
554 – 555.	Wielka Nizina Węgierska	Východopanonská panva
554.9.	Nizina Zakarpacka	Vychodoslovenská ravnina

Załącznik 4.2

Największe rzeki i jeziora oraz najwyższe szczyty górskie

Rzeki	Długość w km	Jeziora naturalne i sztuczne	Pojemność w mln m ³	Góry	Wysokość w m n.p.m.
Poprad	143,0	Liptovská Mara	360,5	Gerlachowski Szczyt	2655
Morawa	107,2	Orava	346,0	Dumbier	2043
Dunaj	172,0	Velka Domaša	185,0	Babia Góra	1725
Wag	367,2	Zemplinska Širava	334,0	Wielki Kriwań	1709
Nitra	168,4	Starina	195,4	Wielki Choć	1611
Hron	278,3	Ružin	59,0	Ostredok	1592
Ipel	297,9	Nosice	36,0	Polana	1458
Bodrag	153,8	Hricov	15,5	Stolica	1476
Hornad	178,5	Slňava	12,2	Fabowa Hofa	1439

Załącznik 4.3

Największe sztuczne zbiorniki wodne

Nazwa zbiornika wodnego	Nazwa rzeki	Miejscowość	Pojemność zbiornika w mln m ³	Powierzchnia zbiornika w km ²	Wysokość n.p.m. w m
Liptovska Mara	Váh	Liptovský Mikuláš	360,5	27,0	574
Orava	Orava	Namestovo	346,0	35,4	563
Velka Domaša	Ondava	Dobràn n. Ondavą	185,0	15,1	162
Zemplinska Širava	Laborec	Michalovce	334,0	33,5	120
Starina	Cirocha	Jalova	195,4	20,4	483
Ružin	Hornad	Margecany	59,0	3,9	317
Nosice	Váh	Nimnica	36,0	4,4	215
Slňava	Váh	Pieštany	12,2	4,3	160
Krpelany	Váh	Krpelany	8,7	3,2	425
Hricov	Váh		15,5	6,3	186

Załącznik 4.4

Gęstość zaludnienia według podziału administracyjnego

Region (kraj)	Powierzchnia km ²	Liczba ludności	Gęstość zaludnienia (osoby/km ²)
Bratysławski	2 053	618 318	301
Trnawski	4 148	550 040	133
Trenczański	4 501	610 035	136
Nitriański	6 343	716 879	113
Žyliński	6 788	690 308	102
Bańskobystrzycki	9 455	663 623	70
Preszowski	8 993	779 154	87
Koszycki	6 753	762 300	113

Załącznik 4.5

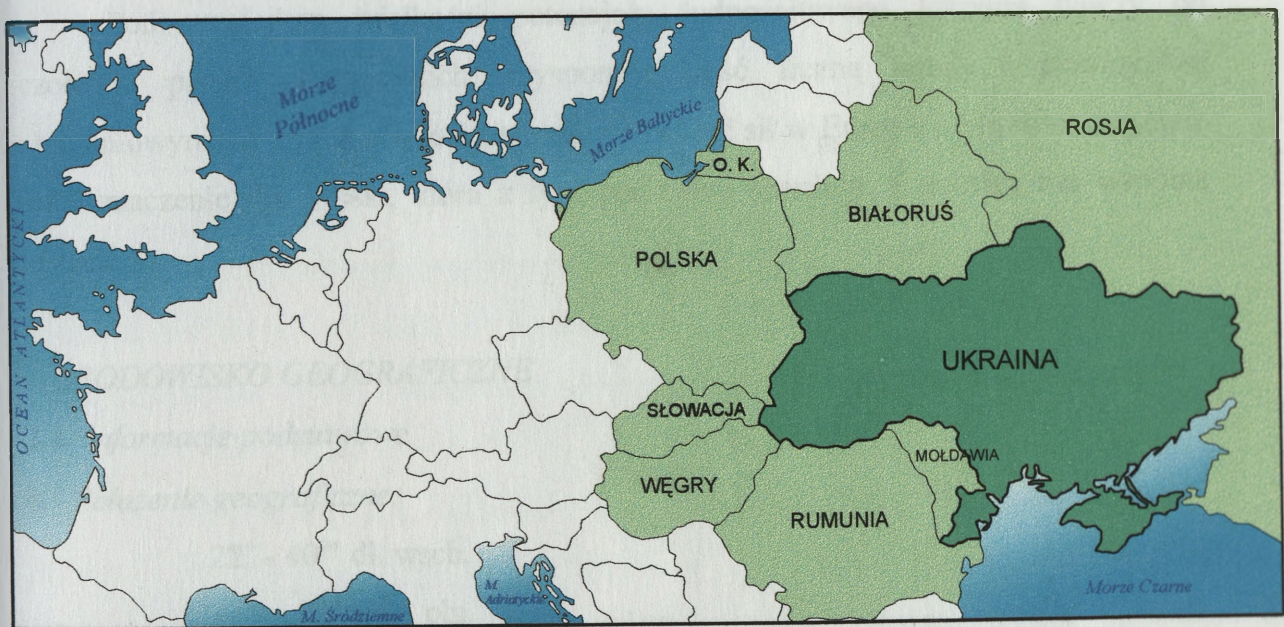
Miasta z liczbą ludności powyżej 50 tys. mieszkańców

Lp.	Nazwa	Liczba ludności	
		1996	1998
1	Bratysława	452 288	449 547
2	Koszyce	241 606	241 941
3	Preszow	93 147	93 790
4	Nitro	87 569	87 548
5	Žylina	86 811	86 953
6	Bańska Bystrzyca	85 052	84 465
7	Trnawa	70 202	69 844
8	Trenczyn	59 039	55 436
9	Priewidza	54 395	54 050

5. UKRAINA

Ukraina położona jest między Morzem Czarnym i Azowskim na południu a Polesiem na północy (rys.5.1). Na zachodzie opiera się o Karpaty Wschodnie, na wschodzie zaś sięga przesmyku Kaspijsko – Czarnomorskiego.

Rozciągłość terytorium Ukrainy z zachodu na wschód wynosi 1316 km, a z północy na południe 893 km. Pod względem wielkości terytorium Ukraina zajmuje drugie miejsce w Europie, a pod względem liczby ludności – szóste.

Rys. 5.1. Położenie Ukrainy względem państw sąsiednich

Powstanie niezależnej Ukrainy stworzyło nową sytuację geostrategiczną w rejonie czarnomorskim. Spowodowało bowiem częściowe odepchnięcie Rosji od Morza Czarnego a główne porty morskie znalazły się na terytorium Ukrainy. Przez porty te przechodzi ponad połowa towarów rosyjskich przewożonych drogą morską. Mają więc one duże znaczenie gospodarcze nie tylko dla Ukrainy, lecz także dla Rosji.

Terytorium Ukrainy, po uzyskaniu przez nią niepodległości, stało się dla Rosji obszarem tranzytowym w jej stosunkach gospodarczych z niektórymi państwami Europy Środkowej i Południowej. Szczególnie ważną rolę odgrywa Półwysep Krymski, który wcina się głęboko w Morze Czarne i umożliwia sprawowanie kontroli szlaków komunikacji morskiej. Znaczenie tego półwyspu podnosi fakt, że leży on naprzeciw cieśnin Bosfor i Dardanelle – jedyne przejścia wodnego z Morza Czarnego na Morze Śródziemne.

Ukraina dysponuje znacznym potencjałem gospodarczo – obronnym. Ma bogate zasoby surowców strategicznych, które stanowią dobrą podstawę rozwoju przemysłu. Na jej terytorium występują też doskonałe warunki rozwoju rolnictwa, dzięki czemu w niedalekiej przyszłości może stać się ona ważnym europejskim producentem artykułów żywnościowych.

Pod względem wielkości potencjału ludnościowego Ukraina należy do czołówki państw europejskich. Dysponuje dość liczną armią i przemysłem zbrojeniowym, co zmienia w znaczący sposób układ sił w Europie. Ma to szczególnie duże znaczenie dla Polski, która z tym państwem graniczy, i z którą ma wspólną historię.

1. ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE

1.1. Informacje podstawowe

- *Położenie geograficzne:*

22° - 40° dł. wsch.

44° - 52' szer. półn.

Powierzchnia: ogółem 603,7 tys. km²

- *Granice lądowe:* ogółem 4 558 km, w tym: z Polską 529² km, Białorusią 891 km, Rosją 1 576 km, Rumunią na półd 169 km, na zach. 362 km, Węgrami 103 km i Słowacją 90 km
- *Granice morskie:* 2 782 km
- *Szelf kontynentalny* 200 mM

² Dane wg Rocznika Statystycznego, wyd. GUS, 1999.

- *Wyłączna strefa ekonomiczna:* 200 mM
- *Wody terytorialne:* 12 mM
- *Wysokości ekstremalne:*
  - najwyższy punkt: Góra Hoverla 2 061 m n.p.m.
  - najniższy punkt: Morze Czarne 0 m
- *Użytkowanie terenu:*
  - grunty orne 58%
  - sady 2%
  - użytki zielone 13%
  - lasy i zadrzewienie 18%
  - pozostałe 9%
- *Tereny zmeliorowane:* 26 050 km²

1.2. Warunki naturalne:

Terytorium Ukrainy obejmuje głównie wyżyny i niziny (rys. 5.2 i załącznik 5.1). Góry występują jedynie na zachodzie kraju (Karpaty Wschodnie) i południu (Góry Krymskie).

Polesie obejmuje północną część kraju. Jego powierzchnia jest lekko falującą równiną, na której wznoszą się pagórki o wysokości względnej 30 – 40 m i bezwzględnej do 250 m. Najwyższe wzniesienia występują na Polesiu Żytomierskim (Wysoczyzna Słoweczańsko- Owrucka) – 320 m n.p.m.)

Wyżyna Wołyńsko – Podolska ma charakter płyty rozczłonkowanej głębokimi dolinami. Wyżyna Wołyńska osiąga wysokość 250 – 350 m n.p.m. i składa się z szeregu części oddzielonych dolinami rzecznyymi. Wyżyna Podolska osiąga wysokość do 450 m n.p.m. Północno – zachodnią granicę Podola tworzy wysoki (150 – 200 m), silnie rozczłonkowany próg, wycięty w wapieniach.

Wyżyna Nadnieprzańska wznosi się na wysokość 150 – 350 m n.p.m. Pokryta jest grubą warstwą lessu i rozczłonkowana głębokimi parowami, wąwozami i jarami.

Nizina Zadnieprzańska jest równiną lessową. Rozciąga się na wysokości 150 – 200 m n.p.m. W dolinie Dniepru występuje pięć teras o wysokościach 3 - 4 m, 8 – 15 m, 11 – 23 m, 30 – 40 m i 40 – 58 m.

Wyżyna Środkoworosviska na terytorium Ukrainy osiąga wysokość ponad 200 m n.p.m. Składa się z szerokich pagórków oddzielonych dolinami rzecznyymi, zbudowanych ze skał kredowych.

Nizina Czarnomorska rozciąga się wzdłuż północnego Morza Czarnego i Morza Azowskiego. Zbudowana jest z osadów (lessu i piasków) i rozczłonkowana dolinami rzecznyymi.

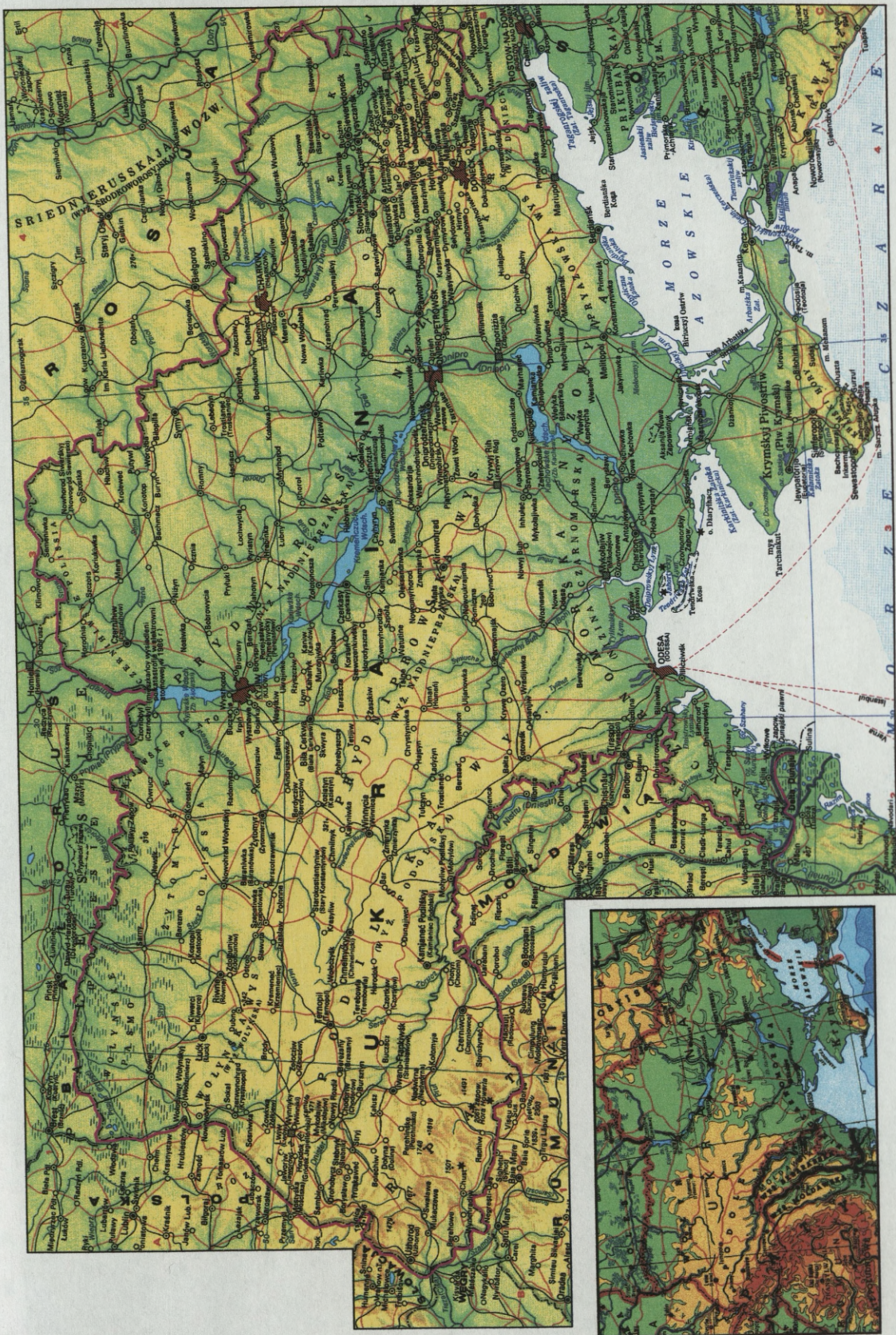
Góry Krymskie (załącznik 5.2) wznoszą się w południowej części półwyspu. Składają się z trzech pasm, z których południowe wznosi się na wysokość 1320 – 1545 m n.p.m.

Karpaty Ukraińskie obejmuje Podkarpacie Wschodnie, Beskidy Wschodnie i Wewnętrzne Karpaty Wschodnie. Góry te wznoszą się na wysokość powyżej 2000 m n.p.m. (najwyższy szczyt - Howerla – 2061 m n.p.m.).

Rzeki (załącznik 5.3) na Ukrainie rozmieszczone są bardzo nierównomiernie. Najwięcej rzek jest w Karpatach ($1\text{km}/1\text{km}^2$), najmniej w strefie stepowej, zwłaszcza w stepach krymskich i chersońskich. Charakterystykę rzek przedstawiono w załączniku 5.3.

Jeziora (załącznik 5.4) występują głównie na Polesiu oraz wzdłuż wybrzeża Morza Czarnego i Azowskiego. Poza naturalnymi jeziorami na Ukrainie znajdują się wielkie sztuczne zbiorniki wody. Największe z nich są na Dnieprze. Są to: Kachowski (2155 km^2), Krzemieńczucki (2550 km^2), Dnieprodzierżyński, Kijowski i Kaniowski (załącznik 5.4).

Roślinność na Ukrainie występuje w trzech strefach biogeograficznych: lasu, lasostepu, i stepu. Strefa lasów, czyli Polesie, obejmuje północną część Ukrainy i stanowi 19% jej powierzchni. Strefa lasostepu ciągnie się pasem poprzez całą Ukrainę – od Przedgórze Karpat do północnego Dońca. Zajmuje 34% powierzchni kraju. Strefa stepu (40% powierzchni Ukrainy) obejmuje południową część kraju.

Rys. 5.2. Warunki fizycznogeograficzne

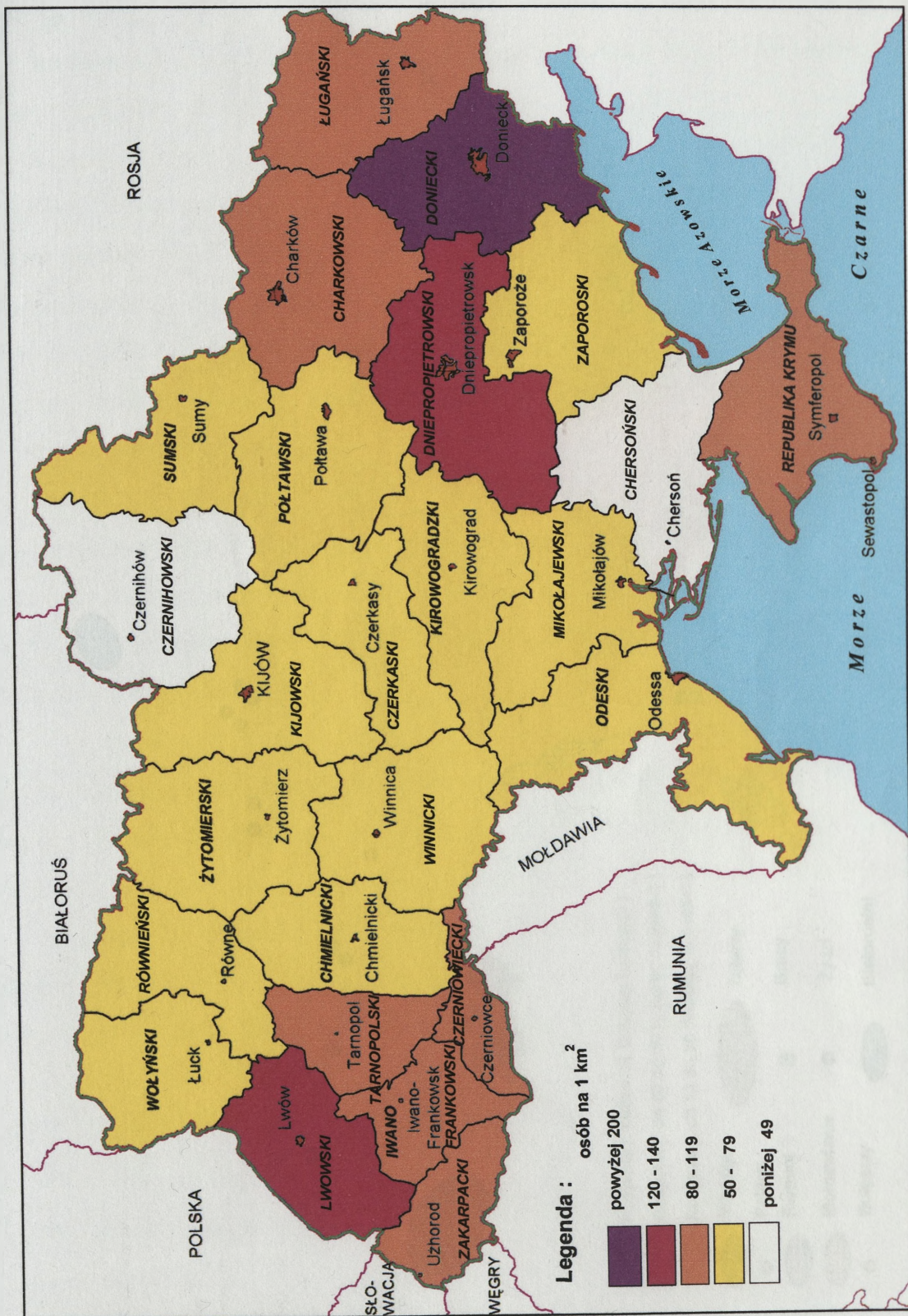
Klimat na Ukrainie jest łagodny. Jednak brak barier górskich w północnej części kraju umożliwia napływ mas zimnego powietrza co powoduje duży spadek temperatury zimą.

2. LUDNOŚĆ I OSADNICTWO

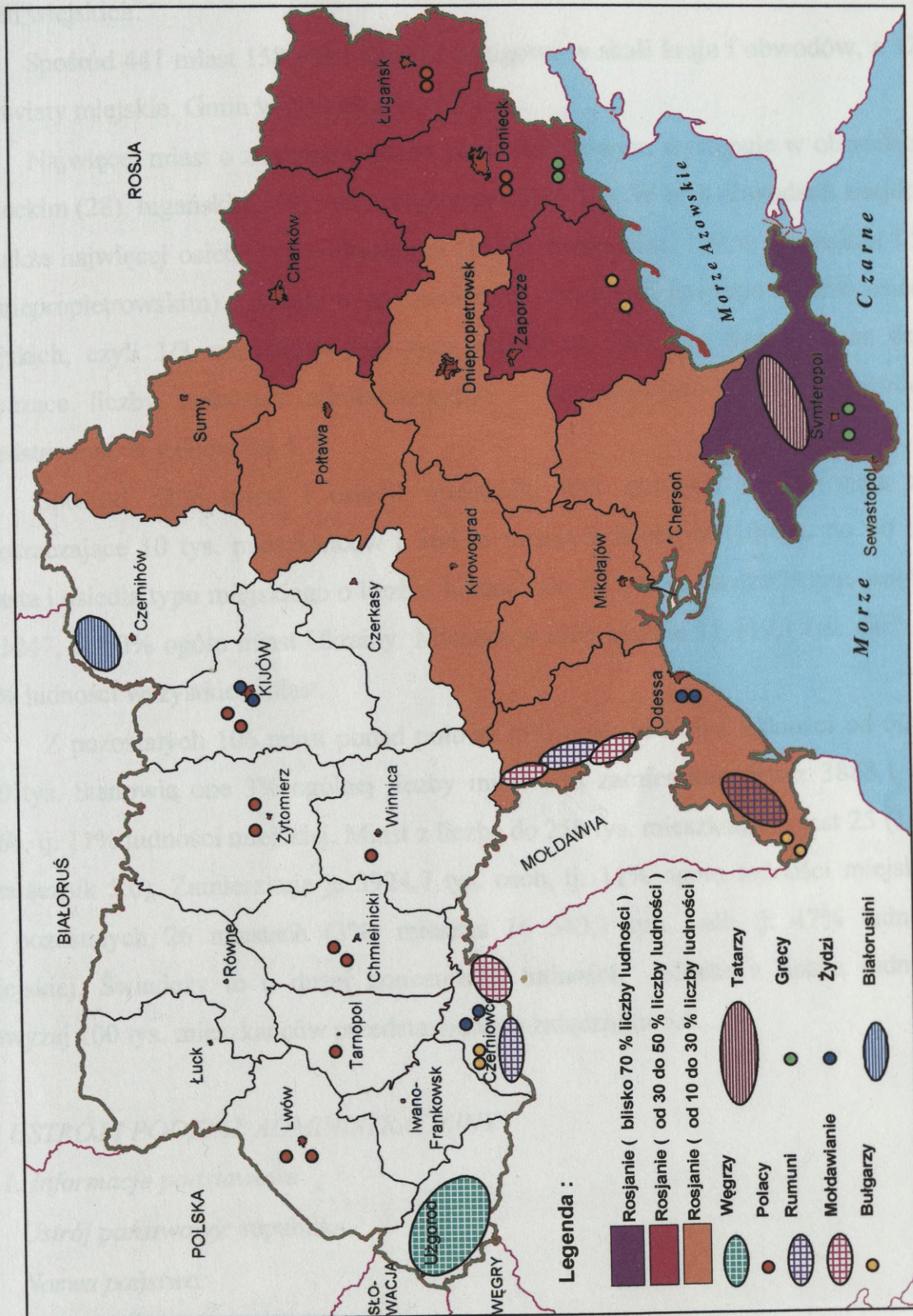
2.1. Informacje podstawowe

- *Ludność ogółem:* 49 811,2 tys. (1999)
- *Struktura wiekowa:*
  - 0 - 14 lat: 18% (mężczyźni 4 690,3 tys., kobiety 4 498,2 tys.);
  - 15 - 64 lat: 68% (mężczyźni 16 136,3 tys., kobiety 17 572,0 tys.);
  - 65 i więcej lat: 14% (mężczyźni 2 251,7, kobiety 4 662,6 tys.);
- *Przyrost naturalny:* - 0,62% (1999)
- *Liczba urodzeń na 1000 mieszkańców:* 9,54
- *Liczba zgonów na 1000 mieszkańców:* 16,38
- *Migracja netto:* 0,63 migrantów/1000 mieszkańców
- *Struktura płci (stosunek liczby mężczyzn do liczby kobiet):*
  - do 15 lat 1,04
  - 15 - 64 0,92
  - 65 i więcej lat 0,48
  - średnia 0,86
- *Średnia długość życia:* 70 lat, w tym: mężczyźni 66 lat, kobiety 75 lat
- *Struktura narodowościowa:*
  - Ukraińcy 73,0% - Żydzi 1,0 %
  - Rosjanie 22,0% - inni 4,0 %
- *Wyznania:* prawosławne z Patriarchą w Moskwie, prawosławne z Patriarchą w Kijowie, prawosławne autocerkiewne katolickie (unickie), protestanckie, judaistyczne
- *Język:* ukraiński, rosyjski, rumuński, polski, węgierski
- *Alfabetyzacja:* 98%
- *Urbanizacja:* 67%

Liczbę ludności, jej strukturę oraz rozmieszczenie przedstawiono na rys. 5.3 I 5.4 oraz w załączniku 5.5.

Rys. 5.3. Gęstość zaludnienia

Rys. 5.4. Mniejszości narodowe

2.2. Osadnictwo

Sieć osadniczą Ukrainy tworzy 441 miast, 915 osiedli typu miejskiego i 28 858 osiedli wiejskich.

Spośród 441 miast 158 pełni funkcje usługowe w skali kraju i obwodów, a 120 to powiaty miejskie. Gmin wiejskich jest 9796.

Najwięcej miast o znaczeniu krajowym i obwodowym występuje w obwodach: donieckim (28), ługańskim (14) i dniepropietrowskim (13). W tych obwodach znajduje się także najwięcej osiedli typu miejskiego (133 w donieckim, 109 w ługańskim i 54 w dniepropietrowskim). Łącznie w wymienionych obwodach znajduje się 296 osiedli miejskich, czyli 1/3 wszystkich tego typu osiedli na Ukrainie. Szczegółowe dane dotyczące liczby jednostek administracyjno – terytorialnych według obwodów przedstawiono w załączniku 5.7.

Spośród 1356 miast i osiedli miejskich, 833 stanowią miasta małe nie przekraczające 10 tys. mieszkańców i 364 to miasta z liczbą od 10 tys. do 20 tys. Miasta i osiedla typu miejskiego o liczbie ludności do 50 tys. są bardzo liczne, jest ich aż 1247, tj. 90% ogółu miast Ukrainy. Mieszka w nich łącznie 11 119,1 tys. osób, tj. 31% ludności wszystkich miast.

Z pozostałych 106 miast ponad połowa (55) posiada liczbę ludności od 50 do 100 tys. Stanowią one 3% ogólnej liczby miast i są zamieszkałe przez 3888,1 tys. osób, tj. 11% ludności miejskiej. Miast z liczbą do 250 tys. mieszkańców jest 25 (1,6% - załącznik 5.6). Zamieszkuje je 3924,7 tys. osób, tj. 11% ogółu ludności miejskiej. W pozostałych 26 miastach (3%) mieszka 16 543,1 tys. osób tj. 47% ludności miejskiej. Świadczy to o dużej koncentracji ludności. Miasta z liczbą ludności powyżej 100 tys. mieszkańców przedstawiono w załączniku 5.6.

3. USTRÓJ I PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

3.1. Informacje podstawowe

- *Ustrój państwowy*: republika
- *Nazwa państwa*:
  - konwencjonalna pełna: Ukraine

- konwencjonalna skrócona:
- lokalna pełna: Ukrajina
- lokalna skrócona: Ukraina
- *Stolica*: Kijów
- *Święta państwowe*: 24 sierpnia (dzień ogłoszenia niepodległości)
- *Konstytucja*: 28 czerwca 1996
- *Głowa państwa*: prezydent
- *Organ ustawodawczy*: Parlament (450 członków)

3.2. *Podział administracyjny*: 1 republika autonomiczna: Krym i 24 obwody. Są to: wołyński, lwowski, zakarpacki, iwano – frankowski, tarnopolski, rówieński, chmielnicki, czerniowiecki, żytomierski, winnicki, odeski, kijowski, czerkaski, kirowogradzki, mikołajewski, czernihowski, sumski, połtawski, dnipropietrowski, chersoński, zaporoski, charkowski, doniecki i ługański.

4. GOSPODARKA

4.1. *Informacje podstawowe*

- *Surowce*: ropa naftowa, gaz ziemny, miedź, ołów, antymon, mangan, żelazo, magnez i grafit oraz sól kamienna
- *Wielkość i kierunki eksportu*: \$ 11,3 mld (Rosja, Chiny, Turcja, Białoruś)
- *Wielkość i kierunki importu*: \$ 13,1 mld (Rosja, Niemcy, Wielka Brytania, Polska, Włochy)
- *Produkcja energii elektrycznej*: 171,8 mld kWh, w tym:
  - elektrownie ciepłone   47,0%
  - elektrownie wodne   9,2%
  - elektrownie jądrowe   43,8%
  - elektrownie inne   0%
- *Produkt krajowy brutto według parytetu siły nabywczej*: \$ 108 mld (1998)
- *Realne tempo wzrostu*:   -1,7%

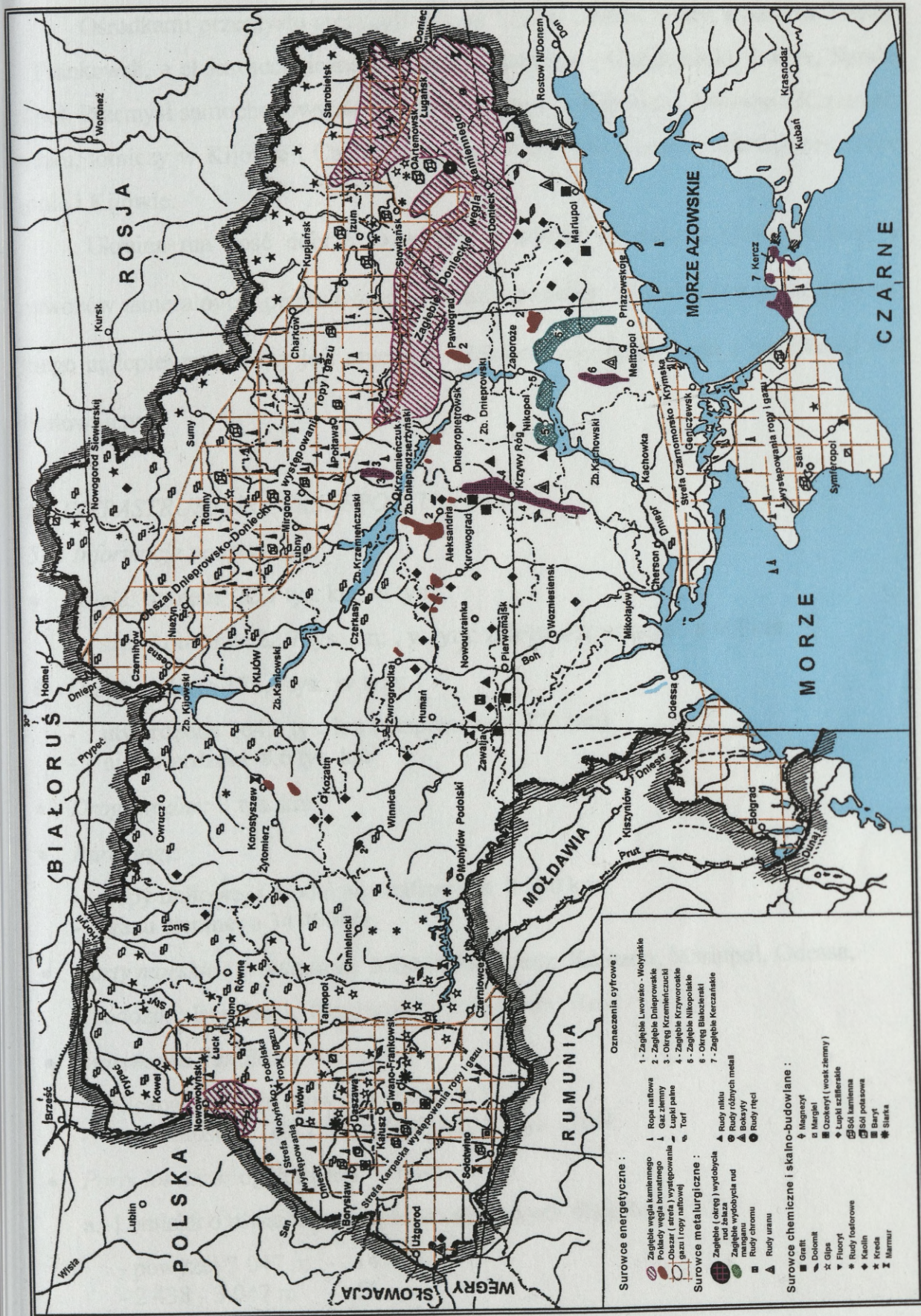
- *Produkt krajowy na jednego mieszkańca:* \$ 2,2 tys.
- *Udział produktu krajowego w sektorach gospodarki:*
  - rolnictwo 14%
  - przemysł 30%
  - usługi 56%
- *Ludność żyjąca w ubóstwie:* b.d.
- *Inflacja:* 20%
- *Siła robocza ogółem:* 22,8 mln
- *Siła robocza według zawodów:*
  - rolnictwo 24%
  - przemysł i budownictwo 32%
  - usługi 8%
  - transport i komunikacja 7%
  - edukacja i kultura 17%

4.2. Przegląd gospodarki

Ukraina dysponuje bogatą i wszechstronną bazą surowców mineralnych (rys.5.5). Spośród surowców energetycznych na uwagę zasługuje ropa naftowa i gaz ziemny. Wydobycie krajowe tych surowców stanowi około 20 % potrzeb gospodarki i są one importowane i innych krajów, głównie z Rosji. W ostatnich latach odkryto jednak znaczne pokłady gazu ziemnego (w rejonie Połtawy) oraz ropy naftowej (w rejonie Wysp Wężowych na Morzu Czarnym). Ocenia się, że odkryte zasoby i ropy i gazu mogą całkowicie pokryć zapotrzebowanie Ukrainy na nośniki energii.

Ukraina jest krajem przemysłowo – rolniczym. Głównymi działami przemysłu przetwórczego Ukrainy są: przemysł metalurgiczny i elektromaszynowy oraz hutnictwo żelaza (Dniepropietrowsk, Dnieprodzierżyńsk, Zaporozże, Krzywy Róg, Donieck, Komunarsk, Mariupol), aluminium, tytanu, magnezu (Zaporozże), rtęci (Gorłowka) i cynku.

Największe zakłady przemysłu zbrojeniowego znajdują się w Dniepropietrowsku i Charkowie, urządzeń górniczych i hutniczych w Kramatorsku, Mariupolu i Gorłowce. Maszyny energetyczne produkowane są w Charkowie i Zaporozżu, maszyny rolnicze w Dniepropietrowsku i Tarnopolu, obrabiarki – w Kijowie, Charkowie i Dniepropietrowsku, Odessie i Kramatorsku.

Rys. 5.5. Surowce mineralne i przemysł

Ośrodkami przemysłu precyzyjnego są: Kijów, Lwów, Sumy, Charków i Iwano – Frankowsk, a elektrotechnicznego i elektronicznego – Chmielnicki, Lwów, Symferopol. Przemysł samochodowy skoncentrowany jest w Zaporozu, Lwowie i Krzemieńczuku, lotniczy w Kijowie i Charkowie, stoczniowy – w Kerczu, Mikołajewie, Chersonie i Kijowie.

Ukraina ma dość dobrze rozwinięty przemysł chemiczny (koksochemiczny, nawozów mineralnych, petrochemiczny) oraz mineralny. Wśród gałęzi przemysłu lekkiego najlepiej rozwinięty jest przemysł włókienniczy, dziewiarski i odzieżowy oraz budownictwo.

6. INFRASTRUKTURA TRANSPORTU

5.1. Informacje podstawowe

- *Koleje*: ogółem 22,7 tys. km, w tym:
  - szerokotorowe 22,7 tys. km; , w tym: zelektryfikowanych 8 600km;
- *Drogi*: ogółem 172,4 tys., w tym:
  - utwardzone 164,1 tys. km (ekspresowe 1 875 km)
  - nieutwardzone 8,6 tys. km
- *Drogi wodne*: 3 tys. km
- *Rurociagi*:
  - ropy naftowej i produktów naftowych 8 500 km
  - gazu ziemnego 34 400km
- *Porty morskie i śródlądowe*: Mikołajów, Kercz, Kerczon, Mariupol, Odessa, Teodozja : Berdiańsk, Iliczewsk, Izmail, Kijów, Reni
- *Marynarka handlowa*:
  - liczba okrętów (powyżej 1000 GRT) 181
  - wyporność: 1022,0 tys. GRT/1101,3 tys. DWT
- *Porty lotnicze*: ogółem 706, w tym:
  - a. Lotniska o utwardzonych pasach startowych długości:
    - powyżej 3 047 m - 14
    - 2 438 - 3 047 m - 55
    - 1 524 - 2 437 m - 34

- 914 - 1 523 m	-	3
- poniżej 914 m	-	57
Razem		163

b. Lotniska o nieutwardzonych pasach startowych długości:

- powyżej 3 047 m	-	7
- 2 438 - 3 047 m	-	7
- 1 524 - 2 437 m	-	16
- 914 - 1 523 m	-	37
- poniżej 914 m	-	476
Razem		543

c. Lądowiska: 1

5.2. Przegląd infrastruktury transportu

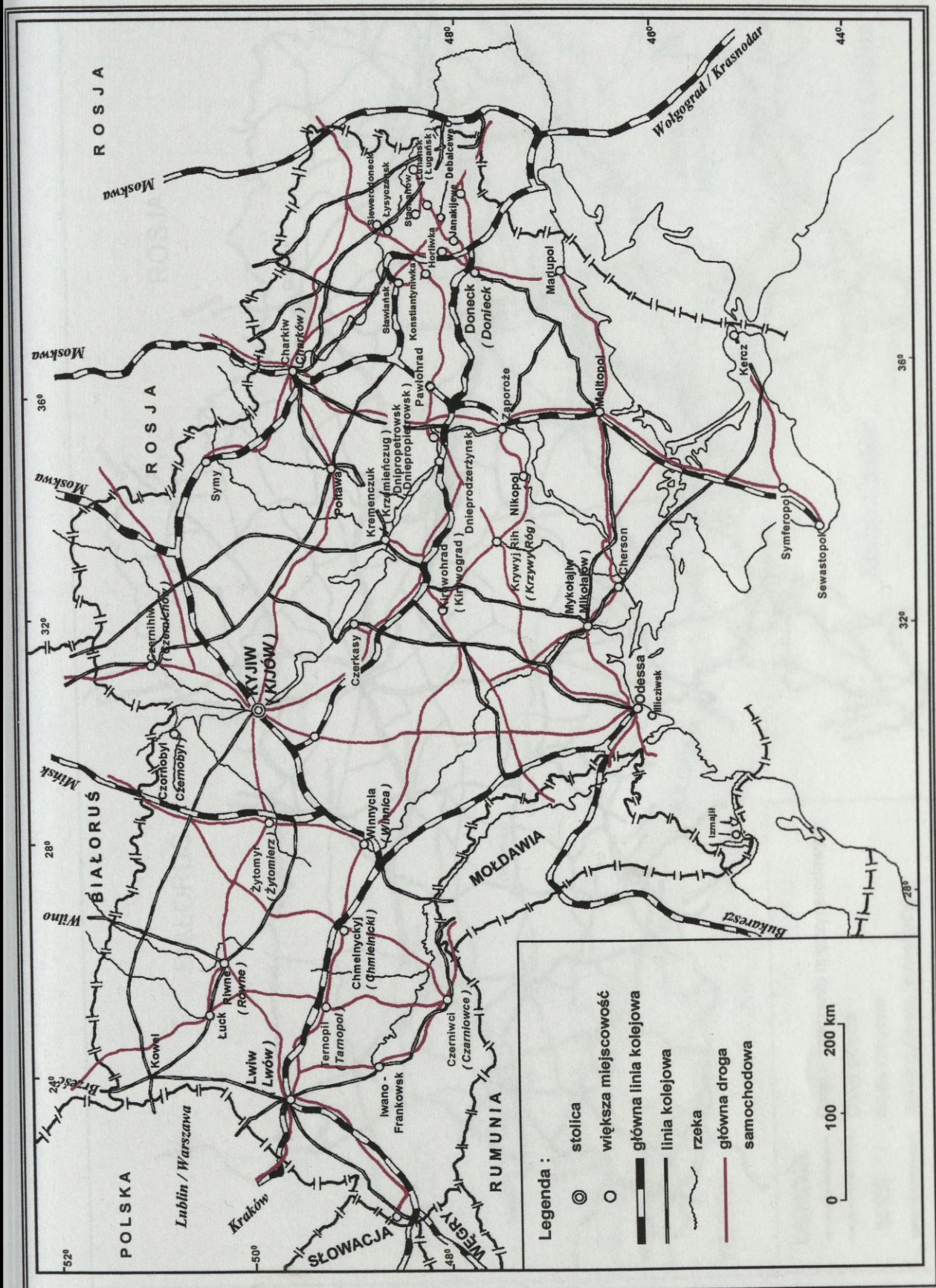
W systemie transportowym Ukrainy główną rolę odgrywają koleje (rys.5.6). Długość linii kolejowych w 1996 r. wynosiła 22,7 tys. km, w tym 8,6 tys. km linii zelektryfikowanych, co daje średnią gęstość 3,87 km/100 km². Najlepiej rozwiniętą sieć ma Zagłębie Donieckie (gęstość ponad 6 km/100km²) oraz obwody zachodnie.

Najważniejsze magistrale kolejowe to: Warszawa – Kijów – Moskwa, Kijów – Odessa, Kijów – Lwów, Charków – Dniepropietrowsk – Chersoń, Krzywy Róg – Donbas – Moskwa i Sewastopol – Charków – Moskwa.

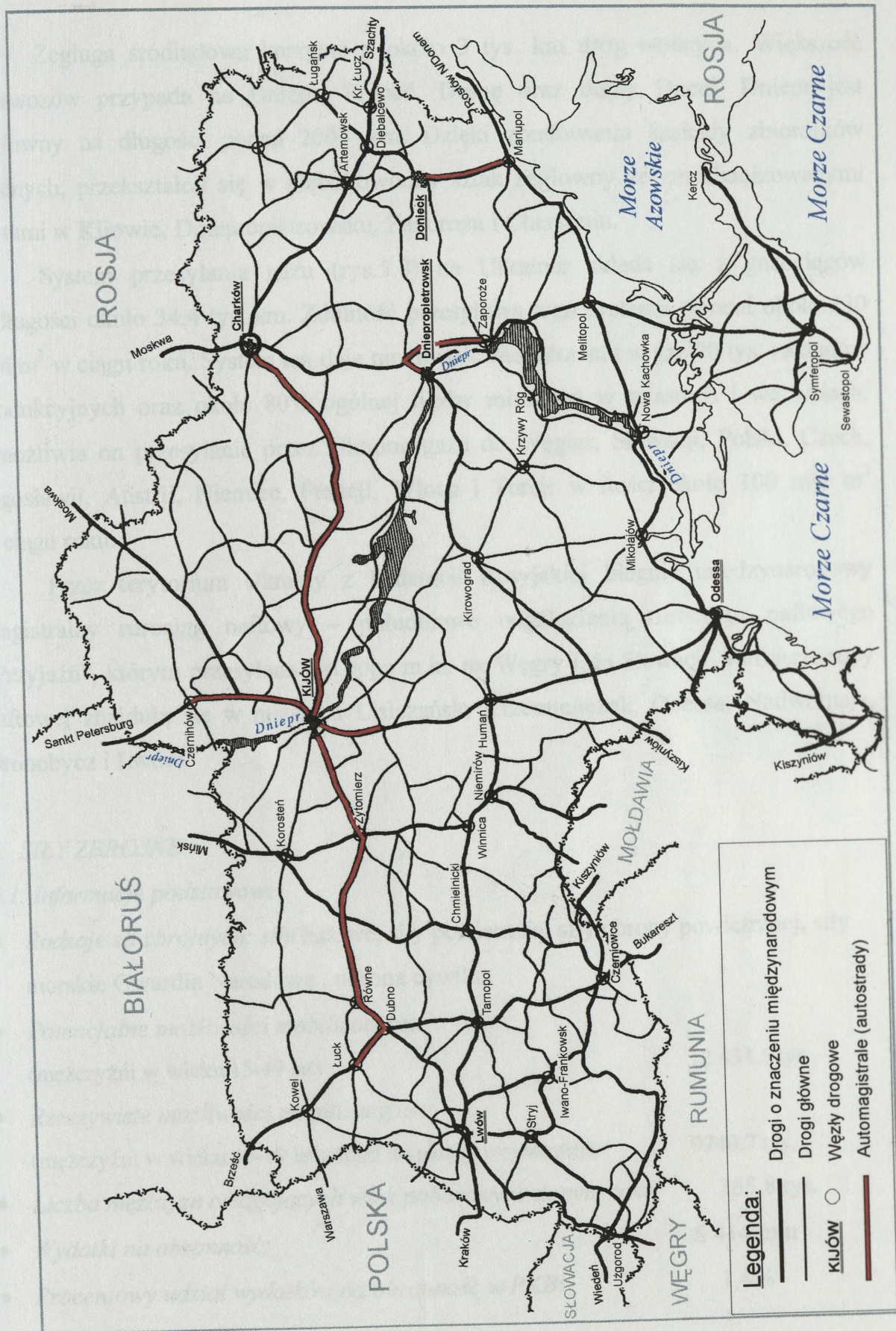
Drogi samochodowe (rys. 5.7) o nawierzchni utwardzonej mają długość 164,1 tys. km, w tym 1,875 tys. km autostrad. Średnia gęstość wynosi 27,8 km/100 km². Główne magistrale drogowe to: Moskwa – Charków – Symferopol, Kijów – Moskwa, Kijów – Charków – Rostów nad Donem, Odessa – Kijów – Sankt Petersburg i Kijów – Żytomierz – Lwów.

Na Ukrainie znajduje się ponad 700 lotnisk cywilnych. Główne porty lotnicze znajdują się w Kijowie, Charkowie, Lwowie, Symferopolu, Doniecku, Zaporozżu i Odessie.

Kijów jest ważnym węzłem linii powietrznych o znaczeniu międzynarodowym. W cywilnym transporcie lotniczym wykorzystywane są 644 samoloty, w tym 255 odrzutowych typu Tu-154, Tu-134, Il-62, An-26, An-24 i Jak-40. Według danych z 1993 r. transportem lotniczym wykonano 9,7 mln tonokilometrów i 636 mln pasażerokilometrów.

Rys. 5.6. Sieć kolejowa

Rys. 5.7. Sieć drogowa

Żegluga śródlądowa korzysta z około 3 tys. km dróg wodnych. Większość przewozów przypada na Dniepr, Prypeć, Desnę oraz dolny Dunaj. Dniepr jest żeglowny na długości ponad 2000 km. Dzięki zbudowaniu kaskady zbiorników wodnych, przekształcił się w głębokowodny szlak żeglowny ze zmechanizowanymi portami w Kijowie, Dniepropietrowsku, Zaporozżu i Chersoniu.

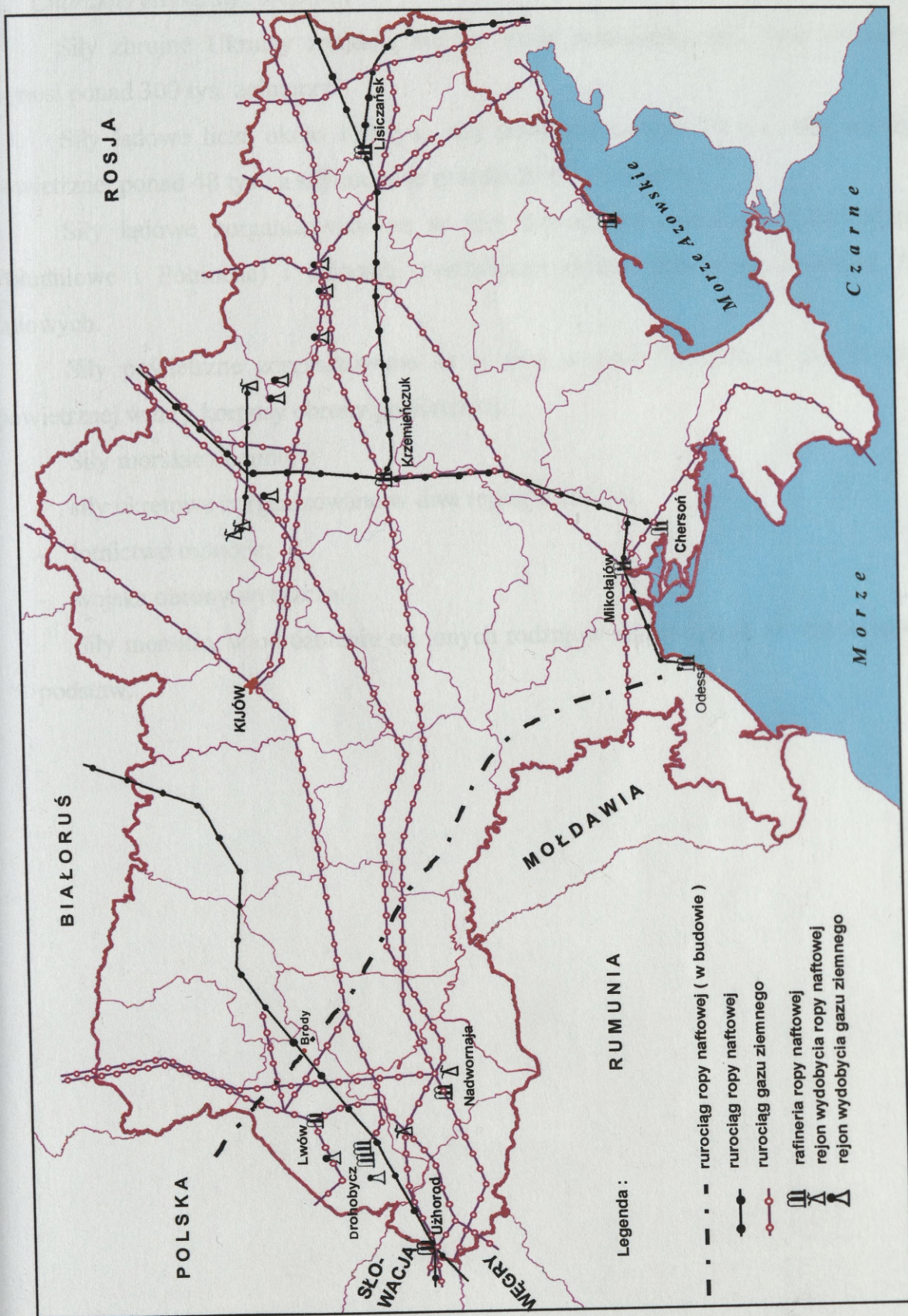
System przesyłania gazu (rys.5.8) na Ukrainie składa się z gazociągów o długości około 34,4 tys. km. Zdolność przesyłowa tego systemu wynosi około 230 mld m³ w ciągu roku. System ten daje możliwość zaopatrzenia w gaz 70 tys. zakładów produkcyjnych oraz około 80% ogólnej liczby mieszkań w miastach i we wsiach. Umożliwia on przesyłanie przez Ukrainę gazu do Węgier, Słowacji, Polski, Czech, Jugosławii, Austrii, Niemiec, Francji, Włoch i Turcji w ilości około 100 mld m³ w ciągu roku.

Przez terytorium Ukrainy z Federacji Rosyjskiej biegnie międzynarodowy magistralny rurociąg naftowy – południowe odgałęzienia rurociągu naftowego „Przyjaźń”, którym przesyłana jest ropa m.in. na Węgry i do Słowacji. Rafinerie ropy naftowej znajdują się w miastach Lisiczańsk, Krzemieńczuk, Odessa, Nadwornaja, Drohobycz i Lwów

6. SIŁY ZBROJNE

6.1. Informacje podstawowe

- *Rodzaje sił zbrojnych: siły lądowe, siły powietrzne, siły obrony powietrznej, siły morskie Gwardia Narodowa, obrona cywilna*
- *Potencjalne możliwości mobilizacyjne:*
(mężczyźni w wieku 15-49 lat) 12 434,5 tys.
- *Rzeczywiste możliwości mobilizacyjne:*
(mężczyźni w wieku 15-49 lat zdolni do służby wojskowej): 9740,7 tys.
- *Liczba mężczyzn osiągających wiek poborowy w danym roku:* 365,8 tys.
- *Wydatki na obronność:* \$ 414 mln
- *Procentowy udział wydatków na obronność w PKB:* 1,4%

Rys. 5.8. Rurociagi

6.2. Charakterystyka sił zbrojnych

Siły zbrojne Ukrainy znajdują się na etapie restrukturyzacji. Stan osobowy wynosi ponad 300 tys. żołnierzy.

Siły lądowe liczą około 170 tys., siły powietrzne około 70 tys., siły obrony powietrznej ponad 48 tys., a siły morskie niecałe 20 tys. żołnierzy.

Siły lądowe zorganizowane są w trzy dowództwa operacyjne (Zachodnie, Południowe i Północne) i jednostki centralnego podporządkowania dowódcy sił lądowych.

Siły powietrzne zorganizowane są w dwa korpusy lotnicze, a siły obrony powietrznej w trzy korpusy obrony powietrznej.

Siły morskie obejmują:

- siły okrętowe zorganizowane w dwa rejonu morskie;
- lotnictwo morskie;
- wojska obrony wybrzeża.

Siły morskie, w odróżnieniu od innych rodzajów sił zbrojnych tworzone są od podstaw.

Prowincje, podprovincje i makroregiony fizycznogeograficzne na Ukrainie

Nr klasyfikacji dziesiątnej	Nazwa polska	Nazwa ukraińska
84.	Strefa lasów mieszanych i podstrefa południowej tajgi	
845.	Polesie	Polissja
845.4.	Polesie Wołyńskie	Volynske Pasma
845.5.	Polesie Żytomierskie	Żytomyrske Polissja
845.6.	Polesie Kijowskie	Kyïvske Polissja
845.7.	Polesie Czernihowskie	Černihivske Polissja
845.8.	Polesie Nowogrodzko – Siewierskie	Novohradsko – Sivirske Polissja
85.	Strefa leśno – stepowa	
851.	Wyżyna Wołyńsko – Podolska	Volynsko – Podilška Vysočyna
851.1.	Wyżyna Wołyńska	Volynsko Vysočyna
851.2.	Polesie Małe	Male Polissja
851.3.	Podole Północne	Piwnočni Podile
851.4.	Podole Zachodnie	Zachodni Podile
851.5.	Opole i Gołogóry	Opole i Holohory
851.6.	Podole Wschodnie	Schidni Podile
852.	Wyżyna Naddnieprzańska	Prydniprowska Vysočyna
853.	Nizina Naddnieprzańska	Prydniprowska Nyzovyna
52.	Karpaty	
521.	Podkarpacie Wschodnie	Peredkarpattia
522.	Zewnętrzne Karpaty Wschodnie	
522.1.	Beskiły Wschodnie	Schidni Beskydy
522.2.	Beskiły Połonińskie Wschodnie	Połoniskyj Chrebet
523.	Wewnętrzne Karpaty Wschodnie	
523.1.	Karpaty Marmarowskie	Marmaroski Karpaty
523.5.	Łańcuch Wyhorlacko – Gutyński	Wulkaničnyj chrebet
71.	Półwysep Krymski	
711.	Nizina Północnokrymska	Nyzovyna
712.	Góry Krymskie	Krymske Hory
86.	Strefa stepowa	
861.	Nizina Czarnomorska	Čornomorska Nyzovyna
862.	Wyżyna Nadazowska	Pryazovska Vysočyna
863.	Wyżyna Doniecka	Donečka Vysočyna

Najwyższe szczyty górskie

Karpaty Ukraińskie		Góry Krymskie	
nazwa	wysokość w m n.p.m.	nazwa	wysokość w m n.p.m.
Howerla	2061	Roman – Kosz	1545
Brebeneskut	2032	Demir – Kapu	1540
Petros	2020	Zeitun – Kosz	1534
Gutin Tomnatik	2016	Kemal – Ererek	1529
Rebra	2010	Eklizi – Burun	1527
Pin - Iwan	1936	Angara – Burun	1453

Największe rzeki Ukrainy

Nazwa rzeki	Wpada do:	Długość w km		Dorzecze w tys. km ²	Średni odpływ wód w km ²
		na Ukrainie	całkowita		
Dniepr	M. Czarnego	981	2201	504	52
Bug Płd.	M. Czarnego	806	-	64	3
Pioł	Dniepru	717	-	23	2
Dniestr	M. Czarnego	705	1362	72	11
Doniec	Donu	672	1053	99	5
Siewierny					
Horyń	Prypeci	659	-	28	3
Desna	Dniepru	591	1130	89	11
Ingulec	Dniepru	549	-	15	0,3
Warskła	Dniepru	464	-	15	1,0
Ślucz	Horynia	451	-	14	1,5
Styr	Prypeci	445	494	13	1,8
Bug Zach.	Wisty	392	772	73	.
Teterew	Dniepru	385	-	15	1,4
Suła	Dniepru	363	-	20	1,3
Inguł	Bugu Płd.	354	-	10	.
Roś	Dniepru	346	-	13	0,9
Samara	Dniepru	320	-	23	0,6
Prut	Dunaju	272	967	27	.
Cisa	Dunaju	201	966	153	.
Prypeć	Dniepru	261	761	121	14
Aidar	Dońca Siwiersk.	256	264	7	.
Sejm	Desny	250	748	27	4
Zbrucz	Dniestru	244	-	3	.
Seret	Dniestru	242	-	4	.
Stryj	Dniestru	232	-	3	.
Oskół	Dońca	177	472	15	1,1
Dunaj	M. Czarnego	174	2690	817	.

Największe jeziora i limany

Nazwa jeziora (limanu)	Położenie	Powierzchnia w km ²	Długość w km	Maksymalna szerokość w km	Maksymalna głębokość w m
Dniestrowski Liman	Wybrzeże Morza Czarnego	360,0	42,0	12,0	2,7
Kunduk Sasik	-"-	204,8	35,0	11,0	3,9
Tiligutski	-"-	170-150	80,0	3,5	21,0
Mołoczne	Wybrzeże Morza Azowskiego	168,0	35,0	10,0	3,0
Jałpuch	Rozlewisko Dunaju	149,0	39,0	5,0	6,0
	-"-	93,5	20,0	10,0	2,0
Kagut	-"-	90,0	25,0	8,0	7,0
Szagany	Wybrzeże Morza Czarnego	74,0	11,5	9,3	2,0
Alibej	-"-	72,0	15,0	11,0	2,5
Sasyk (Sasyk Siwosz)	Półwysep Krym	71,0	18,0	12,0	1,2
Chadzybiejski	Wybrzeże Morza Czarnego	70,0	40,0	3,5	13,5
Katłabuch	Dorzecze Dunaju	67,0	21,0	6,0	4,0
Kitaj	-"-	60,0	24,0	3,5	5,0
Kujalnicki	Wybrzeże Morza Czarnego	60-56	28,0	2,5	3,0
Donusław	Półwysep Krym	48,2	30,0	8,5	27,0
Burdacki	Wybrzeże Morza Czarnego	30,0	15,0	2,7	2,0
Aktaskie	Półwysep Krym	26,8	8,0	3,5	0,1
Świtaż	Dorzecze Bugu	24,2	9,3	27,5	58,0
Uzunlarskie	Półwysep Krym	21,2	10,0	5,5	0,1
Kirleuckie	-"-	20,8	13,2	30	0,6

Gęstość zaludnienia według obwodów

Republika Krym i obwody	Powierz- chnia w tys. km ²	Ludność w tys. osób	W tym:		Ludność miejska w %	Średnia gęstość zaludnie- nia
			Miejska	Wiejska		
UKRAINA	603,7	50499,9	34271,6	16228,3	67,9	84
Autonomiczna Republika Krym	26,1	2157,7	1353,0	803,8	62,7	83
Kijów	0,8	2629,3	2629,3	0	100	3287
Charkowski	31,4	3024,4	2384,6	6398	78,8	96
Chersoński	28,5	1246,8	766,5	480,3	61,5	44
Chmielnicki	20,6	1485,7	776,8	708,9	52,3	72
Czerkaski	20,9	1478,7	811,6	667,1	54,9	71
Czerniowiecki	8,1	938,5	400,8	537,7	42,7	116
Czernihowski	31,9	1318,5	763,9	554,6	57,9	41
Dniepropietrowski	31,9	3775,4	3156,3	619,1	83,6	118
Doniecki	26,5	5064,4	4568,0	496,4	90,2	191
Iwano- Frankowski	13,9	1463,6	635,3	828,3	43,4	105
Kijowski	28,1	1864,0	1074,2	789,8	57,6	66
Krzyworoski	24,6	1197,8	733,2	464,6	61,2	49
Lwowski	21,8	2739,6	1666,9	1072,7	60,8	101
Ługański	26,7	2706,4	2337,9	368,5	86,4	126
Mikołajewski	24,6	1322,5	874,3	448,2	66,1	54
Odeski	33,3	2547,8	1676,4	871,4	65,8	77
Połtawski	28,8	1708,3	1000,4	707,9	58,6	59
Równieński	20,1	1192,2	567,6	624,6	47,6	59
Sumski	23,8	1369,8	886,1	483,7	64,7	58
Tarnopolski	13,8	1168,4	512,8	655,6	43,9	85
Winnicki	26,5	1847,6	884,9	962,2	47,9	70
Wołyński	20,2	1067,9	555,5	512,4	52,0	53
Zakarpcki	12,8	1288,2	502,7	785,5	39,0	101
Zaporoski	27,2	2042,2	1561,7	480,8	76,5	75
Żytomierski	29,9	1457,1	815,3	641,8	56,0	49
Sewastopol	0,9	397,3	374,7	22,6	94,3	441

Miasta z liczbą ludności powyżej 100 tys. mieszkańców

Nazwa miasta	1991	1998	Nazwa miasta	1991	1998
miasta w przedziale 100-200 tys.			Iwanofrankowski	226	237
Ałczewsk	126	121	Kirowograd	278	270
Berdiańsk	135	132	Krzemieńczuk	241	241
Eupatoria	111	114	Ługańsk	504	475
Enakijew	120	109	Łuck	210	218
Kamieniec Podolski	105	108	Makijewka	424	395
Kercz	178	167	Połtawa	320	317
Kramatorsk	201	191	Równe	239	245
Krasnyj	113	105	Sewastopol	366	356
Lisiczańsk	126	119	Symferapol	353	341
Melitopol	177	171	Sumy	301	300
Nikopol	159	152	Tarnopol	218	235
Nowogród	134	130	Winnica	381	389
Oleksandria	105	101	Żytomierz	298	298
Siewierodonieck	133	129	Miasta w przedziale 500 tys. – 1 mln		
Słowiańsk	137	130	Krzywy Róg	735	715
Stachanow	113	105	Lwów	802	794
Użgorod	123	127	Marinpol	522	500
Miasta w przedziale 200-500 tys.			Mikołajów	532	518
Biała Cerkiew	204	215	Zaporoże	897	863
Czernihów	306	311	Miasta powyżej 1 mln		
Czerniowce	259	259	Charków	1623	1521
Czerkasy	301	311	Dniepropietrowsk	1183	1122
Chersoń	365	359	Donieck	1121	1065
Chmielnicki	245	260	Kijów	2635	2621
Dnieprodzierżyński	284	275	Odessa	1101	1027
Gorłowka	337	309			

Podział administracyjny

Obwody	Powiaty	Miasta		Powiaty miejskie	Osiedla typu miej- skiego	Rady wiejskie
		ogółem	w tym krajowych republik i obwodów podporządk.			
UKRAINA	490	448	168	121	896	10 222
Krym	14	16	11	3	56	243
Charkowski	27	17	7	9	60	383
Chersoński	18	9	3	1	30	255
Chmielnicki	20	13	5	-	24	557
Czerkaski	20	16	6	2	15	522
Czerniowiecki	11	11	1	3	8	250
Czernihowski	22	15	3	2	10	524
Dniepropietrowski	22	20	11	18	48	287
Doniecki	18	51	28	21	134	253
Iwano- Frankowski	14	15	5	-	24	471
Kijowski	25	25	11	-	30	608
Kijów	-	1	1	14	1	-
Krzyworoski	21	12	4	2	26	375
Lwowski	20	43	7	5	34	625
Ługański	18	37	14	4	109	202
Mikołajewski	19	9	5	4	17	287
Odeski	26	19	7	8	32	438
Połtawski	25	15	5	3	21	463
Rówieński	16	10	4	-	17	337
Sumski	18	15	7	2	20	384
Sewastopol	-	2	1	4	1	4
Tarnopolski	17	16	1	-	19	375
Winnicki	27	17	4	3	30	662
Wołyński	16	11	4	-	22	379
Zakarpacki	13	10	2	-	20	295
Zaporoski	20	14	5	7	23	263
Żytomierski	23	9	4	2	45	580

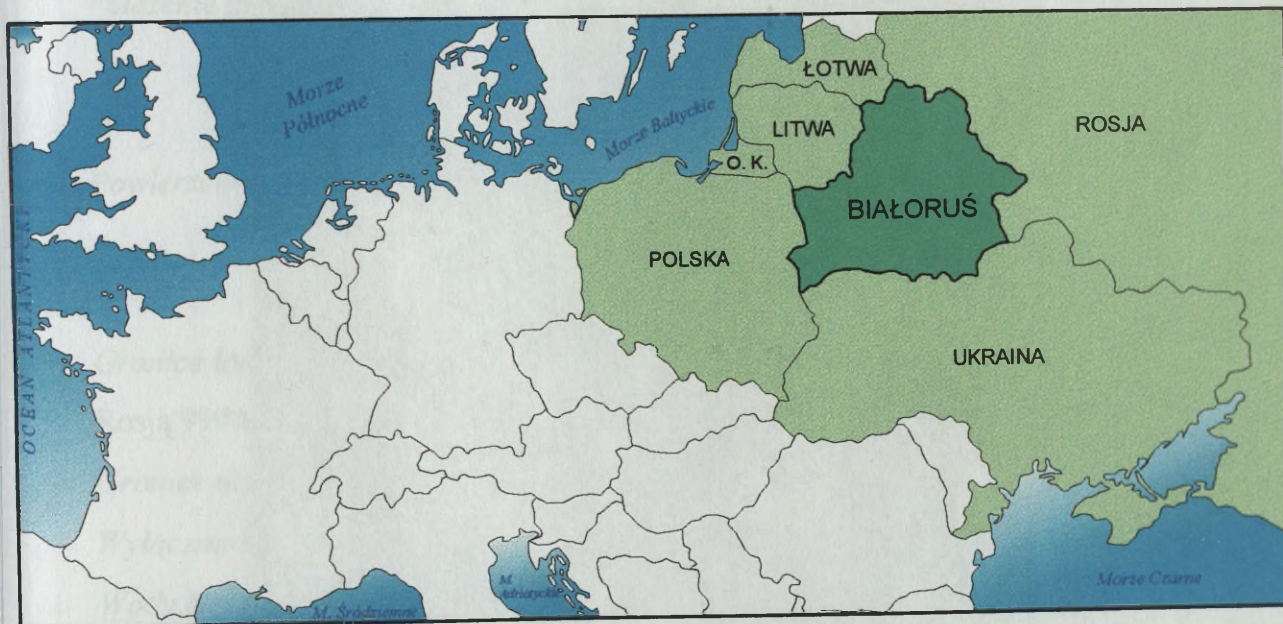
Okręgi i ośrodki przemysłowe

NAZWA OKRĘGU I OŚRODKA	CHARAKTERYSTYKA
1	2
1) KIJÓW	Jeden z większych okręgów przemysłowych i kulturalno-naukowych Ukrainy. Rozwinięty przemysł maszynowy (obrabiarki, koparki, maszyny i urządzenia dla różnych gałęzi przemysłu), precyzyjny, elektroniczny, środków transportu (statki rzeczne i morskie, ciągniki), chemiczny i włókienniczy. Wielki węzeł transportowy (węzeł kolejowy i drogowy, port lotniczy i port rzeczny dostępny dla statków morskich o wyporności do 3000 DWT).
2) CHARKÓW	Jeden z większych okręgów przemysłowych i kulturalno-naukowych Ukrainy. Rozwinięty przemysł maszynowy (obrabiarki, turbiny, maszyny górnicze, drogowe i rolnicze), metalowy, materiałów budowlanych, środków transportu (ciągniki, lokomotywy), spożywczy, włókienniczy, chemiczny i zbrojeniowy (produkcja czołgów). Wielki węzeł transportowy (węzeł kolejowy, drogowy i port lotniczy).
3) DONIECKI	Główny ośrodek przemysłowy w Donieckim Zagłębiu Węglowym. Rozwinięte górnictwo (węgiel kamienny, sól, rtęć), hutnictwo żelaza, przemysł maszynowy, metalowy, chemiczny, materiałów budowlanych, spożywczy i odzieżowy. Rejon aglomeracji cechuje się intensywnym rolnictwem typu miejskiego. Duży węzeł transportowy (węzeł kolejowo-drogowy i port lotniczy).
4) DNIEPROPIETROWSK	Jeden z głównych ośrodków przemysłowych i kulturalno-naukowych Ukrainy. Rozwinięte hutnictwo żelaza, przemysł metalowy (produkcja rur), elektrotechniczny, zbrojeniowy, chemiczny, spożywczy, obuwniczy i drzewny. W pobliżu wydobywanie rud żelaza i manganu. Wielki węzeł transportowy (węzeł kolejowy) drogowy, port lotniczy i port rzeczny nad Dnieprem).
5) ZAPOROŻE	Jeden z głównych ośrodków przemysłowych Ukrainy. Rozwinięte hutnictwo (duże wielkie huty żelaza i huta aluminium), przemysł chemiczny (zakłady koksochemiczne), elektrotechniczny (fabryka transformatorów, maszynowy, środków transportu (fabryka samochodów), materiałów budowlanych (materiały ogniotrwałe). W pobliżu elektrownia jądrowa i wodna. Duży węzeł transportowy (węzeł kolejowy, drogowy, port lotniczy i port rzeczny).

1	2
6) KRZYWY RÓG	Wielki ośrodek eksploatacji rud żelaza. Rozwinięte hutnictwo żelaza, przemysł maszynowy, cementowy, drzewny i spożywczy.
7) LWÓW	Największy ośrodek gospodarczy i kulturalno-naukowy Ukrainy Zachodniej. Rozwinięty przemysł samochodowy (autobusy, samochody ciężarowe, maszyny rolnicze), elektroniczny (telewizory), spożywczy, chemiczny (rafineria ropy naftowej), włókienniczy i odzieżowy. Duży i ważny węzeł transportowy (węzeł kolejowy i drogowy, port lotniczy połączony rurociągiem gazowym z Daszawą). W pobliżu Lwowa wydobywanie ropy naftowej, gazu ziemnego, soli potasowej, węgla kamiennego i brunatnego.
8) ODESSA	Duży ośrodek przemysłowy, naukowy i kulturalny. Największy port na ukraińskim wybrzeżu Morza Czarnego. Rozwinięty przemysł maszynowy (obrabiarki, maszyny rolnicze), stoczniowy, chemiczny (nawozy sztuczne i tworzywa), rafineryjny, spożywczy, skórzany i włókienniczy. Ważny węzeł transportowy (węzeł kolejowy i drogowy, port lotniczy i port morski).
9) KRZEMIEŃCZUK	Duży ośrodek przemysłowy. Rozwinięty przemysł maszynowy, środków transportu (samochody, tabor kolejowy), materiałów budowlanych, petrochemiczny. Ważny węzeł kolejowo-drogowy. W pobliżu Krzemieńczuka kopalnie rud żelaza.
10) NIKOPOL	Jeden z największych w świecie ośrodków wydobywania rud manganu. Rozwinięty przemysł metalowy (walcownia rur) i maszynowy. Duży port rzeczny.

6. BIAŁORUŚ

Terytorium Białorusi położone jest w centralnej części przesmyku bałtycko – czarnomorskiego. Obejmuje ono trzy charakterystyczne obszary fizycznogeograficzne: na północy pas pojezierzy, w części środkowej pas wyżyn, a na południu Polesie. Z tego względu najkorzystniejsze warunki dostępności terenowej występują w części środkowej, która stanowi swego rodzaju korytarz komunikacyjny. Korytarzem tym biegną główne linie kolejowe, drogi samochodowe oraz rurociagi łączące Rosję z Polską i Niemcami.

Rys. 6.1. Położenie Białorusi względem państw sąsiednich

Ze względu na centralne położenie Białorusi na przesmyku bałtycko – czarnomorskim przez jej terytorium przebiega również korytarz komunikacyjny łączący Bałtyk z Morzem Czarnym. Główne szlaki transportowe tego korytarza biegną z Sankt Petersburga do Odessy, a także z republik nadbałtyckich przez Mińsk do Kijowa.

Szczególną rolę na terytorium Białorusi odgrywa Polesie, które stanowi barierę komunikacyjną. W poprzednich wojnach rozdzielała ona fronty na dwie części (oddzielne kierunki strategiczne). Terytorium Białorusi stanowi dla państw nadbałtyckich (Litwy, Łotwy i Estonii) obszar tranzytowy w ich stosunkach gospodarczych z państwami akwenu czarnomorskiego a dla Polski – w jej stosunkach gospodarczych z Rosją. O znaczeniu strategicznym tego państwa decyduje więc jego położenie na skrzyżowaniu głównych osi geostrategicznej Europy ze szlakami łączącymi Bałtyk z Morzem Czarnym.

7. ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE

1.1. Informacje podstawowe

- *Położenie geograficzne:*

23°11' - 32°47' dł. wsch.

51°16' - 56°10' szer. półn.

- *Powierzchnia:* ogółem 207,6 tys. km², w tym:

- obszar lądowy 207,6 tys. km²;

- wody wewnętrzne 0 km²

- *Granice lądowe:* ogółem 2 969 km, w tym: z Polską 399 km, Ukrainą 975 km, Rosją 990 km, Łotwą 143 km, Litwą 462

- *Granice morskie:* 0 km

- *Wyłączna strefa ekonomiczna:* 0 km

- *Wody terytorialne:* 0 km

- *Wysokości ekstremalne:*

- najwyższy punkt: Góra Dzierżyńska 345 m n.p.m. m

- najniższy 80-90 m n.p.m.

- *Użytkowanie terenu:*

- grunty orne 45%

- użytki zielone 2%

- lasy i zadrzewienie 36%

- pozostałe 17%

- *Tereny zmeliorowane:* 1 000 km²

1.2. Warunki naturalne:

Terytorium obejmuje część Pojezierzy Wschodniobałtyckich, Wysoczyzn Podlasko – Białoruskich, Niziny Berezyno – Desniańskiej i Polesia (rys. 6.2 i załącznik 6.1).

Pojezierza Wschodniobałtyckie wyróżniają się urozmaiconą rzeźbą terenu. Występują tu zarówno równiny jak i wzniesienia. Wzniesienia te oddzielone są od siebie zalesionymi dolinami niejednokrotnie zabagnionymi. W zachodniej części omawianego obszaru znajdują się liczne jeziora.

Wysoczyzny Podlasko – Białoruskie obejmują środkową część kraju. W jej skład wchodzi grupa wzniesień ciągnące się od granicy polskiej aż do Dniepru. Najwyższe wzniesienia występują na Wysoczyźnie Mińskiej, z której wypływają: największy lewobrzeżny dopływ Prypeci – Ptycz i największy dopływ Berezyny – Świsłocz.

Nizina Berezyno – Desniańska obejmuje m.in. Wysoczyznę Orszańską i Równinę Orszańsko – Mohylewską, którymi płynie Dniepr w kierunku na południe. Nieco na północ, na Wysoczyźnie Witebskiej znajduje się „Brama Smoleńska”.

Polesie jest obszerną nizyną, w której wydziela się Polesie Zachodnie i Polesie Wschodnie, natomiast rzeka Prypeć dzieli je równoleżnikowo na dwie części. Powierzchnia Polesia jest na ogół równinna z rzadko występującymi grupami wzniesień.

Wzniesienia w formie odrębnych wysp lub długich łańcuchów występują głównie w dorzeczu środkowego odcinka Prypeci. Osiągają one wysokość do 170 m n.p.m. (Łohiszyn – 164 m, Ozarycze – 169 m). Ogólnie jednak Polesie ma charakter kotliny, w której występują podmokłe i zabagnione doliny rzeczne. Z tego powodu jest ono obszarem trudno dostępnym.

Rzeki na Białorusi tworzą gęstą, poplątaną sieć.

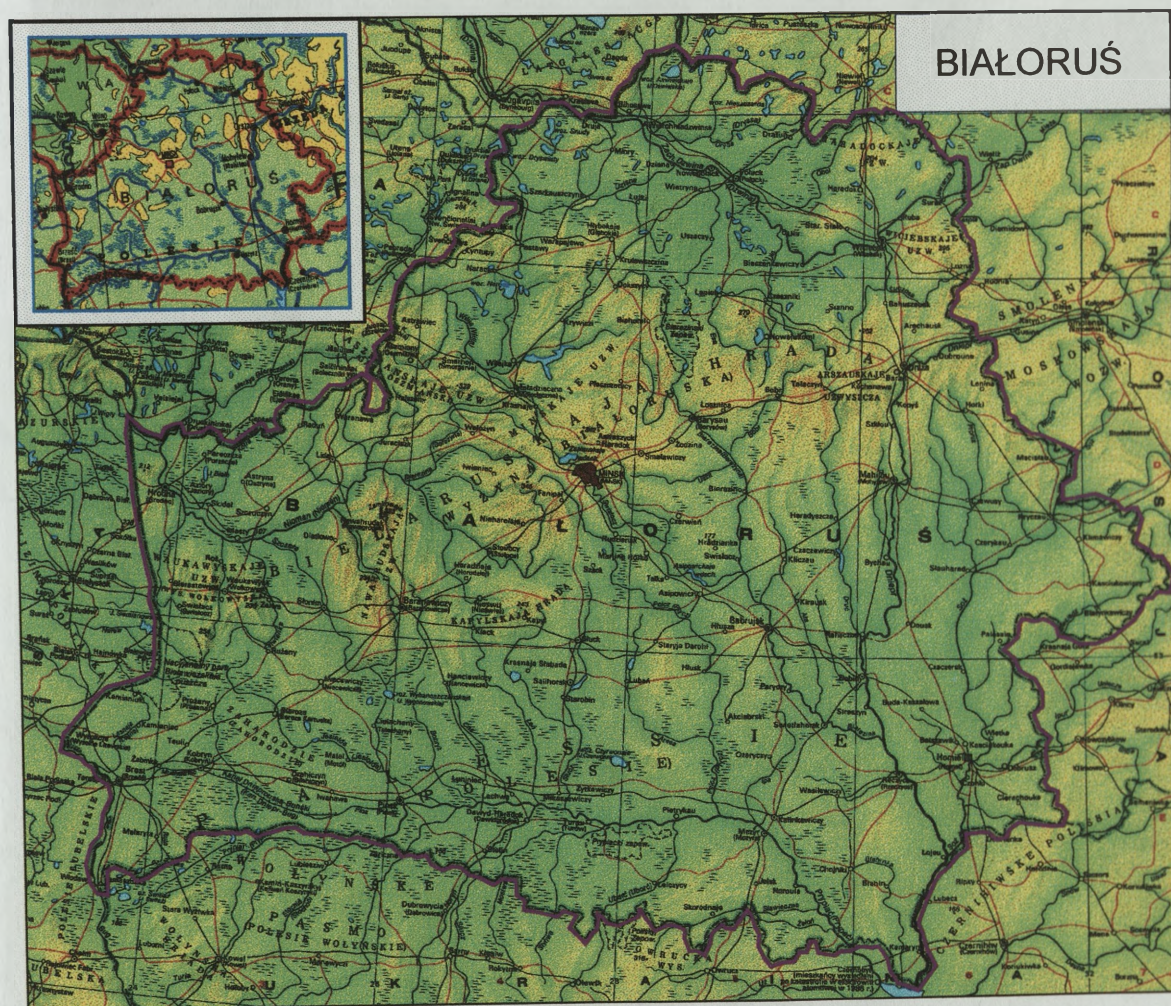
Do najważniejszych rzek Białorusi należą: Prypeć, Dniepr, Berezyna i Dźwina. Charakterystyki tych rzek zawarto w załączniku 6.2.

Jeziora na Białorusi (zał. 6.3) mają charakter bagienny. Ich głębokość wynosi 3 – 8m, dna mają najczęściej pokryte grubą (do 5 m) warstwą szlamu, mułu i łu.

Bagna zgrupowane są głównie w dolinach rzecznych, których ukształtowanie sprzyja szerokim i długotrwałym rozlewom wiosennym.

Lasy występują na całym terytorium Białorusi. Główne skupiska lasów sosnowych znajdują się w środkowej części kraju a lasów dębowych w rejonie Turowa oraz międzyrzeczu Prypeci i Dniepru. Pospolitymi drzewami są: brzoza, olcha i osika.

Klimat jest na ogół łagodny, bez gwałtownych zmian temperatury, wilgotny i niezdrowy. Różnice w klimacie między wschodnią i zachodnią częścią kraju są nieznaczne; największe zimą, najmniejsze latem.

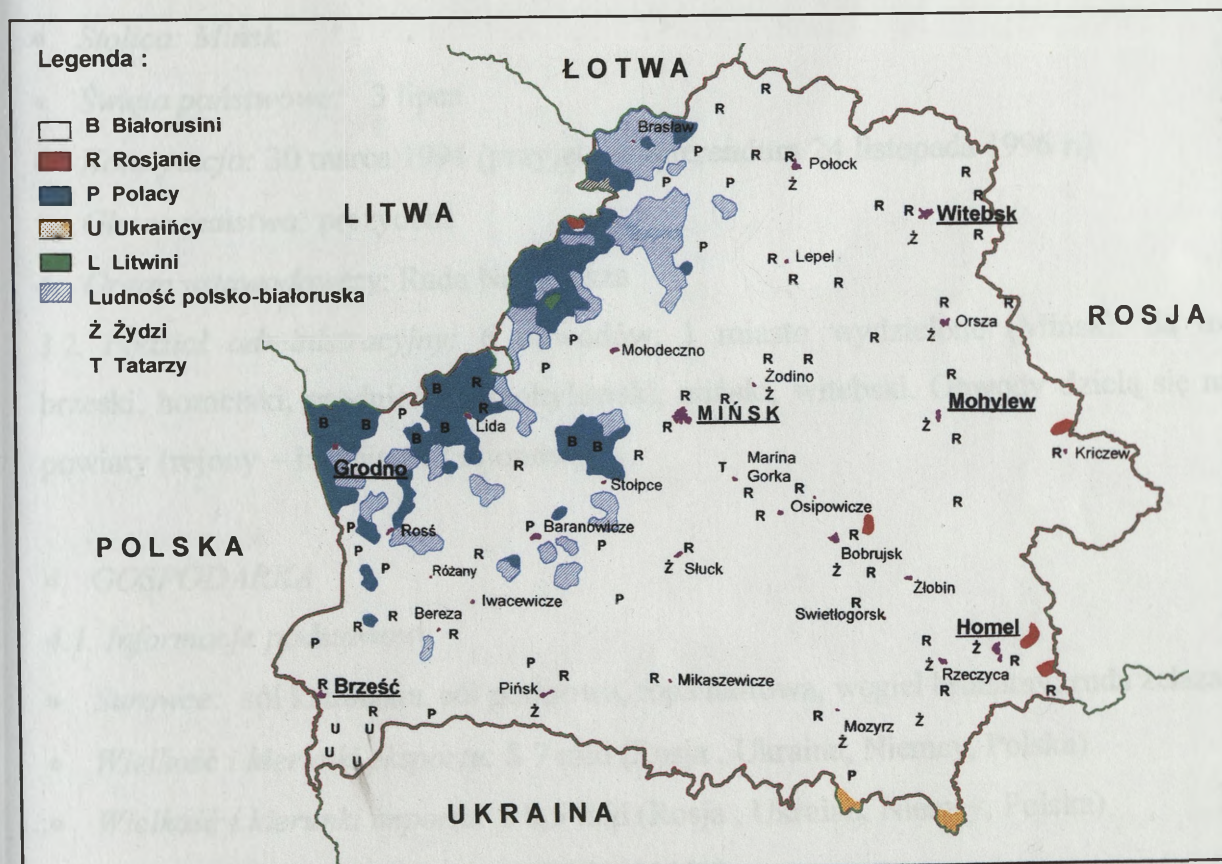

Rys. 6.2. Warunki fizycznogeograficzne

2. LUDNOŚĆ I OSADNICTWO

2.1. Informacje podstawowe

- *Ludność ogółem:* 10 401 784 (1999)
- *Struktura wiekowa:*
  - 0 - 14 lat: 19% (mężczyźni 1 028,0 tys., kobiety 985,0 tys.);
  - 15 - 64 lat: 67% (mężczyźni 3 390,5 tys., kobiety 3 591,2 tys.);
  - 65 i więcej lat: 14% (mężczyźni 463,4 tys., kobiety 943,3);
- *Przyrost naturalny:* - 0,09% (1999)
- *Liczba urodzeń na 1000 mieszkańców:* 9,7
- *Liczba zgonów na 1000 mieszkańców:* 13,7
- *Migracja netto:* 3,13 migrantów/1000 mieszkańców
- *Struktura płci (stosunek liczby mężczyzn do liczby kobiet):*
  - do 15 lat 1,04
  - 15 - 64 0,94
  - 65 i więcej lat 0,49
  - średnia 0,88
- *Średnia długość życia:* 71 lat, w tym: mężczyźni 66 lat, kobiety 76 lat
- *Struktura narodowościowa:*
  - Białorusini 77,9%
  - Rosjanie 13,2%
  - Polacy 4,1 %
  - Ukraińcy 2,9%
  - inni 1,9%
- *Wyznania:* prawosławne 80%, inne (rzymskokatolickie, protestanckie, judaizm) - 20%
- *Język:* białoruski, rosyjski, inne
- *Alfabetyzacja:* 98%
- *Urbanizacja:* 76, %

Rys. 6.3. Gęstość zaludnienia i mniejszości narodowe

2.2. Osadnictwo

System osadniczy Białorusi tworzą 102 miasta i ponad 1750 osiedli. Gęstość sieci osadniczej jest mała, gdyż średnia odległość między miastami wynosi ponad 40 km, a między osiedlami 11 km. Najwięcej miast jest w obwodach mińskim, brzeskim, witebskim i homelskim. Miast z liczbą ludności powyżej 50 tys. mieszkańców jest 22, powyżej 100 tys. – 15 (załącznik 6.6).

3. USTRÓJ I PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

3.1. Informacje podstawowe

- *Ustrój państwowy*: republika
- *Nazwa państwa*:
  - konwencjonalna pełna: Respublika Byelarus
  - konwencjonalna skrócona: Belarus
  - lokalna pełna: Respublika Biełaruś
  - lokalna skrócona: Belorussian
- *Stolica*: Mińsk
- *Święta państwowe*: 3 lipca
- *Konstytucja*: 30 marca 1994 (przyjęta w referendum 24 listopada 1996 r.)
- *Głowa państwa*: prezydent
- *Organ ustawodawczy*: Rada Najwyższa

3.2. *Podział administracyjny*: 6 obwodów, 1 miasto wydzielone (Mińsk). Są to: brzeski, homelski, grodzieński, mohylewski, miński, witebski. Obwody dzielą się na powiaty (rejony – łącznie 118 rejonów).

4. GOSPODARKA

4.1. Informacje podstawowe

- *Surowce*: sól kamienna, sól potasowa, ropa naftowa, węgiel brunatny, ruda żelaza.
- *Wielkość i kierunki eksportu*: \$ 7 mld (Rosja, Ukraina, Niemcy, Polska)
- *Wielkość i kierunki importu*: \$ 8,5 mld (Rosja, Ukraina, Niemcy, Polska)
- *Produkcja energii elektrycznej*: 26,1 mld kWh, w tym:
  - elektrownie ciepłe 99,9%

- elektrownie wodne   0,1%
- elektrownie jądrowe   0%
- elektrownie inne   0%
- *Produkt krajowy brutto według parytetu siły nabywczej: \$ 53,7 mld (1998)*
- *Realne tempo wzrostu: 7%*
- *Produkt krajowy na jednego mieszkańca: \$ 5,2 tys.*
- *Udział produktu krajowego w sektorach gospodarki:*
  - rolnictwo   20%
  - przemysł   43%
  - usługi   37%
- *Ludność żyjąca w ubóstwie: b. d.*
- *Inflacja: 182%*
- *Siła robocza ogółem: 4,3 mln*
- *Siła robocza według zawodów:*
  - rolnictwo i leśnictwo   19%
  - przemysł i budownictwo   40%
  - usługi   41%

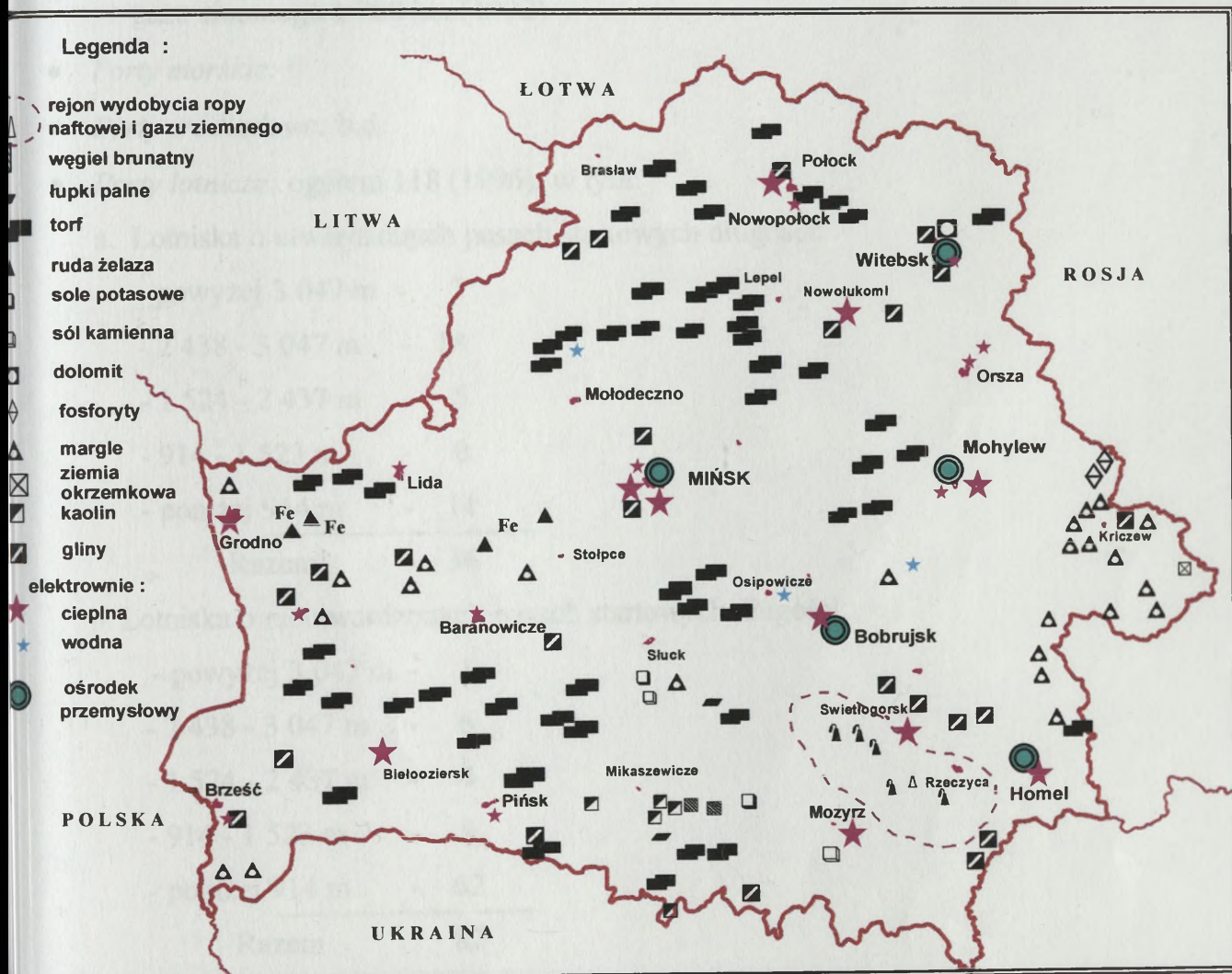
4.2. Przegląd gospodarki

Gospodarka Białorusi rozwija się głównie w oparciu o importowane surowce. Na jej terytorium znajduje się ropa naftowa (rejon Świetłogorsk – Rzczyca – Głuck – Oktriabskij), węgiel brunatny, ruda żelaza a nawet diamenty i złoto. Nie są one jednak wydobywane, poza ropą, której uzyskuje się około 2 mln ton, tj. 20% krajowego zapotrzebowania.

Przemysł skoncentrowany jest w kilku rejonach kraju (rys. 6.4.). Przemysł petrochemiczny skoncentrowany jest w Nowopołocku, Mozyrzu, Połocku, Mohylewie, Borysowie, Bobrujsku, Świetłogorsku, Kalinkowiczach i Lidze. Przemysł maszynowy rozmieszczony jest w wielu ośrodkach.

Na Białorusi rozwinął się przemysł środków transportu, głównie produkcja samochodów ciężarowych, ciągników i statków rzecznych. Rozwinięty jest też

przemysł chemiczny (kombinat nawozów potasowych w Soligorsku), paliwowo – rafineryjny i inne (rys. 6.4).

Rys. 6.4. Surowce i przemysł

5. INFRASTRUKTURA TRANSPORTU

5.1. Informacje podstawowe

- **Koleje:** ogółem 5 563 km, w tym:
  - szerokotorowe 5 563 (zelektryfikowanych 894 km);
- **Drogi:** ogółem 53,4 tys. km, w tym:
  - utwardzone 52,4
  - nieutwardzone 1,0 tys. km

- *Drogi wodne*: 2 493 km
- *Rurociągi*:
  - ropy naftowej i produktów naftowych 2 906 km
  - gazu ziemnego 1 980 km (1992)
- *Porty morskie*: 0
- *Porty śródlądowe*: b.d.
- *Porty lotnicze*: ogółem 118 (1996), w tym:
  - a. Lotniska o utwardzonych pasach startowych długości:

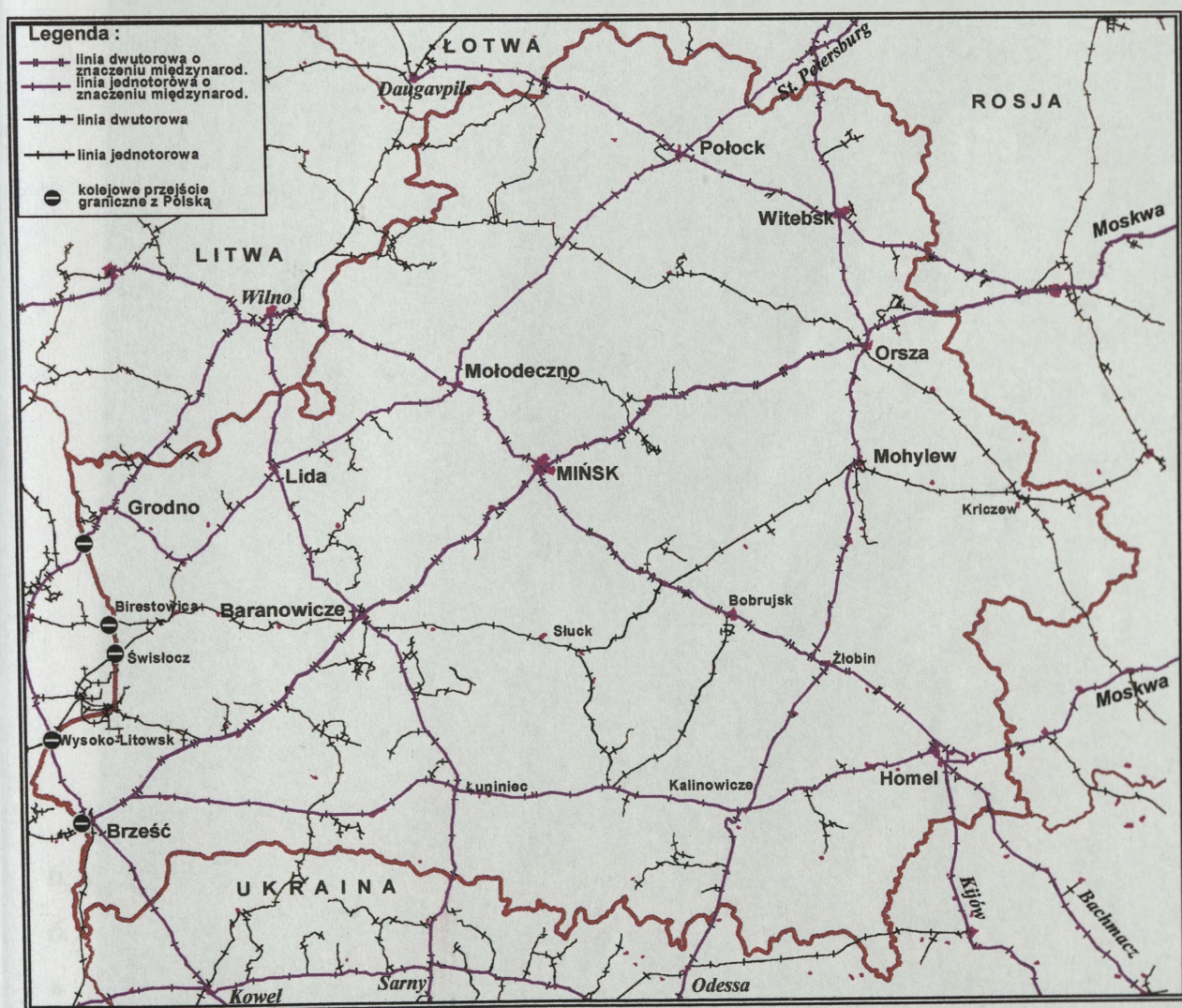
- powyżej 3 047 m	-	2
- 2 438 - 3 047 m	-	18
- 1 524 - 2 437 m	-	5
- 914 - 1 523 m	-	0
- poniżej 914 m	-	11
Razem		36
  - b. Lotniska o nieutwardzonych pasach startowych długości:

- powyżej 3 047 m	-	1
- 2 438 - 3 047 m	-	6
- 1 524 - 2 437 m	-	4
- 914 - 1 523 m	-	9
- poniżej 914 m	-	62
Razem		82
  - c. Lądowiska: 0

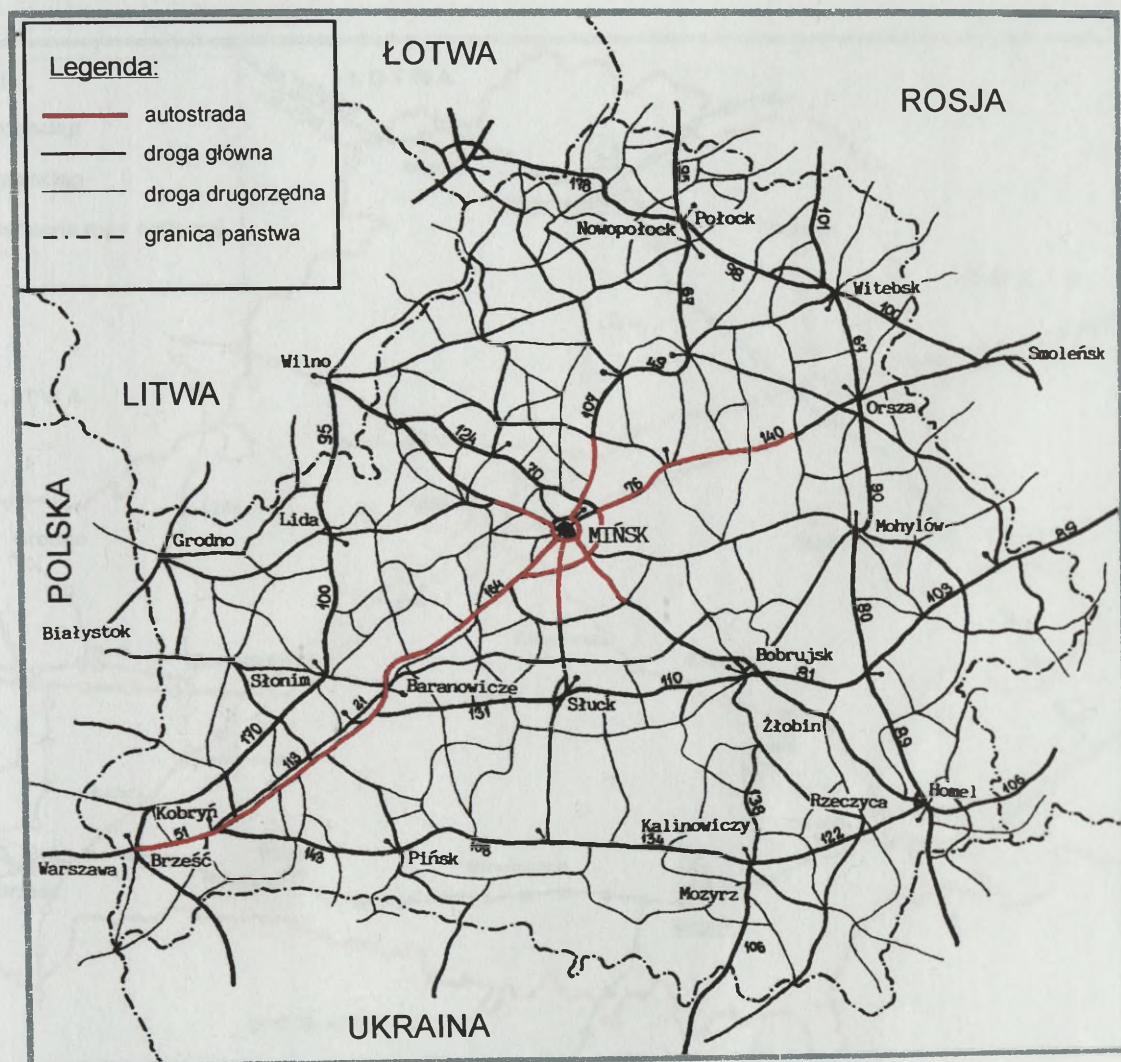
5.2. Przegląd infrastruktury transportu

Na rozwój infrastruktury transportowej Białorusi duży wpływ wywarła przynależność tego państwa do Związku Radzieckiego. Rozwinęły się wówczas szlaki komunikacyjne łączące poszczególne centra gospodarcze jednolitej wówczas przestrzeni gospodarczej. Były to równoleżnikowe szlaki komunikacyjne wiodące do byłej NRD oraz szlaki południkowe, łączące republiki nadbałtyckie z Ukrainą. Po rozpadzie Związku Radzieckiego duże znaczenie gospodarcze zachowały szlaki komunikacyjne biegnące z Rosji do Polski i Europy Zachodniej a straciły nieco na znaczeniu szlaki południkowe.

Na skrzyżowaniu wspomnianych wyżej szlaków transportowych ukształtowały się główne węzły transportowe. Są to: Orsza, Mińsk, Brześć, Połock, Mołodeczno, Lida, Grodno, Homel, Kalinowicze, Łuniniec, Witebsk, Mohylew, Żłobin. Do najważniejszych z nich należą: Orsza, Homel, Mińsk, Połock i Brześć. Tu bowiem krzyżują się różne rodzaje transportu. Najważniejsze linie kolejowe, drogi samochodowe i rurociągi przedstawiono na rysunkach 6.5, 6.6 i 6.7.

Rys. 6.5. Elementy infrastruktury kolejowej

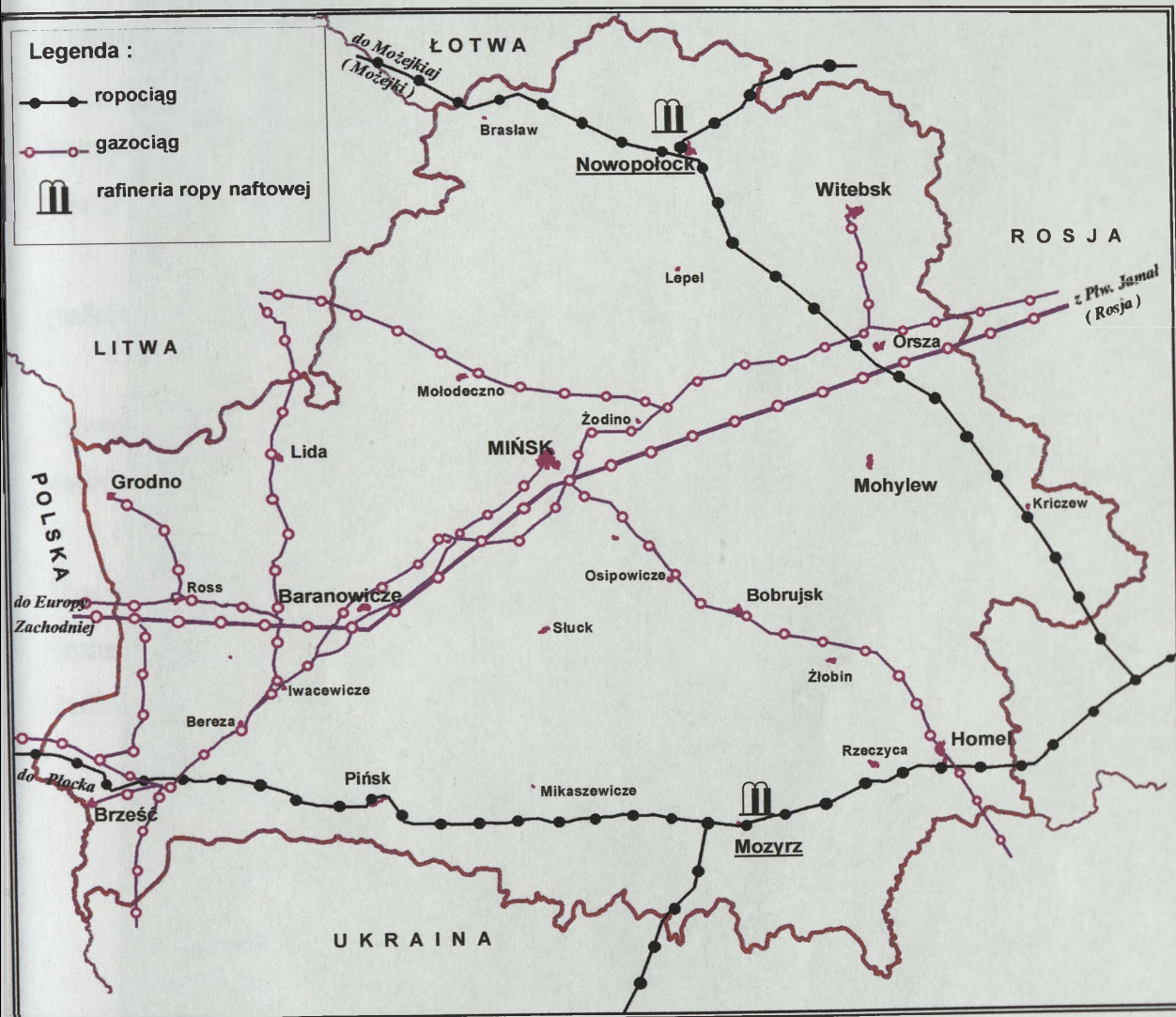

Rys. 6.6. Elementy infrastruktury samochodowej

6. SIŁY ZBROJNE

6.1. Informacje podstawowe

- *Rodzaje sił zbrojnych:* wojska lądowe, wojska lotnicze, wojska obrony powietrznej, jednostki centralnego podporządkowania
- *Potencjalne możliwości mobilizacyjne:*
(mężczyźni w wieku 15-49 lat) 2 700 tys.

Rys. 6.7. Elementy infrastruktury rurociągowej

- *Rzeczywiste możliwości mobilizacyjne:*
(mężczyźni w wieku 15-49 lat zdolni do służby wojskowej): 2 115 tys.
- *Liczba mężczyzn osiągających wiek poborowy w danym roku:* 79,9 tys.
- *Wydatki na obronność:* \$ 100 mln
- *Procentowy udział wydatków na obronność w PKB:* 2,0%

6.2. Charakterystyka sił zbrojnych

Siły zbrojne Białorusi liczą 83 tys. żołnierzy, w tym siły lądowe 61 tys., siły powietrzne 12 tys. i siły obrony powietrznej 10 tys.

W skład sił lądowych wchodzi trzy korpusy armijne, Siły Mobilne i jednostki wzmocnienia. Podstawową jednostką w strukturze organizacyjnej korpusu armijnego jest brygada. W skład Sił Mobilnych wchodzi trzy brygady.

Siły powietrzne tworzy osiem baz lotniczych (stanowiących ekwiwalenty pułków lotniczych), trzy bazy śmigłowców i dwie eskadry śmigłowców.

W skład systemu obrony powietrznej wchodzi: Centralne Stanowisko Dowodzenia, wojska raketowe (pięć brygad i trzy pułki), oraz wojska radiotechniczne.

Na terytorium Białorusi znajduje się około 50 obiektów sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej. Do najważniejszych z nich należą: Centrum Łączności Sił Morskich (miasto Wilejka), stacja radiolokacyjna wczesnego ostrzegania (Baranowicze) i stacja radiolokacyjna systemu dalszej nawigacji (Stonim).

Prowincje, podprovincje i makroregiony fizycznogeograficzne na Białorusi

Nazwa polska		Nazwa w języku narodowym
842	POJEZIERZE WSCHODNIOBAŁTYCKIE	
842.3	Pojezierze Łatgalskie (Inflanckie)	Asvejskaja hrada ³⁾ (na Łotwie Latgales aukstene)
842.4	Pojezierze Brasławskie	Braslauskae uzvyšša ³⁾ Braslavsko-Osvejskaja vozvyšennost ⁴⁾
842.5	Równina Połocka	Polockaja nizina ^{3), 4)}
842.6	Pojezierze Białoruskie	Belaruskae paazerie ³⁾
842.7	Pojezierze Litewskie	Paskutiniojo apledejimo pakraštiniu moreniniu aukštumu sričiai ¹⁾
843	WYSOCZYŻNY PODLASKO- BIAŁORUSKIE	
843.1	Wysoczyzna Mińska	Minskae uzvyšša ³⁾
843.2	Poniemnie	Nėmanskaja voblastć ³⁾
843.3	Nizina Północnopolaska	w Polsce, na Białorusi tylko okolica Grodna
834.4	Przedpolesie Zachodnie	
844	NIZINA BEREZYŃSKO- DESNIAŃSKA	
844.1	Przedpolesie Wschodnie	Predpolese ⁴⁾
844.2	Środkowe Podnieprze	Pridneprovie ⁴⁾
845	POLESIE	
845.1-2	Polesie Zachodnie	845.11÷16 w Polsce ²⁾ Bresckae Palessie
845.3	Polesie Wschodnie	-

¹⁾ Basalykas 1965, ²⁾ Kondracki 1988, ³⁾ Dziemenciu, Šklar i Jakuška 1959, ⁴⁾ Atlas Belorusskoj SSR 1990

Charakterystyka głównych rzek

Lp.	Nazwa	Długość		Powierzchnia dorzecza		Średnioroczny przepływ wody	Stanowisko pomiarowe przepływu
1	Dniepr	2 145	690	504 000	117 750	371	Rzeczycza
2	Dźwina Zachodnia	1 020	328	87 900	33 100	282	Połock
3	Niemen	937	459	98 200	34 610	213	Grodno
4	Bug Zachodni	831	169	73 470	10 360	.	.
5	Prypeć	761	495	121 000	51 370	369	Mozyrz
6	Soż	648	493	42 140	21 700	205	Homel
7	Berezyna	613	613	24 500	24 500	141	ujście rzeki
8	Wilja	510	276	25 100	10 920	70,5	Michaliszki
9	Ptycz	421	421	9 470	9 470	.	.
10	Szczara	325	325	6 730	6 730	.	.
22	Świsłocz	297	297	5 160	5 160	.	.

Charakterystyka największych jezior

Lp.	Nazwa	Powierzchnia	Głębokość		Miejsce położenia - obwód
			maksymalna w m	średnia w m	
1	Narocz	79,6	24,7	8,9	Miński
2	Oświejskie	52,8	7,5	2,0	Witebski
3	Czerwone	40,3	2,9	0,7	Homelski
4	Łukomelskie	37,7	11,5	6,6	Witebski
5	Drywiaty	36,1	12,0	6,1	Witebski
6	Wygonowskie	26,0	2,3	1,2	Brzeski
7	Nieszczerdo	24,6	8,1	3,4	Witebski
8	Świr	22,3	8,7	4,7	Miński
9	Snudy	22,0	16,5	4,9	Witebski
10	Czarne	17,7	6,6	1,8	Brzeski
11	Miadiel	16,2	24,6	6,3	Miński
12	Lisno	15,7	6,1	2,6	Witebski
13	Jezieriszczce	15,4	11,5	4,4	Witebski
14	Sielawa	15,0	17,6	6,3	Miński
15	Strusto	13,0	23,0	7,3	Witebski
16	Miastrowo	13,1	11,3	5,4	Miński
17	Ryczu	12,8	51,9	10,2	Witebski
18	Łoswido	11,4	20,2	7,2	Witebski
19	Lepielskie	10,2	33,7	7,3	Witebski
20	Dryświaty	45	12,0	6,0	Witebski (graniczne)

Jeziora zaporowe (sztuczne)

Lp.	Nazwa rzeki	Nazwa zbiornika	Dług. x szer. w km	Lp.	Nazwa rzeki	Nazwa zbiornika	Dług. x szer. w km
1	Wilia	Wilejski	30 x 2÷4 13 x 1,5÷3	6	Świsłocz	Osipowicki	20 x 0,2÷0,1
2	Świsłocz	Zasławski	9 x 4	7	Jasiołda	Sielecki	8 x 2÷4
3	Oressa (dopływ Ptyczy)	Lubański	15 x 2,5÷4	8	Morocz	Morocz	5 x 5
4	Słucz pñ.	Soligorski	20 x 0,5÷1,5	9	Łań	Łoktysz	5 x 3
5	Druć (Druć)	Czygirinski	15 x 1÷1,5	10	Pogost	Pogost	7 x 1÷1,5

Powierzchnia, ludność i gęstość zaludnienia według obwodów

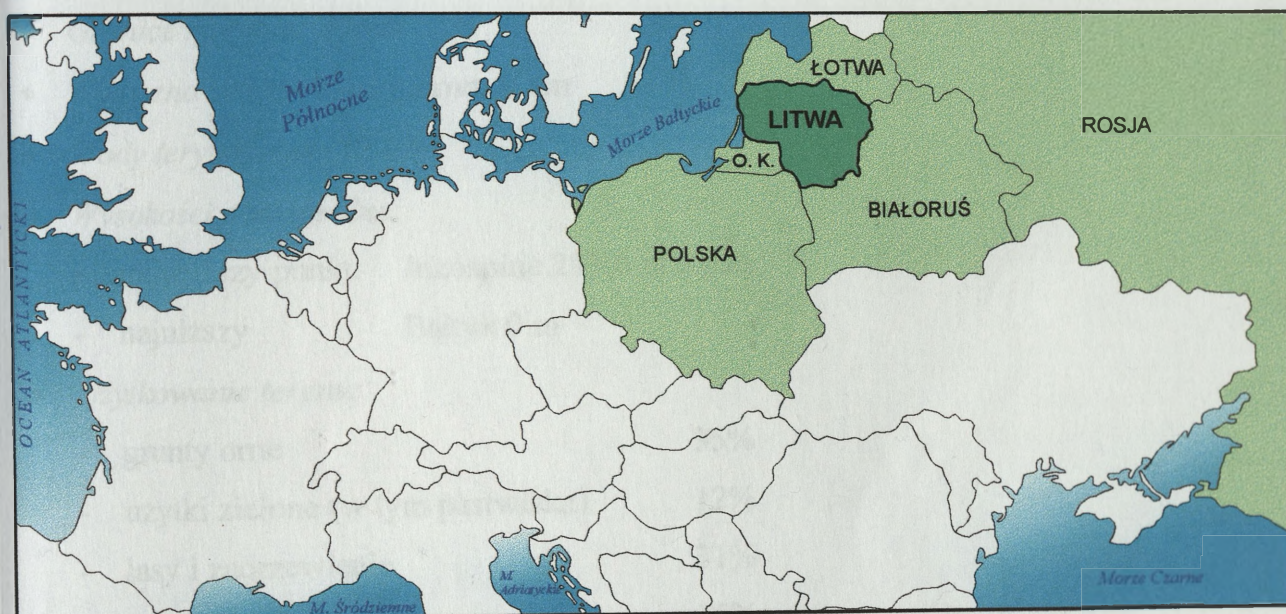
Nazwa obwodu	Powierzchnia tys. km ²	Liczba ludności			Gęstość zaludnienia
		ogółem tys.	w tym:		
			miejskiej	wiejskiej	
Białoruś	207,6	10 179,1	70,3	29,7	49,0
Brzeski	32,8	1 500,4	62,5	37,5	45,8
Grodnieński	25,0	1 185,7	63,5	36,5	47,4
Homelski	40,4	1 571,6	69,4	30,6	39,0
m Mińsk	0,2	1 728,9	100,0	0,0	8 644
Miński	40,0	1 554,8	52,6	47,4	38,9
Mohylewski	29,1	1 236,2	70,9	29,1	42,4
Witebski	40,1	1 401,7	68,1	31,9	34,9

Miasta o liczbie mieszkańców powyżej 100 tys.
(w tys.)

Lp.	Nazwa miasta	Lata				
		1980	1985	1990	1994	1999
1	MIŃSK	1 307	1 477	1 637	1 693	1 729
2	HOMEL	404	474	517	518	515
3	WITEBSK	307	337	364	373	367
4	MOHYLEW	298	334	363	367	371
5	GRODNO	202	243	277	299	309
6	BRZEŚĆ	185	221	269	293	300
7	BOBRUJSK	195	210	223	228	228
8	Baranowicze	132	149	163	173	174
9	Borysów	114	130	147	155	153
10	Orsza	124	131	138	141	139
11	Pińsk	92	106	122	130	134
12	Mozyrz	76	93	102	106	110
13	Soligorsk	68	82	94	100	102
14	Lida	68	79	93	100	100
15	Nowopołock	69	82	94	98	101
16	Mołodeczno	75	84	93	94	

7. LITWA

Litwa położona jest w zachodniej części Nizy Wschodnioeuropejskiego, nad Bałtykiem. Sąsiaduje z Polską, Białorusią, Łotwą i Rosją.

7.1. Położenie Litwy względem państw sąsiednich

Litwa, mimo że jest państwem małym, odgrywa istotną rolę w polityce państw nadbałtyckich. Stanowi ona bowiem strefę buforową, izolującą Obwód Kaliningradzki od Rosji. Położenie zaś nad Bałtykiem umożliwia jej ograniczoną kontrolę szlaków komunikacji morskiej wiodących z Sankt Petersburga do Kaliningradu. Ponadto terytorium Litwy stanowi obszar tranzytowy, zarówno dla Polski jak i Federacji Rosyjskiej, przez który wiodą szlaki komunikacyjne (kolejowy i samochodowy) łączące Sankt Petersburg z Warszawą oraz Kaliningrad z Moskwą.

1. ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE

1.1. Informacje podstawowe

- *Położenie geograficzne:*

23°56' - 26°51' dł. wsch.

53°54' - 56°27' szer. półn.

- *Powierzchnia:* ogółem 65,3 tys. km², w tym:
  - obszar lądowy 65,3 tys. km²;
  - wody wewnętrzne 0 km²
- *Granice lądowe:* ogółem 1 747 km, w tym: z Polską 110 km, Białorusią 724 km, Łotwą 610 km, Rosją 303 km
- *Granice morskie:* 99 km
- *Wyłączna strefa ekonomiczna:* 0 km
- *Wody terytorialne:* 12 mM
- *Wysokości ekstremalne:*
  - najwyższy punkt: Juzoapine 293,6 m n.p.m.
  - najniższy Bałtyk 0 m
- *Użytkowanie terenu:*

- grunty orne	35%
- użytki zielone (w tym pastwiska)	12%
- lasy i zadrzewienie	31%
- pozostałe	15%
- *Tereny zmeliorowane:* 430 km² (1993)

1.2. Warunki naturalne:

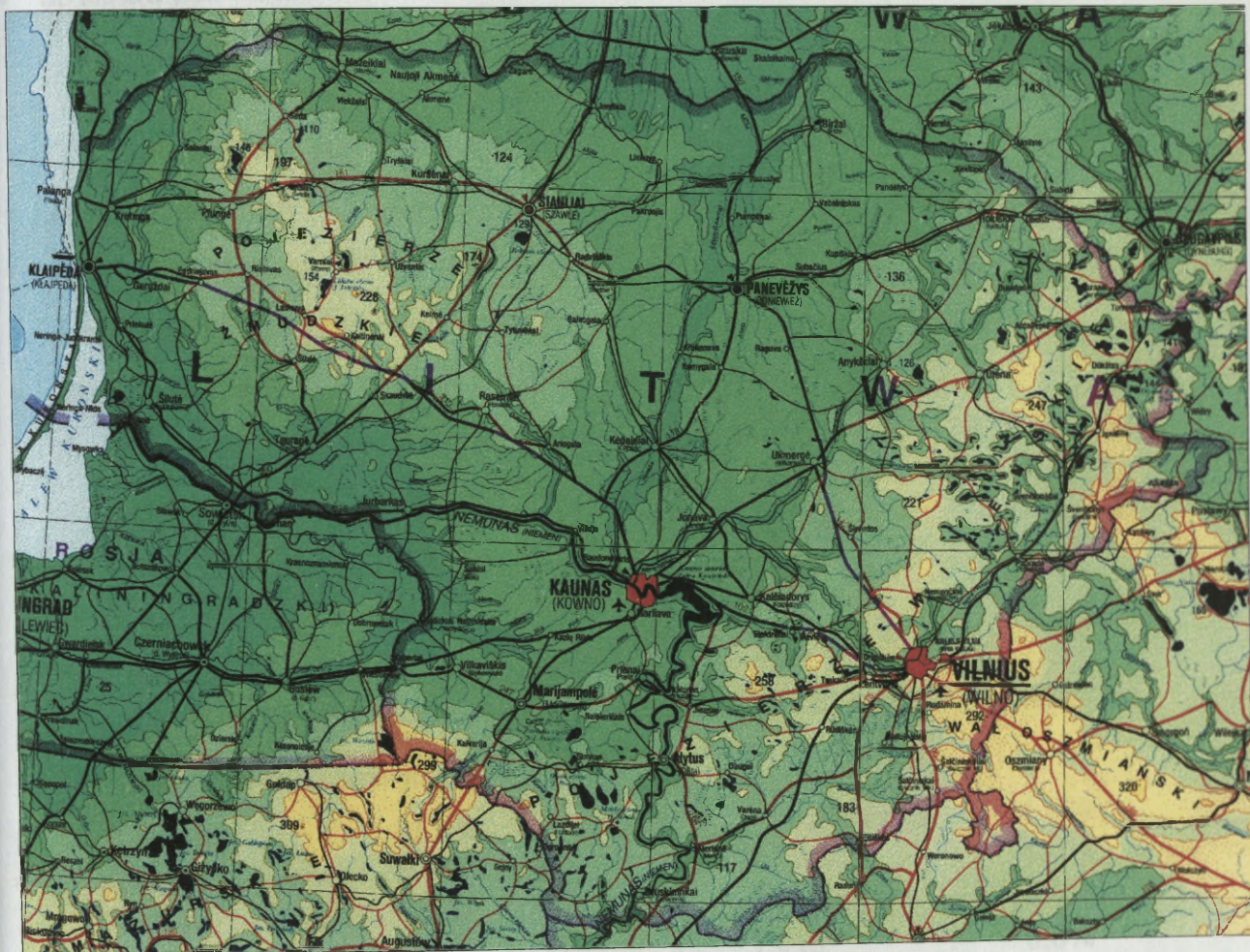
Terytorium Litwy obejmuje część Pobrzeży i Pojezierzy Wschodniobałtyckich (rys. 7.2 i załącznik 7.1).

Pobrzeża obejmują niziny nadmorskie szerokości 15 – 20 km, które wznoszą się w kierunku wschodnim, gdzie przechodzą w Wysoczyzny Żmudzko – Kurońskie. Charakterystycznym obszarem Pobrzeży jest Nizina Środkowolitewska, obejmująca dorzecze Niewieży (Nevežis). Powierzchnie jej jest pofałdowana i pocięta licznymi rzekami.

Specyficznym obszarem jest Pojezierze Litewskie. Obejmuje ono pas wzniesień szerokości 50 – 70 km i długości około 250 km. Wzniesienia te osiągają wysokość 200 m n.p.m. i są pocięte jeziorami polodowcowymi, w znacznej części zabagnionymi.

Sieć rzeczna na Litwie jest dobrze rozwinięta. Największymi rzekami są: Niemen, Wilia (Neris), Windawa (*Venta*), Szeszupa (*Šešupe*) i Musza (*Mūša*).

Jeziora zajmują 1,5% powierzchni kraju. Największe z nich jest Dryświaty oraz kowieński zbiornik wodny (sztuczny). Charakterystykę największych rzek i jezior przedstawiono w załączniku 7.2.

Rys. 7.2. Warunki fizycznogeograficzne

Lasy występują głównie na południowym wschodzie, na Pojezierzu Litewskim. Ciągłą się tu wzdłuż prawie całej granicy Litewsko – Białoruskiej. Ponadto duże kompleksy leśne występują także na Nizinie Środkowoliteńskiej oraz na Wysoczyźnie Żmudzko – Kurońskiej.

2. LUDNOŚĆ I OSADNICTWO

2.1. Informacje podstawowe

- **Ludność ogółem:** 3 700, 8 tys. (1999)
  - **Struktura wiekowa:**
    - 0 - 14 lat: 20% (mężczyźni 377,0 tys., kobiety 362,0 tys.);
    - 15 - 64 lat: 67% (mężczyźni 1198,0 tys., kobiety 1231,0 tys.);
    - 65 i więcej lat: 13% (mężczyźni 154,0 tys., kobiety 317,0);
  - **Przyrost naturalny:** - 0,04%
  - **Liczba urodzeń na 1000 mieszkańców:** 10,5
  - **Liczba zgonów na 1000 mieszkańców:** 12,9
  - **Migracja netto:** - 1,6 migrantów/1000 mieszkańców
  - **Struktura płci (stosunek liczby mężczyzn do liczby kobiet):**
    - do 15 lat 1,04
    - 15 - 64 0,93
    - 65 i więcej lat 0,51
    - średnia 0,88
  - **Średnia długość życia:** 69 lat, w tym: mężczyźni 62,9 lat, kobiety 75,3 lat
  - **Struktura narodowościowa:**
    - Litwini 81,6%
    - Rosjanie 8,2%
    - Polacy 6,9%
    - Białorusini 1,5%
    - Ukraińcy 1,0%
    - Żydzi 1,0%
    - Tatarzy 0,1%
    - inni 0,6%
  - **Wyznania:** rzymskokatolickie, protestanckie, prawosławne, luterańskie, ewangelickie, islamskie, judaistyczne
  - **Język:** litewski, rosyjski, polski
  - **Alfabetyzacja:** 98%
  - **Urbanizacja:** 68%
- Gęstość zaludnienia i strukturę narodowościową przedstawiono na rys. 7.3. oraz w załączniku 7.3.

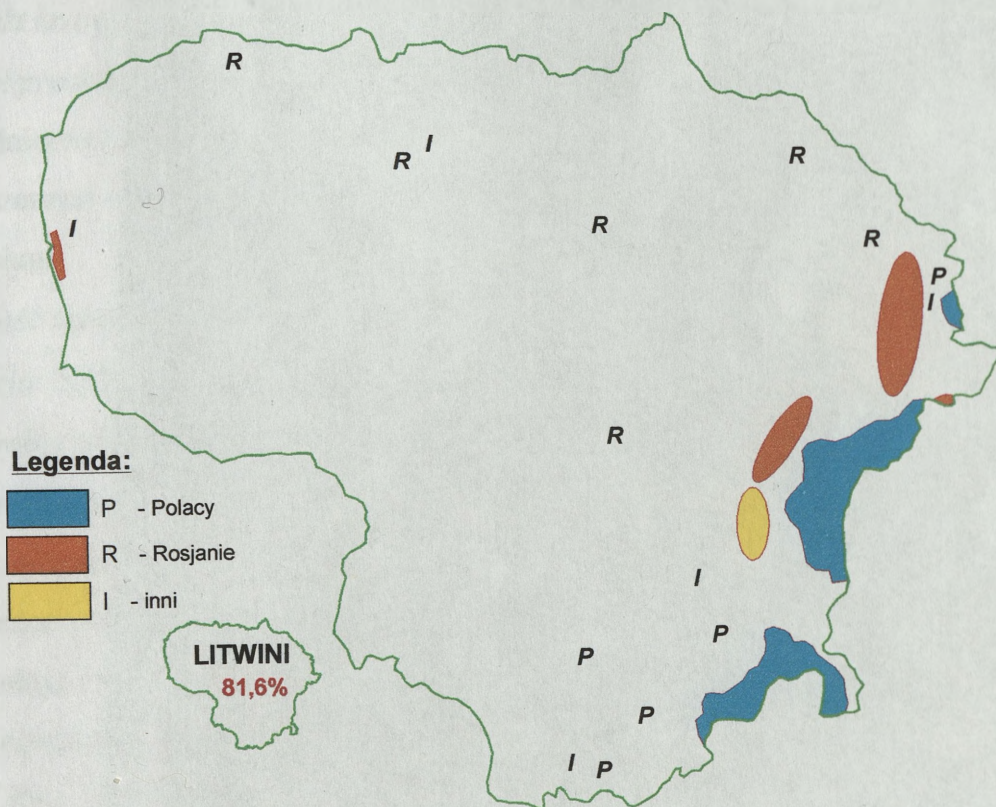
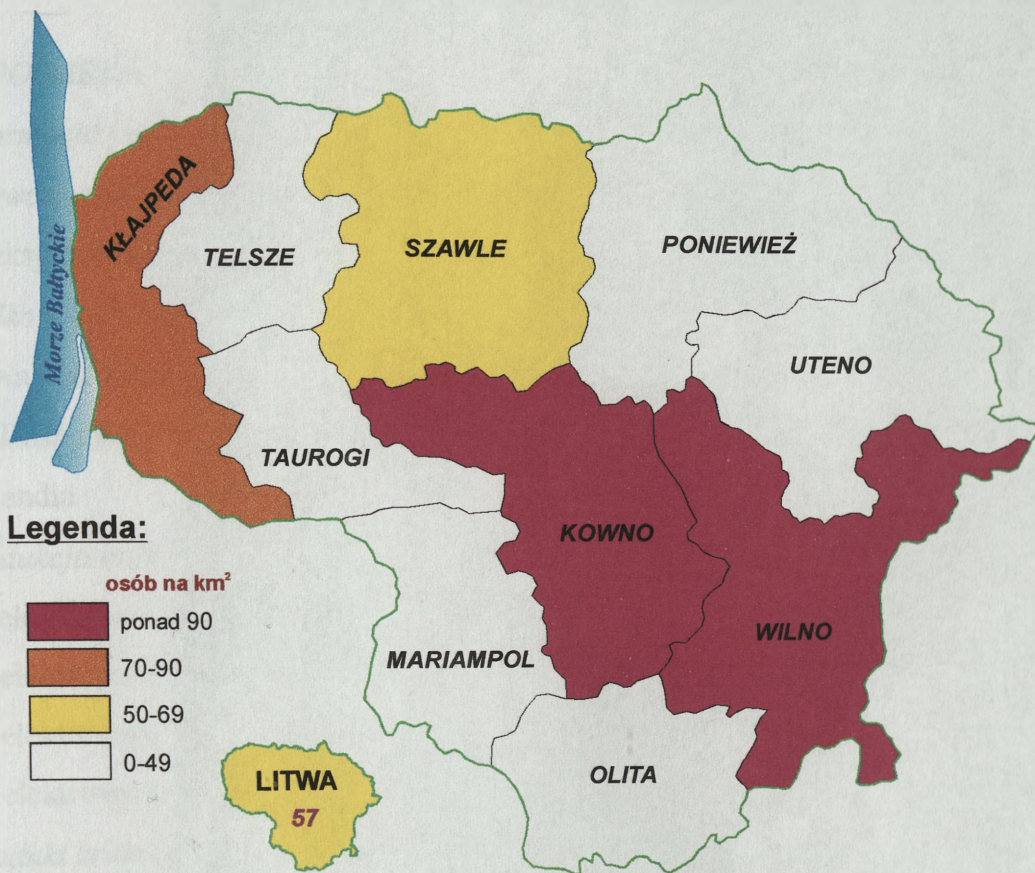
2.2. Osadnictwo

Podstawową strukturę sieci osadniczej stanowi 114 miast i ponad 19 tys. osiedli wiejskich. Miasta z liczbą ludności powyżej 50 tys. mieszkańców przedstawiono w załączniku 7.4

3. USTRÓJ I PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

3.1. Informacje podstawowe

- *Ustrój państwowy*: demokracja parlamentarna
  - *Nazwa państwa*:
    - konwencjonalna pełna: Republic of Lithuania
    - konwencjonalna skrócona: Lithuania
    - lokalna pełna: Lietuvos Respublike
    - lokalna skrócona: Lietuva
  - *Stolica*: Wilno
  - *Święta państwowe*: 6 września
  - *Konstytucja*: 25 grudnia
  - *Głowa państwa*: prezydent
  - *Organ ustawodawczy*: Parlament (jednoizbowy, liczący 141 posłów)
- 3.2. *Podział administracyjny*: 44 powiaty skupione w 10 okręgach. Okręgi (Apskritis) to: Olita (Alytaus), Kowno (Kauno), Kłajpeda (Klajpedos), Mariamopol (Mariampoles), Paniewiczys (Panevėžio), Szawle (Siauliu), Tauragès, Telsza (Telšiu), Utena (Utenos), Wilno (Vilniaus).

Rys. 7.3. Gęstość zaludnienia i mniejszości narodowe

4. GOSPODARKA

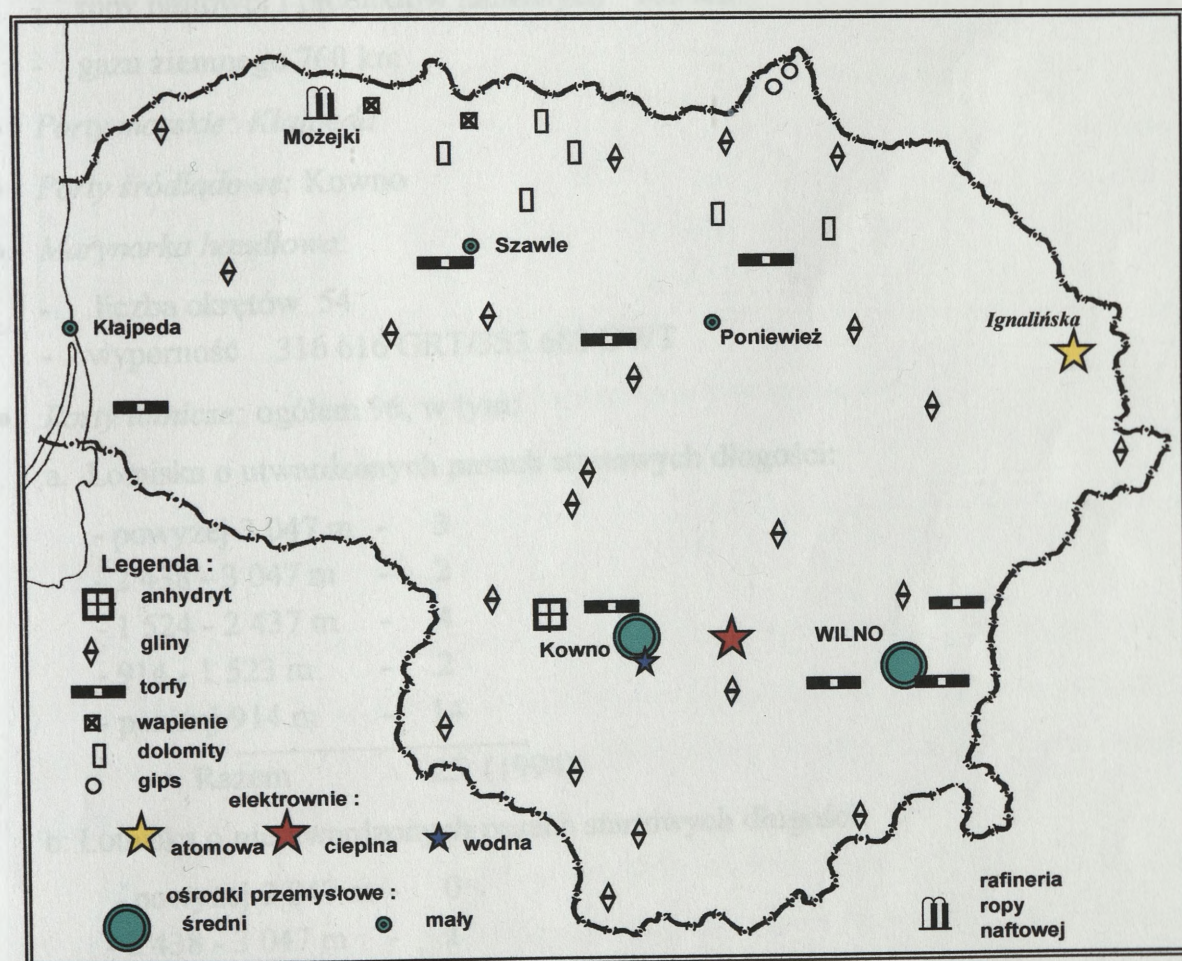
4.1. Informacje podstawowe

- *Surowce:* ropa naftowa oraz ruda żelaza i sól kamienna (rozpoznane, ale jeszcze nie eksploatowane)
- *Wielkość i kierunki eksportu:* \$ 4,2 mld (Rosja 24%, Niemcy 18%, Białoruś 11%, Łotwa 9%, Ukraina 9%)
- *Wielkość i kierunki importu:* \$ 5,9 mld (Rosja 24%, Niemcy 19%, Polska, Dania, Finlandia)
- *Produkcja energii elektrycznej:* 14,5 mld kWh, w tym:
  - elektrownie ciepłne 9,7%
  - elektrownie wodne 3,0%
  - elektrownie jądrowe 87,3%
  - elektrownie inne 0%
- *Produkt krajowy brutto według parytetu siły nabywczej:* \$ 17,6 mld
- *Realne tempo wzrostu:* 4,5%
- *Produkt krajowy na jednego mieszkańca:* \$ 4,9 tys.
- *Udział produktu krajowego w sektorach gospodarki:*
  - rolnictwo 13%
  - przemysł 32%
  - usługi 55%
- *Ludność żyjąca w ubóstwie:* b. d.
- *Inflacja:* 5,1%
- *Siła robocza ogółem:* 1,8 mln
- *Siła robocza według zawodów:*
  - rolnictwo i leśnictwo 20%
  - przemysł i budownictwo 42%
  - usługi i inne 38%

4.2. Przegląd gospodarki

Litwa dysponuje bardzo ograniczoną bazą surowcową. Z tego powodu gospodarka tego państwa w dużym stopniu uzależniona jest od importu surowców.

Produkcja przemysłowa Litwy skoncentrowana jest w pięciu ośrodkach, z których Wilno i Kowno dają połowę produkcji krajowej, Kłajpeda, Szawle i Poniewież jedną czwartą. Pozostałą część produkcji dają inne ośrodki. Do najważniejszych z nich należą: Mariampol, Olita, Uciana i Połaga. Rozmieszczenie surowców i ośrodków przemysłowych przedstawiono na rysunku 7.4.

Rys. 7.4. Surowce i przemysł

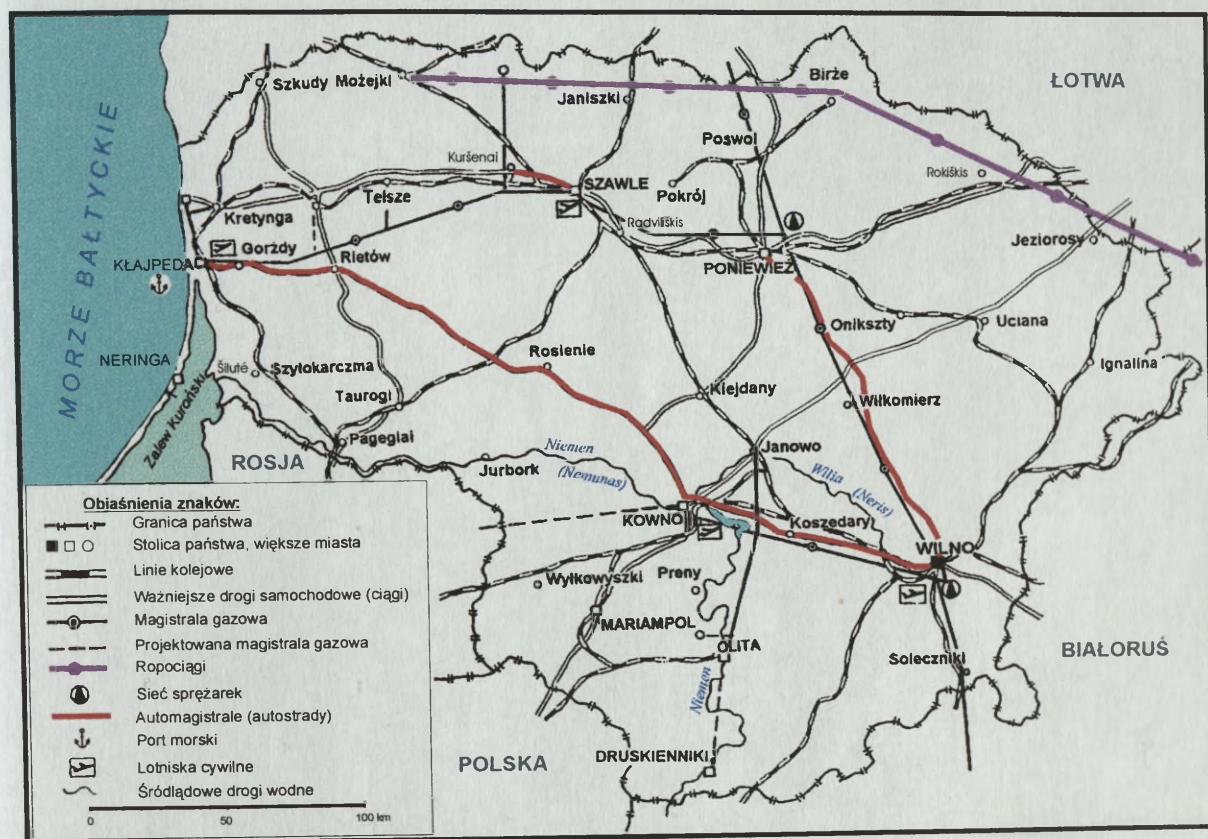
8. INFRASTRUKTURA TRANSPORTU

5.1. Informacje podstawowe

- **Koleje:** ogółem 1 997 km, w tym:
  - szerokotorowe 1 977 (zelektryfikowanych 122 km); (1998 r.)
  - normalnotorowe 20 km
- **Drogi:** ogółem 71,4 tys. km, w tym
  - utwardzone 65,0 tys. km (ekspresowe 410 km)
  - nieutwardzone 6,4 tys. km
- **Drogi wodne:** 369 km
- **Rurociągi:**
  - ropy naftowej i produktów naftowych 105 km
  - gazu ziemnego 760 km
- **Porty morskie:** Kłajpeda
- **Porty śródlądowe:** Kowno
- **Marynarka handlowa:**
  - liczba okrętów 54
  - wyporność 316 616 GRT/353 683 DWT
- **Porty lotnicze:** ogółem 96, w tym:
  - a. Lotniska o utwardzonych pasach startowych długości:

- powyżej 3 047 m	-	3
- 2 438 - 3 047 m	-	2
- 1 524 - 2 437 m	-	4
- 914 - 1 523 m	-	2
- poniżej 914 m	-	14
Razem		25 (1994)
  - b. Lotniska o nieutwardzonych pasach startowych długości:

- powyżej 3 047 m	-	0
- 2 438 - 3 047 m	-	1
- 1 524 - 2 437 m	-	1
- 914 - 1 523 m	-	6
- poniżej 914 m	-	63
Razem		71
  - c. Lądowiska: 0

Rys. 7.5. Elementy infrastruktury transportowej

5.2. Przegląd infrastruktury transportu

Średnia gęstość sieci kolejowej wynosi $3,1 \text{ km}/100 \text{ km}^2$ a dróg samochodowych $10,4 \text{ km}/100 \text{ km}^2$. Sieć drogowa jest w miarę równomiernie rozmieszczona, przy czym najrzadsza jest ona w rejonie Wzniesień Wschodniolitewskich oraz we wschodniej części Równiny Niewiaży.

Na terytorium Litwy znajdują się dwa odcinki autostrady (łącna długość 410 km) łączące Kłajpedę z Kownem i Wilnem oraz Wilno z Rygą. Ponadto budowana jest autostrada Via Baltica, która połączy Finlandię, Estonię, Łotwę, Litwę, Polskę i Niemcy. Budowana jest także linia kolejowa łącząca Warszawę z Kownem (przez Białystok), dostosowana do prędkości 200 km/h.

6. SIŁY ZBROJNE

6.1. Informacje podstawowe

- *Rodzaje sił zbrojnych:* wojska lądowe, marynarka wojenna, siły powietrzne
- *Potencjalne możliwości mobilizacyjne:*
(mężczyźni w wieku 15-49 lat) 906,7 tys.
- *Rzeczywiste możliwości mobilizacyjne:*
(mężczyźni w wieku 15-49 lat zdolni do służby wojskowej): 713,4 tys.
- *Liczba mężczyzn osiągających wiek poborowy w danym roku:* 26,2 tys.
- *Wydatki na obronność:* \$ 181 mln
- *Procentowy udział wydatków na obronność w PKB:* 1,5%

6.2. Charakterystyka sił zbrojnych

Siły lądowe liczą około 4 tys. żołnierzy i składają się z Brygady Piechoty Zmechanizowanej („Żelazny Wilk”) oraz kilku batalionów m.in. batalionu jęgrów i batalionu zabezpieczenia Ministerstwa Ochrony Kraju i Sztabu Generalnego.

Marynarka Wojenna liczy około 1 tys. żołnierzy i dysponuje flotyllą składającą się z kilkunastu okrętów (kutry: raketowe, torpedowe, patrolowe, transportowe oraz trałowiec).

W Siłach Powietrznych służy ponad 600 żołnierzy. Siły te dysponują około 50 samolotami różnych typów i 5 śmigłowcami.

Obrona Powietrzna Litwy organizowana jest wspólnie z Łotwą i Estonią.

Niezależnie od Sił Zbrojnych podlegających Ministerstwu Ochrony na Litwie działają formacje zmilitaryzowane Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, w tym dwa pułki wojsk wewnętrznych (około 3 tys. żołnierzy) i Policja Graniczna (około 4 tys. funkcjonariuszy).

Prowincje, podprowincje, i makroregiony fizycznogeograficzne na Litwie

Nr klasyfikacji dziesiętnej	Nazwa polska
841.	POBRZEŻA WSCHODNIOBAŁTYCKIE
841.1.	Pobrzeże Żmudzko - Kurońskie
841.6.	Równina Środkowolitewska
841.7.	Wysoczyzny Żmudzko – Kurońskie
841.8.	Nizina Zemgalska
842.	POJEZIERZA WSCHODNIOBAŁTYCKIE
842.4.	Pojezierze Braclawskie
842.5.	Równina Połocka
842.6.	Pojezierze Białoruskie
842.7.	Pojezierze Litewskie
843.	WYSOCZYZNY PODLASKO – BIAŁORUSKIE
843.2.	Poniemnie
843.21.	Garb Oszmiański
843.22.	Wysoczyzna Lidzka

Podstawowe dane geograficzne

Najwyższe wzniesienia		Najdłuższe rzeki			Największe jeziora		
nazwa wzniesienia	wys. n.p.m. (m)	nazwa rzeki	długość w km		nazwa jeziora	powierzchnia (km ²)	głębokość (m)
			całkowita	na terytorium Litwy			
Juozapine	293,6	Niemen (<i>Nemunas</i>)	937	475	Drūkšiai	44,8	33,3
Kruopine	293,4	Wilnia (<i>Néris</i>)	510	234	Dysnai	24,4	6,0
Nevaišiai	288,9	Windawa (<i>Venta</i>)	346	161	Dusia	23,3	31,7
Budakalnis	284,8	Szeszupa (<i>Šešupe</i>)	298	209	Sartai	13,3	22,0
Pavistytis	282,4	Musza (<i>Mūša</i>)	284	146	Luodis	13,2	16,5

Ogólny obszar jezior o powierzchni powyżej 0,5 ha (2 830 jezior) wynosi 880 km²

Gęstość zaludnienia według okręgów

Nr	Nazwa okręgu	Powierzchnia w tys. km ²	Liczba ludności (osoby)	Gęstość zaludnienia
1	Olita (<i>Alytaus</i>)	5 368	202 178	37,7
2	Kowno (<i>Kauno</i>)	8 333	753 915	90,5
3	Kłajpeda (<i>Kłajpedos</i>)	5 511	415 755	75,4
4	Marianpol (<i>Mariampolės</i>)	4 443	198 414	44,7
5	Poniewież (<i>Panevežio</i>)	7 851	321 660	41,0
6	Szawle (<i>Šlaulių</i>)	7 782	401 418	51,6
7	Taurogi (<i>Tauragės</i>)	3 875	129 825	38,5
8	Telsze (<i>Telšių</i>)	4 139	182 729	44,1
9	Uteno (<i>Utenos</i>)	7 201	200 616	27,9
10	Wilno (<i>Vilniaus</i>)	9 366	894 289	95,5

Uwaga: W tabeli nie uwzględniono powierzchni miast wydzielonych

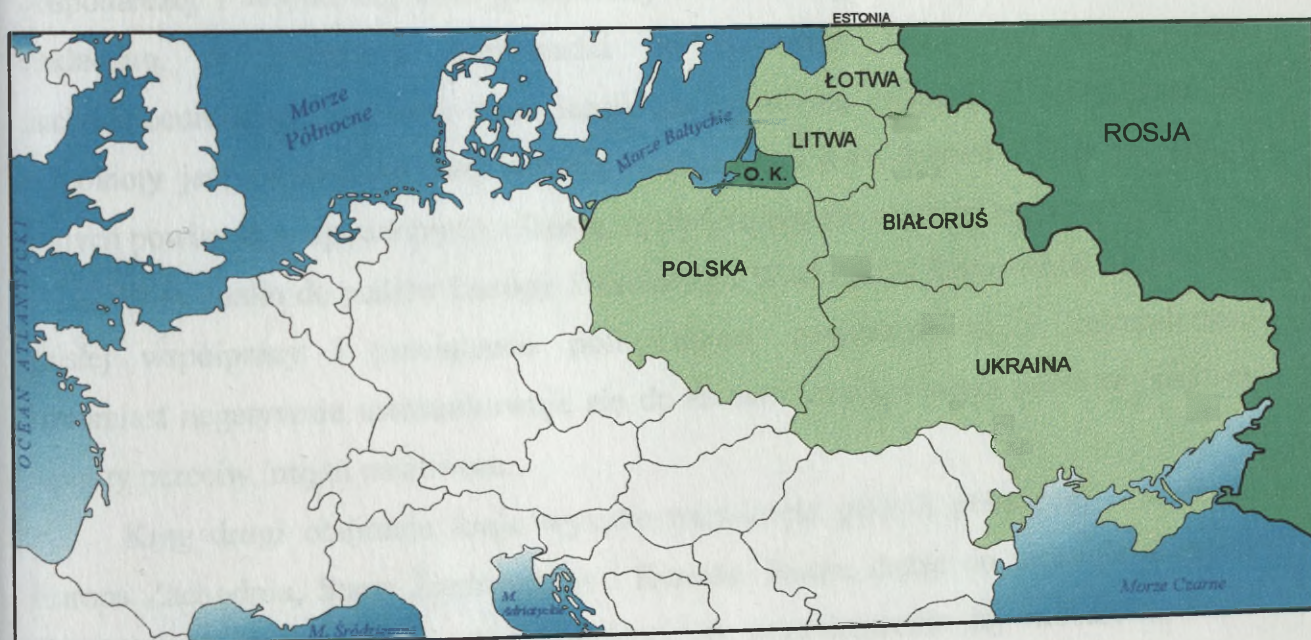
Miasta z liczbą ludności powyżej 50 000 osób

Nr	Nazwa miasta	Liczba ludności (os.)	Nr	Nazwa miasta	Liczba ludności (os.)
1	Wilno	578 334	5	Poniewież	133 638
2	Kowno	414 174	6	Olita	77 398
3	Kłajpeda	202 528	7	Marianpol	52 020
4	Szawle	146 800			

8. FEDERACJA ROSYJSKA

Federacja Rosyjska położona jest w Europie Wschodniej i Azji Północnej. Obszar tego państwa wynosi ponad 17 mln km². Część europejska Rosji ma 4,3 km² i jest 13,7 razy większa od terytorium Polski.

Rozciągłość równoleżnikowa terytorium Rosji przekracza 10 tys. km a południkowa 3,7 tys. km (bez wysp Arktyki). Tak duża rozciągłość terytorium państwa stwarza różne problemy, zarówno natury gospodarczej (trudności transportowe), jak i obronnej (np. obrona powietrzna). Umożliwia jednak znaczne rozśrodkowanie potencjału gospodarczo – obronnego i czyni go bardziej odpornym na oddziaływanie potencjalnego przeciwnika.

Rys. 8.1. Europejska część Federacji Rosyjskiej

Rosja jest państwem o dużym potencjale ludnościowym, wynoszącym prawie 150 mln osób. Posiada bardzo bogate złoża różnych surowców naturalnych, w tym

ropę naftową, gaz ziemny, diamenty, złoto i wiele innych. Rozciąga się na dwóch kontynentach, co predysponuje ją do uczestnictwa w układzie stosunków z wieloma państwami.

Rosja utrzymuje stosunki gospodarcze z większością państw świata. Przedstawia własny sposób widzenia stosunków międzynarodowych i ułożenia współzycia między narodami. Ma też określone interesy narodowe i państwowe o zasięgu strefowym, regionalnym i globalnym.

Do pierwszego kręgu zainteresowań terytorialnych Rosji należą dawne republiki radzieckie, kraje nadbałtyckie oraz państwa Europy Środkowej i Wschodniej. Te trzy grupy państw, położone geograficznie najbliżej Rosji, mają tradycyjnie wielowiekowe powiązania. Rosja dąży do zachowania istniejącej infrastruktury wzajemnych relacji, jednak w traktowaniu tych trzech grup państw występują znaczne różnice.

Państwa Wspólnoty Niepodległych państw integrują się z Rosją na płaszczyźnie gospodarczej i wojskowej oraz politycznej i kulturalnej. W wymiarze docelowym zakładano, że integracja doprowadzi do powiązań typu wspólnego rynku zachodnioeuropejskiego. Celem tego Rosji nie udało się osiągnąć i utrzymanie tej wspólnoty jest obecnie sprawą otwartą. Natomiast Litwa, Łotwa i Estonia, mimo silnych powiązań gospodarczych z Rosją, opowiedziały się za pełną separacją.

W stosunku do państw Europy Środkowej i Wschodniej Rosja widzi możliwość ścisłej współpracy i powiązania politycznego, gospodarczego i kulturalnego. Natomiast negatywnie ustosunkowuje się do kwestii zawiązywania przez te państwa sojuszy przeciw innym państwom.

Krąg drugi obejmuje kraje wysoko rozwinięte półkuli północnej – Japonia, Europa Zachodnia, Stany Zjednoczone i Kanada. Rosja, dążąc do ułożenia dobrych stosunków z tymi krajami, nie dopuszcza do pomniejszenia jej mocarstwowości z powodu osłabienia gospodarczego i militarnego.

Krąg trzeci – południowy, obejmuje kraje Bliskiego Wschodu, tj. Turcję, Iran, Indie, Pakistan i Chiny. Wszystkie te kraje położone są w pobliżu terytoriów Rosji i wiążą się różnymi więzami gospodarczymi i wojskowymi.

Rosja mimo osłabienie gospodarczego i militarne nadal pozostaje mocarstwem atomowym o własnych interesach strategicznych. Wyznaje pogląd udziału rosyjskich sił zbrojnych w rozwiązywaniu konfliktów w państwach byłego Związku Radzieckiego. Potwierdzeniem tego jest obecność oddziałów wojskowych Rosji w 10 państwach WNP (Białoruś, Ukraina, Mołdawia, Gruzja, Armenia, Turkmenia, Tadżykistan, Kurdystan, Uzbekistan i Kazachstan)³.

1. ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE

1.1. Informacje podstawowe

- *Położenie geograficzne:*

19° dł. wsch. – 169° zach.

81° – 48° szer. półn.

- *Powierzchnia:* ogółem 17 075 tys. km², w tym:

- obszar lądowy 16 695 tys. km²;

- wody wewnętrzne 79,4 km²

- *Granice lądowe:* ogółem 19 917 km, w tym: z Azerbejdżanem 110 km, Białorusią 959 km, Chinami 3605 i 40 km, Estonią 294 km, Finlandią 1313 km, Gruzją 723 km, Kazachstanem 6846 km, Koreą Północną 19 km, Łotwą 217 km, Litwą (Obwód Kaliningradzki) 227 km, Mongolią 3441 km, Norwegią 167 km, Polską (Obwód Kaliningradzki) 206 km, Ukrainą 1576 km.

- *Granice morskie:* 37 653 km

- *Wysokości ekstremalne:*

- najwyższy punkt: Mount Elbrus 5633 m n.p.m.

- najniższy Morze Kaspjskie -28 m p.p.m.

- *Użytkowanie terenu:*

- grunty orne 8%

- sady 0%

- pastwiska 12%

- lasy i zadrzewienie 46%

³ Eugeniusz Zieliński. Współczesna Rosja. Studium polityczno – ustrojowe. Wyd. Elipsa. Warszawa 1994.

- pozostałe 42%

- Tereny zmeliorowane: 40 000 km²

1.2. Warunki naturalne:

Terytorium Rosji w Europie obejmuje większą część Nizy Wschodnioeuropejskiego oraz Ural i Nową Ziemię. Ponadto obejmuje Masyw Kolsko – Karelski wchodzący w skład Europy północnej (rys. 8.2 i załącznik 8.1).

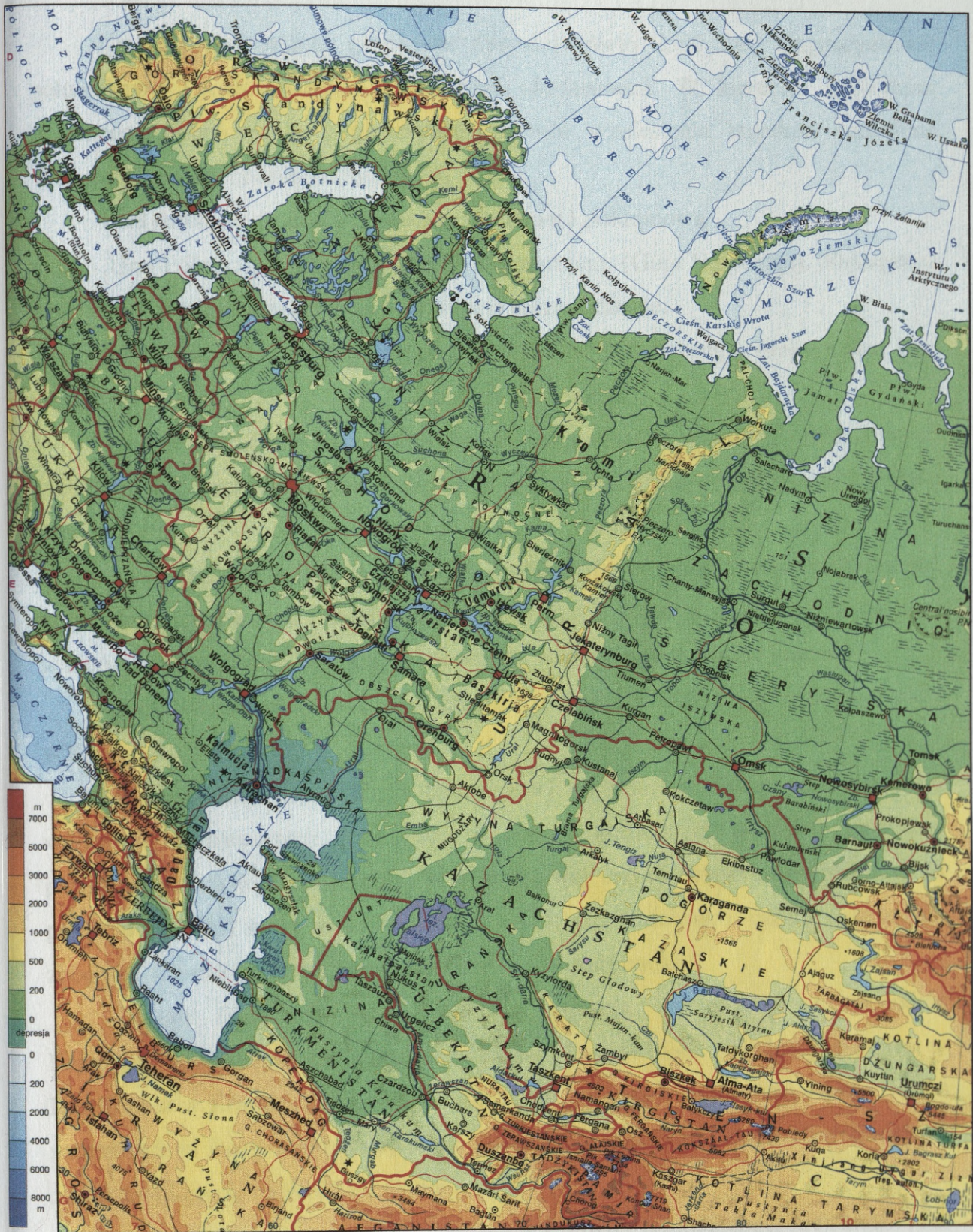
Niż Wschodnioeuropejski rozciąga się od Bugu na zachodzie do Uralu na wschodzie (obejmuje więc terytorium Białorusi i państw nadbałtyckich oraz Ukrainę). Ukształtowanie jego powierzchni jest mało urozmaicone, a średnia jej wysokość bezwzględna wynosi 170 m, maksymalna 471 m, minimalna 28 m n.p.m.

W części północnej Nizy Wschodnioeuropejskiego wzniesienia tworzą przeważnie wały morenowe. Wyjątek stanowią niewysokie stare góry Timan, ciągnące się na zachód od rzeki Peczory. Najwyższymi wzniesieniami obszaru morenowego są: Wyżyna Wałdaj i Pasma Smoleńsko – Moskiewskie. Wyżyna Wałdaj stanowi główny dział wodny Nizy Wschodnioeuropejskiego – tu biorą początek największe rzeki płynące do mórz: Bałtyckiego, Czarnego i Kaspijskiego. Przedłużeniem tego działu wodnego w kierunku północno – wschodnim są Uwały północne, czyli szereg niewysokich i płaskich wzniesień ciągnących się z przerwami aż do Uralu.

W południowej części Nizy Wschodnioeuropejskiego znajduje się szereg wzniesień biegnących południkowo, oddzielonych od siebie dolinami Dniepru, Donu, Oki i Wołgi. Są to (z zachodu na wschód): Wyżyna Środkoworosyjska, Wyżyna Nadwołżańska i Obszczij Syrt. Oddzielone są one od siebie niziną Ocko – Dońską oraz doliną Wołgi.

Nizina Ocko – Dońska na południowym zachodzie łączy się z Niziną Naddnieprzańską (na Ukrainie) a na południowym wschodzie z niziną Wołgi, gdzie przechodzi w Nizinę Nadkaspijską.

Masyw Kolsko – Karelski obejmuje półwysep Kola oraz Karelię. Charakteryzuje się zróżnicowanym ukształtowaniem terenu. Na wyżynnej części Masywu (Wyżyna Maanselka) wzniesienia osiągają wysokość około 600 m n.p.m., na półwyspie Kola (w górach Chibiny) 1240 m n.p.m.

Rys. 8.2 Warunki fizycznogeograficzne

Ural stanowi system grzbietów długości około 2500 km, ciągnących się południkowo i rozdzielonych podłużnymi obniżeniami. W kierunku zachodnim przechodzi stopniowo w pagórkowate i faliste wzniesienia łagodnie nachylone w stronę Nizu Wschodnioeuropejskiego.

Ural dzieli się na część północną, środkową i południową.

Ural Północny osiąga wysokość 1894 m n.p.m. (Góra Narodnaja). Najczęstsze są tu formy i krajobrazy alpejskie, występują także lodowce.

Ural Środkowy, szerszy, lecz niższy od Uralu Północnego. Maksymalna jego wysokość wynosi 1569 m n.p.m. (Konżakowski Kamion).

Ural Południowy składa się z wielu grzbietów górskich rozdzielonych głębokimi dolinami rzecznyymi. Grzbiety te są znacznie dłuższe i wyższe niż na Uralu Środkowym.

Rzeki (załącznik 8.2) europejskiej części Rosji są zróżnicowane zarówno pod względem wielkości, jak i zasobności w wodę. Zasobniejsze w wodę są rzeki płynące w kierunku północnym, bieg ich jest powolny, w zimie pokrywają się lodem.

Rzeki Karelii są krótkie, lecz zasobne w wodę. Krótkie rzeki występują także w Krainie Jezior.

W centralnej części Rosji Europejskiej na północy doliny rzek nie mają wyraziście zaznaczonych granic, co w okresie wiosennych roztopów powoduje powstawanie wielkich rozlewisk. W południowej części omawianego obszaru (na południe od Oki) rzeki są kręte i płyną w głębokich dolinach, często o stromych zboczach. Charakterystykę rzek przedstawiono w załączniku 2.

Jeziora (załącznik 8.3) występują głównie na północy i zachodzie. Największymi z nich są: Ładoga, Onega, Pejpus, Ilmen i Białe. Najwięcej jezior jest w Karelii oraz w Krainie Jezior. Większość z nich ma kształt wydłużony. Oprócz jezior naturalnych w Rosji znajduje się wiele sztucznych zbiorników wodnych. Największe z nich znajdują się na Wołdze i Donie.

Lasy występują w północnej części Nizu Wschodnioeuropejskiego. Na północy sięgają one koła podbiegunowego. Centralna część Nizu Wschodnioeuropejskiego stanowi strefę przejściową od pasa leśnego do stepu lesistego. Nizinę Wołgi do ujścia Oki pokrywają gęste lasy iglaste. W północnej części

Powołża występuje Tajga (na północ od linii Niżni Nowogród – Jekaterynburg), na południe od tej linii – lasy mieszane. Środkową część Powołża porastają lasy liściaste (dąb z domieszką lipy), natomiast Dolne Powołże leży w strefie stepowej.

Klimat europejskiej części Rosji jest zróżnicowany. Na północy występuje klimat arktyczny, w części środkowej umiarkowany, a na południu podzwrotnikowy.

Na obszarach zachodnich, np. w Kaliningradzie, wpływ Atlantyku jest duży i woda w portach nie zamarza. Na północy, za kołem podbiegunowym, zimą temperatura spada do -40°C , latem utrzymuje się w pobliżu 0°C . W dorzeczu Pecory średnia temperatura stycznia wynosi -20°C . W Karelii klimat jest wilgotny i zimny, natomiast w centralnej części Niżu – surowy tzn. zimy są długie i ostre a lata stosunkowo gorące.

2. LUDNOŚĆ I OSADNICTWO

2.1. Informacje podstawowe

- *Ludność ogółem*: 146 393,6 tys. (szóste miejsce w świecie) (1999) (załącznik 8.4)
- *Struktura wiekowa*:

0 - 14 lat:	19%	(mężczyźni 14 224,0 tys., kobiety 13 666,4 tys.);
15 - 64 lat:	68%	(mężczyźni 48 407,4 tys., kobiety 51 768,6 tys.);
65 i więcej lat:	13%	(mężczyźni 5 698,4 tys., kobiety 12 628,7 tys.);
- *Przyrost naturalny*: - 0,33%
- *Liczba urodzeń na 1000 mieszkańców*: 9,64
- *Liczba zgonów na 1000 mieszkańców*: 14,96
- *Migracja netto*: - 2,05 migrantów/1000 mieszkańców
- *Struktura płci (stosunek liczby mężczyzn do liczby kobiet)*:

- do 15 lat	1,04
- 15 - 64	0,94
- 65 i więcej lat	0,45
średnia	0,88
- *Średnia długość życia*: 69 lat, w tym: mężczyźni 64 lat, kobiety 74 lat

- *Struktura narodowościowa:*

- Rosjanie	81,5%	- Baszkirzy	0,9%
- Tatarzy	3,8%	- Białorusini	0,8%
- Ukraińcy	3%	- Mołdawianie	0,7%
- Czuwasze	1,25%	- inni	8,1%

- *Wyznania:* prawosławne, islamskie, inne

- *Język:* rosyjski i inne

- *Alfabetyzacja:* b. d.

- *Urbanizacja:* 74%

Liczbę ludności według republik, okręgów, krajów i obwodów przedstawiono w załączniku 8.4 a rozmieszczenie ludności na rysunku 8.3.

2.2. Osadnictwo

Sieć osadniczą w Rosji tworzy 1096 miast, 1919 osiedli typu miejskiego oraz ponad 39 tys. osiedli wiejskich.

Charakterystyczną cechą osadnictwa rosyjskiego jest mała koncentracja sieci osadniczej. Najwięcej miast jest w Regionie Centralnym, gdzie znajduje się ¼ wszystkich miast Rosji. Mimo tego, na jedno miasto przypada tam aż 2 tys. km², co oznacza, że średnia odległość między sąsiadującymi miastami wynosi około 50 km (w Polsce około 20 km). W innych regionach Rosji europejskiej sieć miast jest znacznie rzadsza, a odległości między miastami są większe (w regionie Powołża i Uralu po około 90 km, a w Regionie Północno – Kaukaskim ponad 60 km). Miasta z liczbą ludności powyżej 100 tys. mieszkańców przedstawiono w załączniku 8.5.

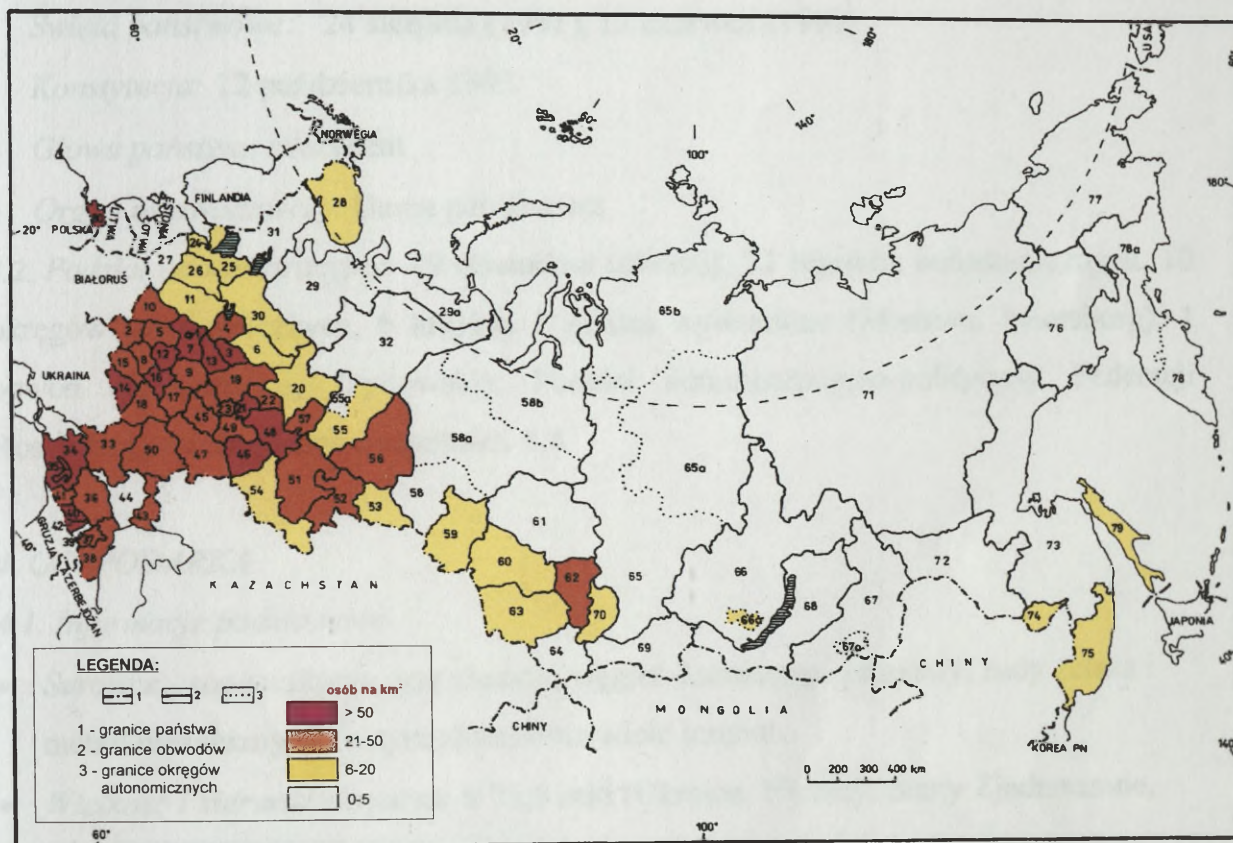
3. USTRÓJ I PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

3.1. Informacje podstawowe

- *Ustrój państwowy:* Republika Federalna

- *Nazwa państwa:*

- konwencjonalna pełna: Russian Federation
- konwencjonalna skrócona: Russia
- lokalna pełna: Rossiyskayo Federatsiya
- lokalna skrócona: Rossiya

Jednostki administracyjne: obwody i miasta wydzielone; republiki autonomiczne (RA); tzw. Kraje; okręgi autonomiczne (OA).

Oznaczenia numerów: **Region Centralny:** 1- Moskwa, 2 – briański, 3 – iwanowski, 4 – jarosławski, 5 – kałuski, 6 – kostromski, 7 – moskiewski, 8 – orłowski, 9 – riazański, 10 – smoleński, 11 – twerski, 12 – tulski, 13 – władymirski; **Region Centralno-Czarnoziemny:** 14 – bielgorodzki, 15 – kurski, 16 – lipiecki, 17 – tambowski, 18 – woroneski; **Region Wołżańsko-Wiacki:** 19 – niżegrodzki, 20 – kirowski, 21 – Czuwaska RA, 22 – Maryjska RA, 23 – Mordwińska RA; **Region Północno-Zachodni:** 24 – Petersburg, 25 – leningradzki, 26 – nowogrodzki, 27 – pskowski; **Region Północny:** 28 – murmański, 29 – archangielski, 29a – Nieniecki OA, 30 – wołogodzki, 31 – Karelia RA, 32 – Komi RA; **Region Północnokaukaski:** 33 – rostowski, 34 – Kraj Krasnodarski, 35 – Adygeja RA, 36 – Kraj Stawropolski, 37 – Czeczenia RA, 38 – Dagestan RA, 39 – Inguszetia RA, 40 – Kabardyńsko-Bałkarska RA, 41 – Karaczajewsko-Czerkieska RA, 42 – Północna Osetia RA; **Region Powołża:** 43 – astrachański, 44 – Kałmykia-Halmg-Tangcz RA, 45 – penzeński, 46 – samarski, 47 – saratowski, 48 – Tatarstan RA, 49 – uljanowski, 50 – wołogogradzki; **Region Uralski:** 51 – Baszkortostan RA, 52 – czelabiński, 53 – kurgański, 54 – orenburski, 55 – permski, 55a – Komi-Permiacki OA, 56 – swierdłowski, 57 – Udmurcka RA; **Region Zachodniosyberyjski:** 58 – tiumeński, 58a – Chanty-Mansyjski OA, 58b – Jamalsko-Nieniecki OA, 59 – omski, 60 – nowosybirski, 61 – tomski, 62 – kemerowski, 63 – Kraj Altajski, 64 – Altaj RA; **Region Wschodniosyberyjski:** 65 – Kraj Krasnojarski, 65a – Ewankijski OA, 65b – Tajmyrski (Dołgano-Nieniecki) OA, 66 – irkucki, 66a – Ust' Ordyński Buriacki OA, 67 – czytyjski, 67a – Agiński Buriacki OA, 68 – Buriacja RA, 69 – Tuwa RA, 70 – Chakasia RA; **Region Dalekiego Wschodu:** 71 – Sacha (Jakucja) RA, 72 – amurski, 73 – Kraj Chabarowski, 74 – Żydowski OA, 75 – Kraj Nadmorski, 76 – magadański, 77 – Czukocki OA, 78 – kamczacki, 78a – Koriacki OA, 79 – sachaliński, 80 – Enklawa Kaliningradzka.

Rys.8.3. Gęstość zaludnienia według obwodów, republik i okręgów autonomicznych

- *Stolica: Moskwa*
- *Święta państwowe: 24 sierpnia (1991), 12 czerwca (1990)*
- *Konstytucja: 12 października 1993*
- *Głowa państwa: prezydent*
- *Organ ustawodawczy: Duma państwowa*

3.2. *Podział administracyjny: 49 obwodów (obłasti), 21 republik autonomicznych, 10 okręgów autonomicznych, 6 krajów, 2 miasta wydzielone (Moskwa, Petersburg), 1 obwód autonomiczny (żydowski). Podział administracyjno-polityczny Federacji Rosyjskiej przedstawiono na rysunku 8.4*

4. GOSPODARKA

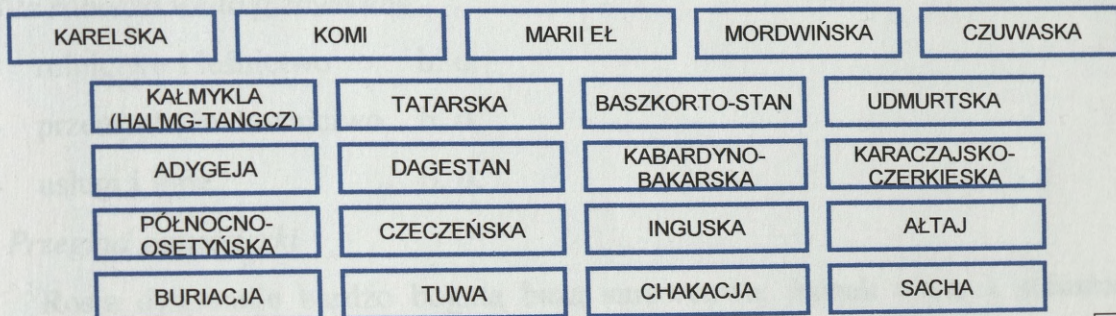
4.1. Informacje podstawowe

- *Surowce: ropa naftowa, gaz ziemny, węgiel kamienny i brunatny, rudy żelaza i metali nieżelaznych (w tym złota) oraz wiele innych.*
- *Wielkość i kierunki eksportu: \$ 71,8 mld (Ukraina, Niemcy, Stany Zjednoczone, Białoruś i inne)*
- *Wielkość i kierunki importu: \$ 58,5 mld (Europa, Ameryka Północna, Japonia i inne)*
- *Produkcja energii elektrycznej: 834 mld kWh, w tym:*

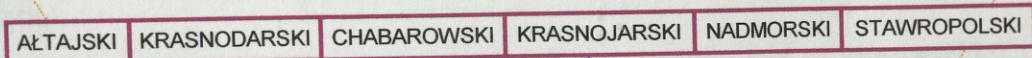
- elektrownie ciepłne	68,14%
- elektrownie wodne	19,00%
- elektrownie jądrowe	12,82%
- elektrownie inne	0,04%
- *Produkt krajowy brutto według parytetu siły nabywczej: \$ 593 mld*
- *Realne tempo wzrostu: 5%*
- *Produkt krajowy na jednego mieszkańca: \$ 4,0 tys.*
- *Udział produktu krajowego w sektorach gospodarki:*

- rolnictwo	7%
- przemysł	39%
- usługi	54%

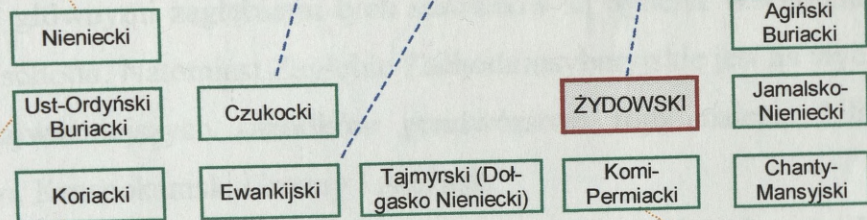
REPUBLIKI

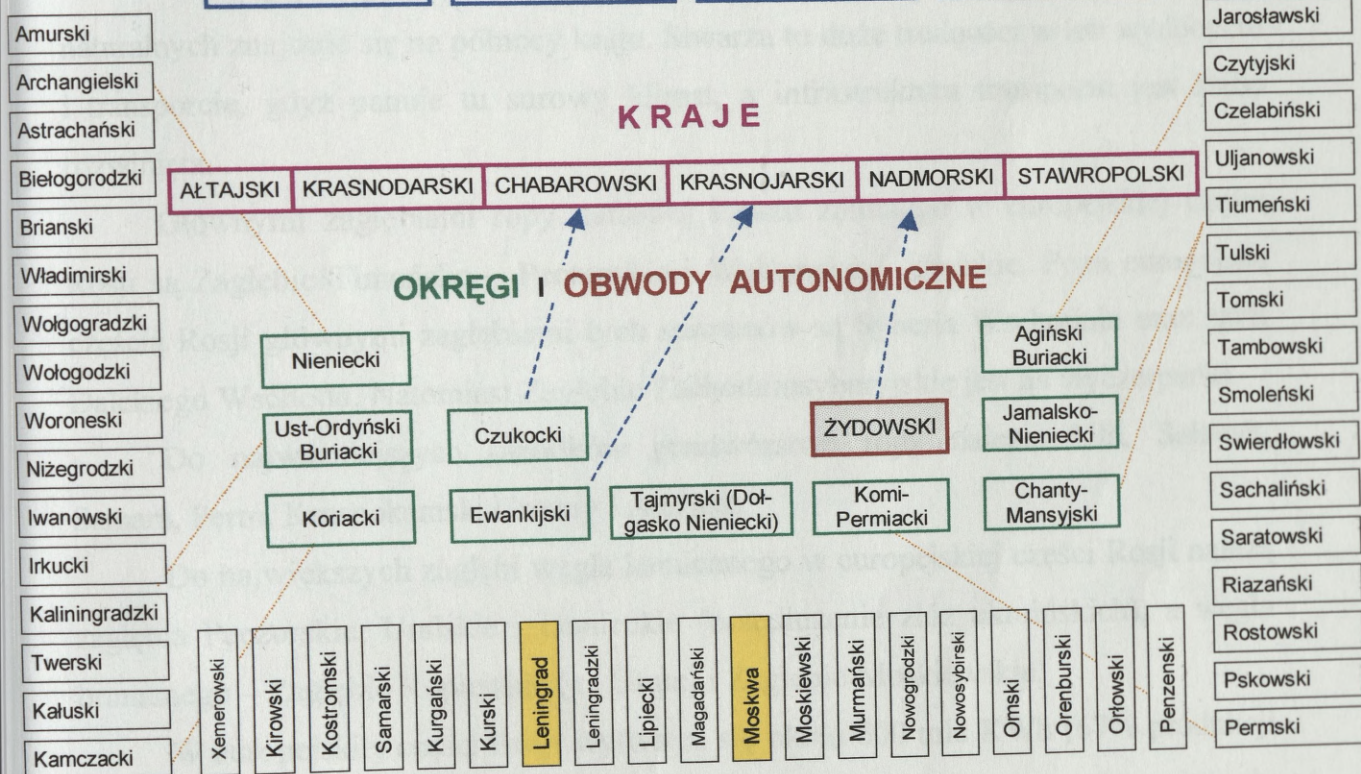
KRAJE

OKRĘGI I OBWODY AUTONOMICZNE

OBWODY

Rys.8.4. Podział administracyjno – polityczny Federacji Rosyjskiej

- *Ludność żyjąca w ubóstwie:* b. d.
- *Inflacja:* 84% (1998)
- *Siła robocza ogółem:* 66 mln (1997)
- *Siła robocza według zawodów:*
  - rolnictwo i leśnictwo   b. d.
  - przemysł i budownictwo   b. d.
  - usługi i inne   b. d.

4.2. Przegląd gospodarki

Rosja dysponuje bardzo bogatą bazą surowcową, jednak wiele z surowców naturalnych znajduje się na północy kraju. Stwarza to duże trudności w ich wydobyciu i transporcie, gdyż panuje tu surowy klimat, a infrastruktura transportu jest słabo rozwinięta.

Głównymi zagłębiami ropy naftowej i gazu ziemnego w europejskiej części Rosji są Zagłębie Timońsko – Peczerskie i Wołżańsko – Uralskie. Poza europejską częścią Rosji głównymi zagłębiami tych surowców są Syberia Wschodnia oraz szelf Dalekiego Wschodu. Natomiast Zagłębie Zachodniosyberyjskie jest na wyczerpaniu.

Do najważniejszych ośrodków przetwórstwa ropy należą: Ufa, Saławet, Samara, Perm, Krasnokamsk, Grozny i Aczinsk.

Do największych zagłębi węgla kamiennego w europejskiej części Rosji należą zagłębia Peczerskie, Uralskie i Donieckie (przedłużenie złóż ukraińskich), a węgla brunatnego – Zagłębie Kopiejskie (na Uralu) i Zagłębie Moskiewskie.

W europejskiej części Rosji wytwarza się około 600 mld KWh (67% produkcji krajowej energii elektrycznej, przy czym aż 300 mld KWh w trzech regionach: Centralnym, Uralskim i Nadwołżańskim.

Przemysł metalurgiczny skoncentrowany jest głównie w rejonach występowania rudy żelaza i metali kolorowych. Należą do nich Ural (Magnitnaja, Wysokaja i Błagodot), rejon Kurska oraz Półwysep Kola (Kowborsk, Olenieborsk, Nikiel). Największy potencjał produkcyjny hutnictwa żelaza i metali nieżelaznych skoncentrowany jest na Uralu.

Rys.8.5. Okręgi i ośrodki przemysłowe

- Legend : 1 - granice państw ; 2 - stolica ; 3 - główne miasta ; 4 - linie kolejowe ; 5 - główne drogi ; 6 - lotniska ; 7 - porty morskie ; 8 - ropa naftowa ; 9 - gaz ziemny ; 10 - ropociągi ; 11 - gazociągi ; 12 - rafinerie ; 13 - węgiel kamienny ; 14 - węgiel brunatny ;

Przemysł elektromaszynowy skoncentrowany jest w okręgu moskiewskim i petersburskim oraz na Uralu i Powołżu. Największymi ośrodkami tego przemysłu są: Jekaterynburg, Czelabińsk, Niżny Tagił, Uta, Niżny Nowogród, Kujbyszew, Saratów, Kazań i Wołgograd oraz Rostów nad Donem.

Przemysł chemiczny skoncentrowany jest w czterech okręgach: moskiewskim i petersburskim oraz na Powołżu i Uralu.

Na uwagę w Rosji zasługuje przemysł zbrojeniowy. Zakłady tego przemysłu są w dużej mierze częścią cywilnych przedsiębiorstw produkcyjnych. Ponadto w Rosji znajduje się wiele zakładów zajmujących się wyłącznie produkcją zbrojeniową. Obejmują one placówki naukowo – badawcze, pracownie konstrukcyjne, laboratoria oraz wielkie zakłady zbrojeniowe i tworzą miasta zamknięte (Arzamas – 16, Czelabińsk – 65, Tomsk – 7, Niżnaja Tara i inne). Ponadto laboratoria wojskowe znajdują się w Moskwie, Petersburgu, Obaleńsku, Densie, Saratowie, Wołgogradzie i wielu innych miastach (rys. 8.5).

5. INFRASTRUKTURA TRANSPORTU

5.1. Informacje podstawowe

- *Koleje*: ogółem 148 000 km (publiczne 86 tys. km, niepubliczne 62 tys. km), w tym:
  - szerokotorowe 148 000 (szerokość toru 1520mm)
  - normalnotorowe 0 km
- *Drogi*: ogółem 916 tys. km (publiczne 574 tys. km, lokalne 342 tys. km), w tym
  - utwardzone 752 tys. km (publiczne 517 tys. km, lokalne 234 tys. km)
  - nieutwardzone 164 tys. km
- *Drogi wodne*: ogółem 89 tys. km, w tym 39 tys. km z normatywną głębokością
- *Rurociągi magistralne*: 214 tys. km:
  - ropy naftowej i produktów naftowych 62 tys. km
  - gazu ziemnego 152 tys. km
- *Porty morskie i śródlądowe*: Archangielsk, Astrachań, Kaliningrad, Kazań, Chabarowsk, Kholmok, Krasnojarsk, Moskwa, Murmańsk, Nachodka, Nevelsk,

Noworosyjsk, Pietropawłowsk Kamczacki, Sankt Petersburg, Rostów, Soczi, Tuapse, Władywostok, Wołgograd, Wostocznyj, Wyborg

• *Marynarka handlowa:*

- liczba okrętów (powyżej 1000 GRT): 617
- wyporność 4 146,3 tys. GRT/5 278,9 tys. DWT

• *Porty lotnicze:* ogółem 2517 (1994), w tym:

a. Lotniska o utwardzonych pasach startowych długości:

- powyżej 3 047 m	-	54
- 2 438 - 3 047 m	-	202
- 1 524 - 2 437 m	-	108
- 914 - 1 523 m	-	115
- poniżej 914 m	-	151
Razem		630

b. Lotniska o nieutwardzonych pasach startowych długości:

- powyżej 3 047 m	-	25
- 2 438 - 3 047 m	-	45
- 1 524 - 2 437 m	-	134
- 914 - 1 523 m	-	291
- poniżej 914 m	-	1392
Razem		1887

5.2. Przegląd infrastruktury transportu

Rozwój infrastruktury transportowej w Rosji napotyka na trudności wynikające z warunków terenowych i klimatycznych oraz dużej rozciągłości równoleżnikowej (9 tys. km) i południkowej (4 tys. km). Na jej rozwój mają wpływ także rozmieszczenie surowców mineralnych oraz ludności, a także względy strategiczne.

Na obszarze Rosji można wyodrębnić trzy podstawowe kierunki potoków ładunków:

- równoleżnikowy, euroazjatycki, grupujący sieć kolejową i rurociągową oraz drogi wodne Wołgi i Kamy;

- dwa kierunki południkowe, które łączą Region Centralny i Północno – Zachodni z Kaukazem oraz Ukrainą. Skupiają one linie kolejowe, drogi samochodowe, magistrale rurociągowie oraz drogi wodne.

Sieć kolejowa w europejskiej części Rosji (rys. 8.6) obejmuje ponad 60 tys. km linii kolejowych. Średnia jej gęstość wynosi 1,8 km/100 km² i jest ponad czterokrotnie mniejsza niż w Polsce (8 km/100 km²).

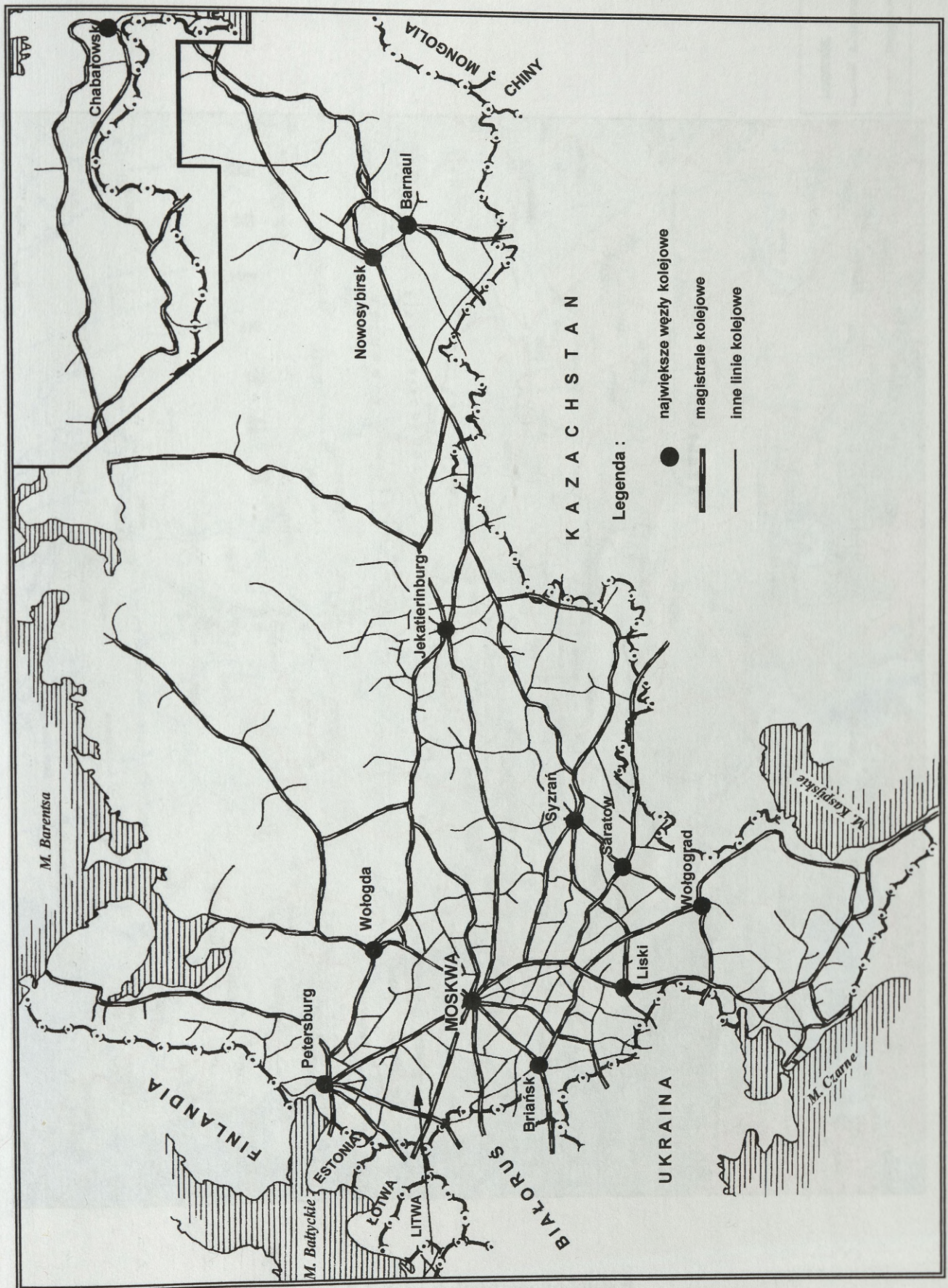
Sieć kolejowa europejskiej części Rosji zachowuje charakterystyczny układ z dwoma węzłami: w Moskwie i Petersburgu. Rolę węzła drugorzędowego (w porównaniu z wymienionymi) pełni Jekaterynburg.

Drogi samochodowe w Rosji (rys. 8.7) mają długość 916 tys. km, w tym drogi publiczne 574 tys. km, a drogi lokalne 342 tys. km. Średnia gęstość sieci drogowej w europejskiej części Rosji wynosi 12 km/100 km²; jest jednak bardzo zróżnicowana. W obwodzie moskiewskim i Centralno – Czarnoziemnym wynosi ona około 18 km/100 km², a w obwodach sąsiednich jest znacznie mniejsza i wynosi od 2,2 km/100 km² (Region Północny) do 14,7 km/100 km² (Region Północno – Zachodni).

Charakterystyczną cechą sieci drogowej Rosji jest jej podrzędność w stosunku do kolei. Przejawia się to m.in. „dowiązaniem” dróg samochodowych do linii kolejowych, a nie odwrotnie. Jednak w ostatnich latach w Rosji wzrasta znaczenie transportu samochodowego i odgrywa on w przewozach towarów i osób coraz większą rolę.

Sieć rurociągową w Rosji jest stosunkowo dobrze rozwinięta. Największe zagęszczenie rurociągów występuje na Powołżu i Uralu (rys. 8.8). Na trasach transportu ropy zlokalizowane są zakłady rafineryjne. Należą do nich m.in.: Kiriszi (koło Petersburga), Jarosław, Moskwa, Rianzań, Kstowo, Włodzimierz, Uchta, Perm, Krasnokamsk, Niżny Nowogród, Ufa, Sołowat, Samara, Saratów, Orsk, Syzrań, Wołgograd, Grozny.

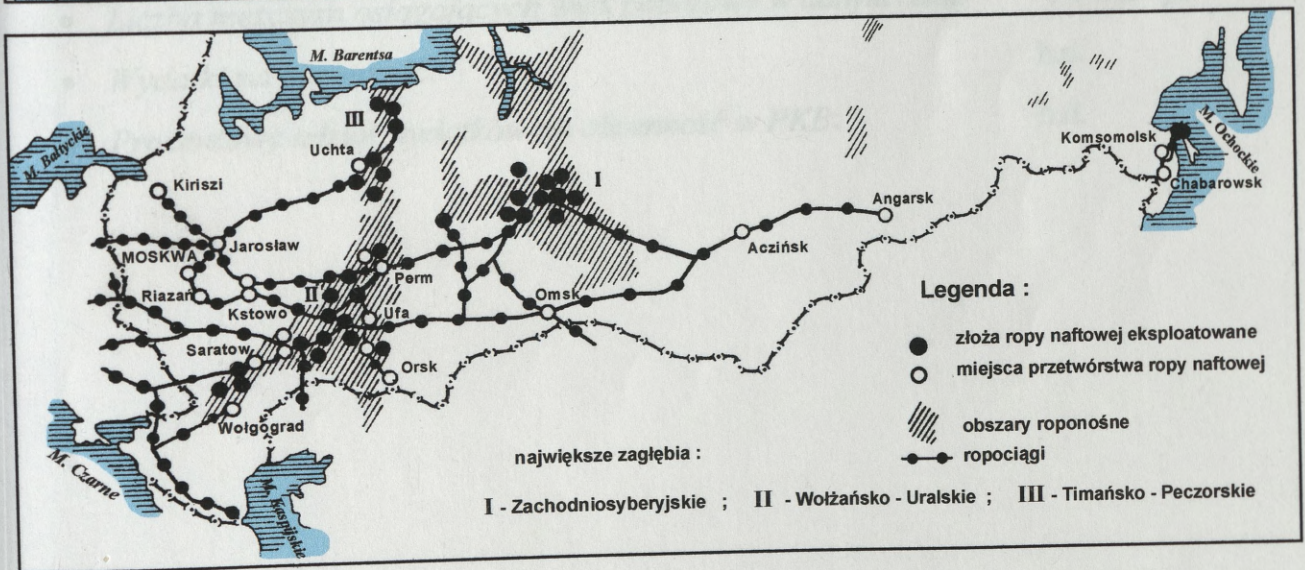
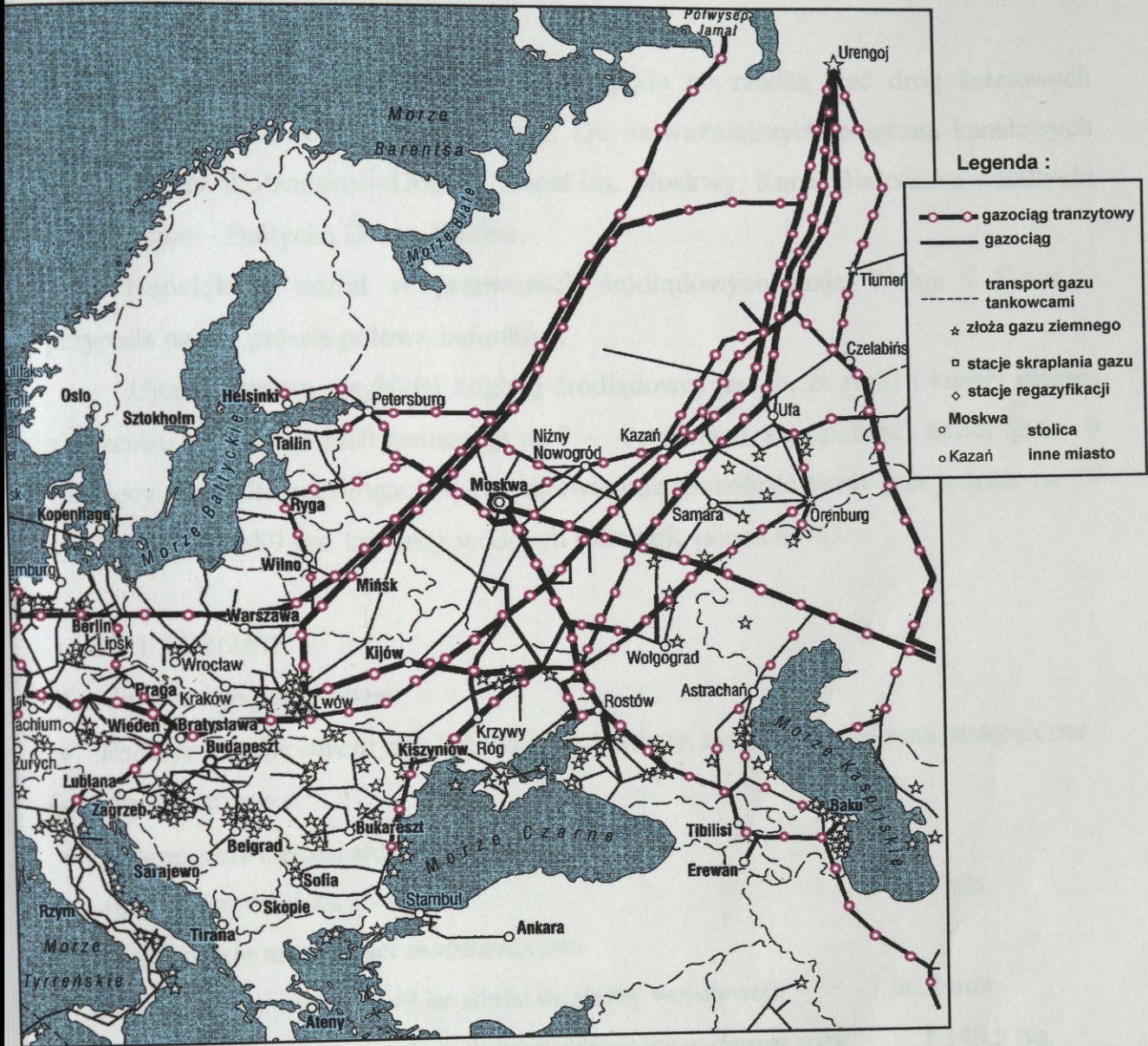
Oprócz rurociągów do przesyłania ropy naftowej i jej pochodnych w Rosji także dobrze jest rozwinięta sieć gazociągowa. Krajowy system zaopatrzenia w gaz obejmujący 6 systemów rurociągów, przedstawiono na rys. 8.8.

Rys. 8.6. Sieć kolejowa

Rys.8.7. Sieć dróg samochodowych

Rys. 8.8. Rurociągi

Żegluga śródlądowa w Rosji, ze względu na rzadką sieć dróg kolejowych i samochodowych, odgrywa ważną rolę. Do najważniejszych połączeń kanałowych należą: Kanał Wołżańsko – Doński, Kanał im. Moskwy, Kanał Białorusko – Bałtycki i Wołżańsko – Bałtycka Droga Wodna.

Największy udział w przewozach śródlądowych mają Wołga i Kama – przypada na nie prawie połowa ładunków.

Ujemną stroną rosyjskiej żeglugi śródlądowej jest to, że rzeki i kanały ulegają zlodzeniu. Niektóre z nich zamarzają na 3 – 4 miesiące, a na północy nawet na 8 – 9 miesięcy. Ponadto na drogach tych odpowiednia głębokość wody jest jedynie na 39 tys. km spośród 89 tys. km dróg wodnych (niewiele ponad 40%).

6. SIŁY ZBROJNE

6.1. Informacje podstawowe

- *Rodzaje sił zbrojnych:* siły lądowe, siły lotnicze, marynarka wojenna, strategiczne siły raketowe
- *Potencjalne możliwości mobilizacyjne:*
(mężczyźni w wieku 15-49 lat) 38,7 mln
- *Rzeczywiste możliwości mobilizacyjne:*
(mężczyźni w wieku 15-49 lat zdolni do służby wojskowej): 30,2 mln
- *Liczba mężczyzn osiągających wiek poborowy w danym roku:* 1 149,5 tys.
- *Wydatki na obronność:* b.d.
- *Procentowy udział wydatków na obronność w PKB:* b.d.

6.2. Charakterystyka sił zbrojnych

W europejskiej części Rosji największa koncentracja obiektów wojskowych występuje w trzech okręgach wojskowych: Północnym, Moskiewskim i Północno – Kaukaskim. Są to bowiem okręgi przygraniczne, czyli pierwszego rzutu. Okręg Przywołżański i Uralski pełnią rolę bazy rezerw strategicznych oraz podstawę do tworzenia nowego ugrupowania operacyjno - strategicznego⁴.

Siły powietrzne i obrony powietrznej w składzie 6 armii są rozlokowane w pasie szerokości około 1 tysiąca kilometrów ciągnącym się od Półwyspu Kola do Kaukazu. W Okręgu Północnym znajduje się 6 AOP (Petersburg), 10 AOP (Archangielsk) oraz Lotnictwo Floty Północnej i Bałtyckiej. W Okręgu Moskiewskim znajdują się dwie armie lotnicze (10 AL i 46 AL.), a w Północno - kaukaskim 12 Armia Obrony Powietrznej i 4 Armia Lotnicza oraz Lotnictwo Floty Czarnomorskiej. Rosja od kilku lat przebudowuje swój system obronny. Ulega więc zmianie dyslokacja wojsk spowodowana nie tylko rozpadem Związku Radzieckiego, lecz także z powodu skomplikowanej sytuacji wewnętrznej, wynikającej m.in. z tendencji odśrodkowych wewnątrz Federacji Rosyjskiej.

⁴ Wraz z wycofaniem wojsk radzieckich z zagranicy przestał funkcjonować pierwszy rzut obrony strategicznej byłego ZSRR (zachodnia i południowa grupa wojsk). Wojska drugiego rzutu strategicznego (zachodnie okręgi wojskowe ZSRR) w większości znalazły się w podporządkowaniu Ukrainy i Białorusi, pozostałe wycofane w głąb Rosji lub rozwiązane. Jednocześnie te okręgi, które pełniły rolę okręgów wewnętrznych stały się okręgami granicznymi.

Jednostki fizycznogeograficzne w europejskiej części Rosji

Nr klasyfikacji dziesiątnej	Nazwa polska
1.	FENNOSKANDIA (Karelia i Półwysep Kola)
7.	PODOBSZAR WSCHODNIO – ŚRÓDZIEMNOMORSKI
7.1.	Kaukaz i Krym
8.	NIŻ WSCHODNIOEUROPEJSKI
81.	Podstrefa tundry i tundry lesistej
82.	Podstrefa północnej tajgi
83 – 84	Strefa lasów mieszanych i podstrefa południowej tajgi
841.	Pobrzeża Wschodniobałtyckie
841.4.	Pobrzeża Żmudzko – Kurońskie
841.5.	Nizina Staropruska
842.	Pojezierze Wschodniobałtyckie
842.7	Pojezierze Litewskie
842.8.	Pojezierze Mazurskie
85.	Strefa leśno – stepowa
86.	Strefa stepowa
9.	URAL
9.1.	Ural Północny
9.2.	Ural Środkowy
9.3.	Ural Południowy

Największe rzeki europejskiej części Rosji

Lp.	Nazwa	Długość (km)	Dorzecze (tys. km ²)	Żeglowność (splawność)	Uwagi
1	Peczora	1809	322	żeglowna od przystani Jaksza	zamarza na 8 mcy
2	Dwina	1318	357	żeglowna	zamarza w październiku
3	Wołga	3531	1360	dostępna dla statków pełnomorskich	zamarza w listopadzie na 4-5 mcy
4	Ural	2428	237	żeglowna od Uralska	zamarza w listopadzie na 4-5 mcy
5	Kama	1805	507	żeglowna na odcinku 1566 km	zamarza w listopadzie na 4-5 mcy
6	Don	1870	4 22	żeglowna na odcinku 1355 km	zamarza w listopadzie na 3-4 mce
7	Kubań	906	58	żeglowna w dolnym biegu	zamarza w listopadzie na 3-4 mce
8	Newa	74	.	dostępna dla statków pełnomorskich	zamarza w listopadzie

Największe jeziora i sztuczne zbiorniki wodne

Lp.	Nazwa jeziora	Powierzchnia (km ²)	Głębokość (m)	Lp.	Nazwa sztucznego zbiornika wodnego	Powierzchnia (km ²)	Głębokość (m)
1	Ładoga	17 700		1	Kujbyszewski	6 500	
2	Onega	9 720		2	Rybiński	4 580	
3	Pejpus (Czudzkie) z Pskowskim	3550		3	Wołgogradzki	3 117	
4	Ilmen	982		4	Cymlański	2 700	
				5	Iwankowski (Morze Moskiewskie)		

Powierzchnia, ludność i gęstość zaludnienia wg republik, krajów i obwodów
oraz okręgów autonomicznych (1999 r.)

Wyszczególnienie	Powierzchnia		Ludność		Gęstość zalud- nienia na 1 km ²	Miejsce w Rosji lub re- gionie
	tys. km ²	w % po- wierzchni całej Rosji lub regionu	w tys.	w % lud- ności całej Rosji lub regionu		
1	2	3	4	5	6	7
Federacja Rosyjska	17075,4	100,0	146 693	100	8,6	
Rejon Północny	1 466,3	8,6	5 733	4,0	4,0	
Republika Karelia	172,4	11,7	722	13,3	4,2	3
Republika Komi	415,9	28,4	1 149	20,2	2,7	4
Obwód archangielski	587,4	40,1	1 479	25,8	2,5	5
w tym Nieniecki OA	176,7	12,0	47	0,8	0,3	6
Obwód wołogodzki	145,7	9,9	1 333	22,8	9,1	1
Obwód murmański	144,9	9,9	1 000	17,9	7,0	2
Rejon Północno- Zachodni	196,5	1,2	7 957	5,5	40,4	5
Petersburg	0,6	0,3	4 728	59,8	7 960	1
Obwód leningradzki	85,3	43,3	1 681	20,7	19,7	2
Obwód nowogrodzki	55,3	28,1	736	9,2	13,4	4
Obwód pskowi	55,3	28,1	812	12,7	15,0	3
Rejon Centralny	486,1	2,8	29 539	20,2	60,9	1
Obwód briański	34,9	7,2	1 456	4,9	41,7	6
Obwód iwanowski	23,9	4,9	1 236	4,2	51,2	5
Obwód jarosławski	36,4	7,5	1 426	4,8	40,0	7
Obwód kałuski	29,9	6,2	1 090	3,6	36,6	9
Obwód kostromski	60,1	12,4	793	2,7	13,2	13
Moskwa	1,0	0,2	8 630	29,3	8 630,0	1
Obwód moskiewski	47,0	9,7	6 547	22,1	140,0	2
Obwód orłowski	24,7	5,1	904	3,1	36,6	8
Obwód riazański	39,6	8,2	1 296	4,4	32,9	10
Obwód smoleński	49,8	10,3	1 148	3,9	23,0	11
Obwód tułski	25,7	5,3	1 769	6,1	70,0	3
Obwód twerski	84,1	17,3	1 621	5,5	19,3	12
Obwód władymirski	29,0	6,0	1 623	5,5	56,0	4

1	2	3	4	5	6	7
Obwód kaliningradzki	15,1	0,0	951,0	0,6	63,0	2
Region Wolżańsko-Wiacki	263,3	1,5	8343	5,7	31,7	6
Republika Czuwaszia	18,3	6,9	1360	16,0	71,0	1
Republika Marii Eł	23,2	8,8	761	9,0	32,6	4
Republika Mordowia	26,2	9,9	938	11,4	35,0	3
Obwód Kirowski	120,8	45,9	1 602	20,0	13,3	5
Obwód niżegrodzki	74,8	28,4	3682	43,6	49,3	2
Region Centralno-Czarnoziemny	167,7	1,0	7821	5,3	46,6	4
Obwód biełogorodzki	27,1	16,1	1 492	18,3	55,0	1
Obwód kurski	29,8	17,8	1 327	17,1	44,5	4
Obwód liepiecki	24,1	14,4	1 245	5,9	51,4	2
Obwód tanebowski	34,3	20,4	1 282	16,8	34,4	5
Obwód woroneski	52,4	31,2	2 475	31,9	47,2	3
Region Północnokaukaski	355,1	2,1	17 091	11,7	49,8	3
Republika Adygeja	7,6	2,1	450	2,6	60,0	5
Republika Czeczenia ^x	19,3		785	7,5	41,0	2
Republika Dagestan	50,3	14,2	2 121	11,1	42,1	8
Republika Inguszetia ^x	19,3		318			
Republika Kabardyno-Bałkarska	12,5	3,5	785	4,5	62,2	4
Republika Karaczajewsko-Czerkieska	14,1	4,0	436	2,5	30,9	9
Republika Północnej Oseti	8,0	22	664	3,7	83,0	1
Kraj Krasnodarski	76,0	21,4	5 070	28,0	66,6	3
Kraj Stawropolski	66,5	18,7	2 889	14,8	40,4	7
Obwód rostowski	100,8	28,4	4 384	25,2	43,5	6
Region Powołża	536,4	3,1	16 864	11,3	31,4	7
Republika Kałmykia-Halmg-Tangcz	76,1	14,2	316	2,0	4,1	8
Republika Tatarstan	68,0	12,7	3 780	22,2	55,6	2
Obwód astrachański	44,1	8,12	1 026	6,1	23,3	7
Obwód penzeński	43,2	8,1	1 542	9,1	35,7	4

1	2	3	4	5	6	7
Obwód Samarski	53,6	9,9	3 308	19,8	61,7	1
Obwód saratowski	100,2	18,7	2 721	16,3	27,2	5
Obwód uljanowski	37,3	6,9	1 477	8,7	39,9	3
Obwód wołgogradzki	113,9	21,2	2 694	15,9	23,7	6
Region Uralski	824,0	4,8	20389	13,8	24,7	8
Republika Baszkortostan	143,6	17,4	4 117	19,7	28,6	3
Republika Udmurcka	42,1	5,1	1 636	8,0	38,7	2
Obwód kurgański	71,0	8,6	1 103	5,5	15,5	7
Obwód orenburski	124,0	15,0	2 229	10,8	18,0	6
Obwód permski, w tym	160,6	19,5	2 779	15,2	18,5	5
Komi-Permiacki OA	32,9	20,4	153	0,7	4,6	8
Obwód Świerdłowski	194,8	236	4 641	22,9	23,3	4
Obwód czelabiński	87,9	10,7	3 684	17,8	41,9	1
Razem część europejska	4 309,5	25,2	115 306	78,6	26,8	

Miasta z liczbą ludności powyżej 100 tys. mieszkańców (w tys.)

Lp.		1970	1979	1989	1994	1995	1999
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Abakan	90	128	154	159	161	169
2	Almietiewsk	87	110	129	138	138	141
3	Angarsk	203	239	266	267	267	267
4	Anżero-Sudżensk	106	105	104	102	101	-
5	Arzamas	67	93	109	112	112	111
6	Armawir	144	162	161	163	164	167
7	Archangielsk	343	385	388	376	374	366
8	Astrachań	410	461	482	485	486	488
9	Aczyńsk	97	117	122	122	123	122
10	Bałakowo	104	152	197	206	206	206
11	Bałaszycha	92	118	136	136	136	134
12	Barnaut	439	535	602	596	596	586
13	Bielogorod	151	240	300	318	322	339
14	Bierieczniki	146	185	191	186	184	182
15	Bijsk	186	212	233	228	228	226
16	Błagowieszczański	128	172	206	214	214	221
17	Bratsk	155	214	256	258	257	253
18	Briańsk	318	394	452	460	462	461
19	Chabarowsk	436	528	601	620	618	614
20	Chimki	85	118	133	135	134	134
21	Czeboksary	209	308	420	446	450	458
22	Czelabińsk	875	1030	1107	1090	1086	1085
23	Czerepowiec	188	266	310	319	320	325
24	Czerkiesk	67	91	113	119	119	122
25	Czyta	241	303	323	325	322	314
26	Dzierżyńsk	221	257	285	286	285	279
27	Dymitrowgrad	81	106	124	133	135	137
28	Elektrostal	123	139	152	151	150	148
29	Engels	130	161	181	184	186	189
30	Elista	50	70	90	93	94	102
31	Głazow	68	81	104	107	107	106
32	Groźny	341	375	400	...	...	.
33	Iwanowo	420	465	481	476	474	463
34	Iżewsk	422	549	635	653	654	655
35	Irkuck	451	550	577	583	585	56
36	Jakuck	108	152	187	194	192	176

1	2	3	4	5	6	7	8
37	Jarosław	517	597	633	631	629	623
38	Jekaterynburg	1025	1211	1298	1280	1280	1273
39	Jelec	101	112	120	119	119	120
40	Jaszkar-Oła	166	201	242	248	251	250
41	Južno-Sacha	106	140	159	162	160	180
42	Kazań	869	993	1094	1092	1085	1101
43	Kaliningrad	297	355	401	415	419	427
44	Kaługa	211	265	311	345	347	342
45	Kamieński Uralski	169	187	199	198	197	192
46	Kamyszyn	97	112	122	127	128	126
47	Kańsk	95	101	110	110	109	108
48	Kemerowo	374	462	511	504	503	496
49	Kinieszma	96	101	105	103	103	100
50	Kirow	359	421	450	463	464	466
51	Kisielewsk	127	122	120	117	116	111
52	Kisłowodsk	90	101	114	119	120	121
53	Kowrow	123	143	160	161	162	161
54	Kołomna	136	147	155	155	154	152
55	Kołpino	70	114	141	143	143	143
56	Komsomolsk n/Amurem	218	264	315	311	309	295
57	Kaliningrad k/Moskwy	106	113	134	135	134	133
58	Kostroma	223	255	278	283	285	289
59	Krasnodar	460	560	621	638	646	643
60	Krasnojarsk	648	796	870	869	869	878
61	Kuźnieck	84	94	99	101	100	-
62	Kurgan	244	310	356	362	363	367
63	Kursk	284	375	424	439	442	445
64	Leniński;kuxniecki	128	132	125	122	121	116
65	Lipieck	289	396	450	470	474	522
66	Lubiercy	135	154	165	165	166	165
67	Łuki Wielkie	85	102	114	116	116	117
68	Magdan	92	121	152	135	128	135
69	Magnitogorsk	364	406	428	427	427	428
70	Maikop	110	128	149	164	165	167
71	Machaczkała	178	241	304	323	339	335
72	Miezdureczeński	82	91	104	104	105	105
73	Miass	131	150	164	167	167	167
74	Miczurinsk	94	101	109	108	108	122
75	Moskwa	7194	8142	8972	8793	8717	8630

1	2	3	4	5	6	7	8
76	Murnańsk	309	381	440	415	407	383
77	Murom	99	114	124	127	126	143
78	Mytiszczy	119	141	154	152	152	156
79	Nabiereżne Czołny	38	301	500	524	526	518
80	Nalczyk	146	207	235	239	239	235
81	Nachodka	104	133	160	164	163	160
82	Niewinnomysk	85	104	121	129	131	133
83	Neftekamsk	46	70	107	116	117	117
84	Niżniewartowsk	16	109	241	241	238	236
85	Nieżniekamsk	49	134	191	207	210	222
86	Niż. Nowogród	1170	1344	1403	1389	1383	1365
87	Niż. Tagił	378	398	424	414	409	396
88	Nowogród	128	186	229	233	233	232
89	Nowokuźnieck	496	541	581	574	572	563
90	Nowokujbyszew	104	109	113	114	115	116
91	Nowomoskowsk	134	147	46	144	144	140
92	Noworosyjsk	133	159	186	194	202	204
93	Nowosybirsk	1161	1312	1392	1374	1369	1402
94	Nowotroick	83	95	106	109	110	110
95	Nowoczeboksarsk	39	85	115	122	123	124
96	Nowoczerkasy	162	83	188	189	190	187
97	Nowoszchtyńsk	102	104	108	107	107	103
98	Nogińsk	104	119	123	120	119	118
99	Norylsk	135	180	175	163	159	147
100	Obnińsk	49	73	100	107	18	109
101	Odicowo	67	101	125	130	129	128
102	Oktriabrsk	77	88	105	109	110	110
103	Omsk	821	1014	1148	1161	1163	1158
104	Orzeł	232	305	337	346	348	347
105	Orenburg	344	458	518	529	532	527
106	Oriechowo-Zajewo	120	132	130	127	126	126
107	Orsk	225	246	271	274	275	274
108	Penza	374	483	526	532	534	533
109	Pierwouralsk	117	129	135	136	137	136
110	Perm	850	999	1040	1035	1032	1017
111	Pietrozawodsk	192	234	269	279	280	283
112	Pietropawłowsk Kamczacki	154	215	230	218	210	197
113	Podolsk	169	202	209	204	202	196
114	Prokopiewsk	274	266	263	255	253	241

1	2	3	4	5	6	7	8
115	Psków	127	176	204	207	207	203
116	Piatigorsk	93	110	129	132	133	133
117	Rostów n/Donem	789	934	1019	1023	1026	1017
118	Rubcowsk	145	157	172	171	170	164
119	Rybińsk	218	239	251	249	248	242
120	Riazań	350	453	515	526	536	531
121	Saławat	114	137	150	155	156	156
122	Samara	1027	1198	1206	1188	1184	1168
123	Sankt-Petersburg	4033	4588	5024	4883	4838	4728
124	Sarańsk	191	263	312	320	320	317
125	Sarapuł	100	108	111	110	109	107
126	Saratów	757	856	905	899	895	881
127	Siewierodwińsk	145	197	249	243	241	232
128	Siewiersk	...	...	103	110	110	118
129	Sergijew Posad	92	107	115	114	114	112
130	Sierow	101	101	103	100	100	100
131	Sierpuchow	124	140	141	139	139	135
132	Smoleńsk	231	299	341	353	355	356
133	Solikamsk	89	101	110	109	108	106
134	Soczi	224	287	337	353	355	355
135	Stawropol	198	258	318	337	342	345
136	Stary Oskoł	52	115	174	193	198	212
137	Sterlitamsk	184	220	247	256	259	264
138	Surgut	34	107	248	259	263	276
139	Syzrań	162	166	174	176	177	188
140	Syktywkar	125	171	220	227	229	231
141	Szachty	205	209	226	229	230	224
142	Szcalkowo	78	100	109	108	108	106
143	Taganrog	254	276	292	291	292	288
144	Tambow	230	270	305	313	316	315
145	Twer	345	412	451	454	455	457
146	Togliatti	251	502	631	689	702	712
147	Tomsk	338	421	473	466	470	481
148	Tuła	462	514	540	535	532	513
149	Tiumen	269	359	477	491	494	504
150	Ułan-Ude	254	300	353	365	366	371
151	Uljanowsk	351	464	625	670	678	672
152	Usole-Syberyjskie	87	103	106	106	106	106
153	Usole Syberyjskie	128	147	158	162	162	158
154	Ust.-Ilimsk	16	69	109	111	110	106
155	Ufa	780	978	1078	1092	1094	1089

1	2	3	4	5	6	7	8
156	Uchta	60	87	111	109	106	99
157	Władystok	441	550	634	637	632	613
158	Władystok	236	279	300	311	312	311
159	Władystok	234	292	335	338	339	331
160	Wołogda	815	928	997	1000	1003	1000
161	Wołogda	28	91	176	182	183	179
162	Wołogda	142	209	269	286	288	290
163	Wołogda	178	237	283	296	299	304
164	Workuta	90	100	116	109	104	104
165	Woroneż	660	783	887	905	908	909
166	Wołkińsk	74	90	104	104	104	102
167	Zieleznograd	98	140	158	183	191	207
168	Zieleznodolsk	77	85	94	101	101	101
169	Złatoust	180	198	205	203	203	198
170	Żeleznodorożnyj	57	70	97	99	100	100

Najważniejsze okręgi i ośrodki przemysłowe

Nazwa	Liczba mieszkańców w tys.	Podstawowe dane
Region Centralny Moskwa	8 881	Jeden z największych w świecie ośrodek gospodarczy, kulturalny i naukowy. Rozwinięty przemysł maszynowy (obrabiarki, łożyska, maszyny i urządzenia dla p. włók. chem. i spoż.), samochodowy (2 fabryki), elektrotechnicznego, precyzyjnego, hutnictwa metali szlachetnych, chemiczny (kwasów, farb, lakierów, tworzyw), włókienniczy (największy ośrodek w kraju). Największy węzeł transportowy (węzeł kolei zelektr. - 11 linii, węzeł żegl. śródlądowej - 3 porty, 4 porty lotnicze).
Jarśław	651	Ośrodek przemysłu maszynowego, metalowego, chemicznego (produkcja kauczuku syntetycznego), rafineria ropy, lekkiego i spożywczego. Ważny węzeł komunikacyjny (węzeł kolejowo-drogowy i port rzeczny)
Tula	539	Ośrodek przemysłu maszynowego i metalowego (maszyny górnicze, obrabiarki) elektrotechnicznego i chemicznego. Ważny węzeł komunikacyjny. Obwód tulski jest ważnym rejonem wydobywania węgla brunatnego i rudy żelaza, na bazie której rozwinęło się hutnictwo.
Riazań	528	Ośrodek przemysłu maszynowego (obrabiarki, maszyny rolnicze), elektronicznego, chemicznego (włókna sztuczne, rafineria). Węzeł drogowy, duża przystań rzeczna
Region Północno-Zachodni Petersburg	4 952	Największy po Moskwie ośrodek gospodarczy, kulturalny i naukowy. Rozwinięty przemysł maszynowy (turbiny), stoczniowy (2 stocznie), chemiczny, gumowy, lekki. Duży węzeł transportowy (wielki węzeł kolejowo-drogowy, największy z portów rosyjskich).
Woroneż	903	Rozwinięty przemysł maszynowy, elektrotechniczny, chemiczny, spożywczy. Duży węzeł kolejowy

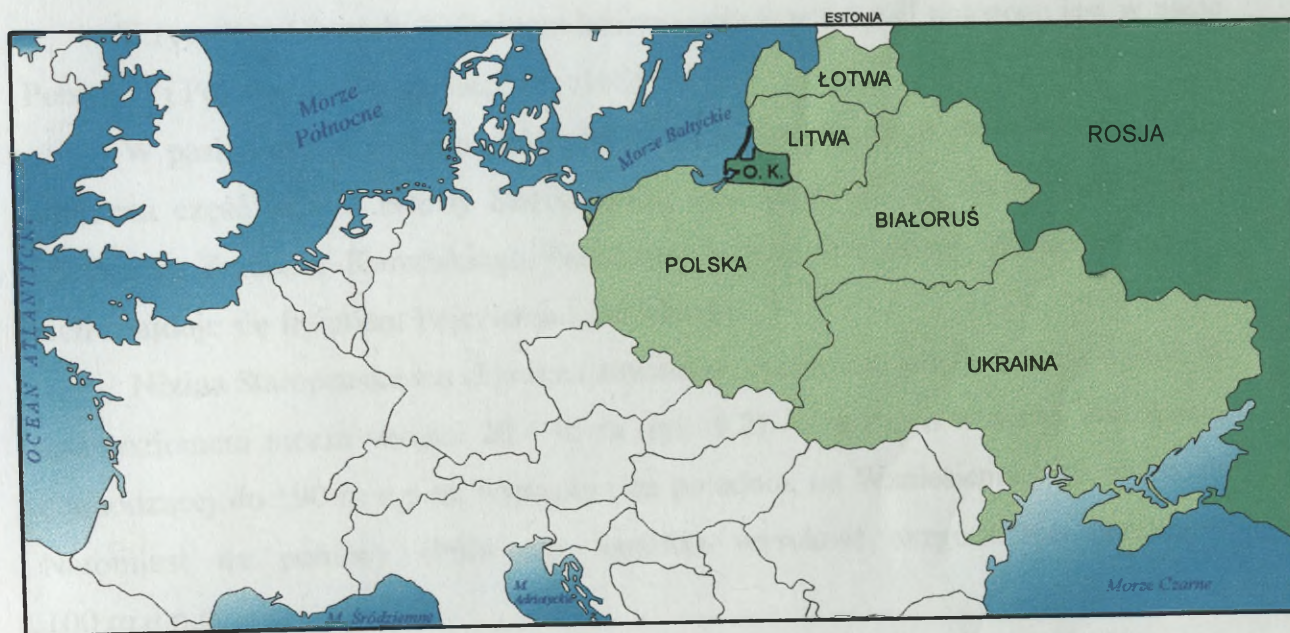
Nazwa	Liczba mieszkańców w tys.	Podstawowe dane
Region Wołżańsko-Wiacki Niżny Nowogród (Gorki)	1 433	<p>Jeden z największych ośrodków przemysłowych i kulturalno-naukowych. Rozwinięty przemysł środków transportu (samochodowy, stoczniowy, lotniczy), maszynowy, elektrotechniczny, metalowy, chemiczny, materiałów budowlanych, rafineryjny.</p> <p>Duży węzeł transportowy (węzeł rurociągowy, kolejowodrogowy, port rzeczny i lotniczy)</p>
Region Północno-Kaukaski Rostów nad Donem	1 025	<p>Duży ośrodek przemysłowy (maszyny rolnicze). Rozwinięty przemysł stoczniowy, spożywczy i materiałów budowlanych i chemiczny.</p> <p>Duży węzeł kolejowy, port n. Donem.</p> <p>W rejonie Rostowa rozwinięte górnictwo i hutnictwo</p>
Krasnodar (Jekaterynodar)	636	<p>Duży ośrodek przemysłowy (rozwinięty przemysł maszynowy, elektrotechniczny, rafineryjny, spożywczy i skórzany. Duży węzeł kolejowy</p>
Region Powołża Kazań	1 100	<p>Duży ośrodek gospodarczy, kulturalny i naukowy. Rozwinięty przemysł maszynowy, chemiczny, włókienniczy i skórzany.</p>
Naberieżnyje Czolny	523	<p>Ośrodek przemysłu samochodowego (samochody ciężarowe). Rozwinięty przemysł drzewny i spożywczy</p>
Astrachań	511	<p>Ośrodek przemysłu rybnego. Rozwinięty przemysł drzewny, celulozowo-papierniczy.</p> <p>Duży port rzeczno-morski w delcie Wołgi, połączony kanałem z reką. Twierdza nad M. Kaspijskim.</p>
Penza	552	<p>Duży ośrodek przemysłowy. Rozwinięty przemysł maszynowy (sprężarki, silniki maszyny liczące)</p> <p>Duży węzeł kolejowy i port lotniczy</p>
Samara	1 232	<p>Duży ośrodek przemysłowy i kulturalny. Rozwinięty przemysł maszynowy, metalowy, chemiczny, materiałów budowlanych i rafineryjny.</p> <p>Duży węzeł transportowy (węzeł drogowo-kolejowy, port rzeczny i lotniczy.</p> <p>Twierdza do obrony przed Tatarami Krymskimi.</p> <p>Duży ośrodek przemysłu samochodowego.</p>

Nazwa	Liczba mieszkańców w tys.	Podstawowe dane
Uljanowsk (Symbirsk)	682	Ośrodek przemysłowy. Rozwinięty przemysł samochodowy, maszynowy (obrabiarki), precyzyjny, materiałów budowlanych i spożywczy. Węzeł transportowy (port rzeczny, port lotniczy, węzeł kolejowo-drogowy).
Wołgograd	1 002	Duży ośrodek gospodarczy. Rozwinięty przemysł elektrotechniczny, hutniczy (huty żelaza i aluminium), rafineryjny, materiałów budowlanych. Wielki węzeł transportowy (duży węzeł kolejowy, duży port rzeczny, duży węzeł energetyczny, port lotniczy). W rej. Wołgogradu wydobywa się ropę naftową i gaz ziemny.
Region Uralski Ufa	1 101	Duży ośrodek gospodarczy, kulturalny i naukowy. Rozwinięty przemysł maszynowy, elektrotechniczny, chemiczny, rafineryjny, drzewny, włókienniczy, spożywczy.
Iżewsk	653	Ośrodek przemysłu. Rozwinięte hutnictwo żelaza, przemysł środków transportu (samochody), maszynowy
Czelabińsk	1 135	Jeden z największych ośrodków gospodarczych Uralu. Rozwinięte hutnictwo żelaza i metali nieżelaznych (głównie cynku), przemysł maszynowy środków transportu (ciągniki), chemiczny, spożywczy i odzieżowy
Orenburg	555	Ośrodek gospodarczy. Rozwinięty przemysł budowy maszyn, chemiczny, spożywczy, włókienniczy i materiałów budowlanych. W rejonie Orenburga występują złoża gazu ziemnego, ropy naftowej, rud miedzi, żelaza, niklu, chromu i złota.
Perm	1 093	Duży ośrodek gospodarczy, kulturalny i naukowy. Rozwinięty przemysł maszynowy, środków transportu (stoczniowy), elektrotechniczny materiałów budowlanych i rafineryjny. Wielki węzeł transportowy (duży port wodny nad Kama, węzeł kolejowy, port lotniczy).
Jekatierinburg	1 358	Jeden z największych ośrodków gospodarczych i kulturalnych Uralu. Rozwinięty przemysł elektromaszynowy (maszyny i urządzenia górnicze i hutnicze, maszynowy dla przemysłu chemicznego, turbiny, obrabiarki, łożyska), chemiczny, hutniczy (stal szlachetna), drzewny, metalowy, materiałów budowlanych, włókienniczy, skórzany i spożywczy. Ważny węzeł transportowy (węzeł kolejowo-drogowy, port lotniczy). W rejonie Jekaterynburga wydobywa się rudy żelaza, manganu, miedzi, boksyty, srebro, platynę, azbest i węgiel.

9. OBWÓD KALININGRADZKI

9.1. Wiadomości ogólnogeograficzne

Obwód Kaliningradzki Federacji Rosyjskiej leży w pasie Pobrzeży Wschodnio-bałtyckich, między Polską, Litwą i Bałtykiem. Obszar jego wynosi 15,1 tys. km² i zamieszkiwany jest przez 951 tys. osób. Od południa graniczy z Polską (210 km) a od wschodu i północy z Litwą (303 km). Granicę zachodnią, długości ponad 150 km, stanowi wybrzeże Bałtyku.

Rys. 9.1. Położenie Obwodu Kaliningradzkiego względem państw sąsiednich

Obwód Kaliningradzki, mimo niewielkiej jego powierzchni i małej liczby ludności, ma dla Federacji Rosyjskiej duże znaczenie militarne. Wynika ono z dążenia Rosji do utrzymania strategicznej pozycji na Bałtyku Środkowym. Pozycja ta bowiem została mocno zachwiana po opuszczeniu przez jej wojska baz morskich rozmieszczonych na wschodnim wybrzeżu Bałtyku (Kłajpeda, Połaga, Ryga i Tallin).

Ze względu na duże znaczenie strategiczne Obwodu Kaliningradzkiego Rosja utrzymuje na jego obszarze znaczny potencjał militarny. Siły morskie rozmieszczone są w dwóch bazach wojennych (Bałtijsku i Kaliningradzie), siły lotnicze w czterech bazach lotniczych a siły lądowe (11 Armia) w wielu garnizonach, znajdujących się w pobliżu granicy polskiej (Korniewo, Mamonowo, Dołgorukowo, Niewieńskoje, Gwardiejsk, Znamieńsk, Czerniachowsk, Gusiew, Czernyszewskaja). W związku z tym stanowi on dla Rosji instrument oddziaływania na Polskę.

Obwód Kaliningradzki niezależnie od znaczenia militarnego może mieć dla Rosji także duże znaczenie ekonomiczne, gdyż przekształcenie tego regionu w wolną strefę ekonomiczną umożliwi jej szersze wyjście na Europę Zachodnią.

9.2. *Warunki naturalne*

Terytorium Obwodu Kaliningradzkiego prawie w całości położone jest w pasie Pobreży i Pojezierzy Wschodniobałtyckich.

W pasie Pobreży Wschodniobałtyckich na obszarze tego obwodu rozciąga się północna część (6,5%) Niziny Staropruskiej oraz część Niziny Środkowolitewskiej i Pobreża Żmudzko-Kurońskiego. Natomiast w pasie Pojezierzy Wschodniobałtyckich znajduje się fragment Pojezierza Litewskiego.

Nizina Staropruska ma charakter równinny, miejscami falisty, średnia wysokość nad poziomem morza wynosi 20 – 40 m (rys. 9.2). Wzgórza o większej wysokości, dochodzącej do 190 m n.p.m. występują na południu, na Wzniesieniach Górowskich. Natomiast na północy (Półwysep Sambia) wysokość wzgórz nie przekracza 100 m n.p.m.

Północno-wschodnia część Obwodu Kaliningradzkiego obejmująca fragmenty Niziny Środkowolitewskiej ma charakter równinny. Średnia jej wysokość nad poziomem morza wynosi około 40 m. Pocięta jest licznymi rzekami i silnie zalesiona. W lasach występują podmokłości i bagna.

Południowo-wschodnia część Obwodu Kaliningradzkiego leżąca w Pasie Pojezierzy Wschodniobałtyckich (Pojezierze Mazurskie i Pojezierze Litewskie) ma charakter odmienny. Występują tu wzgórza o wysokości przekraczającej 200 m n.p.m. Teren

jest urozmaicony, zwłaszcza w krainie Węgorapy, Puszczy Rominckiej (maksymalne wysokości do 238 m) o Wysoczyźnie Środkowoniemeńskiej.

Rzeki i kanały na terytorium Obwodu Kaliningradzkiego tworzą dobrze rozwiniętą sieć. Największą rzeką jest Niemen, którym na odcinku ponad 150 km biegnie granica państwowa z Litwą. Drugą co do wielkości jest Pregoła. Dzieli ona równoleżnikowo Nizinę Staropruską na dwie części: południową i północną. Południową część niziny przecinają rzeki i kanały mające swe początki (źródła) na Pojezierzach Wschodniobałtyckich. Do największych z nich należą: Łyna (Lava), Węgorapa (Angrapa) i Kanał Mazurski. W części północnej największymi rzekami są: Szeszupa, Instruc i Dejma. Ponadto znajduje się tu wiele kanałów. Największymi z nich są Kanał Matrosowka i Polesski łączące Niemen z Dejną i Pregołą.

Niemen płynie dobrze ukształtowaną doliną szerokości 0,5 – 3,0 km, której brzegi osiągają wysokość 40 m. Jednak od przełomu (Grzędy Wilkiszkijskiej) dolina przechodzi w rozległą deltę Niemna a koryto rzeki jest obwałowane. Wały mają wysokość do 4 m.

Pregoła powstaje z połączenia Węgorapy i Instruci oraz Pissy. Długość jej wynosi 125 km, szerokość od 85 km w górnym biegu do 200 – 300 m w dolnym. Głębokość rzeki waha się od 3,0 m w Czernichowsku do 4,5, a miejscami nawet 12 m w rejonie Kaliningradu.

W Obwodzie Kaliningradzkim występuje wiele obszarów bagnistych. Ciągają się one wzdłuż Zalewu Kurońskiego, na Żuławach Niemeńskich a także w dolinach rzecznych, zwłaszcza Pregoły. Do najważniejszych bagien (poza obszarem Żuław Niemeńskich) należą: Rezerwat Oziński, Bołota Wielikoje i Bołota Miczurińskie.

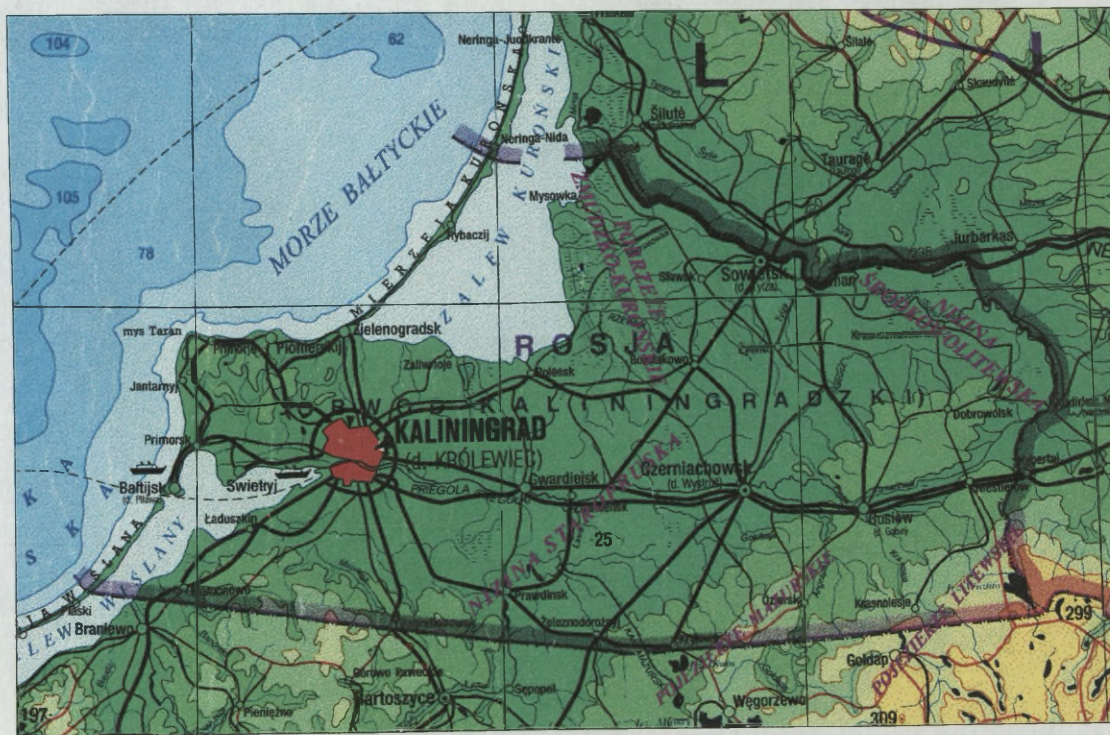
Lasy w Obwodzie Kaliningradzkim zajmują zaledwie 16,9 % jego powierzchni. Najwięcej lasów występuje w środkowej i północnej części obwodu, najmniej zaś – wzdłuż granicy z Polską. Szczególnie dużo lasów występuje wzdłuż wschodniego wybrzeża Zalewu Kurońskiego i rzeki Dejmy. Duży kompleks leśny rozciąga się w międzyrzeczu Niemna i Szeszupy. Jest to las Niemeński długości około 40 km i szerokości 20 km. Przeważają w nim drzewa sosonowe o wysokości około 25 m i grubości pni 25 cm. Na południe od Lasu Niemeńskiego występuje sosnowo-brzozowy Las Szeszupski oraz zabagniony świerkowo-brzozowy Las Miczuriński.

Klimat w Obwodzie Kaliningradzkim ma charakter przejściowy od morskiego do kontynentalnego. Roczna suma opadów wynosi średnio 600 mm. Najwięcej opadów występuje jesienią, najmniej wiosną. Średnia temperatura stycznia wynosi od -2 do 4°C (absolutne minimum -34°C) a czerwca $15-18^{\circ}\text{C}$ (absolutne maks. 36°C).

9.3. Ludność i osadnictwo

Obwód Kaliningradzki ma 951 tys. (1999 r.) mieszkańców. Średnia gęstość zaludnienia wynosi 63 osoby/ km^2 . W miastach zamieszkuje ponad 710 tys. osób, tj. 76% ludności obwodu.

W Kaliningradzie oraz miastach wybrzeża Półwyspu Sambia zamieszkuje ponad połowa mieszkańców obwodu. Średnia gęstość zaludnienia obwodu po odliczeniu ludności skoncentrowanej w trzech największych miastach (Kaliningrad 400 tys., Sowietsk 45 tys., Czerniachowski 40 tys.) wynosi zaledwie 30 osób/ km^2 .

Rys. 9.2. Warunki fizycznogeograficzne

Ponadto o najmniejszej gęstości zaludnienia są Żuławy Niemeńskie, zwłaszcza ich część przylegająca do wybrzeża Zalewu Kurońskiego.

Struktura narodowościowa ludności obwodu jest zróżnicowana. Rosjan jest 746,7 tys. (78,5% ludności obwodu), Białorusinów 80,8 tys. (8,5%), Ukraińców 68,5 tys. (7,2%), Litwinów 23,8 tys. (2,1%), Niemców 21,9 tys. (2,3%), Polaków 8 tys. (0,9%). Ludności innych narodowości jest około 13,3 tys. (ponad 1,4).

Na uwagę zasługują dwie grupy etniczne: Litwini i Niemcy. W okresie istnienia Związku Radzieckiego Litwinom zwalnianym z łagrów nie wolno było osiedlać się w rodzinnym kraju.⁵ W związku z tym osiedlali się w Obwodzie Kaliningradzkim, w pobliżu Litwy. Niemcy natomiast koncentrują się głównie w Kaliningradzie i Sowietsku. W ostatnich latach w Obwodzie Kaliningradzkim osiedliło się 4 tys. (1993 r.) Niemców przybyłych tu z Rosji (z Nadwołża) oraz 4,5 tys. z Kazachstanu i Kirgizji.⁶ Utworzyli Niemieckie Towarzystwo Kulturalne i uruchomili szkoły niemieckie.

Strukturę osadniczą Obwodu Kaliningradzkiego tworzą 22 miasta, z których 8 ma znaczenie obwodowe. 5 stanowią powiaty miejskie i 5 jest osiedlami typu miejskiego. Miastami wydzielonymi jako powiaty są: miasto obwodowe Kaliningrad oraz cztery inne miasta tj. Sowietsk, Czerniachowsk, Gusiew i Nieman.

Kaliningrad - stolica obwodu, stanowi centrum polityczne, administracyjne i naukowo-kulturalne. Jest on dużym węzłem transportowym, w którym zbiegają się linie kolejowe, drogi samochodowe, drogi wodne śródlądowe oraz linie komunikacji morskiej i lotniczej. Znajdują się w nim także: baza marynarki wojennej, duży port handlowy i rybacki, baza floty rybackiej i wielorybniczej, port rzeczny i port lotniczy.

Ponadto w Kaliningradzie rozwinięty jest przemysł stoczniowy, środków transportu (fabryka wagonów), budowy maszyn budowlanych (m.in. dźwigów), celulozowo-papierniczy (dwa kombinaty), drzewny, poligraficzny i spożywczy (kombinat mięsny i kombinat rybny). Rozwinięty jest także przemysł dziewiarski oraz przemysł wydobywania bursztynów.

⁵ Zasada ta dotyczyła także ludności innych narodowości

⁶ Według niektórych źródeł w Obwodzie Kaliningradzkim osiedliło się 10-15 tys. Niemców przybyłych z Kazachstanu i Kirgizji.

9.4. Baza ekonomiczna

Zasoby naturalne Obwodu Kaliningradzkiego są skromne: składają się na nie: ropa naftowa, węgiel brunatny, torf, bursztyn, sól kamienna, anhydryty (siarczan wapnia) i materiały budowlane⁷. Rozpoznane zasoby ropy oceniane są na 30 mln ton (22 mln ton na części lądowej i 8 mln ton na szelfie morskim), a gazu ziemnego na 1 mld m³. Roczne wydobycie ropy wynosi około 1 mln ton a gazu 30 mln m³.

Węgiel brunatny występuje w rejonie Zielonogradzka, a torf w różnych rejonach obwodu.

Bursztyn występuje w znacznych ilościach, jego zasoby szacuje się na 180 tys. ton, tj. 80-90% zasobów światowych.

Sól kamienna wydobywana się w rejonie Gusiewa. Zasoby tego surowca według stanu na 1 stycznia 1991 roku wynoszą 5 mld ton. projektowana moc gusiewskiej warzelni soli wynosi 600 tys. ton soli „extra” rocznie.

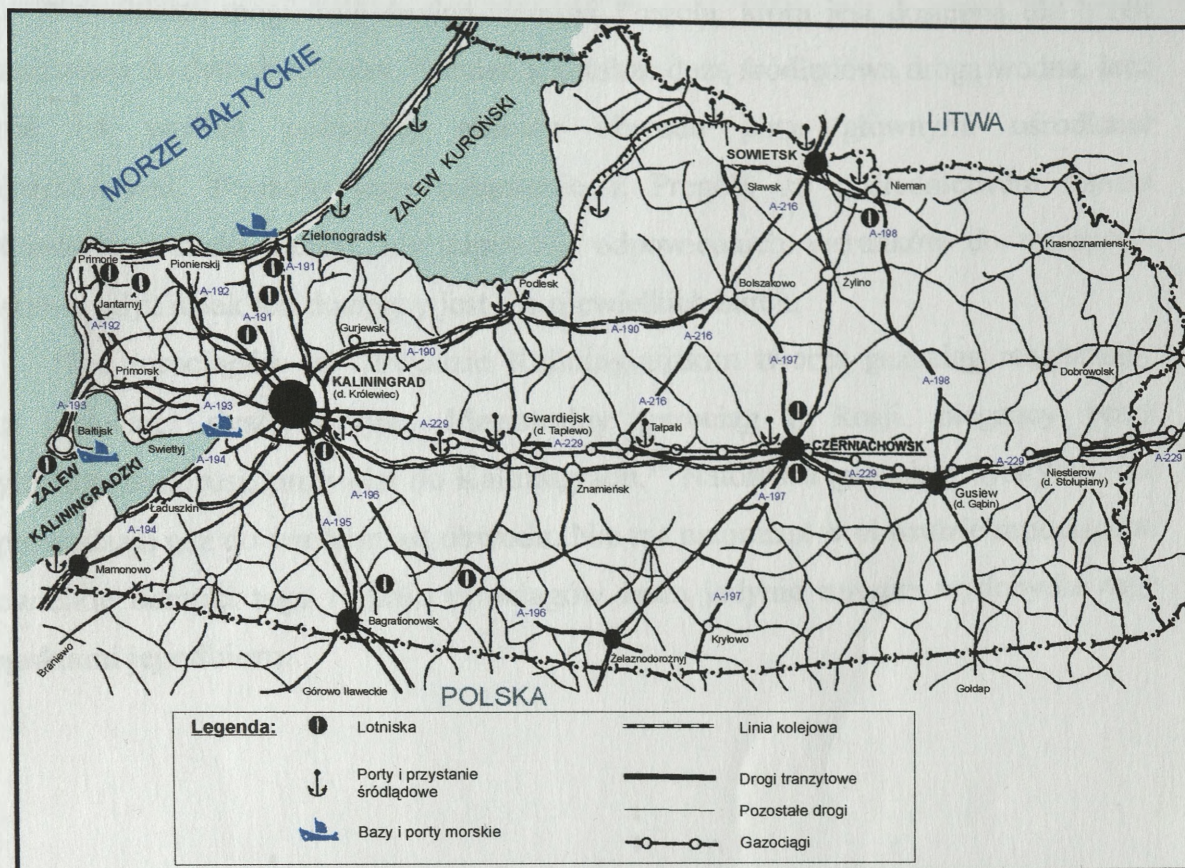
W Obwodzie Kaliningradzkim rozwój przemysłu ukierunkowany został głównie na zaspokojenie potrzeb wewnętrznych. Skutkiem tego jego struktura została znacznie zawężona a produkcja dóbr dostosowana do wymagań rynku wewnętrznego. Przemysł rozwijający się w poszczególnych ośrodkach ma więc znaczenie lokalne.

W ostatnich latach uwidocznili się jednak wzrost inwestycji zagranicznych w rozwój tego przemysłu, co związane jest z decyzją rządu rosyjskiego o utworzeniu w Obwodzie Kaliningradzkim wolnej strefy ekonomicznej „Jantar”. Można więc prognozować, że w najbliższych latach przemysł tego obwodu uzyska rangę ogólnorosyjską.

Do najważniejszych inwestycji podjętych w Obwodzie Kaliningradzkim należą:

- budowa przez niemieckie firmy „Szturman” rafinerii przerabiającej miejscową ropę naftową;

⁷ Według poufnych informacji w Obwodzie Kaliningradzkim odkryto diamenty. Brak jednak szczegółowych informacji na ten temat.

Rys. 9.3. Elementy infrastruktury transportowej

Sieć drogową w Obwodzie Kaliningradzkim tworzą drogi państwowe, republikańskie, obwodowe i lokalne. Średnia gęstość tej sieci wynosi 30 km/100 km². Do ogólnopaństwowych zalicza się drogi o znaczeniu międzynarodowym, oznaczone literą A (rys. 9.3). Należą do nich:

- równoleżnikowa magistrała z Rosji przez Wilno, Kowno do Kaliningradu i dalej do Gdańska;
- magistrała z Rygi przez Sowietsk, Czerniachowski do Olsztyna.

Do dróg o znaczeniu republikańskim należą pozostałe drogi łączące stolicę obwodu z państwami sąsiednimi. Drogi te z zasady przebiegają przez stolicę rejonów omawianego obwodu.

Sieć dróg wodnych w Obwodzie Kaliningradzkim tworzą Pregoła, Niemen, Dejma oraz Kanał Mazurski i Kanał Matrosowka (rys. 9.3).

Największą magistralę wodną stanowi Pregoła, która jest dostępna dla barek o zanurzeniu do dwóch metrów. Niemen jest także dużą śródlądową drogą wodną, lecz płynie on wzdłuż północnej granicy obwodu poza głównymi ośrodkami przemysłowymi. Ponadto jego połączenie z Pregołą za pośrednictwem kanału Matrosowka i rzeki Dejmy nie zapewnia odpowiednich warunków do transportu towarów, gdyż szlak ten dostępny jest dla niewielkich barek.

Sieć rurociągów w Obwodzie Kaliningradzkim tworzą gazociąg magistralny oraz gazociągi dystrybucyjne. Magistralny gazociąg z Rosji, biegnący przez terytorium Białorusi, prowadzi do Kaliningradu.¹⁰ Natomiast gazociągi dystrybucyjne doprowadzają gaz do wielu miast obwodu. Nie ma natomiast w obwodzie ropociągów. Niewielkie odcinki tego rodzaju rurociągów łączą jedynie miejsca wydobycia ropy z punktami jej odbioru.

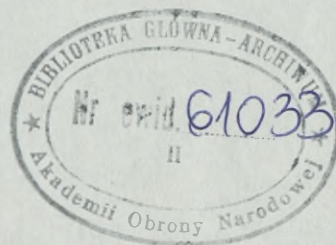
¹⁰ Istnieje projekt budowy gazociągu biegnącego z Rosji do Kaliningradu przez terytorium Polski.

BIBLIOGRAFIA

1. Barbag J., *Geografia świata*, Praca zbiorowa, Warszawa 1985.
2. Barcz J., *Współpraca regionów przygranicznych na przykładzie RFN*, wyd. PISM, Warszawa 1991.
3. *Białoruś*, wyd. PAP, Warszawa 1990.
4. *Biuletyn Białoruski*, wyd. Ośrodek Studiów Wschodnich, numer 1(6) 1996.
5. *Biuletyn informacyjny o Republice Czeskiej*, wrzesień 1993 i listopad 1994. Czeskie Centrum w Warszawie i Ambasada Republiki Czeskiej.
6. *Biuletyn Kaliningradzki (1994 – 96)*, wyd. Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa.
7. Brzeziński Z. *Wielka Szachownica*, Świat Książki, Warszawa 1998.
8. *Charakterystyka geograficzno – wojskowa Białorusi*, wyd. WSI Warszawa 1998.
9. *Charakterystyka wojskowo – inżynieryjna NRD i NRF*, wyd. MON, 1973.
10. *Československe řeky-kilometrůž*, Olýmpa, Praha 1978
11. Cziomer E., *Udział USAw w systemie bezpieczeństwa europejskiego*, wyd. ISS, Kraków 2000.
12. Dobosiewicz Z., *Geografia ekonomiczna świata*, wyd. PWE, Warszawa 1994.
13. *Ekonomiczeskaja gieografija zarubieżnych stran*, Moskwa, 1982.
14. *Encyklopedia Slovenska I – IV*, Bratislava 1975 – 1982.
15. *Encyklopedia „Świat w przekroju”*, Warszawa 1995.
16. *Encyklopedia geograficzna Ukrainy*, Kijów 1991.
17. *Eurazja – lata 1994-1996*, wyd. Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 1997.
18. *Europa Zachodnia – studium wojskowo-geograficzne*, wyd. ASG WP, 1987.
19. *Euroregiony w nowym podziale terytorialnym Polski*, wyd. GUS, Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Warszawa – Wrocław 1999.
20. *Federacja czy rozpad Rosji*, wyd. Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 1994.
21. *Geografia fizyczna świata*, wyd. PWN, Warszawa.
22. *Geograficzno – wojskowa charakterystyka Ukrainy*, wyd. WSI, Warszawa 1998.

23. *Hydrologischer Atlas der Bundesrepublik Deutschland*, wyd. Deutsche Forschungsgemeinschaft, Bonn 1979
24. Kondracki J., *Fizycznogeograficzna regionalizacja Niemiec i terenów przyległych w układzie dziesiętnym*, Przegląd Geograficzny T.LXIX, z. 1-2, 1997.
25. Koziarski S., *Autostrady w Niemczech*, Wiadomości Geograficzne.
26. Lach Zb., *Wojskowo – geograficzna charakterystyka Białorusi*, Warszawa 1996.
27. Lach Zb., Skrzyp J., *Niemcy*, wyd. AON, 1999.
28. *Leksykon państw świata 93/94*, wyd. Real Press, Warszawa 1993.
29. *Lietuviai Lenkijoje 1994*, Vilnius – Varšuva 1995, wyd. Lietuvos Respublikos Staistikos Departamentas Lenkijos Respublikos Staistikos Valdyba.
30. Maryański A. i zespół, *Geografia gospodarcza Rosji*, PWE, Warszawa 1996.
31. Mištera L., Bašovsku O., Demek J., *Geografie Československé socialistické republiky*, Praha 1985.
32. *Niemcy w świetle liczb i faktów*, wyd. Societäts – Verlag, Frankfurt nad Menem, 1999.
33. Niezbrzycki J., *Polesie*, Warszawa 1930.
34. Ochmański J. *Historia Litwy*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków, 1982.
35. Otok S, *Geografia polityczna*, wyd. PWN, Warszawa 1999.
36. Parucki Z., *Geografia wojenna i polityczna*, wyd. MON, Warszawa 1979.
37. *Polska i Niemcy, Geografia sąsiedztwa w nowej Europie*, wyd. Universitas, Kraków 1995.
38. Przewłocki J., *Europa Środkowa jako obszar interesów regionalnych*, wyd. Uniwersytet Śląski, Katowice 1999.
39. Przybyła S., *Litwa*, wyd. MON, Warszawa 1998.
40. *Roczniki statystyki międzynarodowej*, wyd. GUS, Warszawa 2000.
41. *Roczniki statystyczne Rzeczypospolitej Polskiej*, wyd. GUS, Warszawa 1998
42. *Rossijskaja Fiederacyja w 1998 godu*, Statisticeskij jeżegodnik, Moskwa 1999.
43. Rydzikowski W., *Transport*, wyd. PWN, Warszawa 1998.
44. Schulze M., *Europa obraz kontynentu*, wyd. Muza S.A., Warszawa 1997.
45. Skrzyp J., *Wojskowo – geograficzna charakterystyka państw Europy Środkowej*, AON, 1994.

46. Skrzyp J., *Wojskowo – geograficzna charakterystyka Federacji Rosyjskiej; część europejska*, AON, 1997.
47. Skrzyp J., Lach Zb.; *Wojskowo – geograficzna charakterystyka Ukrainy*, wyd. AON, 1995.
48. Skrzyp J., Lach Zb., *Federacja Rosyjska – Obwód Kaliningradzki*, wyd. AON, 1996
49. *Štatisticka ročenka Bratislava, hl. Mesto SSR, Zápodoslovenský, Stredoslovenský a Východoslovenský kraj 1986, 1990 i 1992.*
50. *Štatisticka ročenka SSR*, Bratislava 1992.
51. *Statistisches Jahrbuch - Deutschland*, 1998.
52. *Ukraina*, wyd. UJ, Kraków 1970.
53. *Ukraina – znaki zapytania*, PAP 1990
54. Walczak W., *Republika Federalna Niemiec*, wyd. PWN, 1979.
55. Walczak W., *Słownik geografii NRD*, wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1976.
56. Wisner H., *Litwa i Litwini. Szkice z dziejów państwa i narodu*, Olsztyn 1991.
57. Wojtaszczyk A., Jarosińska M., *Kraje związkowe Republiki Federalnej Niemiec*, wyd. Elipsa, Warszawa 1998.
58. Zagórski R., *Mapa Republiki Litewskiej*, Celestynów 1999.
59. Zieliński E., *Rosja Współczesna*, wyd. Elipsa, Warszawa 1994.

S/4534*

~~Craft. 355.5~~